

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 1, Issue 11

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Google
Scholar

digital object
identifier

zenodo

2023/11
April

ISSN 2181-4120
VOLUME 1, ISSUE 11
APRIL 2023

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL**VOLUME 1, ISSUE 11, April, 2023****EDITORIAL BOARD****G. Kholmurodova***Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***A. Madaliev***Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University***G. Sotiboldieva***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***U. Rashidova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University***D. Darmonov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***X. Abduxakimova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***U. Ruzmetov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan***M. Yusupova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***M. Kambarov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University***S. Sadaddinova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies***M. Fayzullaev***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University***Z. Muminova***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine***B. Kuldashov***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine***Kh. Askarov***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute***S. Nazarova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University***O. Rahmonov***Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute***G. Tangirova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***Z. Koryogdiev***Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University***S. Ubaydullaev***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology***R. Yuldasheva***Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***M. Yuldashova***Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University****Editorial Secretary: J. Eshonkulov***

YOSH TAEKVONDOCHILARNING KOORDINATSION QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Mengziyoyev Temurbek Nurali o'g'li

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

O'qituvchi

temurbekmengziyoyev6@gmail.com

ANNOTATSIYA

Yosh taekvondichilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularni xalqaro maydonlarga olib chiqish, halqimiz orasida taekvondo sportini ommaviylashtirish hamda yosh bolalarni ushbu sport turiga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirish dolzarb masalardan biridir. Shu boisdan olib borilgan tadqiqotda yosh taekvondochilarni jismoniy va funksional tayyorgarligi inobatga olgan holda e'tiborga olgan holda o'quv-mashg'ulotlari jarayonini rejalashtirishga yordam beradigan murakkab koordinatsion texnik harakatlarini rivojlantirish uslubiyatini takomillashtirishga qararatilgan.

Kalit so'zlar: *Yosh taekvondichilar, koordinatsion qobiliyat, innovatsion usul, taekvondo sportini ommaviylashtirish, jismoniy tayyorgarlik, funksional tayyorgarlik, o'quv-mashg'ulotlarini rejalashtirish.*

INNOVATIVE METHODS OF DEVELOPING THE COORDINATION SKILLS OF YOUNG TAEKWONDO PLAYERS

Mengziyoyev Temurbek Nurali o'g'li

Uzbekistan State University of Physical Education and Sports

Teacher

temurbekmengziyoyev6@gmail.com

ABSTRACT

Improving the system of training young taekwondo players, taking them to international arenas, popularizing the sport of taekwondo among our people, and further increasing the interest of young children in this sport is one of the urgent issues. For this reason, the conducted research focused on improving the methodology of developing complex coordination technical movements, which helps to plan the training process, taking into account the physical and functional readiness of young taekwondo players.

Keywords: *Young taekwondo players, coordination ability, innovative method, popularization of taekwondo sport, physical training, functional training, training planning.*

KIRISH. Barcha taekvondo maktablarining texnikasi to‘rt asosiy bo‘limga birlashtirilgan: rasmiy komplekslar, sparring, o‘zini himoya qilish, qattiq narsalarni sindirish. Rasmiy komplekslar bo‘limi va bo‘linishlar bo‘limi sparring va o‘zini himoya qilish bo‘limlarini o‘zlashtirish uchun o‘ziga xos yordamchi hisoblanadi. Ularda musobaqada ham, jang kurashida ham asosiy texnik va taktik harakatlar kiritilgan. Musobaqa taekvondo sport turida qo‘llaniladigan zarbalar quyidagi xususiyatlarga ega bo‘lgan aniq tuzilishga birlashtirilgan:

- raqib tanasining barcha qismlari va darajalarida oyoqlari bilan texnik usulni qo‘llash imkoniyati;
- texnik harakatning (tepish) oyoq bilan ta’sir kuchi. Texnik jihatdan yaxshi o‘tkazilgan zarba raqibning jangovar qobiliyati uchun juda xavflidir;
- kutilmagan zarbalarni namoyon etishdan foydalanish. Bu oyoqlar bilan texnik harakatlar katta masofadan, aylanib, tayanchsiz holatdan boshlanishi mumkinligi bilan ifodalanadi.

Taekvondoda murakkab koordinatsion texnik harakatlarni bajarish samaradorligi ularning kombinatsion harakatlar va o‘zaro ta’sirining ko‘plab omillariga bog‘liq. Texnik tayyorgarlik darajasi ko‘p jihatdan sportchining to‘plangan imkoniyatlari va jismoniy tayyorgarlikning boshqa tarkibiy qismlari, masalan, sportchining jismoniy,

taktik, psixologik va koordinatsion qobiliyatlarini amalga oshirish bilan belgilanadi. (S.Ye.Bakulev A.M.Simakov). Tayanchsiz holatda oyoq bilan zarba harakatining zamonaviy texnikasi murakkab dinamik tizimdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Murakkab koordinatsion texnik harakatlarni o'rganishning nazariy asosi sport nazariyasi va uslubi, texnik harakatlarni xavfsiz holatda bajarishning o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha fundamental ishlar mavjud (V.N. Boloban, 1988; V.I. Vinogradova, 2013; I.V. Krasova, 2012).

- taekvondochilarning harakatlar faoliyatiga dastlabki tayyorgarligi (Ch.K.Kim 2000), taekvondo VTFda musobaqa faoliyatida texnik va taktik xususiyatlari (Chjon Ki Li 2003), yosh taekvondochilarning maxsus jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish (A.S. Mavletkulova 2007), kurashchilarning musobaqa faoliyati jarayonida sport tayyorgarligini har tomonlama nazorat qilish (S.V. Pavlov 2004), musobaqa texnik harakatlarining biomexanik tuzilishiga asoslangan yosh taekvondochilarning kuch tayyorgarligi (S.L. Podpalko 2007), kurashchilarda koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish va nazorat qilishning nazariy va uslubiy asoslari (Ye. Sadovskiy 2000), o'quvchilarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha (L.A.Lyax 2006, O.V.Goncharova 2015 va L.Z.Xolmurodov 2020) izlanishlar olib borganlar.

NATIJALAR

Tadqiqot boshida va yakunida nazorat va tajriba gurihi yosh taekvondochilarning musobaqadagi koordinatsion qobiliyatlari natijalari (n=14)

T/r	Nazorat mashqlari	Tadqiqot boshida		Tadqiqot yakunida		O'sishi %	
		$\bar{x} \pm \sigma$		$\bar{x} \pm \sigma$		NG	TG
		NG	TG	NG	TG	NG	TG
Umumiy koordinatsion qobiliyat							
1	3x10 mokisimon yugurish (s)	4,63±0,2	5,11±0,4	4,66±0,3	4,58±0,5	0,65	9

2	“Qaldirg‘och” mashqi (ball)	4,64±0,1	4,58±0,3	4,96±0,5	4,94±0,2	6,89	7,86
3	3 marta oldinga umboloq oshish (s)	1,46±0,03	1,47±0,04	1,43±0,05	1,35±0,02	2,05	7,5
4	Joyidan turib uzunlikka sakrash (sm)	70,86±1,4	71,63±1,7	74,86±1,3	76,03±1,4	5,64	6,11
Maxsus koordinatsion qobiliyat							
5	Oyoq bilan yon zarbalar (marta)	1,39±0,03	1,32±0,02	1,44±0,04	1,42±0,2	3,59	7,57
6	O‘rtacha tezlikda fazoda oyoq bilan 4 zarbalar	3,8±0,1	3,94±0,2	4,08±0,3	4,8±0,5	7,36	21,82
7	10 ta belgilangan raketkaga o‘rtacha tezlikda 10 ta zarbalar	40,43±1,2	40,77±2,2	37,67±0,8	36,98±0,7	6,82	9,29
8	“Kik testi” bo‘yicha yondan zarba	1,08±1,03	1,12±2,3	1,11±1,04	1,04±1,23	2,77	7,14

Olingan empirik ma'lumotlarni matematik qayta ishlashda quyidagi ko'rsatkichlarni hisoblashni ta'minlaydigan umumiy qabul qilingan statistik usullar (t-Styudent mezoni; Uilkokson mezoni) ishlatilgan: tanlangan o'rta va standart og'ish xatosi.

Farqlarning ishonchliligini aniqlashda ushbu turdagi tadqiqotlarda zarur (95%, 99% va 99,9%) ishonchlik darajasini ta'minlash kabi 5%, 1% va 0,1% ahamiyatlilik darajalari olindi ($P < 0,05$, $P < 0,01$ va $P < 0,001$). Statistik qayta ishlash va matematik tahlil natijalari ishda jadval va rasmlar shaklida keltirilgan.

MUHOKAMA.

Tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati shundaki, yosh taekvondochilarni tayanchsiz murakkab koordinatsion texnik harakatlarining tarkibini qismi ishlab chiqilgan tuzilishi kurash texnikasi haqidagi ilmiy izlanishlar tarkibiy qismini kengaytirishga va yakkakurash sport turlarida tayanchsiz murakkab koordinatsion harakatlar elementlarini hamda muvozanat saqlash elementlarini o'z ichiga olgan sportchilar uchun mashg'ulotlar dasturini kengaytirishga imkon berdi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati shundaki, yosh taekvondochilarning harakatlar faoliyatini jismoniy tayyorgarligi darajasi va funksional holatini taxlil qilish hisobiga mutaxassislar (murabbiylar, o'qituvchilar, metodistlar) jarayonni tezlashtirish va yosh taekvondochilarning texnik tayyorgarligi sifatini oshirishga imkon beruvchi uslubiyat ishlab chiqilgan.

XULOSA

Taekvondochining tayanchsiz murakkab koordinatsion texnik harakatlarini o'rgatish algoritmini ishlab chiqdi. Uslubiyat uchta yarim yillik o'quv siklga asoslangan. Birinchi bosqich tayanchsiz holatda bajariladigan yuqori tezlikdagi zarbalar guruhini tayyorlashga qaratilgan. Ikkinchi bosqich – taekvondo kurashining bir guruh kuch texnik harakatlarini o'rgatish. Uchinchi bosqichda esa yosh taekvondo sportchilarimiz sakrashda yuqori tezlikda, kuch-quvvatsiz zarbalarda mashq qildilar. Har bir bosqichga quyidagilar kiradi: umumiy (1 oy) va maxsus bosqich (1 oy) dan iborat tayyorgarlik bosqichi (2 oy); o'tish davri (1,5 oy) va musobaqa davri (2,5 oy).

O'rgatish metodikasining birinchi oyida ma'lum umumiy jismoniy qobiliyatlar, ya'ni akrobatika va parkur vositalaridan tajriba guruhlarining o'quv-mashg'ulot jarayoniga qo'shish orqali koordinatsion qobiliyatini rivojlantirish birinchi o'rinda turadi. Sakrash qobiliyatini rivojlantirish uchun murakkab koordinatsion texnik harakatlarni bajarishda "air alpert 3" dasturi ishlatilgan bobda mashqlar va dozadan foydalanish usullari tasvirlangan. Umumiy bosqich mashg'ulotning dastlabki bosqichiga bag'ishlangan bo'lib, sportchilar umumiy tayyorgarlik mashqlarini bajardilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

Kitoblar

1. Starosta W. *Symetria I Asymetria ruchow czlowieka / Motorycznoszczlowieka-jej struktura, zmieunosei uwarunkowania. Red.W. Osinski. AWM Poznan. Poznan. 1993. – S. 139-147. 2003. – 121-147 p.*
2. Shadrikov V.D. *Psychology and the ability of the person / V.D. Shadrikov. – M.: Logos, 1996. -319 p.*
3. Boloban, V. *Didactic technology in mastering complex motor tasks / V. Boloban, J. Sadowski, T. Niznikowski, W. Wisniowski // Coordination motor abilities in scientific research / eds J. Sadowski, T. Niznikowski. - Biala Podlaska: Faculty of Physical Education and Sport. -2010. -Vol. 33. -P. 112-129.*

Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

1. Эпов О.Г. *Анализ технических действий соревновательных поединков тхэквондистов втф / О.Г. Эпов // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. -2014. - № 1 (107). - С. 196-199.*
2. Холмуродов Л.З. *Махсус жисмоний машқлар орқали мактабгача ёшдаги болаларнинг координацион қобилиятларини ривожлантириши / Автореф. (PhD). – Чирчиқ, 2019. – 25 с.*
3. Капилевич, Л.В. *Физиологические механизмы координации движений в безопорном положении у спортсменов / Л.В. Капилевич // Теория и практика физической культуры. -2012. - № 7. -С. 45-48.*

МУСОБАҚА ДАВРИДА МАРКАЗ ЎЙИНЧИСИНИНГ ҲУЖУМДАГИ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

Элмуратов Сардор Абдувахоб ўғли

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети

Магистр

sardorelmuratov@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Замонавий гандболнинг ривожланиши даражаси жой (фазо) ва вақт тақчилиги шароитида ўйин ҳаракатларининг мутлоқ катта қисмини юқори тезлик ва аниқлик билан бажариш орқали характерланади. Ўйиннинг юқори сурати ўйинчиларга тактик комбинацияларни бажариш жараёнида ва ҳужумнинг яқунловчи ҳаракатлари вақтида махсус талаблар қўяди. Тезлик ва аниқликни ўзида жамлаган ўйинчиларнинг мавжудлиги жамоа муваффақиятини олдиндан аниқлаб беради. Улар аниқ ишлаб чиқилган тўп узатиши билан жамоадошини ҳужум уюштириши позициясига йўналтира олганлар, вазиятни максимал даражада кескинлаштира олганлар ва ўйин суратини тезлаштирганлар. Юқори югуриши тезлигига эга бўлмай туриб улар ўйин жараёнида ўзларининг аниқлиги ҳисобига илдам эдилар ва ҳаракатлари натижа берар эди. Ўтмишда машҳур бўлган гандболчилар ўз вақтида қилинган битта тўп узатиши жамоани тезроқ галабага олиб келади деб ҳисоблайди.

Калит сўзлар: Гандбол, тўпни ҳис қилиш, ҳужум, техник-тактик ҳаракат, мусобақа даври, марказ ўйинчиси, жисмоний тайёргарлик, индивидуал, тўп билан машқ.

ANALYSIS OF TECHNICAL-TACTICAL MOVEMENTS OF THE CENTER PLAYER IN THE ATTACK DURING THE COMPETITION

Elmuratov Sardor Abduvaxob o'g'li

Uzbekistan State University of Physical Education and Sports

Master

sardorelmuratov@gmail.com**ABSTRACT**

The level of development of modern handball is characterized by high speed and accuracy of most of the game movements in conditions of space (space) and time shortage. The top picture of the game places special demands on the players during the execution of tactical combinations and during the finishing moves of the attack. The presence of players who combine speed and accuracy determines the success of the team in advance. They were able to direct a teammate into an attacking position with a well-designed pass, maximize the tension and speed up the game. Without a high running speed, they were driven by their accuracy during the game and their actions paid off. Famous handball players in the past believe that one timely pass will bring the team to victory faster.

Key words: *Handball, feeling the ball, attack, technical-tactical action, competition period, center player, physical training, individual, training with the ball.*

КИРИШ. Техник ҳаракатларни бажариш жисмоний сифатларнинг белгиланган даражасини талаб қилади. Шунинг учун аниқлик қандай қилиб улар билан боғланганлигини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ. Жисмоний сифатлар биринчи навбатда шуниси билан зарурки, уларнинг орқасида гандболчининг аниқлик қобилиятлари намоён бўлиши керак. Ҳамма техник ҳаракатларда ўйинчилар аниқлик билан ҳаракат қилиши мақсадга мувофиқдир, бу эса гандболчининг жисмоний сифатлари ҳаракатларини бажариш талабларига мос тушишига боғлиқ бўлади. Юқорида баён қилинган фикрлардан келиб чиқиб, бизнинг назаримизда гандболчиларнинг аниқлиги ривожланиши даражасини тадқиқ этиш катта қизиқиш уйғотади.

Гандбол амалиётида техника ва тактика узаро узвий боғлангандир. Кимга ва қай усулда тўп узатиш, рақибни ютиш учун четлаб ўтишни куллаш ёки шерик ёрдамидан фойдаланиш, қайси лахзада дарвозага ҳужум қилишни хал этиш давомида ўйинчи тактик тафаккурни куллайди. Қабул қилинган қарордан сўнг ҳаракатни бажаргач эса, у узининг техник маҳоратини намоён этади. Демак, техника ўйинчининг тактик режаларини амалиётга тадбик этиш воситаси булиб хизмат қилади. Аъло даражадаги техник тайёргарлик турхи хил тактик ҳаракатларни куллаш имконини беради. Гандбол техникаси рақиб қаршичилигини енгишга ва ўйинда зафар қозонишга йуналтирилган якка тартибдаги гуруҳли ва жамоавий ҳаракатларни мақсадга мувофиқ тарзда куллашга асосланади. Тактиканинг мазкур таърифи футболчиларнинг ўйиндаги аниқ фаолиятини белгилаш асосини ташкил этади. Алоҳида ўйинчиларнинг якка тартибдаги ҳаракатлари бутун жамоа ўйини давомида юзага келувчи хусусий вазифаларни хал этади. Якка тартибдаги ҳаракатлар бутун жамоа ёки ўйинчилар гуруҳи зафарга эришишига асос булиб хизмат қилсада, рақибга қарши жамоавий, гуруҳли беллашувлардан ташқарида, ўйинни қизитиш учун бажарилиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Турли ўйин ролларидаги малакали гандболчиларнинг техник ва тактик ҳаракатлари, техник ҳаракатларни ҳавфсиз ҳолатда бажаришнинг ўзига хос хусусиятлари бўйича фундаментал ишлар мавжуд (Курбаченко О.Г, Тищенко В.О. Моделирования Львов 2009г.).

Тўпни илишни такомиллаштириш.

1- вазифа. Тўп билан ҳаракатда ва югуриб бажариладиган машқлар:

тўпни гавдани айлантриб, бел, бўйин, бош айланасида думалатиш;

-тўпни қўлдан – қўлга олдиндан, бош устидан, елка томондан узатиш;

-тўпни бармоқлар билан ушлаган холда тўп узатишни олдинга, ўнга, чапга (имитация) қилиш.

2- вазифа. Бир тўпни шерик билан машқ қилиш.

-биринчи ўйинчи шуригига етказмай, устидан ошириб, шеригининг ён томонига тўп узатади, шериги уни илиб олишга ҳаракат қилади;

-ўйинчилар орасидаги масофа 3-4 м, ўйинчи шеригига ҳаракатда тўп узатади, тўпга эга бўлган шериги уни яна баланд траекторияда қайтириб ташлайди. Тўп ерга тушгандан сўнг уни иккинчи марта ерга туширмай тўпни илиб олади.

НАТИЖАЛАР

Гандболчилар тўп отиш натижалилигини таҳлили жамоа таркибида бажарган тўп отишлар ҳар хил вазифаларда шуни аниқлашга имкон берди, бунда бурчак ўйинчиларининг якуний натижалари ($56,2 \pm 1,4\%$) ташкил этади, урта ярим ўйинчилар ($44,6 \pm 1,3\%$), марказий ўйинчиларнинг бу курсаткичлари ($45,0 \pm 2,3\%$) тенг. Энг натижали тўп отиш чизик буйлаб уйнайдиган ўйинчиларга тааллуқли булиб, бу ($64,4 \pm 2,6\%$) ташкил этади. Бунинг тушунчаси асос куйидаги фикрлар була олади: чизик буйлаб уйнайдиган ўйинчилар бевосита дарвозага якин булган 6 м масофада тўпга эга буладп, бу эса х,ужумни натижали якунлашга бошқа ўйинчиларга нисбатан қулай имкон беради.

Олинган натижаларни ўрганиб ва асосий таснифни корреляцион таҳлил қилиш асосида, техник-тактик ҳаракатларнинг мусобақа фаолиятида ўйинчиларнинг ўйин вазифаларини ҳисобга олиб уларни ажратиб бориш имкони яратилди. Яна шуни ҳам аниқладик, чизик буйлаб уйнайдиган ўйинчилар бошқаларга Караганда к}ттрок ва тезроқ индивидуал техник-тактик ҳаракатларни бажаришини кузатдик: қулай ҳолат танлаш мақсадида химоячилар таъкибидан қутилиш; тўпни эгаллаш ва дарвозага отиш учун қулайлик яратиш; масофа ва вақт танқислигида дарвозабон билан яккама-якка ҳолатда дарвозага тўп отишни бажариш.

13-14 ёшли гандболчиларни мусобақа фаолиятини кузатиш натижалари

Ўйин вақтида марказ амплуасидаги гандболчилар томонидан бажарилган ҳавода тўп учун кураш техник – тактик ҳаракатларни ҳажм кўрсаткичлари $n = 6$

№	Таққикот гуруҳидаги гандболчилар	Бўлимлар		Жами ўйин давомида	№	Назорат гуруҳидаги гандболчилар	Бўлимлар		Жами ўйин давомида
		I Бўлим	II Бўлим				I Бўлим	II Бўлим	
1	Тўйчиев Нуриддин	18 (- 5)	14 (- 4)	32 (- 9)	1	Тўхтаев Санжар	10 (-4)	9 (-5)	19 (-9)
2	Баҳромов Суннат	15 (- 4)	13(-3)	28 (- 7)	2	Фатхуллаев Тимур	14 (-6)	8(-4)	22 (-10)
3	Самандаров Ҳусниддин	17 (- 4)	15 (- 4)	32 (- 8)	3	Орифжонов Азамат	13 (-4)	11 (-5)	24(-9)
X		16.6 (- 4.3)	14 (- 3.6)	30.6 (-8)		X	12.3 (-4.6)	9.3 (-4.6)	21.6 (-9.3)

Хатолар таҳлили курсаткичи тўп отишни бажаришда ($40,2 \pm 2,1\%$) дарвозабон ушлаб кол ад и, ($17,8 \pm 1,0,5\%$) тусикка тегади, ($16,4 \pm 0,3\%$) дарвоза устунига ($20,7 \pm 0,7\%$) дарвоза устунлари ёнидан утиб кетади, яъни бизнинг шевамизда айтганда $13,4 \pm 0,3\%$ "кийшик" кетади. Ва ниҳоят урта ярим ва марказий \шинчиларнинг бу курсаткичлари ($38,2 \pm 1,8\%$) ва ($45,1 \pm 2,5\%$) тугри келади.

МУҲОКАМА.

Ҳимоя ўйин техникасини такомиллаштириш учун машғулот вазифалари

Тўсиқ қўйишни такомиллаштириш

1– вазифа:

- дастлабки ҳолат: бир ҳимоячи, яна бир ҳужумчи оралиқ масофа – 3-4 м. Ҳимоячининг юқоридан ва ён томондан қўйган тўсиғига ҳужумчи ҳимоячи қўлларига тўп отишни бажаради;

- худди шунинг ўзи, ҳужумчи ҳимоячи устидан, чап ва ўнг ёнидан тўп отишни бажаради, ҳимоячининг вазифаси отилган тўпни тўсишдан иборат.

2– вазифа:

- дастлабки ҳолат: ҳимоячи ҳужумчига қарши жойлашган, барча ҳужумчилар тўпга эга. Мураббий ишораси ёки сигналидан сўнг ҳужумчилар олдиндан келишилган жойга тўп отиш бажаради, ҳимоячилар эса отилган тўпни тўсишга ҳаракат қилади;

- худди шунинг ўзи, фақат тўп ҳар хил томонга йўналтирилади, ҳимоячилар тўсишга ҳаракат қилади;

- худди шунинг ўзи, фақат дарвозага тўп отилгандан сўнг ҳимоячи тўсиқ қўйиб, дарвоза томон ўгирилади ва дарҳол сапчиб қайтган тўпга эга бўлади. Шундан сўнг кейинги тўп отиш бажарилади;

- худди шунинг ўзи, фақат дарвозага тўп отиш бажарилгандан сўнг ҳимоячи ва ҳужумчи дарвозадан қайтган тўпга эга бўлиш учун курашга киришади.

ХУЛОСА

Гандбол спорт турида марказ ўйинчилари энг асосий ўйинчилардан бири ҳисобланади. Барча ҳужумлар айнан шу ўйинчи томонидан амалга оширилиши сабабли уларнинг техник-тактик тайёргарлиги юқори даражада бўлиши даркор.

Яна шуни ҳисобга олиш керакки, техник ҳаракатларни бажариш жисмоний сифатларнинг белгиланган даражасини талаб қилади. Шунинг учун марказ ўйинчиларининг энг муҳим хислатларидан бири бўлган аниқлик қандай қилиб улар билан боғланганлигини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ. Жисмоний сифатлар биринчи навбатда шуниси билан зарурки, уларнинг орқасида гандболчининг аниқлик қобилиятлари намоён бўлиши керак. Ҳамма техник ҳаракатларда ўйинчилар аниқлик билан ҳаракат қилиши мақсадга мувофиқдир,

бу эса гандболчининг жисмоний сифатлари ҳаракатларини бажариш талабларига мос тушишига боғлиқ бўлади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Китоблар

1. Курбаченко О.Г, Тищенко В.О. Моделирования технико-тактических действий квалифицированных гандболистов разных игровых амплуа. Львов 2009г.
2. Ланда Б.Х. Методика комплексной оценки физического развития и физической подготовленности М.: Советский спорт 2008г.
3. Методические рекомендации по ручному мячу (сост. А.Л.Ратнаш, Н.И.Клусов, В.С.Косинцев и др). Новосибирск, 1980, с 44.

Монография, илмий мақола, патент, илмий тўпламлар

4. Рўзиев С. Ўзбекистон спортчилари. Т.: “ Ўзбекистон ” 1994. 2 б.
5. Саломов Р.С “Спорт машгулотининг назарий асослари” (ўқув қўлланма) Т; 2007 й 30-41, 231-234 б
6. Шестаков М.П, Шестаков И.Г “Гандбол” Тактическая подготовка. Спорт Академ Пресс 2001г

**QON GURUHLARINI ANIQLASH.
QONNING KIMYOVIY TARKIBI, FIZIK XUSUSIYATLARI**

O‘rolboev Navruzbek Mirtoza o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika Universiteti

“Zoologiya va anatomiya kafedrası” o‘qituvchisi

Email: orolboyevnavroz841@gmail.com

Raxmatova Munira Faxriddin qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Biologiya yo‘nalishi 223-21-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Inson organizmidagi qon 2qismdan: plazmasi va unda suzib yuruvchi hujayralar (eritrotsitlar, leykotsitlar va trombotsitlar) dan iborat. Eritrotsitlar qobig‘i tarkibida yuzlab antigenlar mavjud. ABO tizimi uchun 2xil antigen ahamiyatga ega. A va B. Aynan bu antigenlarning bor yoki yo‘qligiga ko‘ra 4ta qon guruhiga bo‘linadi.

***Kalit so‘zlar.** Agglyutinatsiya, antigen, antitelo, polimorfizm, gemoliz, immunizatsiya.*

АННОТАЦИЯ

Кровь в организме человека состоит из 2-частей: плазмы и плавающих в ней клеток (эритроцитов, лейкоцитов и тромбоцитов). В оболочке эритроцитов находятся сотни антигенов. Для системы ABO важны 2 типа антигенов, A и B. В зависимости от наличия или отсутствия этих антигенов делится на 4 группы крови.

ANNOTATION

The blood in the human body consists of 2 parts: plasma and cells floating in it (erythrocytes, leukocytes and platelets). There are hundreds of antigens in the erythrocyte shell. 2 types of antigens are important for the ABO system, A and B. It depends on the presence or absence of these antigens It is divided into 4 blood groups.

Turli odamlar qoni kimyoviy-biologik,xossalariga ko'ra bir-biridan farq qiladi.Qon hujayralari eritrotsitlar tarkibidagi agglutinogen A va B,qon plazmasi tarkibidagi agglutinin a (alfa) va b (beta) larning turiga,qay holda uchrashiga ko'ra qon guruhlari 4ga bo'linadi.

1)O(I) qon guruhi-eritrotsitlarda agglutinogen umuman bo'lmaydi, plazmada agglutinin a (alfa) va b (beta) bo'ladi.

2)A(II) qon guruhi-eritrotsitlarida faqat agglutinogen A va plazmasida aglutinen b (beta) bo'ladi.

3)B(III) qon guruhi-eritrotsitlarida faqat agglutinogen B, plazmasida agglutinen a (alfa) bo'ladi.

AB(IV) qon guruhi-faqatgina eritrotsitlarida agglutinogen A va B uchraydi,plazmadagi agglutinenlar uchramaydi.

Qon guruhlari bilan birgalikda rezus omil(faktor) ham nasldan-naslga o'tadi.Rezus omil eritrotsitlarning yuqori qavatidagi D-oqsili antigenning bor yoki yo'qligiga ko'ra musbat yoki manfiy bo'ladi.

Rh+ -bu eritrotsitlarda antigen borligi,Rezus faktor (+) musbat.Aholining 85% ida bo'ladi.

Rh- -bu eritrotsitlarda antigen yo'qligi,Rezus faktor (-) manfiy.Odamlarning 15%ida bo'ladi.

Gemologik jarayonlarda qon guruhlari va rezus faktorlar katta ahamiyatga ega.

Manfiy Rh- li insonga D-antigenli qon quyilsa,uning organizmida D-antitelasini ishlab chiqara boshlaydi,eritrotsitlarni vayron qiladi.Shuning uchun rezus manfiyga mos keluvchi guruh qonini har qanday insonga quyish mumkin.Rezus musbatli qonni

faqatgina rezus musbatli(Rh+)insonlarga quyiladi.Bundan tashqari qon guruhlariga qarab ularda guruhlariga xos yurak qon tomir kasalliklari,saraton,va boshqa kasalliklarga chalinadi.

I-qon guruhiga kiruvchi insonlarda yurak qon tomir kasalliklariga chalinish darajasi kam ya'ni 11% dir.

II-qon guruhidagi insonlar esa miokard infartini boshdan kechirishadi.

III-qon guruhidagilarda ishemik insult venalar trombozi kabi kasallilari xavfi yuqori,saraton kasalligi ham turli qon guruhli insonlarda har xil a'zolar zararlanish xavfini keltirib chiqaradi.

I-qon guruhilarda oshqozon raki xavfi yuqori,

II-qon guruhlarida oshqozon osti bezi raki yuqori,

III-qon guruhilarda oshqozn osti bezi,qizilo'ngach,o't yo'llari,saraton xavfi yuqori bo'ladi,

IV-qon guruhli insonlarda faqatgina oshqozon osti bezi raki xavfi yuqoridir.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki;

qon guruhleri,eritrotsitlarning yuqori qavatidagi rezus faktorlar to'g'ri aniqlanganligi tibbiyotda katta ahmiyatga ega.Qon guruhleri to'g'ri kelib,rezus faktorlari mos kelmasa bunday qonni quyish agglutinatsiya xodisasini vujudga keltiradi.Rezus musbat qon rezus manfiy qonli odamga quyilsa birinchi martasida hech qanday noxush reaksiya ro'y bermaydi.Lekin rezus manfiy (Rh-)qonli odamda,unga quyilgan rezus musbat (Rh+)qoniga qarshi antitelolar hosil bo'ladi.Bu odamga ikkinchi marta rezus musbat qon quyilsa,uning qonida agglyutinatsiya hodisasi ro'y beradi,qon guruhleri va rezus omil nasldan naslga o'tadi.Erkakning qoni rezus musbat bo'lib,ayolning qoni rezus manfiy bo'lsa,vujudga kelgan homlaga qon onadan o'tsa,qoni rezus manfiy bo'ladi.Homilaga musbat qon otadan o'tsa,unikiga o'xshab rezus musbat bo'ladi.Natijada ona va bola qoni bir biriga to'g'ri kelmaydi va bola gemolitik kasallik bilan tug'iladi.Bu holatda ona va homila qoni oz bo'lsada aloqaga kirishadi va natijada antitelo ishlab chiqilishiga olib keladi.Bu birinchi homiladorlikda muammo tug'dirmaydi.Ammo ikkinchi va keyingi homiladorlikda Rh+ homila paydo

bo'lsa, antitelo yo'ldosh orqali o'tishi natijasida bola qoni hujayralariga zarar yetadi va animeya rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nuritdinov E.N. Odam fiziologiyasi Toshkent "ALOQACHI" 2005

2. Almatov K.T , Allamurodov Sh.I Odam va hayvonlar fiziologiyasi Toshkent "UNIVERSITET" 2003

ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ МАҚОЛЛАРИДА “ВАТАН” ВА “HOMELAND» КОНЦЕПТИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Адиба Хуснуддиновна Файзиева

Тошкент Давлат Шарқшунослик Университети,

Ғарб тиллар кафедраси ўқитувчиси

adibafayziyeva@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола ўзбек ва инглиз тилларида “ватан” ва “homeland» концепти ва уларнинг синонимларни мақолларда акс этиши мавзусига бағишланган бўлиб, ўзбек ва инглиз тилларидаги “Ватан” лексемасининг мавжуд таърифларини аниқлаш учун мақоланинг бошланғич нуқтаси сифатида ўзбек ва инглиз тилларининг лексикографик манбаларига мурожаат қилиниб, таҳлилга тортилди, ўзбек ва инглиз тилларидаги мақолларда “ватан” ва “homeland” концептининг синонимик қаторлари аниқланди. Буни амалга ошириш мақсадида “ватан” ҳақидаги жами 147 та мақол таҳлил қилиниб, улардан 115 таси ўзбек ва 32 таси инглиз мақолларидир.

Калим сўзлар. *Киши тугилиб ўсган юрт, мамлакат, диёр, ўлка, маскан, уй, homeland, fatherland, mother country, motherland, native country, native land, native soil; home, birthplace.*

EXPRESSION OF THE CONCEPT OF "BATAH" AND "HOMELAND" IN UZBEK AND ENGLISH PROVERBS

ABSTRACT

This article was devoted to the topic of the concept of "Batan" and "homeland" in Uzbek and English and their representation of synonyms in Proverbs, and to

determine the existing definitions of the lexeme "homeland" in Uzbek and English, lexicographic sources of Uzbek and English were referenced and analyzed as the starting point of the article, in Proverbs in Uzbek and English the synonymic series In order to do this, a total of 147 proverbs about the "homeland" are analyzed, of which 115 are Uzbek and 32 are English proverbs.

Keywords: *Kiishi tugilib ўсган юрт, мамлакат, диёр, ўлка, маскан, уй, homeland, fatherland, mother country, motherland, native country, native land, native soil; home, birthplace.*

Кириш

Замонавий лингвистик тадқиқотларда асосий ёндашувлардан бири бу антропоцентрик ёндашув бўлиб, у нафақат тилни, балки унинг маҳаллий халқ маданияти ва менталитети билан алоқасини ҳам ўрганиш имконини беради. Бу иш миллий тил тушунчаси соҳасида умуминсоний бўлган "Ватан" концептини ўрганишга бағишланган бўлиб, бу концепт универсал характерга эга бўлишига қарамай, у миллий ўзига хос хусусиятларга эга. "Ватан" концепти тилшунослар томонидан ҳам алоҳида тил манзараси ¹, ҳам бир қанча тиллар ² билан солиштириш орқали ўрганилган.

Ушбу ишнинг янгилиги ўзбек ва инглиз тилларидаги мақолларда "ватан" ва "homeland" концептининг синонимик қаторларни аниқлашдир. Ўзбек ва инглиз мақолларида ватан концептининг вербализациясини ўрганиш оламнинг тил манзарасининг баъзи миллий хусусиятларини аниқлашга имкон туғдириб, маданиятлараро мулоқотни ривожлантиришга ёрдам беради ва бу ушбу тадқиқотнинг долзарблигини исботлайди. Тиллардаги миллий ўзига хос

¹ Баско Н.В. Русские пословицы и поговорки о родине как отражение национальной ментальности (лингвистический и методический аспекты) [Электронный ресурс] / Н.В. Баско // Вестник Новгородского государственного университета. – 2014. – №77. – URL: <https://portal.novsu.ru/file/1092845>; Головня А.И. (Беларусь), Фан Миньюй (Китай) Реализация концептов родина, чужбина в русском и китайском языках//<https://elib.beu.by.>bitstream>

² Алиева С.А. Репрезентация концепта «родина» в арабских и кумыкских паремиях. [Электронный ресурс] / С.А. Алиева, А.С. Зурхаева А.С. // Международный научно-исследовательский журнал. – 2021. – №6. – URL: <https://research-journal.org/wp-content/uploads/2021/06/6-108-5.pdf#page=137>; Ибрагимова М.О. Специфика паремий, вербализующих концепт "Родина", в рутульской и русской концептосферах. / М.О. Ибрагимова // Язык и текст. – 2019. – 1. – с. 57-61.

концептларни аниқлашнинг энг самарали усули бу концептни тиллараро қиёслашдир.

Паремиялар халқ менталитетининг маданий анъаналарини сақлайди, “улар маълум бир лингвистик жамият ҳаётининг лаҳзаларини акс эттиради”¹.

Тадқиқот материали сифатида луғат² ва мақоллар тўпламларида³ ва интернет ресурсларида келтирилган ўзбек ва инглиз мақоллари ташкил этади⁴. Жами “Ватан” ҳақидаги 147 та мақол таҳлил қилинган бўлиб, улардан 115 таси ўзбек ва 32 таси инглиз мақолларидир. Ҳар бир тилдаги мақоллар сони оламнинг лингвистик манзарасидаги тушунчанинг аҳамиятини акс эттириши мумкин.

Етакчи тадқиқот усуллари сифатида қиёсий, тавсифий, узлуксиз танлаб олиш усули, концептуал таҳлил усули, лингвокултурологик усул ва луғат таърифларини таҳлил қилиш методларидан фойдаланилган.

НАТИЖАЛАР

Мақоллар халқнинг маданий-тарихий хусусиятларини, дунёнинг лингвистик тасвирини ўрганиш учун ажралмас манбадир. Ўзбек ва инглиз тилларида она тилида сўзлашувчилар онгида “Ватан” концепти маданий жиҳатдан ўзига хос бўлиб, “Ватан” концептини идрок этиш ва унга бўлган муносабатдаги фарқ ва ўхшашликларни акс эттиради. Биз “Ватан” лексемасининг мавжуд таърифларини аниқлаш учун мақоланинг бошланғич нуқтаси сифатида ўзбек ва инглиз тилларининг лексикографик манбаларига мурожаат қилдик⁵.

¹ Галимова Э.Н. Лексико-семантическое поле понятия «родина» в русской паремии [Электронный ресурс] / Э.Н. Галимова // Лесосибирский педагогический институт . – 2016. – URL: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2014/Philologia/7_160906.doc.htm

² Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки жилдли. З.М.Маъруфов таҳрири остида. Москва. “Рус тили” нашриёти. 1981; Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Беш жилдли. А.Мадвалиев таҳрири остида. Тошкент. “Ўзбекситон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2006-2008.

³ Ўзбек халқ мақоллари. Иккинчи нашр. ЎзССР Давлат бадиий адабиёт ашриёти. Тошкент. 1960; Ўзбек халқ мақоллари. Тошкент. Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1969; O'zbek xalq maqollari. Tuzuvchilar: T. Mirzaev, A. Musoqulov, B. Sarimsoqov. Mas'ul muharrir. Sh. Turdimatov. Toshkent. «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik korapaniyasi Bosh tahririyati, 2005.

⁴ Cambridge Dictionary. [Electronic resource] / URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/motherland>

⁵ Dictionary of English Language and Culture. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2005. 1621 p.

Изоҳли луғатларда ватан сўзи қуйидагича баён этилган: Ватан (арабча وطن – туғилган жой, юрт, она ватан маънасини англатади ¹⁾ – 1. Киши туғилиб ўсган ва ўзини унинг фуқароси ҳисоблаган мамлакат, она юрт. 2. Кишининг туғилиб ўсган ўлкаси, шаҳри ёки қишлоғи, юрт, диёр. 3. Турар жой, бошпана, маскан, уй²

Ватан – 1. Кишининг туғилиб ўсган ўлкаси, шаҳри ёки қишлоғи, юрт, диёр. 2. Киши туғилиб ўсган ва ўзини унинг фуқароси ҳисоблаган мамлакат, она юрт. 3. Турар жой, бошпана, маскан, уй. 4. Ўсимлик ва шу қабиларнинг асли келиб чиқишини билдиради³.

Шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, мавжуд ўзбек тилининг изоҳли луғатларида юқорида келтирилган ватан сўзи синонимлари орасида “эл” сўзини учратмадик, ваҳоланки, ўзбек тилидаги мақолларнинг кўпчилигида “эл” сўзи ҳам ватан сўзига синоним сифатида қўлланилган. Изоҳли луғатларда “эл” сўзининг қуйидаги синонимлари келтирилган: Эл (туркий сўз бўлиб, маълум юртда биргаликда яшовчи аҳоли, юрт маъносини билдиради ⁴⁾ – 1. Бир жойнинг одамлари, аҳолиси, халқи. 2. Бир қабилага мансуб одамлар; қабила. 3. Юрт, диёр, мамлакат⁵.

Охириги ўзбек тилининг изоҳли луғатида “эл” сўзи худди шундай таърифланади: Эл – 1. Бир жойнинг одамлари, аҳолиси, халқи; умуман, кўпчилик одам, халойиқ, ҳамма. 2. Бир юртга, қабилага мансуб одамлар; миллат, халқ. 3. Юрт, диёр, мамлакат⁶.

Демак, “Ватан” концептига берилган таърифни таҳлил қилиб, шундай хулосага келамиз: 1) она юрт, инсон туғилган, этнос туғилган жой; 2) бирор нарсанинг келиб чиқиши ёки ихтиро қилинган жойи.

¹ Баранов Х.К. Арабско-русский словарь. “Русский язык”. Москва. 1976. – С.:897.

² Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Биринчи жилд. З.М.Маъруфов таҳрири остида. Москва. “Рус тили” нашриёти. 1981. –Б.: 173.

³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Биринчи жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. Тошкент. “Ўзбекситон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2006-2008. –Б.: 444.

⁴ Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати (туркий сўздар). 1-жилд. Тошкент. «Университети. 2000. –Б.: 461.

⁵ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Иккинчи жилд. З.М.Маъруфов таҳрири остида. Москва. “Рус тили” нашриёти. 1981. –Б.: 442.

⁶ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Бешинчи жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. Тошкент. “Ўзбекситон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2006-2008. –Б.: 29

МУҲОКАМА

Ўзбек тилидаги 147та мақолларни таҳлил қилиб, шунга амин бўлдики, мақолларда “Ватан” сўзининг барча синонимлари ҳам иштирок этмаган. Бу мақолларда ватан, эл, юрт, ёки она юрт каби синонимлар устунлик қилади. Масалан, дастлаб “ватан” сўзи ишлатилган мақолларга эътибор қаратайлик:

Булбул чаманни севар, одам — Ватанни.

Ватани борнинг бахти бор, меҳнати борнинг — тахти.

Ватансиз инсон — куйсиз булбул.

Душманга нафрати бўлмаганнинг ватанга муҳаббати бўлмас¹.

“Эл” сўзи ишлатилган мақоллар:

Эл бор бўлса, эр хор бўлмас, эр бор бўлса, эл хор бўлмас.

Эл ишини эр қилур, эр қадрини эл билур.

Элга қўшилганнинг кўнгли тўқ, элдан ажралганнинг бети йўқ.

Элинг сенга чўзса қўл, унга доим содиқ бўл².

“Юрт” сўзи ишлатилган мақоллар:

Бировнинг юртида бек бўлгунча, ўзингнинг юртингда ит бўл.

Киши юртида шоҳ бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл.

Туғилган ердан кўнгил узилмас, юрт кўриганнинг юрти бузилмас³.

“Она юрт” ва “она ер (тупроқ)” сўзлари ишлатилган мақоллар:

Она юртинг — олтин бешигинг.

Она ернинг тупроғи — она сугидан азиз⁴.

Шуни айтиб ўтиш лозимки, ватан мавзусига бағишланган 147та мақол орасидан фақат битта “қишлоқ”, лекин шунда ҳам “овул” сўзи қўлланилган – Айланаси овули, тўғараги тўр куни – мақолини ҳамда “уй” сўзи ишлатилган – Ўз уйим – ўлан тўшагим – мақолини учратдик. Яна шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, “эл”, “юрт” ва “она юрт” каби сўзлар асли туркий сўзлар бўлганлиги ва ўзбек

¹ O'zbek xalq maqollari. Tuzuvchilar: T. Mirzaev, A. Musoqulov, B. Sarimsoqov. Mas'ul muharrir. Sh. Turdimatov. Toshkent. «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik korpaniyasi Bosh tahririyati, 2005. –Б.: 12-13.

² Ўша ерда, -Б.: 15-16.

³ Ўша ерда, -Б.: 14.

⁴ Ўша ерда, -Б.: 14.

тилининг мақоллари эса, қадим замондан фольклор дурдоналари ҳисобланиб, халқ оғзаки ижодидан кенг ўрин эгаллаганлиги сабабли, уларда ватан сўзига нисбатан эл, юрт, ва она юрт сўзлари иштирок этган мақоллар устунлик қилади.

Бундан ташқари, “ватан” концептинининг антонимларини ҳам эътиборсиз қолдириб бўлмайди, чунки “ўзиники – бегона”, “ўз юртинг – ўзга юрт” мухолифати – бу ўзбек ва инглиз тилида сўзлашувчи шахсларнинг маънавий оламининг асосий концептлари – “ўз дунёсининг қиёфаси”, ўз она юрти ва тасвири ўртасидаги муносабатларни акс эттирувчи универсал схема бўлиб, унга номаълум, бегона макон, тупроқ, ер, юрт қарама-қарши қўйилади. Шундай мазмундаги мақолларга қуйидагилар мисол бўла олади:

Тўйган ердан тукқан ер яхши.

Киши ерида султон бўлгунча, ўз элингда чўпон бўл.

Ўлсанг ўл, ватанингда бўл¹.

Биздаги мавжуд мақол тўпламларида ҳозирча мамлакат, ўлка, маскан, бошпана, диёр, шаҳар каби ватан сўзи синонимлари ишлатилган мақолларни учратмадик.

Энди инглиз тилидаги “homeland” сўзи ҳақида сўз юритадиган бўлсак, The Oxford Russian Dictionary² ва Chambers Dictionary of Synonyms and Antonyms машҳур луғатларда³ ватан сўзининг қуйидаги синонимларини учратамиз: native land, motherland, fatherland; native country, mother country; home, homeland; birthplace; native soil.

Collins English Dictionary and Thesaurus луғатида қуйидаги синонимлар келтирилган: fatherland, homeland, land of one’s birth, land of one’s fathers, motherland, native land, old country; homeland, native land, country of origin, fatherland, mother country, motherland⁴.

¹ Ўша ерда. –Б.: 12-15.

² The Oxford Russian Dictionary. Oxford-NY: Oxford UP, 1997. 60, 362, 387, 395 p.

³ Большой русско-английский словарь / Под общ. рук. А. И. Смирницкого. М., 2001. –С.:554; Новый русско-английский словарь / Сост. В. К. Мюллер. М., 2005. –С.: 440; Косогова Л. И., Стам И. С. Русско-английский учебный словарь. М., 2005. –С.: 599.

⁴ Collins English Dictionary and Thesaurus. Aylesbury: HarperCollins Publishers, 2000. 431, 564 p.

Кўриб турганимиздек, инглиз тилида “ватан” концептининг синонимлари мўл, лекин шуни айтиб ўтиш лозимки, инглиз лексикографиясида “ватан” концептининг ифодали воситаларининг синонимик доираси бор-йўғи тўртта бирлик билан ифодаланади: fatherland, homeland, mother country и motherland. Масалан, fatherland фақат анча катта ҳажмли луғатларда учрайди ва the place where someone or their family was born¹, the country where a person, or their family, was born², the country of one’s birth or family origin³ a person’s native land or, sometimes, the land of his ancestors⁴ ва ҳоказолар.

Homeland сўзи деярли барча ўрганилган луғатларда мавжуд ва 1) the country where someone/you/person was born/comes from⁵, one’s native country/land⁶; 2) a region created or considered by or for a people of a particular ethnic origin⁷ chief place of residence; region in which one’s home is located⁸, a state, region, or territory that is closely identified with a particular people or ethnic group⁹ сифатида таърифланган. Homeland ёзма, китобий услубга мансублиги қайд этилган (mainly used in written English¹⁰).

Mother country ва motherland барча ўрганилган луғатларда аниқ белгиланмаган: улар Cambridge Learner’s Dictionary (2001) ва бошқа бир қанча луғатларда бу сўз йўқ. Mother country Webster’s New Collegiate Dictionary Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster луғатида, motherland эса Active Study Dictionary of English (1983) луғатида йўқ. Бу сўзлар баъзи луғатларда турли жойларда келса-да, у бутунлай homeland сўзининг синоними сифатида талқин

¹ Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Macmillan Publishers Limited, 2002. 508 p..

² Longman Advanced American Dictionary. Edingburgh Gate, Harlow: Pearson Education Ltd., 2000. 461 p.

³ Longman Dictionary of American English. NY: Longman, 1997. 470 p.

⁴ Webster’s New World Dictionary of the English Language. NY: Simon &Schuster, 1995. 509 p.

⁵ Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Macmillan Publishers Limited, 2002. 687 p; Cambridge Learner’s Dictionary. Cambridge UP, 2001. 684 p.

⁶ Active Study Dictionary of English. L.: Longman, 1983. 292 p.; Webster’s New World Dictionary of the English Language. NY: Simon &Schuster, 1995. 914 p.; Webster’s New World Dictionary of the English Language. NY: Simon &Schuster, 1995. 547 p.; (The) American Heritage Dictionary of English Language. Houghton Mifflin Company, 1992. Electronic version.

⁷ Webster’s New World Dictionary of the English Language. NY: Simon &Schuster, 1995. 914 p.

⁸ Webster’s Third New International Dictionary of the English Language Unabridged. Cologne: Kōnemann, 1993. 1083 p.

⁹ (The) American Heritage Dictionary of English Language. Houghton Mifflin Company, 1992. Electronic version.

¹⁰ Collins Cobuild English Dictionary. L.: Harper-Collins Publishers, 1995. 807 p.

этилган: the country where you or your family were born and which you feel a strong emotional connection with¹.

Бирок, кундалик, сўзлашув инглиз нутқида бу сўзлар амалда қўлланилмайди. **Motherland** лексемаси Ўзбекистондаги “Ватан” лексемаси каби чуқур маънога эга эмас, **fatherland** сўзи эса герман халқлари тарихидаги алоҳида давр билан кўпроқ боғлиқ. Энг нейтрал лексема **homeland** лексемаси инглиз тилида келиб чиққан “мамлакат” маъносини билдиради (бу сўзлар “land” – “ер” лексемасидан ташкил топган бўлиб, бу сўзлар “она юрт” (native land) архетипи билан боғлиқдир). Инглизлар учун “Ватан” сўзи унчалик муҳим аҳамиятга эга бўлмай, **fatherland**, **homeland**, **motherland** сўзлари тилда сунъий равишда мавжуд бўлиб, мақолларда бу сўзларни деярли учратмаймиз. Лекин “motherland” сўзи ишлатилган қуйидаги мақолларни келтириш мумкин:

To live is to serve the Motherland.

A man without a Motherland is like a Nightingale without a song.

Инглизларнинг маданияти учун “Ватан” тушунчаси ўрнини “уй” тушунчаси эгаллаганлиги сабабли “homeland”, “motherland” ёки “fatherland” лексемаларининг ўрнида “home” лексемаси учрайди. Масалан,

Home is where the heart is.

A bad bird is that that stains its own nest.

The wider we roam, the welcomer home.

A man’s house is his castle.

The wider we roam, the welcomer home.

Home is home though it’s never so homely.

It’s an ill bird that fouls its own nest.

Шуни айтиб ўтиш жоизки, инглиз тилида one’s country тушунчаси синонимларига кўпроқ “бой” (god’s country, birthplace, country of origin, home, native soil, old country, old world, terra firma, the old country) бўлиб, биринчидан, ўзбек тилидаги “ватан” концептига нисбатан анча кенг қўламда, иккинчидан, у

¹ Cambridge Dictionary of American English. Cambridge UP, 2000. 828 p.

кўшимча, периферик маънолардан холи. Инглиз тилига хос ҳис-туйғулар ва ҳаяжонларни ифодалашнинг чекланганлиги туфайли муаллифлар ўз она юртларини тасвирлашда кўпинча “one’s country”ни ишлатадилар, бу таржима жараёнида танланган тил эквивалентларининг хилма-хиллигига таъсир қилмайди. Масалан,

You can take the boy out of the country, but you can’t take the country out of the boy.

A prophet is not without honour save in his own country.

Шундай қилиб, ўзбек ва инглиз тилларида “ватан” ва “homeland» концептини ўзбек ва инглиз тилларидаги лексикологик манбалар ва уларнинг синонимларни мақолларда акс этишини ўрганиш натижасида шунга амин бўлдики, концептуал ўлчовда ўрганилаётган лингвокультурологик тузилишда “Ватан - шахс туғилган (ўсган) жой” (ўзбек лингвокультурологиясида) ва “туғилган мамлакат” (инглиз лингвокультурологиясида) формулаларига асосланади. Қадрият ўлчовида масъулият туйғулари, ватанни ҳимоя қилиш истаги, уни энг яхши томондан тақдим этиш истаги энг диққатга сазовордир. “Ватан” тушунчасининг ана шу хусусиятлари ўрганилаётган тил маданиятларида мос келади. Этимологик жиҳатдан ўзбек лингвомаданиятида “ватан” арабий, “эл” ва “юрт” туркий илдизга эга ва “эл” ва “юрт” каби сўзлар асли туркий сўзлар бўлганлиги ва ўзбек тилининг мақоллари эса, қадим замондан фольклор дурдоналари ҳисобланиб, халқ оғзаки ижодидан кенг ўрин эгаллаганлиги сабабли, уларда “ватан” сўзига нисбатан “эл” ва “юрт” сўзлари иштирок этган мақоллар устунлик қилади.

Хулоса

Инглизлар учун “Ватан” сўзи унчалик муҳим аҳамиятга эга бўлмай, fatherland, homeland, motherland сўзлари тилда сунъий равишда мавжуд бўлиб, мақолларда бу сўзларни деярли учратмаймиз. Инглизларнинг маданияти учун “Ватан” тушунчаси ўрнини “уй” тушунчаси эгаллаганлиги сабабли “homeland”,

“motherland” ёки “fatherland” лексемаларининг ўрнида “home” лексемаси учрайди.

Ҳар бир тилда “Ватан” концептига оид паремиялар ҳиссий мазмун даражаси, тақдим этилган лексик амалга оширишлар сони билан фарқ қилишига қарамай, улар барибир инсон ўз ҳаётини сақлаб қолиш учун қандай ахлоқ ва одоб идеалларга риоя қилиш, ватанга ҳурмат ва эҳтиромли муносабатда бўлиш кераклигига мисол бўла олади. Ундан ташқари, ҳар иккала халқнинг ўз миллий ўзлигини англаш моҳиятини намоён этади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Баранов Х.К. *Арабско-русский словарь. “Русский язык”*. Москва. 1976.
2. *Большой русско-английский словарь / Под общ. рук. А. И. Смирницкого*. М., 2001.
3. Косогова Л. И., Стам И. С. *Русско-английский учебный словарь*. М., 2005.
4. *Новый русско-английский словарь / Сост. В. К. Мюллер*. М., 2005
5. Раҳматуллаев Ш. *Ўзбек тилининг этимологик лугати (арабий сўзлар) ва (туркий сўзлар)*. 2-жилдли. Тошкент. «Университети. 2000.
6. *Ўзбек тилининг изоҳли лугати*. Икки жилдли. З.М.Маъруфов таҳрири остида. Москва. “Рус тили” нашриёти. 1981.
7. *Ўзбек тилининг изоҳли лугати*. Беш жилдли. А.Мадвалиев таҳрири остида. Тошкент. “Ўзбекситон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2006-2008.
8. *Ўзбек халқ мақоллари*. Иккинчи нашр. ЎзССР Давлат бадий адабиёт ашриёти. Тошкент. 1960.
9. *Ўзбек халқ мақоллари*. Тошкент. Гофур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1969.
10. *O‘zbek xalq maqollari. Tuzuvchilar: T. Mirzaev, A. Musoqulov, B. Sarimsoqov. Mas’ul muharrir. Sh. Turdimatov. Toshkent. «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik korpaniyasi Bosh tahririyati*, 2005.

11. *Active Study Dictionary of English*. L.: Longman, 1983.
12. *Chambers Dictionary of Synonyms and Antonyms*. Edinburgh: W&R Chambers Limited, 1993.
13. *Cambridge Dictionary*. [Electronic resource] / URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/motherland>
14. *Collins English Dictionary and Thesaurus*. Aylesbury: HarperCollins Publishers, 2000.
15. *Collins Cobuild English Dictionary*. L.: Harper-Collins Publishers, 1995.
16. *Dictionary of English Language and Culture*. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2005.
17. *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. Macmillan Publishers Limited, 2002.
18. *Longman Dictionary of American English*. NY: Longman, 1997.
19. *Longman Advanced American Dictionary*. Edingburgh Gate, Harlow: Pearson Education Ltd., 2000.
20. *(The) American Heritage Dictionary of English Language*. Houghton Mifflin Company, 1992. (Electronic version).
21. *The Oxford Russian Dictionary*. Oxford-NY: Oxford UP, 1997.
22. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged*. Cologne: Könenmann, 1993.
23. *Webster's New World Dictionary of the English Language*. NY: Simon & Schuster, 1995.

**INFORMATIKA FANINIG DASTURLASH TILLARI BO‘LIMINI
O‘QITISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI**

Abdullayev Abubakir Narzullayevich

Samarqand davlat universiteti dotsenti

abubakirabdullayev@gmail.com

Egamberdiyeva Feruza Abdimannonovna

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti magistranti

nurbekmaxmudov2022@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada informatika fanining dasturlash tillari bo‘limini o‘qitishda multimediali elektron ta‘minotdan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari va samaradorligi to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirilgan.

***Kalit so‘zlar:** Multimediali elektron ta‘minot, amaliy dasturiy vositalar, dasturlash tillari, Pyton, Macromedia Flash*

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация об особенностях и эффективности использования мультимедийного электронного обеспечения при преподавании раздела языка программирования информатики.

***Ключевые слова:** Мультимедийное электронное обеспечение, инструменты прикладного программирования, языки программирования, Pyton, Macromedia Flash*

ANNOTATION

This article presents information on the peculiarities and effectiveness of the use of multimedia electronic supply in the teaching of the programming languages section of Computer Science.

Keywords: *multimedia electronics, applied software tools, programming languages, Python, Macromedia Flash*

O'quv jarayonlariga multimedia texnologiyalarini joriy etish ta'limni axborotlashtirishning zaruriy ehtiyojlaridan biridir, shu bilan birga multimedia texnologiyalari axborot texnologiyalarining eng jadal rivojlanayotgan va istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta'lim tizimini axborotlashtirishning asosiy maqsadi o'quvchi yoshlarni axborot jamiyatida hayotning kundalik, ijtimoiy va kasbiy sohalarida to'liq va samarali ishtirok etishga tayyorlashdan iborat. Ta'lim jarayonlarini axborotlashtirish bugungi kunda obyektiv ravishda amalga oshirilayotgan jarayondir. Talabalar va o'quvchilarining asosiy faoliyati axborotni yig'ish, saqlash, qayta ishlash bilan bog'liq jarayonga aylanib bormoqda. Shu munosabat bilan, axborot texnologiyalarini yaratish va ulardan foydalanishning uslubiy va amaliy vositasi bilan ta'minlaydigan ta'limni axborotlashtirish jarayoni jamiyatni axborotlashtirish jarayonining yetakchi yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabr PQ-4884 sonli "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida" gi qaroriga asosan axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hamda boshqa mafaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda ta'lim tizimida zamonaviy o'qitish shakllari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish ustivor vazifa sifatida belgilangan.

O'quv mashg'ulotlarini o'tkazishda ta'lim oluvchilarni mustaqil fikrlash va izlanishiga undovchi-yo'naltiruvchi usullardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib, bunday usullardan foydalanilganda ta'lim oluvchilar mustaqil ishlash imkoniga ega bo'ladilar. Bu usullarning mohiyati shundan iboratki, butun o'quv jarayonida o'quvchilar erkin fikrlashga va mustaqil ishlashga yo'naltiriladi.

Dasturlash tillari bo'limini o'qitish uchun multimediyaga asoslangan turli ilovalar juda kam yaratilgan, ayniqsa o'zbek tilidagi variantlari juda kam. Bu masala hozircha qo'shimcha yordamga muhtoj bo'lib, bu yo'nalishdagi foydali elektron multimediali dasturiy ta'minotlarni yaratishni yanada ko'paytirish lozim desak xato bo'lmaydi. Ayniqsa, har bir dasturlash tilining yo'nalishlari bo'yicha multimediali ta'minotlarini ishlab chiqishga ehtiyoj katta. Chunki, talaba va o'quvchilarni dasturlash tillari savodxonligini yanada o'stirish va bo'lg'usi dasturchilarni yetuk mutaxassis bo'lishini ta'minlash o'qitishning eng asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonida kompyuterlarning imkoniyatlaridan foydalangan holda ta'lim oluvchilarning bilim olishiga va o'z bilim darajalarini o'z vaqtida aniqlab olish imkoniyatini beruvchi noan'anaviy darslar uchun mo'ljallangan elektron o'quv materiallari, ko'rgazmali vositalar, o'quv-nazorat dasturlari yaratish va ularni o'quv jarayoniga tadbiiq qilish bugungi kunning muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bu esa mazkur mavzuning dolzarbligini ifodalaydi.

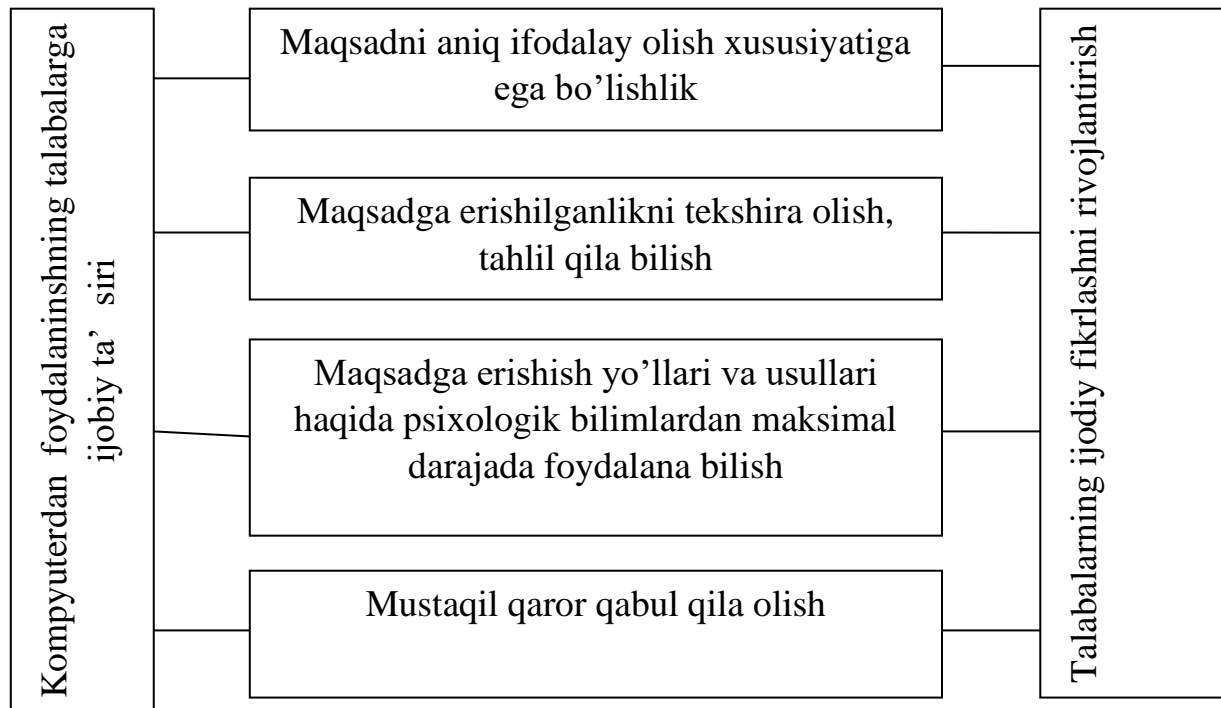
Umumta'lim maktablari va akademik litseylarning o'quv jarayonida kompyuter texnikasi va yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishning oqilona usullarini aniqlash ta'lim tizimining yangi pedagogik texnologiyalarga o'tishini psixologik va pedagogik asoslash muammosini keltirib chiqardi. Ta'limni axborotlashtirish jarayonining g'oyalarini ochib beruvchi nazariy masalalarni I.N.Antipov, A.A. Kuznetsov, V.A.Kastornova. va boshqalar ishlarida ko'rib o'tishimiz mumkin. Umumta'lim maktablari va Oliy ta'limda informatika kursining didaktik va uslubiy

ta'minoti haqida Antipov I. N., Zhaldak M.I., Kuznetsova E. I. larning ilmiy izlanishlarida ko'plab ma'lumotlar keltirilgan.

Elektron ta'lim resurslari va multimediali elektron o'qitish vositalari orqali ta'lim muhitini rivojlantirish masalalari yuzasidan X.X. Muratovning shu mavzudagi maqolasida talabalarning multimedia vositalari asosida bilim olishlari natijasida ularning mustaqil o'zlashtirish va o'z-o'zini baholashda yuqori samaraga erishilgani aytib o'tilgan.

Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar V.A.Kastornova, S.L.Novoselova, M.I.Jumayev, U.M.Xalikovalarning izlanishlariga ko'ra ta'lim jarayonida kompyuterdan foydalanish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, nafaqat kompyuter texnologiyalaridan foydalanish imkoniyati maqsadga muvofiqligini, balki o'quvshining intellekti va shaxsiyatini rivojlantirishda alohida o'rin tutganligini va bugungi kunda multimediali o'qitish vositalaridan foydalanish ta'lim tizimidagi ko'plab uslubiy yangiliklarni ishonchli isbotlashi keng yoritib berishgan

Multimedia texnologiyasini ishlab chiqish va shu asosda ishlab chiqilgan multimedia kurslari animatsiya, audio va videolarni o'z ichiga olgan o'quv materiallarini taqdim etish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Axborotni taqdim etishning yangi shakllaridan tashqari, multimedia texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan dasturlar metodik jihatdan boshqa qimmatli xususiyatlarga ega-interaktivlik, ushbu vositalarning ta'lim ta'sirini yanada to'liq amalga oshirish imkonini beradi. Ushbu turdagi dasturlarni yaratish uchun vosita sifatida zamonaviy dasturlash tillari (masalan, C++, Python va boshqalar), shuningdek, turli xil amaliy dasturiy vositalar va muhitlar (Macromedia Flash, Auto Play, BandiCam va boshqalar) xizmat qilishi mumkin.

Kompyuterdan foydalanishning talabalarga ijobiy ta'siri

Multimediali o'quv dasturlari o'quvchilarning ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berishi mumkin, biroq buning uchun quyidagilar kerak:

- a) kompyuterdan foydalanish orqali o'qitishning maqsadini aniq ifodalash;
- b) ushbu maqsadga erishilganligini tekshirish;
- c) ushbu maqsadga erishish yo'llari va usullari haqida psixologik bilimlardan maksimal darajada foydalanish.

Ta'limni axborotlashtirish muammolarining pedagogik jihatlarini va psixologlar va uslubchilarning ushbu sohadagi tadqiqot natijalarini hisobga olgan holda, o'quvchining global tarmoq bilan muloqot qilish jarayonida, xususan, kompyuter dasturi bilan ishlashda, shuningdek, "ekran ijodkorligi" jarayonida talaba haqiqiy dunyo obyektlarini ularning virtual ko'rinishiga almashtiradi deb ayta olamiz.

Ta'lim tizimini axborotlashtirishning maqsadi kompyuter va uning dasturiy ta'minot qobiliyatlari va talaba- o'qituvchi faoliyatining tarkibiy qismlari o'rtasidagi muvofiqlikni yaratishdir. Dasturlash tillari fanini o'qitishda multimedia texnologiyalaridan foydalanish uchta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi: rejalashtirish, yaratish va sinovdan o'tkazish.

Dasturlashni o'rganishda dasturlash tilini tanlash printsipi muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy dasturlash tillarini o'quvchilarga o'rgatishda multimedia dasturlarini yaratish texnologiyasi an'anaviy (eski) tillar yordamida dasturlashdan tubdan farq qiladi. Bu erda qiyinchiliklar dasturlashning o'zi emas, balki muayyan vazifa uchun eng yaxshi texnologik yechimni tanlashdir. Multimedia dasturini yaratish kelajakdagi dasturning asosini qurilishi bilan boshlanadi. Qurulish o'ylab topilgandan so'ng, manba kodlari tayyorlanadi, rasmlar tanlanadi, raqamli ovoz, animatsiya va video fayllar tayyorlanadi, tarkibiy qismlarning tartibini bir butunga aylantiradi. Ushbu tartib media texnologiyasini qo'llab-quvvatlovchi turli vositalar orqali amalga oshirilishi mumkin. Misol tariqasida, animatsion kadrlarni yaratishda Macromedia Flash, animatsion slaydlar taqdimotini yaratishda Prezi kabi amaliy dasturlardan foylanilsa, video darslarni tashkillashtirish va boyitish uchun VideoMaker, Movavi VideoSuite, VideoPad, WinMovieMaker, BandiCam kabi dasturiy vositalardan foydalanish mumkin. Ushbu texnologiyani o'zlashtirish o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'dirmaydi, chunki bu yondashuv o'z ishining natijalarini darhol ko'rish, shuningdek, o'z bilimlarini asta-sekin oshirish va ularni o'z ishlarida qo'llash imkonini beradi.

Ta'lim axborot texnologiyasining asosi axborotni uzatish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish va o'quvchilar tomonidan idrok etishning faol ijodiy jarayonini saqlab qolishdir. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, axborot texnologiyalari-axborotni kompyuter orqali amalga oshirish vositasi bo'lgan o'qituvchiga tayyorlash va uzatish jarayoni. It-dan foydalanish haqiqiy dunyo ob'ektlari ularni ekranda tasvirlangan modellar bilan almashtiradi. O'rta maktabda Informatika fanining Dasturlash tillari bo'limini o'qitish (10-11 sinflar) bir tomondan, jamiyat tomonidan ijtimoiy buyurtma va boshqa tomondan axborot texnologiyalarining zamonaviy holati bilan belgilanishi kerak bo'lgan maxsus kurslar doirasida amalga oshirilishi kerak. Ushbu talablarni hisobga olgan holda, dasturlash tillarini multimedia texnologiyalari asosida o'rganish eng muhim ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlaydi deb hisoblasak bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги ПҚ-4884-сон “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чоратадбирлар тўғрисида ” ги қарори*
2. *Смолянинова О.Г. Развитие методической системы формирования информационной и коммуникативной компетентности будущего учителя на основе мультимедиа-технологий. Дис.докт. пед.наук .- М., -2016.*
3. *Кирмайер М. Мультимедиа. Пер.с нем. -Спб.: БХВ-Санкт-Петербург, 2014.- 185 с.*
4. *Касторнова В.А. Методика создания и использования прикладных программ на основе мультимедиа технологии в обучении информатике. Дис.докт. пед.наук .- М., -1998.*
5. *Xalikova U.M. (2020). Maktabgacha ta’lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi. Интернаука, 13-2, С. 78-79.*

**SIGIRLAR MASTITIGA MIKROBIOLOGIK USULDA
DIAGNOZ QO‘YISH, DAVOLASH VA PROFILAKTIKASINI
TAKOMILLASHTRISH**

Shakilov U.N

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti magistranti

Bazarov Q.K

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti v.f.n., dotsenti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Qoraqalpog‘iston respublikasi sharoitida qoramollarda mastit kasalligi uchrash darajasi va mastit kasalligi turlarini davolash, o‘ldini olish bo‘yicha tadqiqot natijalari berilgan.

***Kalit so‘zlar:** mastit, zardobli; fibrinli, kataral, stafilokokk, streptokokk, diplokokk, escherichia coli.*

Kirish. Respublikamizda chorvachilik tarmog‘ini jadal rivojlantirishni zamonaviy va innovasion uslublarini joriy etish, mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish va turlarini kengaytirish, shuningdek aholini mahaliy sharoitda ishlab chiqarilgan sifatli va arzon chorva mahsulotlari sut-go‘sht bilan uzluksiz ta‘minlash hamda chorvachilikga ixtisoslashgan korxonalarini davlat tamonidan qo‘llab-quvvatlash maqsadida Prezidentimiz tomonidan 2020-yil 29-yanvardagi PQ 4576-son qarorida ko‘rsatib o‘tilgan unga ko‘ra chorvachilik bilan shugullanuvchi fuqarolar bilan hamkorlikni taminlash chorvachilikning barcha tarmoqlari va naslchilik sohasini rivojlantirishni olib borish va muammolarni yechimini topish mahsuldorlikni oshirish,

ozuqabop ekinlarni yetishtirish mahsulot ishlab chiqarish va naslchilik seleksiya amaliyotida yangi ilmiy-tadqiqot natijalari va innovasion ishlanmalarni yo'lga qo'yish borasida ko'rsatmalar berilgan. Davlatimiz tomonidan chiqariladigan qator farmon va qarorlari, chorvachilik mahsulotlarini ko'paytirishga qaratilgan bo'lib, ayniqsa, respublikamiz aholisini sifatli go'sht va sut bilan ta'minlash hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, mahsuldor sigirlar orasida mastit kasalliklarini ko'plab uchrashi oqibatida fermer xo'jaliklari va aholiga qarashli sigirlarda mahsuldorlikni keskin pasayishi, ayniqsa sut va sut mahsulotlarini keskin kamayishiga, buzoq bosh sonini kamayishi, yuqori mahsuldor hayvonlardan foydalanish muddatlarini qisqarishi hisobiga aholi va fermer xo'jaliklari katta iqtisodiy zarar ko'rmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Mastit sut bezining yallig'lanishi bo'lib, mexanik, termik, kimyoviy va biologik omillarning ta'sirida rivojlanadi. A. P. Studensov mastitlarning kechishi va oqibati patologik jarayonning joylashishi va qo'zg'atuvchisining patogenlik xususiyatlariga qanchalik bog'liq bo'lsa organizmning holati va sut bezi to'qimasining reaktivligiga ham shunchalik bog'liq deb ta'kidlaydi. Mastitlar laktasiya va sutdan chiqarilgan davrlarda uchrashi mumkin. [2].

Sigirlarning mastit kasalligi ko'pincha sog'in sigirlar tug'ish vaqtida va sutdan chiqarishda kuzatiladi. Kasallik qo'zg'atuvchilari stafilokokk, streptokokk, diplokokk, escherichiacoli, viruslar va zamburug'lar hisoblanadi. Mastitning asosiy sabablari yelinning jarohatlanishi, tozalikga rioya qilmaslik, sog'ishni tog'ri tashkillashtirmaslik va hokozalar. Bundan tashqari oqsil, aktinomikoz kasalliklari ham mastitga sababchi bo'ladi.

Sog'in sigirlar orasida mastitlar keng tarqalgan bo'lib, ayrim xo'jaliklarda kasallanish ko'rsatgichi 30-40% ga yetishiga qaramasdan qoramolchilik xo'jaliklarida, shu jumladan xususiy va fermer xo'jaliklari sharoitida ushbu kasalliklarini davolash va oldini olish tadbirlari to'liq o'rganilmagan [4].

Sigirlarda yelinni yallig‘lanishi ko‘pincha subklinik mastit shaklida kechadi. U sigirlarda sog‘im davrida 21,4%, sutdan chiqarishga yaqin 24,6%, sutdan chiqarilgan davrda 28,9% va yangi tuqqan davrda 23,4% sigirlarda uchraydi. Bu davrlarda klinik nomoyon bo‘ladigan mastit 4,6-6,2% sigirlarda uchragan [3].

Mastitlarning A.P. Studensov bo‘yicha tasniflanishi boshqalariga nisbatan maqul hisoblanadi 1) zardobli mastit; 2) kataral mastit (sut sisternasi, sut yo‘llari va alveolalar kataral yallig‘lanishi); 3) fibrinli mastit; 4) yiringli mastit (yiringli-kataral mastit, yelin absessi va yelin flegmonasi); 5) qonli mastit; 6) spesifik mastitlar (yelin oqsili, aktinomikozi, yelin sili); 7) Mastitning asoratlari (yelin indurasiyasi, yelin gangrenasi) [1].

Sigirlarning sut mahsuldorligi pasayishi, uning sanitariya-texnologik sifatining pasayishi bilan o‘tadigan kasalliklari orasida sut bezlarining yallig‘lanishi - mastitlar asosiy o‘rinni egallaydi. Mastit bilan sigirlarning kasallanishi 28-30% tashkil etib, ulardan yillik olinadigan sut mahsuldorligi 15-20% gacha kamayadi. Yelinning jaroxatlangan yelinidan sog‘ilgan sutning tarkibida somatik xujayralar (SX), oqsil, xloridlar miqdori ko‘payadi, ishqoriyligi, zichligi, bakterial zararlanishi ortadi va yog‘, laktozalar, quruq yog‘sizlangan moddalar miqdori va bakterisid faolligi kamayadi [5].

Tadqiqotning maqsadi. Sigirlar mastitini tarqalishi va sabablarini o‘rganish. Mikrobiologik tekshirish usullaridan foydalanib diagnoz qoyish va davolash.

Bakteriologik tekshirish. O‘tkazishda sut va leykositar proba uchun olingan sut cho‘kmalari ishlatiladi. Yelinning har qaysi choragidan steril idishga 50-100 ml miqdorida sut sog‘ib olinadi. Sutni sog‘ib olishdan oldin yelin terisi yuvilib, keyin 70%-li spirt bilan dezinfeksiyalanadi va birinchi porsiya sut sog‘ib tashlanadi. Keyin, sog‘ib olingan sut sinamalari veterinariya laboratoriyalariga tekshirish uchun

jo‘natiladi. Bakteriologik tekshirishlar natijasi nafaqat mastitni aniqlash uchun, balki yelindagi mikroorganizmlarning antibiotiklarga sezuvchanligini aniqlashda ham ahamiyatlidir.

1-jadval

T/r	Fermer xo‘jaliklar nomi	Qoramollar soni	Mastit kasalligi	
			soni	%
1	«ChorvaServisAmudaryo» MCHJ	63	5	8
2	«Amudaryobaxtqushi»	31	3	9,5
3	«Sariuxa-Gulsin»	40	3	7,5
4	«AndijonNukus»	53	4	7,5
5	Aholi qarmogi	60	2	3
Jami:		247	17	6,88

1-jadvalga qaraydigan bo‘lsak «Chorva Servis Amudaryo» MCHJ fermer xo‘jalidagi jami 63 ta qoramoldan 5 (8%) ta sigirda «Amudaryo baxt qushi» fermer xo‘jalidagi jami 31 ta qoramoldan 3 (9,5%) ta sigirda, «Sariuxa-Gulsin» fermer xo‘jalidagi jami 40 ta qoramoldan 3 (7,5%) ta sigirda, «Andijon Nukus» fermer xo‘jalidagi jami 53 ta qoramoldan 4 (7,5%) ta sigirda va aholi qarmogidagi jami 60 ta qoramollardan 2 (3%) tasida mastit kasalligi aniqlandi.

XULOSA:

- sigirlarning subklinik mastit bilan kasallanishini kuniga tekshirib borish.
- podadagi hamma sigirlarni har oyda bir marta subklinik mastitga ekspress testlar yordamida tekshirish.
- bug‘oz sigirlarni sog‘indan chiqarilishining 10-15-kunida va tug‘ishiga 10-15 kun qolganda bir marta subklinik mastitga ekspress testlar yordamida tekshirish.
- laborator usulda sut tarkibidagi somatik hujayralarni aniqlash talab etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Студенцов А.Н., Шупилов В.С., Субботин Л.Г, Преображенский О.Н. *Ветеринарное акушерство, гинекология и биотехника размножения*, 7-ое изд. М.: “ВО Агрпроомиздат”, 1999

2. Eshburiyev B.M., Eshburyiev S.B., Jumanov S.M. *Veterinariya akusherligi fanidan amaliy laboratoriya mashg‘ulotlar. O‘quv qo‘llanma*, Samarqand, -2020.

3. <http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcemens/Veterinar/2009/15-06/KobaIS.doc>.

4. <https://vetvo.ru/subinvolyuciya-matki.html> Ветеринарная служба
Владимирской области © vvv.vetvo.ru

ISLOMIY BANK VA MOLIYALASHDA NIZOLARNI HAL ETISH

Aziza Donayeva Inomjon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti

Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik

fakulteti 2-bosqich talabasi

G-mail: donayevaaziza@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bank faoliyati va uning tarixi haqida soʻz borgan boʻlib, asosan islom bankining ish faoliyatiga asoslangan. Islom bankining faoliyat yuritish tartibi, ananaviy banklardan farqli jihati, Oʻzbekistonda islom bankining faoliyat yuritish tartibi, risk menejmenti shuningdek, islom qonun-qoidalariga asoslangan bank sohalari hozirgi kunda zarurligi va bunday banklarni Oʻzbekistonda ochilishi bosqichi haqida soʻz boradi.

Kalit soʻzlar: *Bank, islomiy bank, bank tizimi, islomiy qonun-qoidalar, shariat, murobaha, foiz (ribo), ananaviy bank, sugʻurta, risk menejmenti, moliya vazirligi, foyda, zarar, islom bankini moliyalash, islom moliyasi tizimi.*

ABSTRACT

This article talks about the banking activity and its history, and is mainly based on the activity of the Islamic bank. The procedure of operation of an Islamic bank, its difference from traditional banks, the procedure of operation of an Islamic bank in Uzbekistan, risk management, as well as the necessity of banking sectors based on Islamic laws and the stage of opening such banks in Uzbekistan are discussed.

Keywords: *Banking, Islamic banking, banking system, Islamic laws and regulations, Sharia, murabahah, interest (riba), traditional banking, insurance, risk*

management, finance ministry, profit, loss, Islamic banking financing, Islamic financial system.

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассказывается о банковской деятельности и ее истории, и в основном она основана на деятельности исламского банка. Порядок работы исламского банка, его отличие от традиционных банков, порядок работы исламского банка в Узбекистане, управление рисками, а также необходимость банковских секторов, основанных на исламских законах и этап открытия таких банков в Узбекистане Обсуждаются.

Ключевые слова: *Банковское дело, исламский банкинг, банковская система, исламские законы и правила, шариат, мурабаха, проценты (риба), традиционное банковское дело, страхование, управление рисками, министерство финансов, прибыль, убыток, исламское банковское финансирование, исламская финансовая система.*

1. Kirish va dolzarbli. Bank faoliyatining tarixi. Islomiy banki.

Avvalo, bank soʻziga taʼrif berib oʻtadigan boʻlsak, Bank- italyancha soʻzdan olingan boʻlib, asosiy yoʻnalishlaridan biri deposit yaʼni omonatni qabul qilish va mijozlarga kredit berishdan iborat. Bank ishining dastlabki belgilari, quldorlik davriga borib taqaladi. Bu faoliyat asosan, savdogarlarning pul bilan bogʻliq oldi-sotdi jarayonida namoyon boʻlgan. Ayniqsa, 19 asrda bank faoliyati juda takomillashib ketadi, bu jarayon bank ishlab chiqarishning konsentratsiyalashishida buning oqibatida esa, banklarning yiriklashivuga, bank monopolyalarining vujudga kelishiga va ular oʻrtasida raqobat kuchayib ketishiga sabab boʻldi.

Oʻzbekistonda mustaqil bank tizimini yaratish maqsadida 1991-yil 15-fevralda “Banklar va bank faoliyati toʻgʻrisida” qonun qabul qilindi, bundan soʻng asta-sekinlik bilan mustaqil bank tizimi shakllana boshladi. Oʻzbekiston Respublikasida bank tizimini shakllantirish va rivojlantirish strategiyasi iqtisodiyotni xoʻjalk yuritishning

bozor sharoitlariga bosqichma-bosqich o'tkazish dasturiga mos keladi. Shu sababdan ham qisqa davr mobaynida bank faoliyatida katta yuksalish bo'lganligini, mijozlarga har tomonlama qulay bo'lgan kredit ajratib berganligini ko'rishimiz mumkin. Bevosita, O'zbekistonda yangi bank sohasi bo'lgan va oz fursat davomida katta muvafaqqiyatlarga erishgan islom bankiga e'tiborimizni qaratsak.

Islom banki - mijozlarga xizmat ko'rsatish islomiy qoida va qonunlarga asoslanib olib boriladigan faoliyat hisoblanadi. Bunday bankning eng muhim jihati shundan iboratki, sarmoya uchun yoki qarz uchun foiz hisobida xizmat haqqi undirilmaydi, buning sababi, bunday faoliyat islom dinida taqiqlangan. Banklar o'z faoliyatini mijozlarga mo'ljallangan binolarni moliyalashtirishdan tushgan foydalar hisobiga yuritadi. Islom bankining asosiy faoliyat turiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, bu bank shariat tamoyillariga asoslangan bo'lib, asosan islomiy iqtisodiyotni rivojlantirish orqali amaliy qo'llanma bo'lgan bank faoliyati hisoblanadi¹. Albatta, bu turdagi bank faoliyatini yuritish uchun ham bir qancha shartlar mavjud hisoblanadi. Bular quyidagilardan iborat;

- Shariat qayd qilgan yoki to'langanligidan qat'iy nazar kredit berish uchun belgilangan foizlar yoki qo'shimchalarni olish taqiqlanadi;

- Islom prinsiplariga zid bo'lgan tovarlar yoki xizmatlar, masalan, alkogol bilan ta'minlaydigan korxonalariga sarmoya kiritish taqiqlanadi;

Ushbu taqiqlar tarixan XX asr oxirlarida ma'lum bir darajada qo'llanilganiga qaramay, ushbu tamoyillarni musulmon jamiyatidagi xususiy yoki yarim xususiy tijorat muassasalarida qo'llash uchun bor yog'i bir necha banklar tashkil etilgan xalos. Biroq, davr rivojlangan sari, shuningdek, insonlar bank orqali foizli to'lov asosida kredit olish nechog'lik xato ish ekanligini anglagani ham islomiy bank faoliyatini yanada rivojlanishi uchun katta yo'l ochib berdi. Buning isboti sifatida, 2009-yilga kelib dunyoda islomiy tamoyillarga muvofiq tashkil etilgan 300 dan ortiq banklar va 250 ta qo'shma fondlar faoliyat ko'rsatgan. 2014-yilda esa 2 trillion dollarlik umumiy aktivlar shariat tamoyillariga moslashtirilgan. 2014-yil ma'lumotlariga ko'ra, shariat

¹ <http://old.muslim.uz/index.php/maqolalar/item/8623-islom-banklari-faoliyati>

tamoyillariga asoslangan moliya institutlari jami jahon aktivlarining 1 foizini tashkil etgan¹.

O‘zbekistonda Islomiy moliyalashtirilish Islom bankining xususiy sektorni rivojlantirish bo‘yicha loyihalari ko‘rinishida taqdim etilgan bo‘lib, u uzoq vaqt davomida “Ipak yo‘li” banki bilan ham muvaffaqiyatli hamkorlik qilib kelmoqda. Moliyalashtirish **Murobaha** prinsiplariga muvofiq kafolatlarni ta‘minlash uchun banklarga moliyalashtirish liniyalarini taqdim etish shaklida amalga oshiriladi. Bu musulmon mamlakatlaridagi banklar tomonidan ishlatiladigan foizsiz operatsiyalarni amalga oshirish uchun eng keng tarqalgan ish usullaridan biri hisoblanadi. Murobaha - mijozlarni moliyalashtirish bo‘yicha faol operatsiya bo‘lib, u keng doiradagi xaridlar uchun mos keladi, uskunalardan tortib biznes binolarigacha².

Islom taraqqiyot banki 1975-yilda IHT mamlakatlari moliya vazirlari yig‘ilishining qaroriga ko‘ra tashkil etilgan. Islom taraqqiyot bankning shtab-kvartirasi Saudiya Arabistonining Jidda shahrida joylashgan. Islom taraqqiyot bankning hududiy ofislari 1994-yili Rabot(Marokash)da, shu yili Kuala-Lumpur(Malayziya)da, 1997-yili Olma-Ota(Qozog‘iston)da va 2008-yili Dakar(Senegal)da ochildi. Bank shuningdek 12 ta a‘zo mamlakatda mahalliy vakolatxonalariga ega: bular Afg‘oniston, Ozarbayjon, Bangladesh, Gvineya, Indoneziya, Eron, Nigeriya, Pokiston, Serra-Leona, Sudan, O‘zbekiston va Yamandir. Islom taraqqiyot bankning maqsadi, a‘zo mamlakatlarning, shariatga asoslangan musulmon jamoalarining, iqtisodiy rivojlantirish va ijtimoiy taraqqiyotiga ta‘sir o‘tkazish. Tashkilotga 56 ta mamlakat a‘zo bo‘lib, Saudiya Arabiston, Liviya, Eron, Nigeriya, Qatar, Misr, Turkiya, Birlashgan Arab Amirligi, Quvayt kabi davlatlar bankni asosiy moliyalashtiradigan mamlakatlar hisoblanadi³.

2. Islom banklarining ananaviy banklardan farqli jihati.

Avvalo, jahon tajribasiga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, barchamizga ma‘lumki, 2008-yil butun dunyo bo‘ylab inqirozli davr bo‘ldi, ko‘plab davlatlar ushbu vaziyatda

¹ <https://islom.uz/view/islomii-banklar>

² Wan Ibrahim, Wan Hakimah, and Abdul Ghafar Ismail. "Conventional bank and Islamic banking as institutions: similarities and differences." *Humanomics* 31.3 (2015): 272-298.

³ <https://fayllar.org/xalqaro-bank-ishi-sessiya-javoblari-aqshda-bank-faoliyatini-ta.html?page=11>

ziyon ko'rdi. Shu qatori, bir nechta banklar ham o'z faolitali davomida kuchli zararga duch keldi, biroq islom banki bu inqirozni hech qanday zararsiz qarshi oldi, faoliyatida esa hech qanday pastga tushishlar bo'lmadi. Buning sababi, islomiy bank hech qanday ribosiz ya'ni sug'urta faoliyatisiz o'z faoliyatini olib boradi. Bu uning eng katta yutug'i desak mubolag'a bo'lmaydi. Bunga qo'shimcha holda, islomiy bank boshqa banklardan farqli o'laroq, tegishli miqdordagi summani to'lamagani uchun penya ya'ni jarimani ham olmaydi. Bu kabi hislatlar islom bankining nechog'lik halol faoliyatga asoslanganligiga dalil bo'ladi. Demak, islom bankining boshqa banklardan ajralib turadigan eng katta jihati o'z faoliyatini ribosiz tashkillashtirgani ekan. Bunday holda bir savol vujudga kelishi tabiiy hol. Islom banki ribosiz faoliyat yuritadigan bo'lsa, kasodga uchrashi mumkin emasmi? Albatta, yo'q. Sababi, islom bankida ham risk menejmentini yuritish sohasida mutaxasislari mavjud bo'lib, ushbu soha insonlar tomonidan olib kelingan loyihalarni yoki ular o'z faoliyatini moliyalashtirish uchun so'ragan mablag'larni hisob-kitoblarni qilib, loyiha talablarga javob beradigan bo'lsagina mablag'ni moliyalashtirishni tashkil etadi. Mablag'ni berish jarayonida ham bank pulni to'g'ridan-to'g'ri ochiqchasiga berib yubormaydi, bunday holda munosabatga ribo aralashishi mumkin. Shu sababli ham, bank mijoz bilan sherikchilik qiladi. Ya'ni, mijoz foydaga kirsam ham bank sherik bo'ladi, balki zararga kirsam ham bank sherik bo'ladi. Buning foydali jihati shundaki, zararga kirganda ikki tomon, moliyalashtirilgan shaxs ham bank ham zararni teng to'laydi.

Shuningdek, islom banki faoliyati to'g'risida bir qancha noto'g'ri tushunchalar ham mavjud. Xalq orasida islom banki "xayriya tashkiloti" sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni, har qanday pulga muhtoj inson boradi va osonlikcha pulni olib ketadi. Yoki bo'lmasam, ushbu bankni ish yurituv shakli ananaviy banklardan qolishmaydi, faqatgina foizsiz qarz beradi deb hisoblashadi. Bu nazaryalarning barchasi haqiqatdan yiroq bo'lib, islom banki ham o'z faoliyati davomida foyda olishni ko'zlaydi, faqat bu foyda foiz ya'ni ribo ko'rinishida emas, balki, sherikchilik asosida vujudga keladi. Aniqroq qilib aytib o'tadigan bo'lsak, islom banklari odatdagi banklardan butkul farq qiladi. Ular o'z faoliyati davomida riboni (foiz) taqiqlaydii va o'z mijozlari bilan foyda

va zararni taqsimlash bo'yicha kelishuvlarga asoslangan tamoyillarga holda faoliyatini olib boradi. Bundan tashqari, islom banklari shariatga mos keladigan sanoat va aktivlarga sarmoya kiritadi, bu esa bank faoliyatining yanada axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatli ekanligini bildiradi. Shuningdek, islom banki ma'lum bir tashkilot emas. Biroq, butun dunyo bo'ylab bank va moliya sohasida shariat qonunlari tamoyillariga amal qiladigan bir nechta islomiy banklar mavjud, masalan Saudiya Arabistonidagi Al-Rajhi Bank, Dubai Islamic Bank, Bank Islam Malaysia Berhad va boshqalar¹.

3. Islom moliyasi O'zbekistonda.

O'zbekistonda islom banki va uning erkin faoliyati uchun katta qadamlar qo'yilmoqda, buning sababi sifatida, davlat islom bankining yanada rivojlanishi uchun tashabbus kiritmoqda. Bunga qo'shimcha holda, O'zbekiston hududidagi boshqa banklar ham o'z boshqaruv tarkibiga islom bankini darcha sifatida kirgizmoqda, bunga misol qilib, "Trans bank"ni olishimiz mumkin. Bundan ko'rinib turibdiki, islom bankining dastlabki ko'rinishlari O'zbekiston hududida ijobiy baholandi. Asosan, 2008-yildan keyin ya'ni butun dunyo bo'ylab moliyaviy inqiroz yuz berganda, islom banki yurtimiz bo'ylab kengaya boshladi. Ayni damda, faoliyat yuritayotgan islom banklari pulni tovar manbai emas, balki almashinuv vositasi deb baholaydi. Qarzni berib keyin ma'lum vaqt o'tgandan keyin qo'shimcha foizlar asosida qaytarib oladigan emas, balki, investitsiyani ma'lum sohaga kiritadi, sherikchilik asosida, foydaga kirsam ham zararga kirsam ham teng ikkiga bo'linadi, hech qanday foiz va sug'urtasiz. O'zbekistonda islomiy moliyalashtirilish islom bankining xususiy sektorni rivojlantirish bo'yicha loyihalar ko'rinishida taqdim etiladi, shuningdek islom banki uzoq vaqt davomida "Ipak yo'li" banki bilan ham muvaffaqiyatli hamkorlik qilib kelmoqda. Moliyalashtirish "Murobaha" prinsiplariga muvofiq kafolatlarni ta'minlash uchun banklarga moliyalashtirish liniyalarini taqdim etish shaklida amalga oshiriladi. Bu musulmon mamlakatlaridagi banklar tomonidan ishlatiladigan foizsiz operatsiyalarni amalga oshirish uchun eng keng tarqalgan ish usullaridan biridir.

¹ Ahmed Z., Iqbal M., Khan M. F. (ed.). Money and banking in Islam. – Produced for the International Centre for Research in Islamic Economics, King Abdul Aziz University, Jeddah by Institute of Policy Studies, 1983.

So‘nggi yillarda Islom moliya tizimi tushunchasi ko‘plab mamlakatlar moliyachilarining so‘z boyligidan mustahkam o‘rin oldi. Darhaqiqat, turli mamlakatlarda, hattoki aksariyat aholisi islom diniga mansub bo‘lmagan davlatlarda ham, jumladan AQSh va Buyuk Britaniyada, ushbu moliyaviy institut an’anaviy bank xizmatlariga muqobil moliyalash tizimi sifatida barqaror rivojlanmoqda. Shuning uchun islom bankchiligini o‘rganish global iqtisodiyotda dolzarb mavzu hisoblanadi. An’anaviy bank tizimiga muqobil moliyalash shakllari mavjudligini bilish qiziqarli va foydalidir. Avvalo biz islomiy bankning mohiyatini va asosiy maqsad-vazifalarini bilib olishimiz muhim ahamiyat kasb etadi¹.

Islom banking asosiy vazifasi quyidagilardan iborat:

- aksionerlik kapitaliga vositalarni sarmoyalashtirish;
- ishlab chiqarish korxonalarini va loyihalariga qarzlarni berish;
- a‘zo-davlatlarga iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi maqsadida boshqa shakllarda moliyaviy yordam berish;
- aniq maqsadlar uchun tuziladigan maxsus fondlarni boshqarish. Nomusulmon davlatlardagi musulmon jamoalariga yordam fondi shular jumlasidan;
 - moliyaviylashtirish uslublari vositasida moliyaviy resurslar yo‘naltirish va depozitlarini qabul qilish;
 - a‘zo-davlatlarga texnik yordam ko‘rsatish;
 - musulmon davlatlarning rivojlanishi bo‘yicha tashkilot a‘zolarini o‘qitishda xizmatlar ko‘rsatish;
 - bepul kreditlar berish².

4. Islom banking risk menejmenti.

Islom banklarida risklarni samarali boshqarishga alohida e‘tibor qaratish talab etiladi. Shunga qaramay, u to‘g‘ri tushunilish uchun zarur bo‘lgan bir qator

¹ Akhmadjonov, O., Nishonqulov, S., Rajabboyev, B., Nazirov, A., & Meliboyev, A. (2021). ISLOM BANKI VA O‘ZBEKISTON. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 766-775.

² Akhmadjonov, Oybek, et al. "ISLOM BANKI VA O‘ZBEKISTON." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1.9 (2021): 766-775.

kamchiliklarga ega. Risklarni boshqarish zamonaviy bank ishi bilan bog‘liq holda to‘lov mentaliteti va ular bilan bog‘liq strategiyalar va tahdidlar bilan bog‘liq. Risklarni boshqarish - bu bank amaliyotlari, jarayonlari va tahdidlarini tasniflash va aniqlash, ularni nazorat qilish, kuzatish va o‘lchash uchun banklarda operatsion muammodir. Islom banklari foydadan zararni taqsimlash kontseptsiyasidan kelib chiqadigan katta muammolar va islomiy moliyalashtirishda noyob xatarlarning mavjudligi sababli an’anaviy banklarga nisbatan risklarni aniqlash va boshqarishda katta qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Xatarlarni boshqarishning to‘g‘ri usullari noaniqlik davrida moliyaviy institutlar duch keladigan salbiy oqibatlarni kamaytiradi. Sifat standartlarini ta’minlash uchun mustahkam ichki nazorat, shuningdek, umumiy risklarni boshqarish amaliyotida nazorat va muvozanatni ta’minlash uchun xavfning miqdoriy tahlilini to‘ldirish uchun zarurdir. Samarali risklarni boshqarish tizimi nazorat harakatlarida markaziy o‘rinni egallaydi. Islom institutlarida risklarni boshqarish tizimi kredit riskidan tashqari boshqa risklarni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan moliyaviy shartnomalar va vositalarni o‘z ichiga olgan islomiy moliyalashtirish operatsiyalari bilan bog‘liq o‘ziga xos xususiyatlarni hal qila olishi kerak¹. Islom banklari risklarni boshqarishda shariat tamoyillaridan kelib chiqib faoliyat yuritadi. Masalan, kredit riskida korxonalar bilan kreditorning birga qatnashishi sharti bilan qo‘yilgan kapitaldan o‘zaro foyda olishga ruxsat beradi. Foyda va zararlarni taqsimlash asosiga qurilgan bank tizimining iqtisodiy rivojlanishida taklif etilayotgan xatarli kapitallarning ko‘payishi hisobiga kuchli qoqilish yuz berishi mumkin. Bank tomonidan loyihaning bajarilishi ustidan doimiy va qattiq nazorat o‘rnatiladi. Agar loyihani amalga oshiruvchi tomonidan yo‘l qo‘yilgan xato yoki e’tiborsizlik oqibatida zarar ko‘riladigan bo‘lsa so‘zsiz, ushbu zararni qoplash ish yurituvchi zimmasiga yuklatiladi. Ana shunday vaziyatlarni nazarda tutgan holda islom banklari talabgordan ma’lum qiymatga ega bo‘lgan mulkni garov sifatida qo‘yishni talab qilishi mumkin². Islomiy moliyaviy tamoyillar shariat

¹ Islam K. M. A., Barghouthi O. A. Risk Management of Islamic Banking: An Islamic Perspective //International Journal of Islamic Banking and Finance Research. – 2017. – T. 1. – №. 1. – C. 25-28.

² <https://fayllar.org/xalqaro-bank-ishi-sessiya-javoblari-aqshda-bank-faoliyatini-ta.html?page=11>

qonunlari asosida rivojlandi, u riboni to‘lash yoki olishni - foizlarni to‘lash yoki olishni taqiqlaydi.

Bir qancha maqolalarda islom bankchiligiga xos bo‘lgan o‘ziga xos risklar ko‘rsatilgan. Masalan, Erriko va Farahbaxsh islom banklarini tartibga soluvchi nazorat va qoidalar operativ tavakkalchilik va ma‘lumotlarning oshkor etilishiga ko‘proq e‘tibor qaratish kerakligini ta‘kidlaydilar. Ular PLS bilan bog‘liq maxsus xavflarni tushuntiradilar. Masalan, ayrim hollarda islom banklari mijozlardan garov talab qilib kredit riskini yumshata olmaydi, chunki ularning munosabatlari sheriklik asosida o‘rnatiladi; bundan tashqari, mudoraba shaklida moliyalashtiriladigan loyihalarni boshqarish ustidan yetarlicha nazoratga ega emaslar. Xon va Ahmad islom banklarining foyda yoki zararini ularning investitsion hisob egalari bilan bo‘lishish pul mablag‘larini olib qo‘yish xavfini keltirib chiqarishini da‘vo qiladi. Ular, shuningdek, turli islomiy moliya usullari shariat tomonidan qo‘llaniladigan turli xil cheklovlar tufayli o‘ziga xos risk xususiyatlariga ega ekanligini ta‘kidlaydilar. Sundararajan va Erriko tavakkalchilikni yanada samarali boshqarish uchun PLS moliya usullarining murakkabligi va PLS bo‘lmagan faoliyat bilan bog‘liq risklarni hisobga olish kerakligini taklif qiladi. Ular, shuningdek, islom banklari va investitsion hisob egalari o‘rtasidagi maxsus munosabatlar natijasida yuzaga keladigan turli xil ma‘naviy xavf masalalariga ishora qiladilar. Mutaxasislarning ta‘kidlashicha, (depozit) olib qo‘yish xavfi islom banklarini an‘anaviy shariat moliyalashtirish tamoyillaridan chetga chiqishga ko‘ndirishi mumkin. Bu, agar banklar bankning haqiqiy faoliyatidan qat‘i nazar, investitsiya hisobvaraqlari egalari raqobatbardosh bozor daromadlarini to‘lasalar sodir bo‘ladi¹.

5. Xulosa va takliflar.

Taraqqiyotning yuqori bosqichiga chiqayotgan davrda bank va moliya sohalari hayotimizda juda muhim bo‘lgan rolni o‘ynamoqda. Bank muntazam hayot tarzimizning bir bo‘lagiga aylangan. Tadbirkor biznes qilmoqchimi yoki fuqaro uy

¹ Akhmadjonov O. et al. ISLOM BANKCHILIGIDAGI XAVF //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 8. – C. 639-642.

qurmoqchimi, qimatbaho narsa xarid qilmoqchimi ya'ni har bir hayot tarzimizning ipidan-iginasigacha bank bilan bog'liq holda ish qilamiz. Biroq, soha rivojlangan sari, undagi kamchiliklar ham asta-sekinlik bilan ko'zga tashlanadi. Xususan, islom banki misolida oladigan bo'lsak, bank O'zbekiston hududida alaqachon o'z faoliyatini boshlagan biroq uni tartibga soluvchi qonunchilikda muammolar vujudga kelmoqda. Ya'ni, kerakli qonunchilik va me'yoriy hujjatlarni qabul qilish bilan bir qatorda, O'zbekistonda islom bankchiligining rivojlanishida yana bir nechta muammolar mavjuddir. Qisqacha qilib aytadigan bo'lsak, Islom bankchiligini O'zbekistonda joriy qilinishining asosiy mezonlaridan biri bu O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, banklar va banklar faoliyati to'g'risidagi qonunlarga, soliq va fuqarolik kodekslariga va boshqa qonun osti hujjatlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish yoki alohida qonun qabul qilish orqali amalga oshirilishi kerak¹ deb baholaymiz. Bundan tashqari, har bir sohani amalga oshirish uchun albatta shu sohaning mukammal bilimga ega bo'lgan kadrga ehtiyoj sezamiz. Islom moliya sohasida ham shu ko'nikmaga ega bo'lgan kadrlarni bo'lishi katta ahamiyat kasb etadi, sababi bu bank boshqa banklardan ish faoliyati hamda ishni olib boorish uslubi bilan farq qiladi. O'zbekistonda bu sohada kadrlarni tayyorlash O'zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasida 2018-yilda boshlangan edi, lekin 2019-yilda bu yo'nalish bo'yicha qabul amalga oshirilmadi². Bu o'z-o'zidan mazkur sohada kadrlar yetishmasligini keltirib chiqaradi, ayniqsa Shariat kengashlariga munosib nomzodlar juda kam yoki umuman yo'q, desak ham bo'ladi. Shuningdek, bu borada qars ikki qo'ldan chiqadi. Nafaqat salohiyatli kadrlarni tayyorlash balki, huquqiy ong va huquqiy madaniyati yuqori bo'lgan fuqarolarni ro'li ham katta, ya'ni aholining savodxonligini oshirish ham muhim sanaladi, chunki islomiy moliyalashtirish bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lmagan aholi, uni an'anaviy moliyalashtirishdan farqini tushunib yetmasligi yoki noto'g'ri talqin qilinishiga olib keladi.

¹ Akhmadjonov, O., Nishonqulov, S., Rajabboyev, B., Nazirov, A., & Meliboyev, A. (2021). ISLOM BANKI VA O'ZBEKISTON. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 766-775.

² [file:///C:/Users/asus/Downloads/islom-banki-va-ozbekiston%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/islom-banki-va-ozbekiston%20(1).pdf)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <http://old.muslim.uz/index.php/maqolalar/item/8623-islom-banklari-faoliyati>
2. <https://islom.uz/view/islomii-banklar>
3. Wan Ibrahim, Wan Hakimah, and Abdul Ghafar Ismail. "Conventional bank and Islamic banking as institutions: similarities and differences." *Humanomics* 31.3 (2015): 272-298.
4. <https://fayllar.org/xalqaro-bank-ishi-sessiya-javoblari-aqshda-bank-faoliyatini-ta.html?page=11>
5. Ahmed Z., Iqbal M., Khan M. F. (ed.). *Money and banking in Islam*. – Produced for the International Centre for Research in Islamic Economics, King Abdul Aziz University, Jeddah by Institute of Policy Studies, 1983.
6. Islam K. M. A., Barghouthi O. A. *Risk Management of Islamic Banking: An Islamic Perspective* // *International Journal of Islamic Banking and Finance Research*. – 2017. – T. 1. – №. 1. – C. 25-28.
7. <https://fayllar.org/xalqaro-bank-ishi-sessiya-javoblari-aqshda-bank-faoliyatini-ta.html?page=11>
8. Akhmadjonov O. et al. *ISLOM BANKCHILIGIDAGI XAVF* // *Scientific progress*. – 2021. – T. 2. – №. 8. – C. 639-642.
9. Akhmadjonov, O., Nishonqulov, S., Rajabboyev, B., Nazirov, A., & Meliboyev, A. (2021). *ISLOM BANKI VA O'ZBEKISTON. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 766-775.
10. [file:///C:/Users/asus/Downloads/islom-banki-va-ozbekiston%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/islom-banki-va-ozbekiston%20(1).pdf).
11. Akhmadjonov, O., Nishonqulov, S., Rajabboyev, B., Nazirov, A., & Meliboyev, A. (2021). *ISLOM BANKI VA O'ZBEKISTON. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9),
12. 766-775. Akhmadjonov, Oybek, et al. "ISLOM BANKI VA O'ZBEKISTON." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1.9 (2021): 766-775.

SHAXS RIVOJLANISHINI O'RGANISHDA ERGASH G'OZIYEVNING YONDASHUVI

Sultanova Iftixor Baxtiyor qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti.

Pedagogika va Psixologiya fakulteti 1-kurs talabasi

iftixorsultanova@mail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola psixologiya fanida salmoqli hissa qo'shgan professor Ergash G'oziyevning shaxsni o'rganishga qaratilgan ilmiy ishlari, bilimlarini yoritib berishga harakat qilaman. Maqolani asosiy qismini shaxs haqida tushuncha, yosh davrlari va shaxsning ontogenez va filogenezdagi o'rni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: *Shaxs, komil inson, individ, rivojlanish, ekzopsixika, endopsixika, yosh davrlari.*

ABSTRACT

This article tries to highlight the scientific works and knowledge of Professor Ergash Ghaziyev, who made a significant contribution to the science of psychology, aimed at studying personality. The main part of the article is about the concept of personality, age periods and the role of personality in ontogenesis and phylogenesis. .

Key words: *Person, perfect person, individual, development, exopsychiatry, endopsychiatry, age periods, ontogenesis, phylogenesis.*

Ergash G'oziyev Psixologiya fanlar doktori, professor. Psixologiya faniga hissa qo'shgan olim.

G'oziyevning ilmiy ishlariga yuzlansak, uning erishgan yutuqlarini masalan talim jarayonida o'quvchilarning tafakkurini o'sishi, o'quv faoliyatini boshqarish, tafakkur,

xotira, shaxs psixologiyasi masalalari, bilish nazariyasini psixologik muammolari, komil insonni tarbiyalashning psixologik asoslari kabi masalalarga e'tibor berganini ta'kidlab o'tish kerak.

Mavzuyimizga qaytar ekanmiz shaxs o'zi kim degan savol tug'iladi. Shaxs bu o'z ajdodlari takrorlagan tarixiy va sifatiy o'zgarish yo'lini bosib o'tayotgan vaqtda psixologik va jismoniy rivojlanishni har hil ko'rsatkichlarini namoyon etadigan individni biz shaxs deb ataymiz. Shaxs bu ijtimoiy jamiyatning mahsuli sanaladi.

G'oziyevning fikriga ko'ra katta yoshdagi ruhiy sog'lom odam ham, chaqaloq ham nutqi yo'q oddiy ma'lumotni o'zlashtira olmaydigan aqli zaiflar ham barchasi individ hisoblanadi. Biroq bularning barchasiga shaxs deb qarash an'anaga aylanib qolgan, chunki o'sha zotgina ijtimoiy mavjudot, ijtimoiy munosabatlar mahsuli, ijtimoiy taraqqiyotning faol qatnashchisi deb hisoblanadi. Individ sifatida yorug' dunyoga kelgan odam keyinchalik ijtimoiy muhit ta'sirida shaxsga aylandi.

Ergash G'oziyev shaxsni bolalik chog'laridanoq individ sifatida muayyan ijtimoiy munosabatlar tizimiga tortilishini, bunday munosabatlar tarzi tarixiy shakllangan bo'lib, u yoshligidanoq shu tayyor munosabatlar, muomala, muloqot tizimi bilan tanisha borishini ta'kidlagan, Shuningdek o'zining "Umumiy psixologiya" asarida chet el psixologiyasida, sobiq savet psixologiyasida Shaxs tushunchasini, uning nazariyalarini ilgari surgan, kashfiyotlar qilgan olimlar haqida ularning nazariyalarining qisqacha tahlilini yoritib beradi.

Bundan tashqari u endopsixika va ekzopsixikaga alohida urg'u berib ketadi. Mavzuyimizni asosidagi "rivojlanish" so'zi bu oddiy darajadan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlarni o'zgarib yoki yo'qolib o'rniga yangilarini paydo bo'lishiga aytiladi. Hamma narsa rivojlanishga intilgani singari, shaxs ham rivojlanishga, o'sishga intiladi. Uning rivojlanishini tushuntirish uchun davrlarga ajratiladi. Shaxning rivojlanishini yosh davrlarda deyarli barcha olimlar ifodalagan ularning asosiy birlashtirib turadigan ma'lumotlaridan olingan statistik tahlilga ko'ra quyidagi davrlar eng muqobil deb belgilangan.

Ular: I. Go‘daklik davri, 1 oylikdan bir yosugacha; ii Bog‘chagacha bo‘lgan yosh davri. 1 yoshdan 3 yoshgacha. 3. Maktabgacha talim davri. 3 yoshdan 7 yoshgacha. 4. kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar 7. 11. 12 yoshgacha. 5. O‘rta dava o‘quvchilari. 14. 15 yosh davrlari, 6. Katta yoshdagi davor. o‘spirinlar davri 16. 17 yosh. Eng so‘nggi davr o‘spirinlik davrida jinsiy yetilish, mustaqllik davri boshlanadi. Bu yoshda yoshlar o‘z fikrlarini mustaqil ifodalashga kirishadilar va shaxslik hislatlarini ifodaklashga harakat qiladilar. Aynan shu davrgacha rivojlanayotgan shaxs hayotida qo‘llaydigan ko‘plab odat va xarakterlarini o‘zlashtirib olgan bo‘ladi. Ushbu ma‘lumotlarning barchasini G‘oziyev asarlarida keng yoritib berdi.

Shaxsning rivojlanishi bevosita Ontogenez bilan bog‘liq hisoblanadi. Psixika ontogenezi insonning tug‘ilganidan to umrining yakunigacha davom etadigan uzluksiz rivojlanish sanaladi. Insonning psixikasini rivojlantiruvchi ikkita omil mavjud birinchisi biologik, ikkinchisi sotsial omillar.

Bu omillar individning shaxs bo‘lib shakllanishida muhim ro‘l o‘ynaydi. Jamiyat va muhit bo‘lmasa individ hech qachon shaxs bo‘lib shakllana olmaydi. Inson jamiyatning mahsuli o‘laroq boshqa shaxslar bilan muloqotga kirishadi, axborot almashadi, munosabatlar o‘rnatadi. Agar ijtimoiy muhit bo‘lmasa individ o‘zgarmasdan qoladi, agarda individ shaxs bo‘lib rivojlangan bo‘lsa, u holda o‘zi o‘zining individ darajasiga tushmaslikka harakat qiladi. Bu hodisalar ham nazariy ham amaliy fanda isbotini topgan. Inson shaxs bo‘lib shakllanar ekan nutqning o‘rni katta ahamiyat kasb etadi. Nutq yordamida shaxs tashqi muhit bilan ma‘lumot almashadi, o‘z his-tuyg‘ularini nutq orqali bayon qiladi. Nutq rivojlanmagan insonlarda aqliy rivojlanishdan orqada qolish kuztiladi. Biz 2 yoki 3 yoshli chaqaloqni hozirdan shaxs deb qarasa bo‘ladi agar uning nutqi shakllangan bo‘lsa.

Biz nega psixika ontogenezi haqida gapiryabmiz chunki individning shaxs bo‘lib rivojlanishida uning psixikasi katta ro‘l o‘ynaydi. Ruhan sog‘lom ammo jismonan imkoniyati cheklangan odam bilan ruhiy hasta insonni nisbiy qilib oladigan bo‘lsak, ruhiy sog‘lom inson ancha oldinda turadi.

Bundan ko‘rinib turibdiki ruhiyat shaxs rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Insonning ruhiyati shakllanadi biologik, irsiy ijtimoiy omillar asosida ammo ulardan eng muhimi, shaxs ruhiyatiga tasir qiluvchi kuch bu-muhit. Bu qanday muhit bo‘lishidan qat’iy nazar, rivojlanish uchun zarur bo‘lgan birlamchi omil sanaladi. Bu dunyoga kelgan individ yillar davomida qanday shaxs bo‘lishini u tug‘ilib o‘sgan, ayni vaqtda yashayotgan muhit belgilaydi. Shunday ekan shaxsning rivojlanishi jamiyatni rivojlanishi, o‘z o‘rinida jamiyatning ham shaxs rivojlanish psixologiyasida o‘rni katta. Ular bir biri bilan uzviy bog‘liqdir.

Mavzuyimizning so‘ngida xulosa o‘rnida shuni aytamizki, Shaxs rivojlanishida u yashab isteqomat qilayotgan muhit, psixologik xususiyatlar katta ahamiyat kasb etadi. Bola tug‘ilganidan boshlab, shaxs bo‘lib rivojlangunga qadar bo‘lgan davrda unga tog‘ri muhit yaratib berish, unda sog‘lom psixologik tushunchalarni shakllantirish zarur. Har bir bolaning o‘ziga, yoshiga mos holda psixikasini shakllantirish, turli xil yot g‘oyalarga qarshi tura oladigan ruhiytni tarbiyalash bizning asosiy vazifalarimizdan biri sanaladi. Biror bir shaxs o‘zi qanday tarbiyalangan va ma’naviyati qanday bo‘lsa u o‘z avlodlarini ham shunday muhitda tarbiya qiladi. Zero ijobiy sifatlar bilan shakllangan shaxs jamiyatni rivoji uchun, jamiyatlar esa yurtimiz ravnaqi uchun hissa qo‘shadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1. Ergash G‘oziyev- “Ontogenez psixologiyasi” _Toshkent 2010.*
- 2. Ergash G‘oziyev- “Umumiy psixologiya” _Toshkent 2002.*

BOLALAR NUTQINI TO‘G‘RI RIVOJLANTIRISH

Yuldasheva Feruza Elamasovna

Ohangaron shahar 7-sonli imkoniyati cheklangan
bolalar uchun yordamchi maktab logopediya fani o‘qituvchisi,

Komila Toshpo‘latova Saydaxmad qizi

Toshkent viloyati Ohangaron shahar 7-sonli imkoniyati cheklangan
bolalar uchun ixtisoslashtirilgan yordamchi maktab defektogi

Sattarova Muxlisa Kuchqar qizi

Toshkent viloyati Ohangaron shahar 7-sonli imkoniyati cheklangan
bolalar uchun ixtisoslashtirilgan yordamchi maktab defektogi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bola nutqining rivojlanish jarayoni, nutqni to‘g‘ri tarbiyalashda e‘tibor qaratish zarur bo‘lgan jihatlar yoritilgan. Bola nutqidagi nuqsonlarni oldini olish va erta aniqlash borasida uchun kerakli tavsiyalar, qo‘llash uchun o‘yinlar berilgan.

Kalit so‘zlar: *Logopediya, taqlid, passiv nutq, artikulyatsiya, o‘yin.*

Har bir oilada farzandlar dunyoga kelar ekan, bu barchamizga ta‘riflab bo‘lmas darajada quvonch bag‘ishlaydi. Ayniqsa, ular ilk so‘zlarini aytib, ilk qadam tashlagani har doim onaning xotirasida muhrlanib qoladi.

Keyingi yillarda O‘zbekistonimizda boshqa sohalar kabi logopediya fani ham shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Nutq kamchiligi kuzatilgan bolalar uchun maxsus muassasalar soni ko‘paymoqda.

Nutq kishilarning tug‘ma qobiliyati emas, u asta-sekin egallanadigan aloqa vositasi hisoblanadi. Inson nutq yordamida o‘z fikrini, his-tuyg‘ularini namoyon etadi hamda boshqalar hissiyotlarini bilib oladi. Bolalarning nutqi maromida bo‘lishi uchun bosh miya po‘stlog‘idagi nutq markazi to‘liq shakllangan bo‘lishi, ularning sezgi a‘zolari-eshitish, ko‘rish, ta‘m bilish, hid bilish, teri sezgisi yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi kerak. Nutq rivojlanishi atrof-muhit bilan bog‘liq jarayon bo‘lib, bolaning yangi, aniq taassurotlar olishi uning harakatlari va nutqining rivojlanishida muhim omil bo‘lib hisoblanadi. Bolani juda yoshligidan boshlab atrofdagi narsalarni tanishga, ularning ovozlari eshitib, farqlashga o‘rgatib borishimiz zarur, bu bilan biz bola nutqi rivojlanishiga yordam bergan bo‘lamiz.

Bola 1,5-2 yoshga yetganda atrofidagi hamma narsaga qiziqib, ularning nomini bilgisi keladi. Bu davrda bola so‘zlarni mukammal, to‘g‘ri talaffuz eta olmaydi. Ota-onalar bola imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularning ichki passiv nutqini rivojlantirishga e‘tibor qaratishlari lozim. Buning uchun bola aniq takrorlay olmasa ham, tavsiya etiladi. Ba‘zan bolalarning tiliga taqlid qilib, erkalatib gapiramiz va ular nutqining noto‘g‘ri rivojlanishiga o‘zimiz sababchi bo‘lib qolamiz. Masalan: *ashsha yeysanmi? (ovqat yeysanmi? o‘rniga)*, *uxa qilasanmi? (uxlaysanmi? o‘rhiga)*. 3-4 yoshli bola kattalar bilan bemalol muloqotga kirishib, o‘z fikrini mustaqil bayon eta oladi. Biroq, aksari bolalarda tovushlar noto‘g‘ri talaffuz etiladi, ba‘zi bolalarda esa umuman tushunarsiz bo‘ladi. 4-5 yoshli bolalarning ko‘pchiligida tovushlar talaffuzi to‘g‘ri talaffuz me‘yorlariga yaqinlashgan bo‘ladi. Bu yoshdagi bolalarda, asosan, talaffuzi o‘xshash tovushlarni bir-biri bilan almashtirish, talaffuzi murakkab tovushlarni tashlab ketish, alohida talaffuz etilgan tovushni nutqda to‘g‘ri qo‘llay olmaslik hollari kuzatiladi. Masalan: *kitob-titob; koptok-toptok; qalam - alam; sher-ser* kabi. Bunday holatlarning oldini olish uchun mutaxassis logoped tavsiyasi asosida ota-ona bola talaffuz a‘zolari (artikulyatsion apparat) harakatchanligini oshirish, fonematik eshitish, diqqatini rivojlantirish ustida ish olib borishlariii zarur.

Bolalar lug‘at boyligini oshirish uchun turli turkumga kiruvchi predmet rasmlarini nomlashni o‘rgatish lozim. Buning uchun mevalar, sabzavotlar, uy hayvonlari, yovvoyi

hayvonlar, kasblar, ranglar, geometrik shakllar kabi turkumga kiruvchi predmetlarni nomlash, soʻzlarni boʻgʻinlarga boʻlish, predmetlar belgilari haqida suhbatlashish mumkin. Bola predmet rasmlarini nomlagandan soʻng bu soʻzlarni umumlashtira olishi zarur.

Savol beriladi:

- Bu nima?

- Bu olma deb toʻliq va aniq javob berishga oʻrgatiladi.

Shu kabi boshqa predmetlar nomi ham oʻrgatib boriladi. Keyingi mashgʻulotlarni predmet rangi, mazasi, shakli kabilarni aniqlash va aytish bilan boyitib borish mumkin. Predmetlarni umumlashtirishga oʻrgatiladi.

Masalan: Olma, behi, gilos, olxoʻri, oʻrik, shaftoli mevalarga kiradi. Ular bogʻda, daraxtda yetiladi.

Bunday mashgʻulotlarni olib borishda bolaning imkoniyatlarini inobatga olish kerak. Ularni zeriktirib qoʻymaslik uchun plastilindan va loydan turli buyumlar yasash, «Lego» oʻyinidan unumli foydalanish, sanoq choʻplaridan namunaga qarab shakllar yasashni ketma-ketlikda bajartiramiz. Bundan tashqari qistirgʻichlar yordamida, qopqoqchalar bilan, iplar bogʻlash (shnurovka) kabi oʻyinlarni aniq reja asosida qoʻllash mumkin. Bu jarayonlarni bevosita logoped yoki ona kuzatib, ularning harakatlarini baholab borishi lozim.

Nutq rivojlanishi bilish jarayonlari rivoji bilan chambarchas bogʻliqligini unutmang! Maktab yoshiga yetgan farzandingiz tovushlarni notoʻgʻri talaffuz qilsa, yozuvda harflarni teskari yozsa (oynavand yozuv), qoʻshib oʻqishga qiynalsa, bu fanlarni oʻzlashtirishiga ham oʻz taʼsirini koʻrsatadi. Shunday ekan, 4 yoshga toʻlgan farzandingiz nutqida kamchilik sezilsa, albatta, logoped mutaxassis koʻrigiga olib boring. Oʻz vaqtida aniqlangan nuqson tezda bartaraf etiladi. Har qanday nutq kamchiligi uchun alohida logopedik yondashuvlar ishlab chiqilgan boʻlib, bu logopedlar tomonidan aniq reja asosida ish olib borishga zamin yaratadi. Farzandlar kelajagi uchun biz - kattalar birdek masʼulmiz!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *M.Ayupova. «Logopediya»- O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent, 2007*
2. *Ahmedova Z.M., Ayupova M.Y., Xamidova M.P. – Logopedik o‘yin» darsligi, Toshkent, 2007*
3. *R. Shomahmudova, LMo‘minova. “Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish” , Toshkent “Turon – Iqbol” 2007*
4. *R. Shomahmudova “To‘g‘ri talaffuzga o‘rgatish va nutq o‘stirish», Toshkent, Ilm Ziyο», 2013*
5. *V.Rahmonova. “Maxsus pedagogika» , G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent, 2004*

ЧИСЛЕННОЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАНИЕ

Шарипова Наргиза Уктамовна

Бухарский инженерно - технологический институт. Преподаватель кафедры
«Высшая математика».

АННОТАЦИЯ

Если задан явный вид функции, то выражение для производной часто оказывается достаточно сложным и желательно его заменить более простым. Если же функция задана только в некоторых точках (таблично), то получить явный вид ее производных вообще невозможно. В этих ситуациях возникает необходимость приближенного (численного) дифференцирования.

Ключевые слова. численного дифференцирования, Интерполяционный многочлен Ньютона,

Простейшая идея численного дифференцирования состоит в том, что функция заменяется интерполяционным многочленом (Лагранжа, Ньютона) и производная функции приближенного заменяется соответствующей производной интерполяционного многочлена

$$f^{(m)}(x) \approx L_n^{(m)}(x),$$

$$f^{(m)}(x) \approx l_n^{(m)}(x), 0 \leq m \leq n.$$

Рассмотрим простейшие формулы численного дифференцирования, которые получаются указанным способом.

Будем предполагать, что функция задана в равностоящих узлах

$$x_i = x_0 + ih, h > 0, i = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

Ее значения и значения производных в узлах будем обозначать

$$f(x_i) = f_i, f'(x_i) = f_i', f''(x_i) = f_i''.$$

Пусть функция задана в двух точках x_0 и $x_1 = x_0 + h$, ее значения f_0, f_1 .

Построим интерполяционный многочлен первой степени

$$l_1(x) = f_0 + (x - x_0)f(x_0; x_1).$$

Производная $l_1'(x)$ равна $l_1'(x) = f(x_0; x_1) = \frac{f_1 - f_0}{h}$.

Производную функцию $f(x)$ в точке x_0 приближенно заменяем производной интерполяционного многочлена

$$f_0'(x) \approx \frac{f_1 - f_0}{h}. \quad (1)$$

Величина $\frac{f_1 - f_0}{h}$ называется первой разностной производной.

Пусть $f(x)$ задана в трех точках $x_0, x_1 = x_0 + h, x_{-1} = x_0 - h$.

Интерполяционный многочлен Ньютона второй степени имеет вид

$$l_2(x) = f(x_0) + (x - x_0)f(x_0; x_1) + (x - x_0)(x - x_1)f(x_0; x_1; x_{-1}).$$

Берем производную $l_2'(x) = f(x_0; x_1) + (2x - x_0 - x_1)f(x_0; x_1; x_{-1})$.

В точке x_0 она равна

$$l_2'(x_0) = \frac{f_1 - f_0}{x_1 - x_0} + (x_0 - x_1) \times \left[\frac{f_0}{(x_0 - x_1)(x_0 - x_{-1})} + \frac{f_1}{(x_1 - x_0)(x_1 - x_{-1})} + \frac{f_{-1}}{(x_{-1} - x_0)(x_{-1} - x_1)} \right] = \frac{f_1 - f_{-1}}{2h}.$$

Получаем приближенную формулу

$$f_0' \approx \frac{f_1 - f_{-1}}{2h}. \quad (2)$$

Величина $\frac{f_1 - f_{-1}}{2h}$ называется центральной разностной производной.

Наконец, если взять вторую производную

$$l_2''(x) = 2f(x_0; x_1; x_{-1}) = 2 \left[\frac{f_0}{(x_0 - x_1)(x_0 - x_{-1})} + \frac{f_1}{(x_1 - x_0)(x_1 - x_{-1})} + \frac{f_{-1}}{(x_{-1} - x_0)(x_{-1} - x_1)} \right] = \frac{f_1 - 2f_0 + f_{-1}}{h^2},$$

получаем приближенную формулу.

$$f_0'' \approx \frac{f_1 - 2f_0 + f_{-1}}{h^2}. \quad (3)$$

Величина $\frac{f_1 - 2f_0 + f_{-1}}{h^2}$ называется второй разностной производной.

Формулы (1)-(3) называются формулами численного дифференцирования.

Предполагая функцию f достаточное число раз непрерывно дифференцируемой, получим погрешности приближенных формул (1)-(3).

В дальнейшем нам понадобится следующая лемма.

Лемма 1. Пусть $f \in C[a, b]$, $\xi_i \in [a, b]$ – произвольные точки, $i = \overline{1, n}$. Тогда существует такая точка $\xi \in [a, b]$, что $\frac{f(\xi_1) + f(\xi_2) + \dots + f(\xi_n)}{n} = f(\xi)$.

Доказательство.

Очевидно

неравенство

$$\min_{[a, b]} f(x) \leq \frac{f(\xi_1) + f(\xi_2) + \dots + f(\xi_n)}{n} \leq \max_{[a, b]} f(x).$$

По теореме Больцано-Коши о промежуточных значениях непрерывной функции на замкнутом отрезке она принимает все значения между $\min_{[a, b]} f(x)$ и $\max_{[a, b]} f(x)$. Значит существует такая точка $\xi \in [a, b]$, что выполняет указанное в лемме равенство.

Погрешности формул численного дифференцирования дает следующая лемма.

Лемма 2.

1. Предположим, что $f \in C_2[x_0, x_1]$. Тогда существует такая точка ξ , что

$$f'_0 = \frac{f_1 - f_0}{h} - \frac{h}{2} f''(\xi), x_0 < \xi < x_1. \quad (4)$$

2. Если $f \in C_3[x_{-1}, x_1]$, то существует такая точка ξ , что

$$f'_0 = \frac{f_1 - f_{-1}}{2h} - \frac{h^2}{6} f'''(\xi), x_{-1} < \xi < x_1. \quad (5)$$

3. Когда $f \in C_4[x_{-1}, x_1]$, то существует ξ такая, что

$$f''_0 = \frac{f_{-1} - 2f_0 + f_1}{h^2} - \frac{h^2}{12} f^{(4)}(\xi), x_{-1} < \xi < x_1. \quad (6)$$

Доказательство. По формуле Тейлора $f_1 = f_0 + hf'_0 + \frac{h^2}{2} f''(\xi), \xi \in (x_0, x_1)$,

откуда следует (4). Если $f \in C_4[x_{-1}, x_1]$, то по формуле Тейлора

$$f_{\pm 1} = f_0 \pm hf'_0 + \frac{h^2}{2} f''_0 \pm \frac{h^3}{6} f'''_0 + \frac{h^4}{24} f^{(4)}(\xi_{\pm}), \quad (7)$$

где $x_{-1} < \xi_- < \xi_+ < x_1$.

Подставим (7) в $\frac{f_{-1} - 2f_0 + f_1}{h^2}$. Получаем

$$\frac{f_{-1} - 2f_0 + f_1}{h^2} = f''_0 + \frac{h^2}{24} [f^{(4)}(\xi_-) + f^{(4)}(\xi_+)]$$

Заменяя в соответствии с леммой 1 $f^{(4)}(\xi_-) + f^{(4)}(\xi_+) = 2f^{(4)}(\xi)$, $x_{-1} < \xi < x_1$,

Получаем
$$\frac{f_{-1} - 2f_0 + f_1}{h^2} = f''_0 + \frac{h^2}{12} f^{(4)}(\xi).$$

Откуда и следует (6).

Равенство (5) доказывается аналогично (доказательство провести самостоятельно).

Формулы (4)-(6) называются формулами численного дифференцирования с остаточными членами.

Погрешности формул (1)-(3) оцениваются с помощью следующих неравенств, которые вытекают из соотношений (4)-(6):

$$\left| f'_0 - \frac{f_1 - f_0}{h} \right| \leq \frac{h}{2} \max_{[x_0, x_1]} |f''(x)|,$$

$$\left| f'_0 - \frac{f_1 - f_{-1}}{2h} \right| \leq \frac{h^2}{6} \max_{[x_{-1}, x_1]} |f'''(x)|,$$

$$\left| f''_0 - \frac{f_{-1} - 2f_0 + f_1}{h^2} \right| \leq \frac{h^2}{12} \max_{[x_{-1}, x_1]} |f^{(4)}(x)|.$$

Говорят, что погрешность формулы (1) имеет первый порядок относительно h (или порядка h), а погрешность формул (2) и (3) имеет второй порядок относительно h (или порядка h^2). Также говорят, что формула численного дифференцирования (1) первого порядка точности (относительно h), а формулы (2) и (3) имеют второй порядок точности.

Указанным способом можно получать формулы численного дифференцирования для более старших производных и для большего количества узлов интерполирования.

Выбор оптимального шага. Допустим, что граница абсолютной погрешности при вычислении функции f в каждой точке удовлетворяет неравенству

$$\Delta f_i \leq \bar{\Delta}. \quad (8)$$

Пусть в некоторой окрестности точки x_0 производные, через которые выражаются остаточные члены в формулах (5), (6), непрерывны и удовлетворяют неравенствам

$$|f'''(x)| \leq \bar{M}_3, |f^{(4)}(x)| \leq \bar{M}_4, \quad (9)$$

где \bar{M}_3, \bar{M}_4 - некоторые числа. Тогда полная погрешность формул (2), (3) (без учета погрешностей округления) в соответствии с (5), (6), (8), (9) не превосходит

$$\varepsilon_1 = \frac{\bar{\Delta} + \bar{\Delta}}{2h} + \frac{h^2}{6} \bar{M}_3, \quad (10)$$

соответственно величин

$$\varepsilon_2 = \frac{\bar{\Delta} + 2\bar{\Delta} + \bar{\Delta}}{h^2} + \frac{h^2}{12} \bar{M}_4. \quad (11)$$

Минимизация по h этих величин приводит к следующим значениям h :

$$h_1 = \left(\frac{3\bar{\Delta}}{\bar{M}_3} \right)^{1/3}, h_2 = 2 \left(\frac{3\bar{\Delta}}{\bar{M}_4} \right)^{1/4}, \quad (12)$$

при этом

$$\varepsilon_1 = \frac{3}{2} \left(\frac{\bar{M}_3 \bar{\Delta}^{-2}}{3} \right)^{1/3}, \varepsilon_2 = 2 \left(\frac{\bar{M}_4 \bar{\Delta}}{3} \right)^{1/2}. \quad (13)$$

Если при выбранном для какой-либо из формул (2), (3) значении h отрезок $[x_{-1}, x_1]$ не выходит за пределы окрестности точки x_0 , в которой выполняется соответствующее неравенство (9), то найденное h есть оптимальным и полная погрешность численного дифференцирования оценивается соответствующей величиной (13).

Список литературы.

1. Алгебра и начала анализа для 9-10 классов / Под ред. А.Н. Колмогорова. – М.: Просвещение, 1986. – 336с.

METHODS FOR SOLVING LOGICAL PROBLEMS FOR THE DEVELOPMENT OF THE MIND IN MATHEMATICS

Pulatova Manzura Iskhakovna

Bukhara Engineering - Technological Institute. Professor of the department "Higher Mathematics".

Khamroeva Zilola Kahramonovna

Bukhara Engineering - Technological Institute. Senior Lecturer at the Department of Higher Mathematics.

ANNOTATION

Whatever the type of learning activity, it is the "tasks" that engage the student and encourage him to think. The ability to recall and apply new knowledge in various learning processes, to generalize and assimilate the acquired knowledge is directly related to learning tasks, and tasks are a means of developing the student's knowledge (these ideas are not copied from anywhere). I came to this conclusion by observing students when I was in schools for experimental testing and work with teachers. Indeed, in order to gain new knowledge, the student uses his previous knowledge, applies and reinforces the acquired knowledge with examples and tasks.

Key Words. *non-standard tasks, comparison tasks, logical tasks, complex tasks.*

Educational tasks differ (non-standard tasks, comparison tasks, logical tasks, complex tasks), the logical tasks included in them are designed to form the student's thinking and play a very important role in the development of the student's thinking abilities. None of the tasks can compete with logical tasks in the development of mental activity of students, the formation of thinking.

The peculiarity of the logical exercises described below is that they do not require great mathematical abilities for their implementation. These exercises are mostly entertaining, they instantly attract those who do not like mathematics. Solving logical problems develops mathematical thinking, not only arouses a genuine interest in mathematics, but also leads to its thorough understanding, assimilation, which contributes to the successful assimilation of not only mathematics, but also other academic subjects.

Some of them are able to solve logical problems, but they cannot explain in what form, in what ways they did it. To prevent such problems, it is necessary to teach elementary school students to solve logical problems, to be able to draw the right conclusions from the knowledge and results obtained, in order to clearly understand the solution of a logical problem.

In our daily life, when communicating with people around us, we encounter such phenomena or problems when this situation serves as an impetus for resolving these surprises, encourages a person to create innovations. While enjoying some kind of drawing, some kind of game, entertaining exercises come to mind based on mathematical thinking. In the course of our scientific research, we called such tasks that arouse the desire for creativity in students “Issues of the disclosure of creative abilities” and settled on the following aspects. There are very few such tasks and they arise when interacting with tasks from other subjects and disciplines or being inspired by scientific research and discoveries in other areas of science.

Task 1. Consider the picture (Fig. 1).

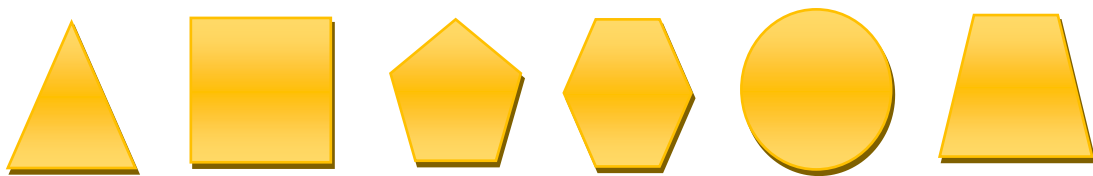

Fig.1. Masha and the Bear.

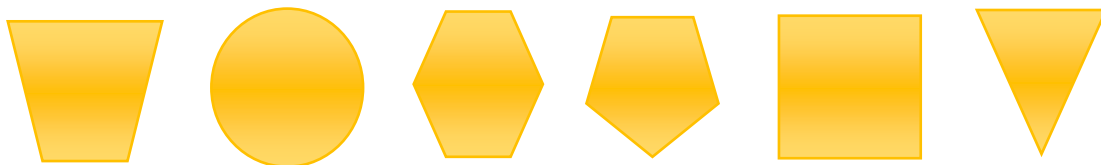
Students answer the question: “What animal is shown in the picture?” By analyzing the illustration, they learn to be attentive and observant.

Now we ask the students to look at the pictures from the back (The teacher turns 180 degrees) Naturally, the students will again see "Masha and the Bear", depicted in the previous picture. They begin to examine the picture, turning it over. With the help of appropriate examples, we show students that this kind of uniformity can be observed in mathematical figures.

Task 2. Draw these geometric shapes in a notebook.

Looking at the figures in reverse order (turning the tetrad 180 degrees), again find the figures that were formed in exactly the same way.

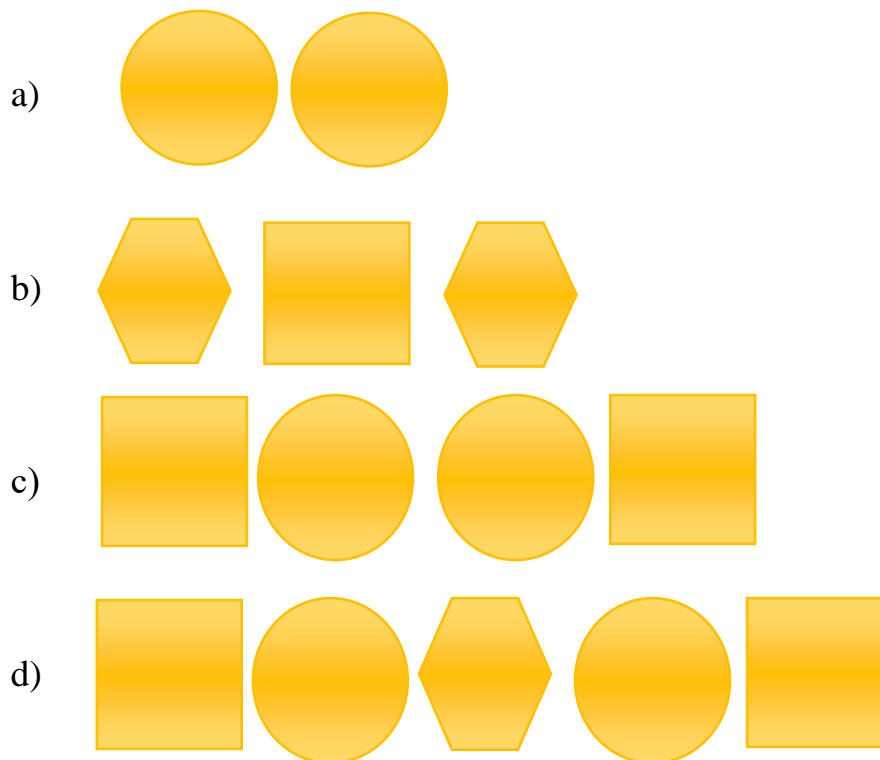
From the geometric shapes, the same shapes are selected (circle, hexagon, square).

From the selected figures, the teacher suggests making combinations of 2, 3 and 4 figures, observing the following conditions:

- in a combination of two figures they must be the same:
- in a combination of three figures, the first and third are the same, the second is arbitrary, different from them;
- in a combination of four figures, then the 1st and 4th figures are the same, and the 2nd and 3rd figures are similar;
- in a combination of five figures, then the 1st and 5th figures are the same, and the 2nd and 4th figures are similar and the 3rd is arbitrary.

Let us give examples of the described combinations of figures.

The reason why we chose the geometric shapes above is that it will be easy and interesting for an elementary school student to understand the problem developed with visual aids. It will be easier for the student to work with numbers and figures in the following tasks.

Logical tasks are a good help for the development of the mind. We gradually transfer students from the world of pictures to the world of numbers, and then to the world of numbers. After elementary school students are introduced to the world of numbers, the above aspects with figures, by writing them with numbers, can be shown as follows:

Task 3. Write all the numbers in a notebook.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Flip 'em up.

9 8 7 6 5 4 3 2 1 0

What numbers can be read? (0, 6, 8, 9.)

Which numbers have not changed after the rotation? (0 and 8.)

The teacher draws attention to the fact that the rest of the number 6 after the turn became the number 9, and vice versa.

Students can complete the following task after getting acquainted with two-digit numbers.

Task 4. Write two-digit numbers that can be read after turning. For two-digit numbers, use only the numbers 0, 6, 8, and 9.

Students write down the numbers 60, 66, 68, 69, 80, 86, 88, 89, 90, 96, 98 and 99.

They then show how the numbers will look after the rotation:

60→09, 80→08, 90→06;

66→99, 86→98, 96→96;

68→89, 88→88, 98→86;

69→69, 89→68, 99→66.

Among them, if we look at the opposite, they form again 69, 88, 96. Students may think that the numbers 66, 86, 68, 98, 89, 99, if they are turned over, will again appear in their previous form, but during the task they are convinced of the error of this hypothesis. Arguing similarly, younger students can find self-generated three-digit, four-digit, etc. numbers.

Task 5. Write 3-digit and 4-digit numbers that will be obtained in reverse order (use problems 3 and 4).

To complete the task among the digits of self-formed two-digit numbers, younger students write down 0 and 8:

69→ 609, 689.

88→ 808, **888**.

96→ 906, 986.

From each of the given 3 numbers (69, 88, 96), with the help of 2 digits, we form 2 more numbers and 6 three-digit numbers formed when viewed from the back.

To find similar four-digit numbers, students write 00, 69, 88, 96 among the digits of two-digit numbers:

69→ 6009, 6699, 6889, 9966.

88→ 8008, 8698, 8888, 8968.

96→ 9006, 9696, 9886, 9966.

We found among the four-digit numbers the numbers that are formed again when they are considered from the reverse side. From each 3 and 2-digit number (69, 88, 96) they formed 4 and determined that their number is 12.

In order to find self-generated nine-digit numbers between the fourth and fifth digits of a self-generated eight-digit number, you need to write 0 and 8.

To find an eight digit number, we first find a six digit number. To find a six-digit number, use the 2nd and 3rd digits of a four-digit number (6009, 6699, 6889, 9966, 8008, 8698, 8888, 8968, 9006, 9696). , 9886, 9966). Between them we write the numbers 00, 69, 88 and 96:600009, 606909, 608809, 609609, 660099, 666999, 668899, 669699, 680089, 686989, 688889, 689689, 990066, 996966, 998866, 999666, 800008, 806908, 808808, 809608, 860098, 866998, 868898, 869698, 880088, 886988, 888888, 889688, 890068, 896968, 898868, 899668, 900006, 906906, 908806, 909606, 960096, 966996, 968896, 969696, 980086, 986986, 988886, 989686, 990066, 996966, 998866, 999666.

We create an eight-digit number by writing the numbers 00, 69, 88, and 96 between cells 3 and 4 of the resulting 48 six-digit numbers. In this case, we create 4 more numbers from each six-digit number:

600009→ 60000009, 60069009, 60088009, 60096009;

606909→ 60600909, 60669909, 60688909, 60696909;

608809→ 60800809, 60869809, 60888809, 60896809;

609609→ 60900609, 60969609, 60988609, 60996609;

.....
 999666→ 99900666, 99969666, 99988666, 99996666.

Eight digit numbers are 192 and we use them to write nine digit numbers (384):

60000009→ 600000009, 600080009;

60069009→ 600609009, 600689009;

60088009→ 600808009, 600888009;

60096009→ 600906009, 600986009;

.....
 99996666→ 999906666, 999986666.

And to find a ten-digit (768) number, the numbers 00, 69, 88 and 96.

60000009→ 6000000009, 6000690009, 6000880009, 6000960009;

60069009→ 6006009009, 6006699009, 6006889009, 6006969009;

60088009→ 6008008009, 6008698009, 6008888009, 6008968009;

60096009→ 6009006009, 6009696009, 6009886009, 6009966009;

.....
 99996666→ 9999006666, 9999696666, 9999886666, 9999966666.

Summarizing the above, we note that in order to detect self-generated numbers when they are considered from the reverse side among $2n$ -digit numbers among the digits $n - 1$ and n $2n-2$ -digit. numbers, the digits 00, 69, 88 and 96 are entered. And to determine among the $2n + 1$ -digit numbers among the digits of $n -$ and $n + 1$ $2n$ -digit numbers, the digits 0 and 8 are entered.

Knowing the patterns of construction of self-generated numbers, you can determine their number. The students found out that among the single-digit numbers there are 2 self-forming, among the two-digit - 3, among the three-digit - 6, among the four-digit - 12, among the five-digit - 24, We write these numbers in order:

2, 3, 6, 12, 24, 48, ...

This sequence can be written as follows:

2, 3×1 , 3×2 , 3×4 , 3×8 , 3×16 ,

Among n -digit numbers, the number of numbers newly formed when they are observed from the reverse side of the numbers is $3 \times 2^{n-2}$ ($n \geq 2$).

If you teach students to see non-standard moments in interesting tasks already in elementary school, then they will grow up as individuals with a high level of thinking..

REFERENCES

1. *Conversations with the teacher. Teaching Methods: The first grade of a four-year elementary school. / Ed. L.E. Zhurovoy. - 2nd ed., revised. and additional – M. Ventana – Graff, 2002.*
2. *Goncharova O.S. Development of logical thinking in the lessons of mathematics in elementary grades // Young scientist. 2012. No. 10. - S.329-331.*
3. *Kasimov F.M. The system of creative tasks in mathematics lessons in elementary grades: Diss. - Bukhoro, 2007. - P.14.*
4. *Istomina N.B. Methods of teaching mathematics in elementary school. Tutorial. Smolensk: Association of the XXI century, 2005.*
5. *Reitman U.D. Cognition and thinking. Per. from English. – M.: Mir, 1968.*

МЕТОД ПРОГОНКИ ДЛЯ РЕШЕНИЯ СИСТЕМЫ ЛИНЕЙНЫХ УРАВНЕНИЙ

Баракаев Дилшод Умедович

Бухарский инженерно - технологический институт. преподаватель кафедры
«Высшая математика»

АННОТАЦИЯ

Воспользуемся методом прогонки для решения системы линейных уравнений.

Ключевые слова. коэффициентов сплайна, метод прогонки, трехдиагональной матрицей.

Система уравнений для определения коэффициентов сплайна представляет собой частный случай систем линейных алгебраических уравнений

$$Ay = f$$

с трехдиагональной матрицей $A = \|a_{ij}\|$, т.е. с матрицей, все элементы которой, не лежащие на главной и двух побочных диагоналях, равны нулю ($a_{ij} = 0$ при $j > i + 1$ та $j < i - 1$).

В общем случае системы линейных алгебраических уравнений с трехдиагональной матрицей имеют вид

$$a_j y_{j-1} - c_j y_j + b_j y_{j+1} = -f_j, j = \overline{1, N-1}, \quad (1)$$

$$y_0 = \chi_1 y_1 + \mu_1, y_N = \chi_2 y_{N-1} + \mu_2. \quad (2)$$

Для численного решения систем трехдиагональными матрицами применяется метод прогонки, который представляет собой вариант метода последовательного исключения неизвестных.

Т.е. матрицу A можно записать

$$A = \begin{pmatrix} 1 & -\chi_1 & 0 & 0 & 0 & \cdots & 0 & 0 & 0 \\ a_1 & -c_1 & b_1 & 0 & 0 & \cdots & 0 & 0 & 0 \\ 0 & a_2 & -c_2 & b_2 & 0 & \cdots & 0 & 0 & 0 \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdots & \cdot & \cdot & \cdot \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \cdots & a_{N-1} & -c_{N-1} & b_{N-1} \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \cdots & 0 & -\chi_2 & 1 \end{pmatrix}.$$

(1) Идея метода прогонки состоит в следующем. Решение системы (1) ищется в виде

$$y_j = \alpha_{j+1}y_{j+1} + \beta_{j+1}, j = \overline{0, N-1}, \quad (3)$$

где $\alpha_{j+1}, \beta_{j+1}$ - неизвестные коэффициенты, которые последовательно находятся от α_1, β_1 до α_N, β_N (прямая прогонка), а затем последовательно вычисляются y_N, y_{N-1}, \dots, y_0 (обратная прогонка).

Выведем формулы для вычисления $\alpha_{j+1}, \beta_{j+1}$. Из (3) можно получить

$$y_{j-1} = \alpha_j y_j + \beta_j = \alpha_j (\alpha_{j+1} y_{j+1} + \beta_{j+1}) + \beta_j = \alpha_j \alpha_{j+1} y_{j+1} + (\alpha_j \beta_{j+1} + \beta_j), j = \overline{1, N-1}.$$

Подставляя имеющиеся выражения для y_j, y_{j-1} в уравнение (1), приходим при $j = \overline{1, N-1}$ к уравнению $[\alpha_{j+1}(a_j \alpha_j - c_j) + b_j]y_{j+1} + [\beta_{j+1}(a_j \alpha_j - c_j) + a_j \beta_j + f_j] = 0$.

Последнее уравнение будет выполнено если коэффициенты $\alpha_{j+1}, \beta_{j+1}$ выбрать такими, чтобы выражение в квадратных скобках обращались в нуль.

А именно, достаточно положить

$$\alpha_{j+1} = \frac{b_j}{c_j - \alpha_j a_j}, \beta_{j+1} = \frac{a_j b_j + f_j}{c_j - \alpha_j a_j}, j = \overline{1, N-1}. \quad (4)$$

Для отыскания всех α_j, β_j достаточно задать α_1, β_1 .

Эти начальные значения находим из требования эквивалентности условия (3) при $j = 0$, т.е. условия $y_0 = \alpha_1 y_1 + \beta_1$, первому из уравнений (2).

Таким образом, получаем

$$\alpha_1 = \chi_1, \beta_1 = \mu_1. \quad (5)$$

Нахождение коэффициентов $\alpha_{j+1}, \beta_{j+1}$ по формулам (4), (5) называется прямой прогонкой. После того, как прогоночные коэффициенты $\alpha_{j+1}, \beta_{j+1}, j = \overline{0, N-1}$, найдены, решение системы (1), (2) находится по рекуррентной формуле (3), начиная с $j = N-1$. Для начала счета по этой формуле требуется знать y_N , которое определяется из уравнений

$$y_N = \chi_2 y_{N-1} + \mu_2, y_{N-1} = \alpha_N y_N + \beta_N.$$

И равно

$$y_N = \frac{\chi_2 \beta_N + \mu_2}{1 - \chi_2 \alpha_N}.$$

Нахождение y_j по формулам

$$\begin{aligned} y_j &= \alpha_{j+1} y_{j+1} + \beta_{j+1}, j = \overline{N-1, 0}, \\ y_N &= \frac{\chi_2 \beta_N + \mu_2}{1 - \chi_2 \alpha_N}, \end{aligned} \quad (6)$$

называется обратной прогонкой. Алгоритм решения системы (1), (2) определяемый формулами (4)-(6) называется методом прогонки.

Метод прогонки можно применять, если знаменатели выражений (4), (6) не обращаются в нуль.

Покажем, что для возможности применения метод прогонки достаточно потребовать, чтобы коэффициенты системы (1), (2) удовлетворяли условиям

$$\begin{aligned} \alpha_j \neq 0, b_j \neq 0, |c_j| \geq |a_j| + |b_j|, j = \overline{1, N-1}, \\ |\chi_1| \leq 1, |\chi_2| < 1. \end{aligned} \quad (8)$$

Сначала докажем по индукции, что при условиях (7), (8) модули прогоночных коэффициентов $\alpha_j, j = \overline{1, N}$ не превосходят единицы. Согласно (5), (8) имеем $|\alpha_1| = |\chi_1| \leq 1$. Предположим, что $|\alpha_j| \leq 1$ для некоторого j и докажем, что $|\alpha_{j+1}| \leq 1$.

Прежде всего для любых двух комплексных чисел a и b докажем неравенство

$$|a-b| \geq |a|-|b|.$$

Из неравенство треугольника имеем $|a| = |a-b+b| \leq |a-b|+|b|$.

Откуда $|a-b| \geq |a|-|b|$.

Вернемся теперь к доказательству $|\alpha_{j+1}| \leq 1$, если $|\alpha_j| \leq 1$. Согласно имеем оценку

$$|c_j - \alpha_j a_j| \geq |c_j| - |\alpha_j| |a_j| \geq |c_j| - |a_j|,$$

а, используя (7), получаем $|c_j - \alpha_j a_j| \geq |b_j| > 0$,

т.е. знаменатели выражений (4) не обращаются в нуль.

Более того

$$|\alpha_{j+1}| = \frac{|b_j|}{|c_j - \alpha_j a_j|} \leq 1.$$

Следовательно, $|\alpha_j| \leq 1, j = \overline{1, N}$.

Далее, учитывая второе из условий (8) и только что доказанное неравенство $|\alpha_N| \leq 1$, имеем

$$|1 - \chi_2 \alpha_N| \geq 1 - |\chi_2| |\alpha_N| \geq 1 - |\chi_2| > 0,$$

т.е. не обращается в нуль и знаменатель в выражение для y_N .

К аналогичному выводу можно прийти и в том случае, когда условия (7), (8) заменяется условиями

$$a_j \neq 0; \beta_j \neq 0; |c_j| > |a_j| + |b_j|; j = \overline{1, N-1}, \quad (9)$$

$$|\chi_1| \leq 1; |\chi_2| \leq 1. \quad (10)$$

Таким образом при выполнении условий (7), (8) (так же как и условий (9), (10)) система (1), (2) эквивалентности системе (4)-(6). По этому эти условия гарантируют существование и единственность решения системы (1), (2) и возможность нахождения этого решения методом прогонки.

Кроме того, доказанные неравенство $|\alpha_j| \leq 1$, $j = \overline{1, N}$ обеспечивают устойчивость счета по рекуррентным формулам (6). Последнее означает, что погрешность, внесенная на каком-либо шаге вычислений, не будет возрастает при переходе к следующим шагам.

Действительно, пусть в формуле (6) при $j = j_0 + 1$ вместо y_{j_0+1} вычислена величина $\tilde{y}_{j_0+1} = y_{j_0+1} + \delta_{j_0+1}$.

Тогда на следующем шаге вычислений, т.е. при $j = j_0$,

вместо

$$y_{j_0} = \alpha_{j_0+1} y_{j_0+1} + \beta_{j_0+1} \quad \text{получим} \quad \tilde{y}_{j_0} = \alpha_{j_0+1} (y_{j_0+1} + \delta_{j_0+1}) + \beta_{j_0+1} \quad \text{и}$$

погрешность окажется равной $\delta_{j_0} = \tilde{y}_{j_0} - y_{j_0} = \alpha_{j_0+1} \delta_{j_0+1}$.

Отсюда получаем, что $|\delta_{j_0}| = |\alpha_{j_0+1}| |\delta_{j_0+1}| \leq |\delta_{j_0+1}|$, т.е. погрешность не возрастает.

Подсчитаем число арифметических действий, выполняемых при решении задачи (1), (2) методом прогонки.

По формулам (4), что реализуемые с помощью шести арифметических действий, вычисления производятся $N - 1$ раз, по формуле (6) выполняется 5 арифметических действий, наконец по формуле (3), требующей всего два действия, вычисления осуществляются N раз. Итак в методе прогонки всего затрачивается

$$Q = 6(N - 1) + 5 + 2N = 8(N + 1) - 9$$

арифметических действий, т.е. число действий растет линейно относительно числа неизвестных $N + 1$.

При решении же произвольной системы линейных алгебраических уравнений методом Гаусса число действий пропорционально кубу числа неизвестных.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алгебра и начала анализа для 9-10 классов / Под ред. А.Н. Колмогорова. – М.: Просвещение, 1986. – 336с.

МЕТОД МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ИНДУКЦИИ

Мустафоев Немат Сафоевич

Бухарский инженерно - технологический институт.

Старший преподаватель кафедры «Высшая математика»

АННОТАЦИЯ

В основе всякого математического исследования лежат дедуктивный и индуктивный методы. Дедуктивный метод рассуждений - это рассуждение от общего к частному, т.е. рассуждение, исходным моментом которого является общий результат, а заключительным моментом – частный результат. Индукция применяется при переходе от частных результатов к общим, т.е. является методом, противоположным дедуктивному.

***Ключевые слова.** математической индукции, дедуктивный и индуктивный методы,*

Метод математической индукции можно сравнить с прогрессом. Мы начинаем с низшего, в результате логического мышления приходим к высшему. Человек всегда стремился к прогрессу, к умению развивать свою мысль логически, а значит, сама природа предназначала ему размышлять индуктивно.

Хотя и выросла область применения метода математической индукции, в школьной программе ему отводится мало времени. Ну, скажите, что полезного человеку принесут те два-три урока, за которые он услышит пять слов теории, решит пять примитивных задач, и, в результате получит пятёрку за то, что он ничего не знает.

А ведь это так важно - уметь размышлять индуктивно.

Основная часть

По своему первоначальному смыслу слово “индукция” применяется к рассуждениям, при помощи которых получают общие выводы, опираясь на ряд частных утверждений. Простейшим методом рассуждений такого рода является полная индукция. Вот пример подобного рассуждения.

Пусть требуется установить, что каждое натуральное чётное число n в пределах $4 < n < 20$ представимо в виде суммы двух простых чисел. Для этого возьмём все такие числа и выпишем соответствующие разложения:

$$4=2+2; 6=3+3; 8=5+3; 10=7+3; 12=7+5;$$

$$14=7+7; 16=11+5; 18=13+5; 20=13+7.$$

Эти девять равенств показывают, что каждое из интересующих нас чисел действительно представляется в виде суммы двух простых слагаемых.

Таким образом, полная индукция заключается в том, что общее утверждение доказывается по отдельности в каждом из конечного числа возможных случаев.

Иногда общий результат удаётся предугадать после рассмотрения не всех, а достаточно большого числа частных случаев (так называемая неполная индукция).

Результат, полученный неполной индукцией, остается, однако, лишь гипотезой, пока он не доказан точным математическим рассуждением, охватывающим все частные случаи. Иными словами, неполная индукция в математике не считается законным методом строгого доказательства, но является мощным методом открытия новых истин.

Пусть, например, требуется найти сумму первых n последовательных нечётных чисел. Рассмотрим частные случаи:

$$1=1=1^2$$

$$1+3=4=2^2$$

$$1+3+5=9=3^2$$

$$1+3+5+7=16=4^2$$

$$1+3+5+7+9=25=5^2$$

После рассмотрения этих нескольких частных случаев напрашивается следующий общий вывод:

$$1+3+5+\dots+(2n-1)=n^2$$

т.е. сумма n первых последовательных нечётных чисел равна n^2

Разумеется, сделанное наблюдение ещё не может служить доказательством справедливости приведённой формулы.

Полная индукция имеет в математике лишь ограниченное применение. Многие интересные математические утверждения охватывают бесконечное число частных случаев, а провести проверку для бесконечного числа случаев мы не в состоянии. Неполная же индукция часто приводит к ошибочным результатам.

Во многих случаях выход из такого рода затруднений заключается в обращении к особому методу рассуждений, называемому методом математической индукции. Он заключается в следующем.

Пусть нужно доказать справедливость некоторого утверждения для любого натурального числа n (например, нужно доказать, что сумма первых n нечётных чисел равна n^2). Непосредственная проверка этого утверждения для каждого значения n невозможна, поскольку множество натуральных чисел бесконечно. Чтобы доказать это утверждение, проверяют сначала его справедливость для $n=1$. Затем доказывают, что при любом натуральном значении k из справедливости рассматриваемого утверждения при $n=k$ вытекает его справедливость и при $n=k+1$.

Тогда утверждение считается доказанным для всех n . В самом деле, утверждение справедливо при $n=1$. Но тогда оно справедливо и для следующего числа $n=1+1=2$. Из справедливости утверждения для $n=2$ вытекает его справедливость для $n=2+1=3$. Отсюда следует справедливость утверждения для $n=4$ и т.д. Ясно, что, в конце концов, мы дойдём до любого натурального числа n . Значит, утверждение верно для любого n .

Обобщая сказанное, сформулируем следующий общий принцип.

Принцип математической индукции.

Если предложение $A(n)$, зависящее от натурального числа n , истинно для $n=1$ и из того, что оно истинно для $n=k$ (где k -любое натуральное число), следует, что оно истинно и для следующего числа $n=k+1$, то предположение $A(n)$ истинно для любого натурального числа n .

В ряде случаев бывает нужно доказать справедливость некоторого утверждения не для всех натуральных чисел, а лишь для $n > p$, где p -фиксированное натуральное число. В этом случае принцип математической индукции формулируется следующим образом.

Если предложение $A(n)$ истинно при $n=p$ и если $A(k) \Rightarrow A(k+1)$ для любого $k > p$, то предложение $A(n)$ истинно для любого $n > p$.

Доказательство по методу математической индукции проводится следующим образом. Сначала доказываемое утверждение проверяется для $n=1$, т.е. устанавливается истинность высказывания $A(1)$. Эту часть доказательства называют базисом индукции. Затем следует часть доказательства, называемая индукционным шагом. В этой части доказывают справедливость утверждения для $n=k+1$ в предположении справедливости утверждения для $n=k$ (предположение индукции), т.е. доказывают, что $A(k) \Rightarrow A(k+1)$.

Пример 1. Доказать, что $1+3+5+\dots+(2N-1)=N^2$.

Решение: 1) Имеем $n=1=1^2$. Следовательно, утверждение верно при $n=1$, т.е. $A(1)$ истинно.

2) Докажем, что $A(k) \Rightarrow A(k+1)$.

Пусть k -любое натуральное число и пусть утверждение справедливо для $n=k$, т.е. $1+3+5+\dots+(2k-1)=k^2$.

Докажем, что тогда утверждение справедливо и для следующего натурального числа $n=k+1$, т.е. что $1+3+5+\dots+(2k+1)=(k+1)^2$.

В самом деле, $1+3+5+\dots+(2k-1)+(2k+1)=k^2+2k+1=(k+1)^2$.

Итак, $A(k) \Rightarrow A(k+1)$. На основании принципа математической индукции заключаем, что предположение $A(n)$ истинно для любого $n \in \mathbb{N}$.

Пример 2. Доказать, что

$$1+x+x^2+x^3+\dots+x^n=(x^{n+1}-1)/(x-1), \text{ где } x \neq 1$$

Решение: 1) При $n=1$ получаем

$$1+x=(x^2-1)/(x-1)=(x-1)(x+1)/(x-1)=x+1$$

следовательно, при $n=1$ формула верна; $A(1)$ истинно.

2) Пусть k -любое натуральное число и пусть формула верна при $n=k$, т.е.

$$1+x+x^2+x^3+\dots+x^k=(x^{k+1}-1)/(x-1).$$

Докажем, что тогда выполняется равенство

$$1+x+x^2+x^3+\dots+x^k+x^{k+1}=(x^{k+2}-1)/(x-1).$$

В самом деле

$$\begin{aligned} 1+x+x^2+x^3+\dots+x^k+x^{k+1} &= (1+x+x^2+x^3+\dots+x^k)+x^{k+1} = \\ &= (x^{k+1}-1)/(x-1)+x^{k+1} = (x^{k+2}-1)/(x-1). \end{aligned}$$

Итак, $A(k) \Rightarrow A(k+1)$. На основании принципа математической индукции заключаем, что формула верна для любого натурального числа n .

Пример 3. Доказать, что при любом n справедливо утверждение:

$$1^2+2^2+3^2+\dots+n^2=n(n+1)(2n+1)/6.$$

Решение: 1) Пусть $n=1$, тогда $X_1=1^2=1(1+1)(2+1)/6=1$.

Значит, при $n=1$ утверждение верно.

2) Предположим, что $n=k$ $X_k=k^2=k(k+1)(2k+1)/6$.

3) Рассмотрим данное утверждение при $n=k+1$

$$X_{k+1}=(k+1)(k+2)(2k+3)/6.$$

$$\begin{aligned} X_{k+1} &= 1^2+2^2+3^2+\dots+k^2+(k+1)^2=k(k+1)(2k+1)/6+ \\ &+ (k+1)^2=(k(k+1)(2k+1)+6(k+1)^2)/6=(k+1)(k(2k+1)+ \\ &+ 6(k+1))/6=(k+1)(2k^2+7k+6)/6=(k+1)(2(k+3/2)(k+ \\ &+ 2))/6=(k+1)(k+2)(2k+3)/6. \end{aligned}$$

Мы доказали справедливость равенства и при $n=k+1$, следовательно, в силу метода математической индукции, утверждение верно для любого натурального n .

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Алгебра и начала анализа. Учебное пособие / И.Т. Демидов, А. Н. Колмогоров, С.И. Шварцбург, О.С. Ивашев-Мусатов, Б.Е. Вейц. "Просвещение" 1975.

OILA – BARKAMOL AVLOD TARBIYASINING MASKANI

Lapasov Muxammadsodiq Akramjon o‘g‘li

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Islomshunoslik ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: **X.Xolmatov**

ANNOTATSIYA

Oila barkamol avlod tarbiyasida muhim maskan ekanligi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: ota-ona, Vatan, oila, ayolmand, niyozmand, urug‘, milliy qadriyatlar, Konstitutsiya, oila yili, oila kodeksi, mustahkam oila yili, BMT Bosh Assambleyasi,

Har qaysi mamlakatning o‘ziga xos ma‘naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda oilaning o‘rni va ta‘siri beqiyosdir. Chunki har bir oilaning va hatto jamiyatning muqaddas vazifasi qobiliyatli farzandlarni o‘stirish, ularni ham jismoniy, ham ma‘naviy jihatdan yetuk, ota-onasiga, Vataniga sodiq insonlar qilib tarbiyalashdan iboratdir.

Ma‘lumki, har qanday davlat, har qanday jamiyat ham o‘z boyliklari bilan qudratli hisoblansada, mana shu jamiyatda, shu davlatda qaror topgan oila ham uning buyuk bo‘lishiga xizmat qiladi. Oila asli arabcha ayolmand, niyozmand ma‘nolarini anglatuvchi so‘zdan kelib chiqqan. O‘zbek tilining izohli lug‘atida ham bu so‘zning arabcha ekanligi ta‘kidlanib, bola-chaqa hamda urug‘ oilani anglatgan va yana ko‘plab ma‘nolari mavjud. Dastlabki va bosh ma‘nosi “Er-xotin, ularning bola-chaqalari va eng yaqin tug‘ishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmuasi, xonadon” ma‘nosida ishlatilgan. Ikkinchisi ko‘chma ma‘noda: “Bir maqsad, maslak bilan birlashgan ko‘p kishilar, xalqlar, mamlakatlar” va o‘simlik, hayvonot olamida hamda tilda ham “oila”

atamasi qo'llaniladi. So'zlashuv tilida ham bu atama keng ishlatiladi (rafiqam, oilam va hakazo). Va tilimizda oilali, oilaparvar, oilasiz, oilalik atamalari ham mavjud. Oila-mafkuraviy tarbiyaning eng muhim ijtimoiy omillaridan biridir. Chunki oila-jamiyat negizi bo'lib, ko'p asrlik mustahkam ma'naviy tayanchlarga ega. Milliy mafkuramizga xos bo'lgan ilk tushunchalar, avvalo, oila muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o'giti, ota ibrati, ona mehri orqali amalga oshiriladi. Sharqda bir necha asrlar oldin oila va uni tashkil etish, oilaviy munosabatlari, uning farzand kamolotidagi o'rni va roli xususida Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Mahmud Qoshg'ariy, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoiy kabi allomalarimiz ham o'z qarashlarini bayon etib kelganlar.

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida ijod qilgan o'zbek ma'rifatparvarlari Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniylarning asarlarida xalqimizning milliy qadriyatlari, turmush tarzi, oilada ota-ona va farzand munosabatlari milliy ruhda ifodalangan. Mustaqil O'zbekistonda oilani mustahkamlash, ko'p bolali oilalarni ijtimoiy himoya qilish, ma'naviy yetuk, jismonan sog'lom avlodni tarbiyalash uchun samarali ishlar amalga oshirilmogda. Bu fikrlarning yorqin davomi va hayotdagi tasdig'i 1992-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasida oilaning ijtimoiy maqomi belgilab qo'yilgani va 1998 yilning "Oila yili" deb e'lon qilinishi, 1998-yil 30-aprelda Oila Kodeksining qabul qilinishi va 2012-yilni Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan "Mustahkam oila yili" deb e'lon qilinishida o'z aksini topgan. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, mustaqil O'zbekistonda oilani mustahkamlash va uning manfaatlarini himoya qilish davlat ahamiyatiga ega bo'lgan siyosat darajasiga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasida "Oila kodeksi" ning qabul qilinishi mamlakatimizdagi ma'naviy muhitni barqarorlashga, onalik va bolalik huquqlarini himoya qilishga, yoshlar tarbiyasini yaxshilash uchun sharoit va imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan. Unda oilaviy munosabatlarning huquqiy, axloqiy asoslari ota-onalarning jamiyat va farzandlari oldidagi burchi masalasiga katta o'rin berilgan. Oila institutiga e'tibor butun dunyoda katta ekanini sir emas. Xususan, BMT Bosh Assambleyasining 1993-yil 20-sentabrdagi yalpi yig'ilishida 1994-yildan boshlab 15-may "Xalqaro oila kuni" deb e'lon qilinib, uning keng nishonlanishiga kelishilgani ham

fikrimizning isbotidir. Bundan ko‘zlangan maqsad bashariyatning diqqat e‘tiborini, inson o‘z orzu-umidlari, baxti saodati hamda tinchlikni bog‘laydigan maskan oilaning mustahkam bo‘lishiga qaratishdir. Milliy o‘zlikni anglash oiladan boshlanadi. Oila milliy dunyoqarash manbai sifatida bolalarga milliy mafkurani, oilaning nasldan-naslga o‘tib kelayotgan an‘analarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Chunki ma‘naviy - milliy ruh kezgan oilagina jamiyatga haqqoniy tayanchlarni yetkazib berishga qodir. Oila- bolaning xulqi va dunyoqarashi shakllanishida hal qiluvchi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Har bir oilada kamol topayotgan o‘g‘il-qizlar o‘z ota-onalaridan o‘zlashtirgan dunyoqarashlarini, turmush tajribalarini, oilaviy an‘analarini, qadriyatlarini o‘z oilaviy qoidalariga aylantiradilar. Kengroq ma‘noda aytadigan bo‘lsak, oila tabiati, iqlimi ota-ona tarbiyasining mahsuli bo‘lib maydonga keladi. Bu esa farzandlarning dunyoqarashiga shakl, mazmun berib meros tarzida avloddan-avlodga o‘tib boradi. Ota-onalar va oiladagi kattalar o‘zlarining oilaga, ro‘zg‘orga, farzandlarga, atrofdagi insonlarga qarindosh-urug‘, qo‘ni-qo‘shni, mehnatga bo‘lgan munosabatlarida bolalarga tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatib boradilar. Oilada ota-onaning mehri, bobo-buvilarning o‘gitlari, mehr-muruvvat va g‘amxo‘rlik ko‘rsatishlari voyaga yetayotgan o‘g‘il-qizlar tarbiyasida, ruhiyatida o‘z aksini topadi. Oilada farzandlarning ruhan va jismonan sog‘lom bo‘lib o‘sishiga oila muhitining ta‘siri kattadir, chunki oilaviy muhit qanday bo‘lsa, bolalar ham xuddi shu muhit ta‘sirida ulg‘ayadilar. Oila muhiti bolalarga ta‘sir ko‘rsatish bilan birgalikda uni atrofidagi hayotga moslaydi. Jamiyatda esa bolalarni ruhan va jismonan sog‘lom qilib voyaga yetkazish ota-onaning nafaqat shaxsiy ishi, balki, ijtimoiy burchi hamdir. Shunday ekan har bir ota-onaning burch va vazifasiga ma‘suliyat bilan yondoshib, oilada har tomonlama sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, uning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi, farovonligiga erishish bilan bir qatorda, bilimli, aql-zakovotli, uddaburon, zukko, ruhan va ma‘naviy barkamol insonni voyaga yetkazish, shuningdek, oila an‘analari, kasb-kori, shajarasining davomiyligini ta‘minlash, farzandni bo‘sh vaqtini unumli o‘tkazishga erishish, giyohvandlik, axloqsizlik, aqidaparastlik kabi ba‘zi bir illatlarning paydo bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaslik va boshqalar kiradi. Oila turmush va vijdon qonunlari

asosida quriladi, o'zining ko'p asrlik mustahkam va ma'naviy tayanchlariga ega bo'ladi, oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab-ehtiyojlari va qadriyatlari shakllanadi. Shu ma'noda oilani uning boqiy qadriyatlarini ulug'lab, respublikamizda, El-yurt tayanchi degan muazzam yodgorlikning barpo etilishi ko'pchilikning ko'nglidagi ish bo'lganini ta'kidlash joiz. Qadimiy va navqiron Qarshi shahrining 2700 yillik to'yi arafasida ushbu shaharda qad rostlagan bu muhtasham obida ming yillar davomida qancha-qancha sinov va mashaqqatlarni boshidan kechirib, o'z ona yurtini har qanday balo-qazolardan asrab-avaylab kelgan, o'g'il-qizlarini aql-zakovat, mardlik va matonat sohibi etib tarbiyalagan bunyodkor xalqimizga, uning tom ma'noda tayanchi bo'lgan oilaga cheksiz hurmat-ehtirom tuyg'usini mujassam etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Lapasov, M. (2023). ABU HOMID AL-G 'AZZOLIY TASAVVUFIIY TA'LIMOTINING TEOLOGIK, IJTIMOIIY-FALSAFIY MOHIYATI. PEDAGOG, 6(2), 364-366.*
2. *Lapasov, M. (2023). THE EDUCATIONAL VALUE OF IMAM MOTURIDI'S TEACHINGS FOR THE YOUNG GENERATION. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(1), 148-152.*
3. *Akramjon o'g'li, L. M. (2023). MAHMUDXO 'JA BEHBUDIYNING IJTIMOIIY SIYOSIY QARASHLARI. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 2(14), 1-6.*
4. *Akromjon o'g'li, L. M. (2023). MUSTAQLLIK-ENG BUYUK NE 'MAT. Journal of Universal Science Research, 1(2), 180-183.*
5. *Akramjom o'g'li, L. M. (2023, February). O 'QUVCHI YOSHLARNING MAFKURAVIY XURUJLARGA QARSHI KURASHISHDA MILLIY GO 'YA VA MAFKURALARNING O 'RNI. In INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 1, No. 6, pp. 13-15).*

6. Akramjon o'g'li, L. M. (2023). *MARKAZIY OSIYODA TAFSIR ILMI O'ZIGA XOS RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 1(12), 1-5.

7. Xusniddin Xolmatov (2022). *BUXORO AMIRLIGINING TA'LIM TIZIMI. Academic research in educational sciences, Religion Conference* , 252-253.

NOMADAN FOYDALI QAZILMALARNI HOSIL BO'LISHI VA ISHLATILISHI

Panjiyev Hikmat Ahadillayevich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

E-mail: hikmat.panjiyev02@mail.ru

Murodullayev Mironshoh Zafar o'g'li

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti talaba

ANNOTATSIYA

Maqolada nomadan foydali qazilmalarni hosil bo'lishi, turlari va sanoatda ishlatilishi kiltirilgan. Gill konlari stratosferada tarqalishi va kimyoviy nurash maxsulotlarda cho'kmaga tushish, tuzli va korbonatli jinslar kimyoviy cho'kish yuli bilan hosil bo'lishi kiltirilgan.

Kalit so'zlar: *Nomadan, ohaktosh, dolomit, oolitlar, konkretsiyalar, kalsit, gips, angidrit, tuz.*

ABSTRACT

The article describes the formation, types and industrial use of minerals. It is believed that gill deposits spread in the stratosphere and are deposited in chemical weathering products, salt and carbonate rocks are formed by chemical precipitation.

Key words: *Nomadan, limestone, dolomite, oolites, concretions, calcite, gypsum, anhydrite, salt.*

Nomadan foydali qazilmalar iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri, ular fizik va fizik-kimyoviy xossalari, mineral tarkibi jihatdan ulardan turli mahsulotlar hamda qurilish materiallar olish mumkin bo'lgan xomashyolar kiradi. Nomadan foydali

qazilmalar guruhiga 130 dan ortiq sanoat turidagi foydali qazilmalarni o'z ichiga oladi. Nomadan foydali qazilmalar endogen va ekzogen jarayonlarda hosil bo'ladi. Foydali qazilmalarni tabiiy holda yoki biror ishlov berish orqali qo'llaniladi. Shuning uchun ularni o'rganishda miqdoridan tashqari texnik, fizikkimyoviy xossalari ham hisobga olinadi. Shu sababli ularga standart, texnik sharoit, konditsiya talablari qo'yiladi.

Nomadan foydali qazilmalarga gill konlari, korbonatli konlar, mineral tuzlar, grafit konlari, oltingugurt konlari, fosforitlar, kaustobiolitlar va boshqa sanoat uchun muhim ahamiyatli konlari mavjud.

Gilli jinslar tabiatda juda keng tarqalgan. Ular stratisferadagi cho'kindi jinslarning yarmidan ko'pini tashkil etadi. Gilli jinslar fizik kimyoviy mexanik va biokimyoviy nurashlar natijasida bo'lakli zarralari va kolloid-kimyoviy mahsulotlarining kristallanishi natijasida hosil bo'ladi.

Gilli jinslarning zichlashmagan va metamorfizmga uchramagan turlari yuqori g'ovaklikka ega bo'ladi. Suv bilan aralashtirilganda xamirsimon massa hosil qiladi.

Gilli jinslar mineral tarkibiga ko'ra kaolinitli, gidroslyudali, montmorillonitli paligorskitli va boshqa ko'plab turlarga bo'linadi.

Gilli jinslarning granulometrik tarkibi. Gilli jinslar asosan polidispersli, turli o'lchamdagi zarrachalardan tashkil topgan bo'ladi. Ularning orasida diametri 0,005 mm dan kichik bo'lganlari 30-60 % ni tashkil etadi. Odatda gilli jinslar tarkibida alevrit zarralari va qum donalari ham uchraydi. Ammo ular kam miqdorda bo'ladi.

Gillar vaqt o'tishi bilan yuqori harorat va bosim ta'sirida argillitlarga va gilli slanetslarga aylanib ketadi.

Ishlatilishi. Gillar oziq-ovqat sanoatida yog', vino va sharbatlarni, neft mahsulotlarini tozalashda, burg'ilash eritmalarini tayyorlashda, sovun va atir-upa mahsulotlari ishlab chiqarishda qo'llaniladi. Toza, yuqori sifatli montmorillonitli gillardan dorilar tayyorlanadi.

Karbonatli jinslarga turli ohaktoshlar, bo'r, ohakli tuflar, dolomitlar va aralash tarkibli jinslar kiradi. Ular qatlamlar, ba'zan yuzlab va minglab metr qalinlikdagi qatlamalar va noto'g'ri shakldagi tanalar, linzalar, konkretsiyalar holida bo'lib, asosan

kalsit guruhidagi minerallar yoki ohakli organizmlarning skeletlaridan tuzilgan bo‘ladi.

Karbonatli jinslarning asosiy jins hosil qiluvchi minerallari kalsit, dolomit, ba‘zan aragonit, ankerit, temir-magnezial karbonatlardir. Aralash tarkibli jinslarda muhim komponentlar bo‘lib gil minerallari, angidrit, gips, opal, xalsedon va kvars sanaladi. Ba‘zi bir karbonatli jinslar tarkibida sezilarli miqdorda glaukonit, organik uglerod va bitumli moddalar, temir va og‘ir metallarning sulfidlari uchraydi. Ko‘plab karbonatli jinslar turli terrigen jinslar bilan boyigan bo‘ladi. Gil minerallari gidroslyuda va montmorillonitdan iborat.

Dolomitli jinslar xalq xo‘jaligida katta amaliy ahamiyatga ega. Ular metallurgiya sanoatida issiqbardosh material, rezina, kabel, lak-bo‘yoq, shisha va polimer materiallar ishlab chiqarishda to‘ldiruvchi hamda mahsulot sifatini yaxshilovchi komponent sifatida ishlatiladi.

Dolomitlarning turli sanoat sohalarida qo‘llanilishida ularning ma‘lum xossalardan foydalaniladi. Masalan, metallurgiyada materialning issiqbardoshligi muhim. Bunday materialdan domna va marten pechlarini hamda sement aralashmasini kuydiruvchi yuqori haroratli pechlarni futerovka qilishda foydalaniladi. Shu maqsadda ulardan 2300°S haroratga chidaydigan issiqbardosh g‘ishtlar tayyorlanadi. Kulolchilik buyumlarini glazurlash, yuvuvchi va tozalovchi maishiy kimyo tovarlarini ishlab chiqarishda ularning tozaligi va oqligi muhimdir.

Bo‘r qurilishda qo‘llaniladi hamda mergel bilan birga sement tayyorlash uchun muhim xom ashyodir.

Mergellar sement ishlab chiqarishda keng qo‘llaniladi. Bunda to‘rtidan biri gillardan va to‘rtidan uch qismi kalsiy karbonatdan iborat bo‘lgan mergellar eng muhim mineral xom ashyo hisoblanadi. Kremnezyomli mergellar adsorbent sifatida ishlatiladi.

Respublikamiz hududida karbonatli jinslar turli davr yotqiziqlari orasida keng tarqalgan bo‘lib, juda yirik konlarni hosil qilgan. Paleozoy erasining devon va karbon davrlarida hosil bo‘lgan ohaktoshlar va dolomitlar butun bir tog‘ tizmalarini tashkil etadi. Ular qurilish materiallari sifatida va sement ishlab chiqarish sanoatida juda keng qo‘llaniladi.

Tuzlar asosan kimyoviy cho'kma sifatida hosil bo'ladi. Shuning uchun ularning konlari asosan ekzogen cho'kindilar hisoblanadi. Sanoat miqyosida qazib olinadigan konlar asosan qadimgi davrda suv havzalarida hosil bo'lgan va keyin qatlamlar ostida ko'milib ketgan konlardir. Tuz to'plamlarining birlamchi shakli qatlam shaklida bo'ladi. Ularning qalinligi bir necha santimetrdan 500–1000 metrgacha. Ular juda katta maydonlarda tarqalgan bo'ladi. Agarda tektonik kuchlar ta'sir etsa, tuz qatlamlari gumbazlarni tashkil etadi. Tuz konlari ochiq holda, burg'i quduqlari orqali eritilib yoki lahimlar kavlab o'tish yordamida qazib olinadi.

Ishlatilishi. Tuzlar turmushda, shuningdek kimyo sanoatida, qurilishda va meditsinada keng qo'llaniladi. Osh tuzi xalq xo'jaligining 1500 dan ortiq sohalarida qo'llaniladi. Uning asosiy qismi (60-65%) oziq-ovqat maqsadlarida va qolgan qismining deyarli barchasi kimyo sanoatida ishlatiladi.

Gipsdan qurilishda foydalaniladigan olibastr olinadi. Undan formovka maqsadlarida, meditsinada foydalaniladi. Qurilish sanoatida foydalaniladigan gipsda $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ miqdori 85% dan kam bo'lmasligi lozim. Sementga qo'shimcha sifatida ishlatiladigan gipsda $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ 90% dan kam bo'lmasligi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR

- 1. O. Qo'shmurodov, B. Shukuriddinov. Foydali qazilmalar va ularning konlari Toshkent «Iqtisod-moliya»2010*
- 2. Betextin A.G. Mineralogiya kursi. T. «O'qituvchi», 1969.*
- 3. Qo'shmurodov O., Qodirov M.H. Petrografiya. T. «Universitet», 1994.*
- 4. Qo'shmurodov O., Koneyev R.I., Umarov A.Z. Mineralogiya. T. «Universitet», 2005.*
- 5. Татаринов П.М. Месторождения твердых полезных ископаемых. М. «Недра», 1975.*
- 6. Геология и полезные ископаемые Узбекистана. «Университет», 1999.*

SIROJIDDIN SAYYID “MENING TO‘RTLILIKLARIM” SHE’RINING LINGVOPOETIK TAHLILI

Adiba Otaqulova Olimovna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti lingvistika (o‘zbek tili)
yo‘nalishi 1- bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada lingvopoetika sohasining tilshunoslikdagi o‘rni haqida ma’lumotlar berilgan va bu sohaga oid ilmiy ishlardan xulosalar keltirilgan. Sirojiddin Sayyidning “Mening to‘rtliklarim” she’ri lingvopoetik tahlil qilib berilgan.

***Kalit so‘zlar:** lingvopoetika, metonimiya, tilshunoslik, adabiyotshunoslik, poetika, estetik ta’sir, tasviriy vositalar.*

THE LINGVO-POETIC ANALYSIS OF THE POEM, “MY QUATRAINS” BY SIROJIDDIN SAYYID

ABSTRACT

This article provides information about the role of the field of lingvo-poetics in linguistics and further summarizes conclusions from the research works related to this field. In particular, Sirojiddin Sayyid’s poem “ My quatrains” has been lingvo-poetically analyzed.

***Keywords:** lingvo-poetics, metonymy, linguistics, literary, studies, poetics, aesthetic effect, pictorial means.*

KIRISH

Insoniyat, bu dunyoga kelibdiki, til va adabiyot uyg‘unligini his etib yashaydi. Onaning yurakdan aytgan mehr to‘la allasi ham tilning muhim xususiyatlari,

materiallari asosida yaraladi. Garchan ona she'ning vazn qoidalaridan bexabar bo'lsa-da, tilning ta'sir etuvchi hissiy- tasviriy vositalaridan badiiy matn yaratib, mehr-muhabbatini namoyon eta oladi. Balog'ot ostonasiga qadam bosgan o'g'il-qiz borki, she'r to'qiydi, qo'shiq kuylagisi keladi. Yoshi kekxa bobo-momolarimiz esa hayot tajribalari ulug'ligidan, ijtimoy hayotda anchagina saboq ko'rganligidan, tafakkur olami kengligidan so'zga usta bo'lishadi. Bularning barchasi til va adabiyotning mushtarakligidan, bir-birini hamisha to'ldirib turishidan va hamisha insoniyat bilan birga yashayotganidandir.

Tilshunoslikning adabiyot va til tadqiqi bilan shug'ullanuvchi sohalingvopoetika jahon tilshunosligida ham jadal rivojlanib bormoqda. Badiiy asarlarni lingvopoetik nuqtayi nazardan o'rganish, til xususiyatlaridan kelib chiqib tahlil etish, estetik ta'sir kuchini baholash bu sohaning vazifalari sanaladi. Badiiy asardagi ta'sirchanlikni, estetik qiymatni oshiruvchi vositalar poetik so'zlar sanaladi. Bu poetik figuralar lingvopoetika sohasining asosiy tushunchalaridir. Bugungi tilshunoslikda antroposentrik yo'nalishdagi olib borilayotgan tadqiqotlar ham lingvopoetika sohasi bilan o'zaro bog'lik. Lingvopoetika jadal rivojlanib borayotgan etnolingvistika, psixolingvistika, sotsiolingvistika kabi sohalar bilan o'zaro aloqada o'rganilmoqda. Barcha davrga tegishli bo'lgan badiiy matnlar lingvopoetika sohasi doirasida qayta kashf etilmoqda. Bu soha tilning asosiy kommunikativ funksiyasidan tashqari vazifalarini o'rganib, til birliklarining badiiy-estetik xususiyatlarini ochib beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Atoqli filolog G.V. Stepanov til materiali boshqa barcha sa'nat materiallaridan o'zining ham moddiy, ham ideal tomonlari borligi bilan farqlanishini ta'kidlagan bo'lsa, D.N. Shmelov tilning badiiy adabiyot obrazlari burkanadigan real tashqi shakl ekanligini e'tirof etadi. V.M Jirmunskiy esa poeziyaning materiali so'z ekanligini, poeziya so'z san'ati ekanligini asosladi. Tilshunos olim Vinogradov badiiy asar tili tadqiqi bilan bir umr mashg'ul bo'lib, o'z fikrlarini ilmiy jihatdan yetarlicha dalillar bilan isbotladi. Rus filologi R.A. Budagov har qanday yozuvchi til vositasida nafaqat fikr berishi, balki estetik ta'sir ko'rsatishi kerakligini aytdi.

O‘zbek tilshunosligida so‘z san’ati-adabiyotga va lisoniy olamga e’tibor hamisha kuchli bo‘lgan. Eng qadimgi yozma manbalarimiz, xalq og‘zaki ijodi kabi xazinalarimiz, xususan, til va adabiyot namoyondasi - Alisher Navoiy asarlari fikrimiz yaqqol isboti sanaladi. Biz bu asarlar orqali ma’lum davr tilshunosligi tili tadqiqini olib borish bilan bir qatorda badiiy san’at vositalari bilan ham tanishamiz. So‘zsiz, bu ikki tushuncha bir-birini necha asrlardan beri to‘ldirib, boyitib kelmoqda. Filolog M. Qodirov Alisher Navoiy merosiga bag‘ishlangan maqolasida aytadi: “Muhakamat ul-lug‘atayn”ning biz tilshunos va adabiyotshunoslarga o‘rnak bo‘ladigan yana bir xislati bor. Navoiy asarda til masalalarini adabiyotdan- badiiyatdan ajratib, alohida holda tekshirmaydi, tildagi xususiyatlarni badiiy nutq talabiga evirgan holda ko‘radi”¹. Adabiyotdan badiiy adabiyotni ajratib bo‘lmaganidek, tilshunoslikdan ham bu tushunchani ayro tasavvur etib bo‘lmaydi. Tilning muhim vazifalari, unsur-birliklari, uslublari orqali adabiyot oydinlashganidek, badiiy so‘z va poetik tasvir vositalari orqali til ham o‘z imkoniyatlarini yana-da kengaytiradi.

O‘zbek filologiya ilmi o‘tgan asrning birinchi yarmidan boshlab badiiy asar tilini ilmiy yo‘sinda sinchiklab o‘rgana boshladi. Adabiyotshunos olim Izzat Sulton va tilshunos Ayyub G‘ulomov badiiy tilni til va adabiyot doirasida o‘rganib, ilmiy-nazariy xulosalar berishdi. R.Qo‘ng‘urov, I.Qo‘chqortoyev, S.Mirzayev, Q.Samadov, E.Qilichev, N.Mahmudov, S.Karimov, M.Yo‘ldoshev, B. Yo‘ldoshev kabilar badiiy matn, badiiy asar tili va uslubi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishdi. O‘zbekiston Qahramoni, munaqqid va adabiyotshunos olim O.Sharafiddinov “Adabiyot-tildan boshlanadi” maqolasida ham tilsiz adabiyot bo‘lmasligini aytib, yozuvchining barcha imkoniyatlari faqat til orqali ro‘yobga chiqarilishini asoslab berdi. Chindan ham tasviriy san’atni bo‘yoqsiz, musiqani ohangsiz, adabiyotni so‘zsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Demak, har qanday matndan estetik vazifasi o‘laroq yaqqol ajralib turuvchi badiiy matnning til elementlari bilan sug‘orilishi har tomonlama to‘g‘ri.

¹ Кодиров М.Навоийнинг тилшуносликдаги махорати.//Тилшуносликнинг долзарб масалалари (Уз МУ илмий маколалар туплами).-Тошкент.2002,85-бет

“Poetika” termini dastlab Aristotel tomonidan qo‘llanilgan. Bu atama adabiyot va tilshunoslikka xos bo‘lib, ikki soha tarkibidagi tasviriy va ta’siriy vositalar bilan shug‘ullanadi. Lingvopoetika- til va adabiyot uyg‘unligidir. Har bir filolog bu atamani ikki soha birlashuvi deb tushunsa, tog‘ri bo‘ladi. Zero badiiylik, obrazlilik kabi xususiyatlarni ochishda ikki soha birday mas’uldir. Lingvopoetikaning lisoniy badiiyati lingvistik tamoyillar orqali ochiladi. Demak, tildan to‘g‘ri foydalanish, stilistik bahoni o‘z o‘rnida bera olish poetikaning o‘rganish obyekti- badiiy matni lingvopoetik tahlil qilish sanaladi. Har qanday badiiy asarda yozuvchi tilning kommunikativ vazifasidan emas, ekspressiv vazifasidan foydalanib, asar ta’sir doirasini kengaytiradi. Bu vazifa poetik vazifa deb ham ataladi. Tilning “poetik vazifasi” termini dastlab rus- amerika filologi R.Yakobson tomonidan ishlatilgan bo‘lib, u tilning vazifasi badiiy adabiyotda poetik vazifa bajarishligini ta’kidlab o‘tgan.

SHE’RIY MATN TAHLILI

Sirojiddin Sayyidning “Mening to‘rtliklarim” deb boshlanuvchi she’rini lingvopoetik mahorat namunasi deb baholay olamiz. Boisi she’rning ta’sir kuchi til materiallaridan o‘z o‘rnida foydalanilganligidan kelib chiqqan. Sarbast (erkin) she’rning muhim xususiyati ijodkorning his-tuyg‘ulari she’r qonuniyatiga bo‘ysunmaydi, ohangdorlik va fikr talabi misralar pog‘onama-pog‘ona shakllanishiga sabab bo‘ladi. Aslida bu she’rga ijodkor tomonidan sarlavha qo‘yilmagan, lekin “Mening to‘rtliklarim” deb boshlanishi, bu birikmaning takror-takror ishlatilishi shoir o‘z to‘rtliklarga alohida ta’kid berayotganini anglatadi. She’rning mazmuni to‘liq estetik ta’sir ko‘rsatish maqsadiga yo‘g‘rilgan. Mazmuniga ko‘ra bu matn tasviriy va izoh mazmunli matn mutanosibligida yaratilgan.

Mening to‘rtliklarim –
mening sho‘rliklarim,
Gohi mo‘rtliklarim,
Gohi go‘rliklarim.

Past-u balandlarim,
So‘qmoq, kengliklarim,
Gohi qirliklarim,
Gohi o‘rliklarim.

Siz, g‘amgin umrimning sanalarisiz,
Yuragimning siniq oynalarisiz.
Alamlarim yanglig‘ turlik-turliklarim,
Bir she‘r hijronida tortgan xo‘rliklarim,
Mening to‘rtliklarim.

Siz qalb osmonining mahzun shomlari,
Qurmagan uyimning munglug‘ romlari,
Gohi rost so‘zlarim,
Gohi o‘triklarim,
Ko‘ngil ko‘chasida qilgan ko‘rliklarim,
Zorlik, xorliklarim-
Mening to‘rtliklarim.

Siz mening bardoshim,
Mening sabrlarim.
Bu dilsiz dunyoda dildan xabarlarim
O‘tgan yoshliklarim,
Ketgan sho‘xliklarim,
Gohi so‘niklarim,
Gohi nurliklarim-
Mening to‘rtliklarim.

Sarg‘aygan bargdaysiz,

Bargda- shabnamday,
Keksaygan daraxtim -yolg'iz onamday,
So'zga tutqun bo'lib topgan hurliklarim,
Firoq kuylariga umriy jo'rliklarim-
Mening to'rtliklarim,
Mening to'rtliklarim.

She'r bir qarashda shoirning o'y-hayollari, ruhiy olami mahsuli bo'lib ko'rinadi. Shoir yaqin kishisiga bor dilini ochayotganday, hayotini tasvirlayotganday tuyuladi. She'rda metofara, metonimiya til birliklaridan o'rinli foydalanilgan. Bu leksik til birliklari adabiyotshunoslikda tasviriy vositalar deb nomlanadi. Dastlabki qisqa ko'rinishli bandeda shakllan sodda bo'lsa-da- asosiy mazmuni ifodalovchi til birliklaridan foydalanadi. Shoir o'y-xayollari tasviri zinama-zina beriladi. Barcha so'zlar bitta "to'rtliklar" so'zini izohlashga xizmat qiladi. She'rda "mening to'rtliklarim" deyish orqali shoir metonimiya hodisasini qo'llaydi. Bundan to'rtlikning to'rt qatorli she'r emas, butun bir ijod olami ekanligi anglashiladi. Ma'noni kuchaytirish, poetik ta'sirni orttirish maqsadida izoh ichiga izoh kiritadi: past-u baland so'zini yanada aniqlashtirish maqsadida "so'qmoq, kengliklarim" deydi. Demak, bu banddan ayonki, to'rtliklar bu shoirning umr yo'llari, hayot haqiqatlaridir. Bu bandeda shoirning g'o'rlik davridagi o'rliklari, tajribasiz mo'rtliklari, yuksalish qirliklari, xato va sho'rliklari, ya'ni, past-u balandliklari – to'rtliklarining natijasidir.

Ikkinchi bandeda fikrimizning isbotini ko'ramiz: "Siz g'amgin umrimning sanalarisiz" deya boshlanuvchi bu bandeda shoirning tushkun va o'ychan holati tasvirlanadi. Bu banddan boshlab birinchi banddagi umumiy mazmun bergan to'rtliklar batafsillashib boradi, ya'ni birinchi banddagi "mening sho'rliklarim" misrasi nega ishlatilganligini shoir izohlaydi. Anglashiladiki, shoir hayotda ancha qiynalgan, turli g'am-alamlarni totgan, ayrilik va yo'qotishlarni boshdan kechirgan. Bu bandeda xo'rliklar shoirning xilma-xil to'rtliklariga o'xshatiladi. Ichki o'xshatishlar bu to'rtliklarni yanada aniqlashtirishga xizmat qiladi, chunki ular umrining sanasi,

qalbining siniq oynasi, alamlariday turli-tuman. Gap oxirida qo‘llangan ot kesimlar egani, ya’ni to‘rtliklarni ta’kidlab, diqqatni tortish funksiyasini bajargan.

Keyingi band esa “gohi mo‘rtliklarim” gapini izohlaydi. Nohaqliklar ko‘p ko‘rgan ijodkor mahzun shomlarni eslaydi va qurib bitmagan ijod saroyining ko‘p talofotlarga duch kelganini eslab to‘rtliklarni shu binoning “munlug‘ romlari” deb ta’riflaydi. Qachonlardir ko‘rgan qiyinchiliklarni nazarda tutib, goho yolg‘on gapirganlaridan afsuslanadi. Ochiq-oydin tan olib “o‘triklarim” deydi. Shoir qofiya talabi bilan “o‘triklarim” dialektal birligini ishlatgani bilan bir qatorda, o‘sha paytdagi soddaligiga ishora qiladi va “ko‘rliklaridan” pushaymon bo‘ladi. Shoir, shu o‘rinda individual nutq neologizmi - “ko‘rliklarim” so‘zini ishlatib, badiiy-estetik ta’sirni yana-da oshiradi. Bu bandda xorlik, zorliklarga qiyosan to‘rtliklar izohlansa-da, band mazmuni umr yo‘llaridan uzoqlashib ketmaydi.

Oldingi bandlarda zid ma’noli so‘zlardan ko‘proq foydalangan shoir (rost- o‘tirik kabi) keyingi bandda ma’nodosh so‘zlarga ko‘proq murojaat qiladi: bardosh-sabr, yoshlik-sho‘xlik, so‘nik-nurlik kabi. Shu o‘rinda aytish kerakki, shoir ma’nodosh so‘zlar ichidan eng muqobilini topib, tasvir maqsadiga to‘liq yo‘naltirib bergan. Qolaversa, kontekstual ma’nodoshlik shoir badiiy mahoratining yuksakligini ko‘rsatib bergan: “Gohi so‘niklarim, gohi nurliklarim”. So‘niklar so‘nmoqlikni, nurliklar esa yonib, porlab turishlikni ifodalamoqda. Badiiy tasvirda ma’nodosh bo‘lmagan so‘zlardan ma’nodoshlik yaratish ijodkorlik belgisi sanaladi. Bu banddan bilmizki, endi to‘rtliklar faqat xorlik-zorlik emas, nurlik, sho‘xlik kabi ijobiy tushunchalarning ham ramzi bo‘lib anglashiladi.

Oxirgi bandda shoirning ijoddan toblanganligiga, ulg‘ayganligiga guvohi bo‘lamiz. Bu bandda shoir ijodini sarg‘aygan bargga va mantiqiy davomi ila bargdagi shabnamga o‘xshatadi. Demak, shoir ijodi allaqachon meva bergan, uning she’riy dunyosi bargdagi shabnamday tiniq va toza. Boshqacha bo‘lishi ham mumkin emas, to‘rtliklari axir onasiga o‘xshab keksayib, yillar davomida ancha sayqallangan. Bu bandda shoir tutqun-hurlik, firoq- umriy jo‘rlik kabi zid semali so‘zlarni qo‘llash orqali misralarga ohangdorlik, rangbaranglik olib kira olgan. Shu o‘rinda aytish kerakki,

hayotda birga yashash ma'nosini beruvchi umriy jo'rlik birikmasi shoirning individual o'ziga xos so'z qo'llash mahoratidir."So'zga tutqun bo'lib topgan hurliklarim" deyish orqali adabiyotga maftun bolib, asir bo'lgani va ijod qilib, she'r yaratibgina hurlikka erishganini nazarda tutadi. She'r so'ngidadagi takrorlar she'r mazmuniga da'vat etadi, ta'sirchanlikni oshiradi va poetik tasvirni kuchaytiradi. She'rda to'rtliklarim deyish bilan cheklanmay "mening" olmoshining ishlatilishi she'r estetik ta'sir kuchini oshirgan, qolaversa, bu shoir poetikasining o'ziga xosligi, tilshunoslik ilmidan boxabarligini ham bildiradi.

XULOSA

Til va adabiyot tushunchalari xuddi til va tafakkur tushunchalari kabi uzviy bog'liq. Bu ikki atama bir-birini hamisha taqazo qilgan, hamisha to'ldirgan. Tilshunoslikning lingvopoetika sohasi badiiy matnlarni lingvistik birliklarning estetik, ekspressiv xususiyatlarini inobatga olgan holda o'rganadi. Badiiy asar tili keng tushuncha bo'lib, mumxalq tilidan ajralib chiqqan, ijodkorning mahorati mahsuli va badiiy nutqning namoyon bo'lishidir. Tilshunos olim M.Yo'ldoshev lingvopoetik tahlilning asosiy tamoyillarini aytib, ularning badiiy asar mazmunini yoritishga xizmat qilishini ta'kidlaydi¹. Albatta, yozuvchining badiiy mahorati yetuk tilshunos ekanligi bilan ham baholanadi. Har qanday badiiy asarning ta'sir kuchi tilning jozibasi, til materiallarining mutanosibliigi bilan o'lchanadi. "Odamlar til vositasida tuyg'u va kechinmalari, quvonch va qayg'ulari, hayrat va hayronliklari, qalbdagi huzurlari kabi xilma-xil sezgilarni ham ifodalaydilarki, bular hamisha ham sof kommunikativ maqsadlarni ko'zda tutmaydi. Estetik vazifa tilning asosiy vazifasini qulaylashtiradi, imkoniyatlarini boyitadi".²

O'zbekiston xalq shoiri S.Sayyidning "Mening to'rtliklarim" she'rida sintaktik –morfologik parallelizm, individual nutq neologizmi, ma'nodosh va zid ma'noli so'zlar, emotsional gaplar, gradatsiya, inversiya, antiteza, o'xshatish, metofara, metonimiya kabi uslubiy vositalardan o'rinli foydalanilgan. Shoir ushbu she'rda

¹ Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. -Toshkent, 2008

² Mahmudov N. Nutq madaniyati va tilning estetik vazifasi// Filologiya masalalari. 2006. 48-51-betlar

“mening to‘rtliklarim” deyish orqali nafaqat to‘rt misrali she‘r turini, balki butun ijodini nazarda tutadi. To‘rtliklar orqali hayot, qayg‘u, afsus, sabr, yoshlik, umr kabi tushunchalar ochib beriladi. She‘r o‘xshatish va izohlash asosiga qurilgan bo‘lsa-da, shoirning o‘y- xayollari o‘zgacha ohangdorlik ifodalagan. “Mening to‘rtliklarim” deyish ham bejiz emas, bu Sirojiddin Sayyidning hayoti, uning ko‘rgan- bilganlari, uning haqiqatlari.

Lingvopoetika tilshunosligimizning muhim sohasi bo‘lib, neyrolingvistika, sotsiolingvistika, pragmalingvistika, psixolingvistika, lingvokulturologiya sohalari bilan uzviy aloqada. Har qanday badiiy asar ijodkorning hissiy kechinmalarini ifodalab, estetik ta‘sir kuchiga ega bo‘ladi. Bu ta‘sir kuchi esa tilning muhim elementlari, tasviriy vositalari yordamida namoyon bo‘ladi. Bu degani tilda adabiyot, adabiyotda til mavjud bo‘ladi. Adabiyotshunos olim, yozuvchi A. Fitrat ta‘kidlaganidek: “ Adabiyot- fikr, tuyg‘ularimizdagi to‘lqunlarni so‘zlar, gaplar yordami bilan tasvir qilib, boshqalarga ham xuddi shu to‘lqunlarni yaratmoqdir”.¹

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Yo‘ldoshev M. *Badiiy matnning lisoniy tahlili*. -Toshkent. 2008.
2. Karimov S. *O‘zbek tilining badiiy uslubi*. -Samarqand, “Zarafshon”, 1992.
3. Yo‘ldoshev M. *Badiiy matn lingvopoetikasi*. -Toshkent, “Fan”, 2008.
4. Sirojiddin Sayyid. *Asarlar (3-kitob)*. -Toshkent. 2019.
5. Boboyev T. *Adabiyotshunoslik asoslari*. -Toshkent, “O‘qituvchi”, 2002.

REFERENCES

1. Boboyev T. *Basics of literary studies*. -Tashkent, “teacher”, 2002.
2. Karimov S. *Artistic style of the the uzbek language*. -Samarkand, “Zarafshan”, 1992.
3. Sirojiddin Sayyid. *Poems (3- book)*. -Tashkent. 2019.
4. Yo‘ldoshev M. *Linguopoetics of artistic text*. -Tashkent, “science”, 2008.
5. Yo‘ldoshev M. *Linguistic analysis of literary text*. -Tashkent. 2008.

¹ Fitrat A. Tanlangan asarlar. 4-jild. - Toshkent: ma‘rifat, 2006.

LERICHE'S SYNDROME

**Jakhongir Jasurovich Bakhronov, Shakhzodbek Bahodirovich Kuchkorov,
Shahram Furkatovich Kholmurodov**

Students of the 521st group of the pediatric faculty of the Samarkand State Medical
University, Samarkand, Uzbekistan.

oxygenium1700@gmail.com

ABSTRACT

Leriche's syndrome is an occlusion of the bifurcation of the aorta and the initial sections of the common iliac arteries, which causes chronic ischemia of the pelvic organs and lower extremities. The disease is manifested by high intermittent claudication, ischemic lesions of the tissues of the legs. Men can have impotence. Diagnosis of the syndrome involves ultrasound of the aorta and vessels extending from it, aortography, assessment of the lipid profile and coagulogram. Conservative treatment is prescribed in the early stages of the disease. Surgical methods include reconstructive aortic plasty, aortofemoral bypass, lumbar sympathectomy.

Keywords: *Atherosclerosis, vascular wall, aortoarteritis, abdominal aorta, duplex scanning, xanthoma, xanthelasma.*

INTRODUCTION

The syndrome bears the name of the French physiologist and surgeon Rene Leriche, who described the pathology in 1923. R. Leriche called this condition terminal aortitis and identified 5 main clinical manifestations. Precise data on the prevalence of abdominal aortic occlusion are unknown, since in some patients it is asymptomatic. In Europe, the disease affects an average of 1% of the population. The manifestation of the syndrome is typical at the age of 40-60 years. The ratio between men and women among the sick, according to the observations of different authors, ranges from 10:1 to 30:1.

Etiology. Damage to the terminal aorta can be caused by both acquired and congenital etiological factors. The development of the syndrome is facilitated by pathologies that reduce the lumen of the vessel from the inside or compress the aorta from the outside. In modern cardioangiology, 4 main groups of causes that cause Leriche's syndrome have been established, which include: 1) Atherosclerosis. The formation of an atheromatous plaque in the area of the aortic bifurcation is detected in 88-94% of patients with manifestations of Leriche's syndrome. Atherosclerotic occlusion is characterized by slow but steady progression. 2) Nonspecific aortoarteritis. Autoimmune inflammation of the aorta accounts for about 5% of the causes of Leriche's syndrome. Aortoarteritis causes symptoms of occlusion mainly in young people - from 20 to 40 years. 3) Thrombosis and thromboembolism. Post-thromboembolic occlusion of the aortic bifurcation may result from thrombi that have formed in the left heart in the aorta. In 1% of patients, traumatic thrombosis occurs due to pelvic fractures. 4) Rare causes. Sometimes the development of Leriche's syndrome is associated with compression of the aorta from the outside by tumors or fibrous processes in the retroperitoneal space. Less than 1% is occupied by congenital causes - vascular hypoplasia or aplasia, as well as fibromuscular dysplasia.

Pathogenesis. Leriche's disease is characterized by damage to various layers of the vascular wall, which is determined by the etiology of the process. Atherosclerosis is characterized by changes in the aortic intima, the formation of lipid plaques that block the lumen of the vessel. With aortoarteritis, the middle and outer layer of the aortic wall is predominantly thickened, often perifocal inflammation of the autoimmune type begins. The pathophysiological basis of the disease is a progressive decrease in blood flow in the vessels of the lower extremities and pelvic organs. Because of the steal syndrome, leading to insufficient blood flow to the inferior mesenteric artery, ischemia of the internal organs of the abdominal cavity is observed. Hemodynamically significant disorders are determined with occlusion by 60-70%. The degree of process compensation depends on the rate of formation of vascular collaterals.

Classification. Russian surgeon A.V. Pokrovsky distinguishes 3 types of occlusion of the abdominal aorta: low (distal to the inferior mesenteric artery), medium (between the inferior mesenteric and renal arteries) and high (at the level of the renal arteries). More than 60% of people with the Leriche syndrome clinic have concomitant damage to the coronary or brachiocephalic arteries.

For the choice of treatment tactics, there is a classification of aortoiliac lesions according to TASC II, according to which 4 types of syndrome are distinguished: 1) Type A. The patient has narrowed common iliac arteries (CIA) on one or both sides. The aorta is not involved in the pathological process. This category also includes short (less than 3 cm) occlusions of the external iliac arteries. 2) Type B. It is a lesion of the infrarenal aorta with a length of no more than 3 cm, bilateral stenoses of the LAA and LAA with a length of 3 cm to 10 cm. 3) Type C. This variant of Leriche's syndrome is characterized by stenoses of the LAD and LAA, which extend to 10 cm or more. In type C, the occlusion extends to the common femoral arteries. 4) Type D. The most severe variant of the lesion, when the abdominal aorta and iliac arteries on both sides are involved in the process.

Clinical manifestation. The first signs of Leriche's syndrome are chilliness and paresthesia of the lower extremities. The skin of the feet and legs becomes very pale, cold to the touch. During walking, unpleasant pulling sensations are usually noted in the buttocks and along the back of the thigh. If the process is caused by atherosclerosis, there are signs characteristic of this disease - xanthoma and xanthelasma, fatigue, chest pain. The classic sign of Leriche's syndrome is intermittent claudication. During a quiet walk, there is a sharp pain in the gluteal and femoral muscles, forcing the person to stop. After a short rest, the pain disappears. In the first degree of ischemia, patients are worried about the rapid fatigue of the muscles of the legs, in the second - pain occurs when walking, in the third does not disappear even at rest, in the fourth, ulcerative-necrotic skin disorders are detected. In 20-50% of men, Leriche's syndrome is manifested by impotence. The defeat of the pelvic organs is also characterized by gas incontinence, difficulty urinating. When walking fast or climbing stairs, there are pains

in the abdomen, which are caused by a pathological redistribution of blood volume. With a long course of the syndrome, the skin of the feet acquires a bluish tint, swelling of the legs appears.

Complications. If left untreated, Leriche's syndrome proceeds extremely unfavorably - 5-7 years after the manifestation of the disease, the probability of death reaches 50%. Progressive ischemia is accompanied by trophic disorders of the lower extremities. Ischemic edema increases, ulcers form on the skin of the legs and feet. In the future, dry or wet gangrene of the distal legs is possible, leading to disability. Less commonly, cardiac complications occur, which are caused by the progression of atherosclerosis or thromboembolic processes. With Leriche's syndrome, the risk of myocardial infarction and stroke increases several times. The lesion extends to the arteries of the kidneys - there is a death of most nephrons with the formation of terminal renal failure.

Diagnostics. A preliminary diagnosis of occlusion is possible during the initial examination by a general practitioner or vascular surgeon. Physical examination reveals the absence of pulsation of the large arteries of the lower extremities. On auscultation, a systolic murmur is heard over the abdominal aorta. A characteristic decrease in the ankle-brachial index is less than 0.7. To confirm Leriche's syndrome, studies are carried out: 1) ultrasound of the vessels. Duplex scanning makes it possible to assess with high accuracy the degree of narrowing of the aorta near its bifurcation, to determine the features of the pathological process. Using ultrasound, the blood flow velocity in the femoral arteries is examined. 2) Aortography. X-ray contrast examination is performed in patients who have indications for surgical treatment. Aortography is used to determine the exact location and extent of a vascular lesion, to assess the degree of collateral blood flow. An alternative to radiography is CT of the aorta with contrast. 3) Laboratory methods. With occlusion of the aortic bifurcation, the analyzes are classified as auxiliary diagnostic studies. To confirm the atherosclerotic origin of the occlusive syndrome, the level of cholesterol and

lipoproteins is examined. Be sure to perform a coagulogram. If necessary, take blood for acute phase indicators.

Treatment.

I. Conservative therapy. Drug treatment is limited to the initial degree of occlusive diseases, when trophic damage to the lower extremities has not yet developed. The intake of drugs is combined with spa treatment, exercise therapy and dosed walking (terrenkur). With dyslipidemia, an appropriate diet is recommended. With the Leriche complex, there are 2 main areas of therapeutic measures: 1) Deaggregation therapy. Patients are shown lifelong intake of antiplatelet agents (acetylsalicylic acid or thienopyridines) in low maintenance doses. Treatment is aimed at normalizing the work of the blood coagulation system, preventing thrombosis. 2) Lipid-lowering therapy. Drugs that lower cholesterol and LDL are prescribed for atherosclerotic etiology of Leriche's disease. Statins and fibrates are mainly used in minimal therapeutic dosages.

II. Surgery therapy. Operative methods are indicated for ischemia of the lower extremities II-IV degree. In case of type A and B lesions according to the TASC classification, vascular surgeons use the endovascular method of surgery. For patients with type C and D syndrome, it is advisable to perform open surgical interventions on the affected vessels. Several surgical techniques are used to eliminate Leriche's syndrome: 1) Reconstructive techniques. The best way to restore blood flow in the lower body is considered to be resection of the altered aorta with its subsequent prosthesis. The operation has good long-term results, rarely causes thromboembolic complications. 2) Aortofemoral bypass. With preserved blood flow in the iliac arteries, shunting of blood into the femoral arteries is indicated. The technique improves the blood supply to the lower extremities due to the flow of arterial blood directly from the aorta. 3) Lumbar sympathectomy. The operation is performed to eliminate the spasm of the distal vessels of the extremities in the presence of contraindications to more radical methods of treatment. Sometimes sympathectomy is done along with revascularization to increase the effectiveness of therapy.

Forecast and prevention. Performing reconstructive operations improves the quality of life in all patients and restores working capacity in 90% of patients. To improve the long-term results of treatment, dispensary observation with regular duplex scanning of blood vessels is recommended. Prevention of Leriche's syndrome is aimed at timely detection and treatment of the main causes of the disease - atherosclerosis, aortoarteritis.

BIBLIOGRAPHY

1. Akhaddar A., Eljebbouri B., Saouab R., Boucetta M. *Acute Paraplegia Revealing Leriche syndrome // Internal Medicine, 2012;*
2. Liu J, Wu Y, Li Z, Li W, Wang S *Endovascular treatment for intermittent claudication in patients with peripheral arterial disease: a systematic review // Ann Vasc Surg., 2014.*
3. *Vascular surgery. National Leadership/ edited by V. S. Savelyev, A. I. Kiriyyenko. - 2015.*
4. Filippiadis DK, Marcia S, Ryan A, Beall DP et al. *New ImplantBased Technologies in the Spine // Cardiovascular Intervent Radiol., 2018.*
5. *Modern trends in the treatment of patients with Leriche syndrome. O.A. Demidov, V.S. Arakelyan, N.A. Chigogidze, B.G. Alekryan — 2014.*
6. Filippiadis DK, Marcia S, Ryan A, Beall DP et al. *New ImplantBased Technologies in the Spine // Cardiovascular Intervent Radiol., 2018.*
7. *Clinical angiology: A guide in two volumes/ edited by A.V. Pokrovsky. — Vol. 2. — 2004.*

O‘ZGALAR MULKINI TOVLAMACHILIK YO‘LI BILAN TALON-TOROJ QILISH JINOYATLARI UCHUN JAVOBGARLIKNING AYRIM MASALALARI

Aslbek Fayzullayev

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

Fuqarolik jamiyati va huquq ta’limi kafedrası o‘qituvchisi

aslbekf@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zgalar mulkini tovlamachilik yo‘li bilan egallashga qaratilgan ijtimoiy xavfli qilmishlarni yuridik tahlili, ularni sodir etish usullarni aniqlashtirish va boshqa jinoyatlardan farqlash hamda javobgarlik masalalari. Xorijiy mamlakatlar ushbu jinoyatlar uchun javobgarlikning ayrim masalalari. O‘zbekiston Respublikasi tovlamachilik bilan sodir etilgan jinoyatlarning umumiy ko‘rsatgichlar haqida muhokama qilingan

***Kalit so‘zlar:** tovlamachilik, zo‘rlik ishlatish, ozodlikni cheklash, xorijiy tajriba, tovlamachilikning yangi usullari, voyaga yetmaganlar*

АННОТАЦИЯ

В данной статье проводится правовой анализ общественно вредных деяний, направленных на завладение чужим имуществом путем вымогательства, уточняются способы их совершения, разграничение их с другими преступлениями, вопросы ответственности. Некоторые вопросы ответственности иностранных государств за эти преступления. Также обсудили общие показатели преступлений, совершенных путем вымогательства в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: Вымогательство, Применение насилия, ограничение свободы, зарубежный опыт, новые способы вымогательства, несовершеннолетние.

ABSTRACT

In this article, there is a legal analysis of socially harmful acts aimed at taking possession of other people's property by extortion, clarifying the methods of committing them, distinguishing them from other crimes, and issues of responsibility. Some issues of liability of foreign countries for these crimes. Crimes committed by extortion in the Republic of Uzbekistan were also discussed about common indicators

Key words: Extortion, Use of violence, restriction of freedom, foreign experience, new methods of extortion, minors

KIRISH

Yangilanayotgan Konstitutsiyamizning 65-moddasida fuqarolar farovonligini oshirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi deb belgilab qo'yilmoqda[1]. Mulk har bir shaxsning farovonligi oshiruvchi, uning iqtisodiy tayanchi hisoblandi. Unga tajovuz qilish jinoyat sifatda belgilanganligi, uning huquqiy himoyasi milliy qonunchiligimizdagi normalar bilan mustahkamlab qo'yilgan. Xususan biz so'z yuritayotgan O'zgalar mulkini tovlamachilik yo'li bilan egallashga qaratilgan ijtimoiy xavfli qilmishlar uchun javobgarlikning ayrim masalasi muhokama qilamiz. So'nggi yillarda ushbu turdagi jinoyatlar ham oshib bormoqda. Tovlamachilik yo'li bilan o'zgalar mulkini egallash jinoyatning eng zaruriy belgilardan biri jabrlanuvchi qo'rquv ostida, erki cheklangan tarzda mulkni aybdorga topshiradi. Ushbu jinoyatlarni ijtimoiy xavfliligi shundaki ayrim holatlarda jabrlanuvchi yillar davomida o'zning erkiga qarshi ravish mulkini aybdorga o'tkazib beradi. Aksariyat holatlarda ushbu qilmishda aybdor jazolanmay qolib ketishi mumkin. Jabrlanuvchi aybdorning talabalari sababli ushbu jinoyatlar

haqida huquqni muhozafa qiluvchi organlarga xabar bermaydi, natijada aybdor jabrlanuvchidan mutassil ravishda o'z manfaatlari yo'lida foydalanib yuradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-maydagi PQ-3723-son qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish konsepsiyasida alohida turdagi jinoyatlar uchun sanksiyalar qilmishlarning ijtimoiy xavflilik xususiyati va darajasiga nomuvofiqligi, jumladan jazoning muqobil turlari, rag'batlantiruvchi normalar va jamoat ta'sir choralari yetarli darajada qo'llanilmasligi va samarasizligi kabi muammolar sabab o'tilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra [2] 2022 yilning yanvar-dekabr oylari yakunlariga ko'ra iqtisodiy jinoyatlar ichida tovlamachilik (0,8 %) o'sgan, ya'ni 364 ta tashkil etgan. (2021-yil 354 ta, 2020-yilda 206 ta). Tovlamachilik jinoyatlarning 2022-yilida 4028 ta shaxslar tomonidan sodir etilgan bo'lsa, ularning 284 tani voyaga yetmaganlar (14-17) shaxslar tashkil etadi. Raqamlardan ko'rinib turibdiki tovlamachilik jinoyatlar asosan bir guruh shaxslar yoki jinoiy guruh bo'lib sodir etilishi holatlari ko'p uchramoqda. Shuningdek voyaga yetmagan shaxslar tomonidan tovlamachilik bilan bog'liq jinoyatlar oshganini ko'rishimiz mumkin. masalan, 2020-yilda 7 ta holat qayd etilgan bo'lsa, 2022-yil jami 16 ta holatda jinoyatlar voyaga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etilgan.

NATIJALAR

Tovlamachilik jinoyatini jinoyat-huquqiy jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak O'zbekiston Respublikasi JKning 165-moddasi 1-qismi dispozitsiyasida tovlamachilik, ya'ni jabrlanuvchi yoki uning yaqin kishilariga zo'rlik ishlatish, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish yoxud jabrlanuvchi uchun sir saqlanishi lozim bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilish bilan qo'rqitib o'zgan mulkni yoki mulkiy huquqni topshirishni, mulkiy manfaatlar berishni yoxud mulkiy yo'sindagi harakatlar sodir etishni talab qilish yoxud jabrlanuvchini o'z mulki yoki mulkka bo'lgan huquqini berishga majbur qiladigan sharoitga solib qo'yish deb ta'rif berilgan [3]. Qonun mazmuniga ko'ra, aybdor jabrlanuvchidan uning tasarrufiga noqonuniy yo'l bilan

(jinoyat sodir etish yo‘li bilan ham) o‘tgan mulkni talab qilganda uning harakatlari tovlamachilik sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozimligi, obyektiv tomondan tovlamachilik aybdorning mulkdordan bila turib, g‘ayriqonuniy ravishda o‘ziga yoki u ko‘rsatgan shaxslarga muayyan mulkni, mulkka bo‘lgan huquqni topshirishni, mulkiy manfaatlar berishni yoxud ular foydasiga muayyan mulkiy yo‘sindagi harakatlar sodir etishni talab qilishda ifodalanadi va u o‘z talablarini quyidagi harakatlar orqali amalga oshiradi, ya‘ni zo‘rlik ishlatish bilan qo‘rqitish, bunda qo‘rqitish o‘z ichiga jabrlanuvchini o‘ldirish, badaniga shikast yetkazish, nomusiga tegish va boshqa turdagi harakatlarni sodir etish bilan qo‘rqitish, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish bilan qo‘rqitish, bunda mulk mulk huquqi yoki boshqa ashyoviy huquqlar asosida jabrlanuvchiga yoxud uning yaqin kishilariga tegishli bo‘lishi mumkinligi, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish usuli qilmishni kvalifikatsiya qilishda ahamiyat kasb etmasligi, jabrlanuvchini mulki yoki mulkka bo‘lgan huquqini berishga majbur qiladigan sharoit yaratishda ifodalanadi[4].

Tovlamachining talablari og‘zaki, telefon, faks, xat orqali va boshqa shaklda bo‘lishi mumkinligi, talab tovlamachining jabrlanuvchidan mulkni yoki mulkdan o‘z mulkidek foydalanish huquqini beruvchi hujjatlarni taqdim etishini taklif qilishni anglatadi. Talablar pul olish, yerdan, do‘kondan, avtomobildan foydalanish huquqini qo‘lga kiritish, tovlamachini sherik sifatida muntazam dividendlar va boshqa mulkiy manfaatlar olishi uchun kooperativ, korxonaga a‘zligiga kiritib qo‘yishga qaratilgan bo‘lishi mumkin. Shuningdek, tovlamachilikni sodir etishda zo‘rlik ishlatish bilan qo‘rqitish deganda, urish, zarba berish, badanga yengil, o‘rtacha og‘ir va og‘ir shikast yetkazish bilan qo‘rqitish tushunilishi, agar aybdorning talabi bajarilmasa, shunday zo‘rlik ishlatish xavfi yetarli bo‘lishi kerakligi, tovlamachilik jinoyatini kvalifikatsiya qilishda qo‘rqitishni amalga oshirish shakli (og‘zaki yoki yozma, bevosita yoki vositachi orqali aytilgan, ochiqchasiga yoki kesatib aytilgan) ahamiyatga ega emasligi, ammo uning mazmuni jabrlanuvchi tomonidan qo‘rqitishning to‘g‘rilikcha ifodalangan ma‘nosi bilan tushunilishi lozim.

MUHOKAMA

O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 1996-yil 15-martdagi “Savdo sohasidagi jinoyatlar va boshqa huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlar bo‘yicha sud amaliyoti haqida”gi 9-son qaroring 3-bandiga muvofiq qanday bo‘lmasin mulkiy manfaatdor bo‘lish maqsadida tovarlarni bozorga erkin kirib kelishiga har qanday yo‘sinda to‘sqinlik qilish, mahsulot ishlab chiqaruvchilarni bozordan siqib chiqarish, o‘ta yuqori narxlarni sun‘iy ravishda saqlab turish to‘g‘risida talab qo‘yish va tovar egasiga, bozor ma‘muriyati yoki o‘zga shaxslarga nisbatan zo‘rluk ishlatish, ularni zo‘rluk ishlatish bilan qo‘rqitish, mulkiga shikast yetkazish yoki mulkini nobud qilish bilan bog‘liq boshqa harakatlar tovlamachilik (reket) tariqasida Jinoyat kodeksining 165-moddasi bilan kvalifikatsiya qilinmog‘i lozim deb tushuntirish berilgan. Tovlamachilik mulkiy manfaatdor bo‘lish maqsadida talab qo‘yishda yoxud tovlamachi foydasiga mulkiy xarakterdagi harakatlarni sodir etishda (tovarni past narxda yoxud tekinga berishda, tovarni zo‘rluk ishlatib olib qo‘yishda va shunga o‘xshash harakatlar ifodalanishi mumkin deyilgan. Tovlamachilik uchun jinoiy javobgarlikka tortishga, aybdorning zo‘rluk ishlatish to‘g‘risidagi tahdidini amalga oshirgan bo‘lishi shart bo‘lmay, bunday talab qo‘yilishining o‘zi yetarlidir. Oliy sud Plenumining 1999-yil

30-apreldagi “O‘zgalar mulkini o‘g‘rilik, talonchilik va bosqinchilik bilan talon-toroj qilish jinoyat ishlari bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi 6-sonli qarori[5] 4-bandiga ko‘ra Tovlamachilikni bosqinchilik va talonchilikdan farqlashda tovlamachilikda zo‘rluk ishlatish bilan qo‘rqitish mulkni zo‘rluk ishlatayotgan vaqtda emas, balki kelajakda ko‘lga kiritishga qaratilishiga e‘tibor berish lozimligi ta’kidlangan. Agar qo‘rqitish amalda ishlatilsa, qilmish JKning tovlamachilik haqidagi moddasi bilan va asoslar bo‘lganda qo‘rqitish amalga oshirilayotganda sodir etilgan harakat uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi moddasi bilan ham qo‘shimcha tavsiflanishi lozimligi belgilangan. Tovlamachilikdan (JK 165-moddasi) firibgarlik shu bilan farqlanadiki, tovlamachilikda jabrlanuvchi qo‘rquv ta’siri ostida harakat qiladi, erki sindirilgan bo‘ladi deb tushuntirgan. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi

Plenumining 1998-yil 17-apreldagi “Iqtisodiyot sohasidagi jinoiy ishlar bo‘yicha sud amaliyotida yuzaga kelgan ayrim masalalar to‘g‘risida”gi 11-sonli qarorining 12-bandiga ko‘ra tovlamachilik (reket) nafaqat fuqarolarning, tadbirkorlarning huquq va qonuniy manfaatlarini qo‘pol buzuvchi, balki iqtisodiyot sohasida ham katta zarar keltiruvchi jinoyat bo‘lib, jiddiy ijtimoiy xavf tug‘dirishi sudlarga ko‘rsatilsin. Shu bilan birga, qonunga binoan (JKning 165-moddasi) tovlamachilik o‘zganing mulkini yoki mulkiy huquqni topshirishni, mulkiy manfaatlar berishni yoxud mulkiy yo‘sindagi harakatlar sodir etishni taqozo qilishini sudlar e‘tiborga olishlari kerak. Shu sababli, qarzdordan qarzni talab qilish Jinoyat kodeksining 165-moddasi bilan tavsiflanishi mumkin emas, lekin ayrim hollarda o‘zboshimchalik (JKning 229-moddasi) tariqasida baholanishi lozim. Qarzdor va qarz beruvchi o‘rtasida foizlar to‘lash bo‘yicha oldindan kelishuv bo‘lmagan bo‘lsa berilgan qarz uchun foiz talab qilish tovlamachilik jinoyati tarkibini tashkil qilishi belgilangan.

XULOSA

Oliy sudi Plenumining rahbariy tushuntirishlariga ko‘ra tovlamachilik nafaqat fuqarolarning, tadbirkorlarning manfaatlarini qo‘pol buzuvchi, balki iqtisodiyot sohasida ham katta zarar keltiruvchi jinoyat bo‘lib, **jiddiy ijtimoiy xavf tug‘dirishi** haqida alohida ta’kidlab o‘tilgan. Amaldagi Jinoyat kodeksining tovlamachilik(165-m) jinoyati uchun eng yengil jazo 3 yil ozodlik cheklash, og‘irlashtiruvchi holatlarni hisobga olganda maksimal 15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazolar belgilangan. Jinoyat sodir etgan jismoniy shaxs 16 yoshga to‘lgan aqli raso shaxs hisoblanadi. Tovlamachilik jinoyatlari uchun xorijiy davlatlardagi maksimal jazolar haqida to‘xtaladigan bo‘lsak Qirg‘izistonda 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish, Qozog‘istonda mol-mulki musodara qilinib, yetti yildan o‘n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan[6], Turkmanistonda 12 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish, Tojikistonda 20 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish, Rossiyada 15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolandi. Jinoyat kodeksining 165-moddasiga(tovlamachilik) oxirgi marta 2015-yilda

o'zgartirish kirilgan, xususan 165-moddaning 1-qismining sanksiyasi yengilroq jazo bilan ozodlikni cheklash jazosi bilan to'ldirilgan.

O'zgaralar mulkini tovlamachilik bilan egallashga qaratilgan harakatlarning so'nggi yillarda sodir etish usullari yangilanib borayotgani hisobga olib ushbu normaga boshqa og'irlashtiruvchi holatlar va aniqlashtiruvchi tushunchalarni kiritish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to'g'risida*”gi *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy Qonuni loyihasi*
https://meningkonstitutsiyam.uz/konstitutsiya_uz.pdf
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy veb sayti.* link: <https://stat.uz/uz/default/choraklik-natijalar/21516-2022#yanvar-dekabr>
3. *O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi(2023-yil 28-martgacha o'zgartirish va qo'shimchalar bilan.)/ O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995-y., 1-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 28.03.2023-y., 03/23/826/0172-son* link: <https://lex.uz/docs/-111453>
4. *O'zbekistan Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharxlar. Maxsus qism/M. Rustambaev. - Toshkent: «Yuridik adabiyotlar publish», 2021. - 744 b..*
5. *O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlari* www.sud.uz
6. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252

CONDUCTING MOLECULAR-GENETIC RESEARCH IN ANIMALS AND ITS PROMISING RESULTS

Odiljonov Khojiakbar Zokirjon ugli

Student of Namangan State University

ABSTRACT

This article presents the history of molecular genetic research and its current use and achievements. The analysis of molecular-genetic processes in animals was explained.

Key words: *animal, research, laboratory, gene, molecular, clinical, tissue*

Animal models have been an important research and learning tool for millennia and are becoming even more important with the advent of the molecular genomic revolution. Although the role of molecular genomics in laboratory research and clinical practice is increasingly recognized, the relevance of preclinical studies to laboratory practice is not always clear. However, several published articles have addressed the relevance of these areas of study to nurses working in research and clinical practice. A similar situation prevails in the broader community of health sciences researchers: the role of nurses in various aspects of preclinical research and subsequent translation efforts is often not recognized or underestimated. Thus, in 2,500 years of documented animal research, nurses make up only a small fraction of the scientists doing such work. This can be partly explained by the relatively new nature of the laboratory profession and the new role of nurses as scientific researchers. Given that nurses are primarily concerned with their patients, many nurse scientists prefer to use samples taken directly from the target population. In addition to their direct role in conducting research, nurses are also indirectly involved in preclinical research. Nurses interested in promoting the welfare of laboratory animals may volunteer their time to serve on a research council

such as the University Animal Care and Use Committee (IACUC). The variety of tools through which clinical nurses can contribute to animal research for their own learning and professional development, as well as leadership and service experience that can be demonstrated in a resume or curriculum vitae, creates opportunities.

First study found evidence for paravascular fluid circulation in the central nervous system (CNS). In this study, the researchers used microscopic examination of the brain tissue of cats and dogs after injections of tracers; control over the timing of sample collection (between two minutes and four hours after this tracer injection) allowed temporary investigation into ethical or unlikely events in humans. Although the circulation of paravascular fluid in humans has not been studied, this action has clear clinical implications. First, he showed that solutes in the cerebrospinal fluid rapidly enter the extracellular space (ECS) via microvascular pathways; prior to this study, fluid exchange was erroneously thought to occur solely by diffusion. The authors also acknowledge that this work suggests ways to limit paravascular solute flow by reducing or completely suppressing the pulsation (eg, partial ligation of the brachiocephalic artery) (eg, if this leads to adverse effects in the pacemaker). A second study by the three investigators of the original study further expanded our understanding of the paravascular circulation. This follow-up study examined the effect of edema on paravascular transport reported previously. Cats were subjected to a cold lesion pattern leading to vasogenic edema and an indicator was administered to monitor paravascular circulation. Paravascular transport was significantly reduced in the edematous areas, indicating a rarefied tracer level in the edematous areas. Since edema is characteristic of many CNS diseases such as traumatic brain injury, stroke, meningitis, and encephalitis, this line of research has the potential to have wide clinical applications. The results of these preclinical studies indicate that exposure to endotoxin results in downstream endocrine signaling pathways such as insulin, somatostatin, lactate, and pituitary hormones. Since these studies have been done, the relationship between endotoxin and hormones has been further supported by human studies conducted by non-nurses.

In the genomic era, animal models are commonly used in conjunction with molecular and genomic research methods. Other studies are investigating the effects of indirect genes using experimental animals that have undergone genome modification in one or more ways. There are many examples of nurses contributing to molecular genetic research using animal models. Several notable examples are discussed below. The identification of genes associated with various diseases is an important area of research to which nurses contribute. One study used genome-wide screening in mice and identified a new gene (Gan1) associated with antiretroviral therapy-associated peripheral neuropathy. One implication is that targeting Gan1 or its protein can reverse neuropathy in people taking antiretrovirals. In addition, we report genetic variation in the form of frameshifts and nonsense mutations for Gan1, which may be relevant to precision medicine initiatives to determine the best therapeutic regimens for patients with neuropathy. Another study exploited the ability of researchers to use molecular techniques without controversy to create mice with a specific gene removed from the genome, a so-called gene knockout (KO). In this mouse model, knockout of the TrkB.T1 receptor was associated with improved outcomes, including preservation of hippocampal neurons. A follow-up study using the same strain of mice showed that TrkB.T1 receptor knockout was associated with changes in sleep, including increased time spent in REM sleep and decreased sleep duration. This information may be relevant for the specific treatment of individuals with certain genotypes associated with sleep disorders.

Changes in gene expression in the context of various conditions have also been studied by several nurse researchers. For example, FOS gene expression occurs in some infectious diseases and endotoxemia. Another study showed that non-coma hypoglycemia in a rat model was associated with decreased levels of neuropeptide Y mRNA and pro-opiomelanocortin. The above research may also lead to precision medicine initiatives. For example, some patients may benefit from antisense therapy, which binds to overexpressed mRNA so it cannot convert it to protein.

Another study evaluated the effect of 60-minute inspiratory resistance exercise (vs. sham) on gene expression of twenty-seven known apoptotic proteins in dopamine- or saline-treated rats. Twelve proteins were expressed in the diaphragm, two of which showed higher expression after inspiratory resistance exercise with dopamine treatment (saline control). In particular, levels of copper-zinc superoxide dismutase (SOD [CuZn]) and event-related proprioceptive potential (PERP) were elevated, suggesting that dopamine reduces the apoptotic consequences of this condition.

REFERENCES

1. Anderson G, Alt-White AC, Schaa KL, Boyd AM, Kasper CE. *Hamshiralik ta'limi va amaliyoti uchun genomika: kompetentsiyani o'lchash. Worldviews on Evidence-Based Nursing / Sigma Theta Tau International, Honor Society of Nursing. 2015;12(3):165–75. doi:10.1111/wvn.12096.*
2. Bhattacharya D, Marfo CA, Li D, Leyn M, Khokha MK. *CRISPR/Cas9: Ksenopusda inson kasalliklari genlarini tekshirish uchun arzon, samarali funktsiyani yo'qotish vositasi. Developmental Biology. 2015;408(2):196–204. doi:10.1016/j.ydbio.2015.11.00*
3. Blaumanis OR, Rennels ML, Grady PA. *Fokal miya shishi mushuk miyasidagi paravaskulyar yo'llar orqali konvektiv suyuqlik/traser harakatiga to'sqinlik qiladi. Advances in Neurology. 1990;52:385–9.*
4. Blix A. *Personalized medicine, genomics, and pharmacogenomics: a primer for nurses. Clinical Journal of Oncology Nursing. 2014;18(4):437–41. doi:10.1188/14.CJON.437-441.*
5. Bomont P, Cavalier L, Blondeau F, Ben Hamida C, Belal S, Tazir M, Koenig M. *The gene encoding gigaxonin, a new member of the cytoskeletal BTB/kelch repeat family, is mutated in giant axonal neuropathy. Nature Genetics. 2000;26(3):370–4. doi:10.1038/81701.*

ФАРИДИДДИН АТТОРНИНГ ТАЪЛИМОТИ ОРКАЛИ ЁШ АВЛОДДА КОМИЛ ИНСОН ТУШУНЧАСИНИ КАМОЛ ТОПТИРИШ

Матмуратов Азизбек Абдикаримович

Урганч Давлат Университети мустақил тадқиқотчиси,

АННОТАЦИЯ

Фаридиддин Аттор дунёқараши асосини ўрта аср Шарқ ислом фалсафасининг илгор оқими бўлган тасаввуф таълимоти ташиқил этади. Тасаввуф таълимоти ўзига хос гоявий асосларга эга, мураккаб, шунингдек, жозибали фалсафий оқим. Аттор тасаввуф фалсафасининг йирик сиймоларидан биридир. Шу боис Атторнинг дунёқараши ҳақида изланиш гоят зўр ақлий қувват, юксак зеҳн ва дид, Атторона кузатиш, нозик таҳлил талаб қиладиган машаққатли жараёндир. Атторнинг дунёқараши ҳақида кўплаб асар ёзиш мумкин. Атторнинг маънавий дунёсини шу қадар буюк бир уммон деб фараз қилса бўладики, унга қанчалик теран шўнғиган сари шунчалик қимматли, шунчалик кўп жавоҳиротларни топиш мумкин.

Калит сўзлар: *тасаввуф, педагогик концепция, диний ақидапарастлик, меҳнат, адолат, олижаноблик, ақл-идрок, комил инсон.*

АННОТАЦИЯ

В основе мировоззрения Фаридиддина Аттара лежит суфизм, являющийся передовым течением средневековой восточно-исламской философии. Учение суфизма представляет собой сложное, а также привлекательное философское течение со своими идеологическими основаниями. Аттар — одна из великих фигур суфизма. Поэтому исследование мировоззрения Аттара — трудоемкий процесс, требующий больших душевных сил, высокого ума и вкуса, внимательного наблюдения и внимательного анализа. О мировоззрении Аттара

можно написать много. Духовный мир Аттара можно представить как огромный океан, и чем глубже в него погружаешься, тем ценнее и больше драгоценностей можно найти.

Ключевые слова: мистицизм, педагогическая концепция, религиозный фанатизм, труд, справедливость, благородство, интеллект, совершенный человек.

Фаридиддин Аттор куйлаган ва тарғиб қилган комил инсон аввалги мутафаккирлар – сўфийлардан куйидаги инсоний маънавий-ахлоқий фазилатлари билан ажралиб туради: у меҳнаткаш халқ орасидан – хунарманд, курувчи, шаҳар зодагонлари, деҳқон ва бошқалардандир; у ўзининг маънавий қуроли, инсонпарварлиги, Худога бўлган ишончи ва ердаги адолати билан ҳалол, кўркмас, адолатли, ростгўй, душманларга шафқатсиздир. Инсоннинг ҳаёти унинг учун дахлсиздир, чунки ҳаёт инсонга Худо томонидан берилган ва фақат у уни тасарруф этиш ҳуқуқига эга. Яна кимки инсоннинг ҳаётига тажовуз қилса, дўзахда ёнади.

Фаридиддин Аттор гарчи дарвешликни, ватандошлари тақдирига бефарқликни зоҳиран қўллаб-қувватлаган бўлса-да, аслида бўлаётган жараёнларга чуқурроқ ва узокни кўзлаган, босқинчиларнинг маданий савиясига баҳо берган, босқинчилар қуроли кучи устидан аждодларимиз руҳи ва маънавий далиллари ғалаба қозонганига қатъий ишонч ҳосил қилди. Шунинг учун ҳам у ёшларни ўқишга, маънавий баркамолликка чорлаган.

Атторнинг инсон организмида содир бўлаётган жараёнлар, унинг саломатлиги ташқи кучларга боғлиқ эмас, балки унинг иродасига тааллуқли бўлиши, инсон дарҳол яратилмаган, балки дастлаб ҳайвон сифатида ва унинг сифат жиҳатдан сифат жиҳатидан яратилганлиги ҳақидаги фикрлари узокни кўра олувчи ва илғордир. Шаклланиш эволюцион йўл билан содир бўлди, гарчи Худонинг иродасига кўра, инсоннинг кейинги такомиллашуви ўзига, унинг руҳий ва жисмоний ҳаракатларига, меҳнатига боғлиқ, чунки ер юзидаги ҳаёт

доимий диалектик ўзгаришларда, инсон эса унинг бир қисми сифатида намоён бўлади. Табиат ҳам ўзгаради, яхшиланади ва иккинчиси унинг ўзига, ўзига, меҳнатга, одамларга, табиатга ва Худога бўлган муносабатига боғлиқ.

Аттор педагогик концепциясининг аҳамияти шундаки, у ирода эркинлиги муаммосини ҳал қилиш билан боғлиқ ва ундан мантиқий равишда келиб чиқади. Бу тушунча бир лаҳзалик манфаатлардан, шахсий манфаатлардан воз кечишни, ўзингни бошқа одамларга (камбағал, муҳтожларга) хизмат қилишга бағишлашингни – сўз ва ишингда самимий бўлишни, футувват (рицарлик) қонунларига бўйсуннишни талаб қилади. Аттор ўзидан олдинги ижодкорлардан фарқли равишда комил инсонни тарбиялаш ва шакллантиришнинг энг муҳим шarti сифатида футувват таълимотини ривожлантиришга муваффақ бўлди. Атторнинг ёшларнинг маънавий-ахлоқий фазилатлари, жамиятдаги хулқ-атвор қоидалари ва одамлар ўртасидаги муносабатлар тўғрисидаги кўпгина фикрлари шуни кўрсатадики, мутафаккир эмпирик тажриба туфайли одамлар ўртасидаги ахлоқий муносабатларнинг қадрли бўлган намуналарини очиб беришга муваффақ бўлган.

Аттор ва Румий педагогик қарашларининг мантиқий ривожланишини ўрта асрларнинг буюк гуманистининг педагогик қарашларида кўриш мумкин. Муслиҳиддин Саъдий комил инсон шаклланиши муаммоси ҳақида. Комил инсон Саъдий комил инсон Аттор ва Румийдан шу билан фарқ қиладики, у ақлий ва ахлоқий синовлар орқали, ақлга таяниб, ўз-ўзини тарбиялаш билан шуғулланибгина қолмай, балки меҳнат ва ақл туфайли комил инсон бўлиб шаклланади. Бу, албатта, ўша даврдаги зодагонлар ахлоқиғагина эмас, балки сўфийлик ахлоқиға ҳам зиддир.

Саъдий педагогик тамойилларининг яна бир ўзига хос жиҳати комил инсоннинг ҳар қандай ишда, амалда инсонийлигидир. “Комил инсон олижанобдир, у меҳнат қилади, ҳунари билан яратади, барча тирик мавжудотларга нисбатан инсонпарвар, адолатли ва ҳалолдир”. Буларнинг барчаси меҳнат, маънавий, ақлий ва жисмоний талаб қилади. Шу муносабат

билан Саъдий инсоннинг барча маънавий, ақлий ва жисмоний кучларини сафарбар қилишни ўз ичига олувчи илм ўрганиш ва ўзлаштиришни комилликка эришишнинг ажралмас шarti деб билган. Энг фазилатли, яъни. комилинсон, мутафаккир тафаккурида нонини меҳнати билан топган кишидир. Саъдий меҳнатни инсон ҳаётининг зарурий, муҳимт омони, асосий таркибий қисми, жумладан, мукаммали деб билади. Инсон ҳаётининг кадр-қиммати ва мазмуни инсонга фойдакелтирадиган меҳнатдадир ва шу тариқа у инсоний ва комилдир.

Саъдийнинг меҳнатни комил инсонни шакллантириш воситаси сифатидаги бу қарашлари, қоида тариқасида, меҳнатга ва меҳнаткашга нисбатан нафрат билан муносабатда бўлиш ҳақидаги антагонистик ғояни оқлайдиган ўрта аср феодал ахлоқи талабларига мутлақозиддир. Чунки Саъдий меҳнаткаш инсонни, унинг ғурури, меҳрибонлиги, олижаноблиги, инсонпарварлигини улуғлаган. Бундан ташқари, у меҳнатни комил инсон, Худонинг инсонини шакллантиришнинг энг муҳим воситаларидан бири деб ҳисоблаган. Бу қараш ислом динининг инсоннинг ҳаёт чизиғини олдиндан белгилаб қўйиш ҳақидаги таълимотига тубдан зиддир. У инсонларни тақдири ва ҳаётини ўзгартириш, комил бўлиш йўлида меҳнат қилиб, ҳаётий эҳтиёжларини қондиришга чақиради. Бу қарашлар илғор бўлган ва кўпроқдир, улар замонавийдир¹.

Саъдийнинг педагогик қарашларида халқлар дўстлиги муаммоси инсонпарварлик тушунчаси билан узвий боғлиқдир. Саъдий дўстлик ва дўстлик ғояларини тарғиб этиш, ирқий, диний ва миллий мансублигидан қатъи назар, ер юзидаги барча одамларнинг бирлиги ва жипслигини комил инсонни тарбиялаш ва шакллантиришнинг олижаноб ва муҳим вазифаси деб билган. Унга “барча халқлар ва мамлакатларнинг одамлари бир-биридан унчалик фарқ қилмайди: улар бирдек севади ва нафратланадиган”дек туюлади.

¹ Гуломов А.О. Просветительско-педагогические воззрения Саади Ширази и их отражение в учебно-воспитательном процессе общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан : диссертация ... кандидата педагогических. - Душанбе, 2019. - 158 с.

Ўрта аср диний ақидапарастлик шароитида тасаввуф вакиллари– Аттор, Балхий ва Саъдийлар орасидан комил инсонни шакллантириш ғояси бир маънода илғор, янги, қимматли ва ибратлидир. Айнан шу фикр биринчи марта инсон манфаатлари ва ҳаётини ҳамма нарсадан устун қўйган, инсон ҳаётини фақат Худо тасарруф қилиши мумкин ва бу қоидани бузган киши Худо ва одамлар олдида айбдор деган қоидани илгари сурган. Ва саволнинг бундай баёноти ҳар қандай одамни ҳаётига тажовузлардан ҳимоя қилади ва бу масалада "Комил инсон" Худо олдида одамларнинг ҳимоячиси сифатида ишлайди. Шунинг учун ҳам "Комил инсон"ни шакллантириш ғояси инсонпарварлик, меҳнацеварлик ва ердаги тинчликка асосланган. У аста-секин одамларни, меҳнаткашларни муносиб ҳаётга, чириётган диний ва аристократик ахлоққа маънавий-ахлоқий қаршилик кўрсатишга тайёрлайди ва чақиради, қонхўр босқинчиларнинг ахлоқи, улар учун фойда, бойлик ва зўравонликдан бошқа қадрли ва муқаддас нарса йўқ эди.

"Комил инсон" илоҳий, олижаноб, адолатли, ростгўй, интеллектуал ривожланган ва ақлли, билимли, илм билан қурошланган, меҳнаткаш, меҳрибон ва инсонпарвар, ўз халқини, маданиятини севадиган, урф-одатларини улуғлайдиган, душманларга шафқатсиз, инсонийдир. уни кул ва ёввойи босқинчилардан нимаси билан ажратиб туради. 12—13-асрларнинг буюк мутафаккирлари ўзларининг педагогик қарашларида ўз халқларини ана шу ғояларга даъват этганлар - Аттор, Жалолиддин Балхий, Саъдийлар. меҳрибон ва инсонпарвар, ўз халқини, маданиятини севади, урф-одатларини улуғлайди, душманларга шафқатсиз, инсонпарвар – уни кулдорлар ва ёввойи босқинчилардан ажратиб турадиган нарса шу. 12-13-асрларнинг буюк мутафаккирлари ўзларининг педагогик қарашларида ўз халқларини ана шу ғояларга даъват этганлар.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. *Совитова Э.Т. Становление и развитие суфийской педагогической мысли : диссертация кандидата педагогических наук. - Нижний Новгород, 2007. - 239 с.*
2. *ФаридиддинАттор. Пандномава Булбулнома; масъул муҳаррир Асрор Самад; сўз боши муаллифи Э.Очил; форсийдан ЖамолКамолтарж. –Т.: Meriyus, 2011. –Б. 128.*
3. *Тахери Д.М. Педагогические идеи Джалаладдина Руми в системе современных общеобразовательных школ Ирана : диссертация ... кандидата педагогических наук. - Душанбе, 2010. - 175 с.*
4. *Гуломов А.О. Просветительско-педагогические воззрения Саади Ширази и их отражение в учебно- воспитательном процессе общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан : диссертация кандидата педагогических. - Душанбе, 2019. - 158 с.*

ФАРИДИДДИН АТТОР ТАЪЛИМОТИДА ЁШ АВЛОДНИ КАМОЛ ТОПИШИДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ МЕЗОНЛАРИ ВА УЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ

Матмуратов Азизбек Абдикаримович

Урганч Давлат Университети мустақил тадқиқотчиси,

АННОТАЦИЯ

Аттор фикрича, инсонни ақл-идрок бошқаради. Зеро, ақл Худонинг инъомидир ва уни доимо ривожлантириши керак. Комил инсоннинг бошқа барча фазилатлари бошида, Аттор фикрича, унинг ақли ва руҳий иродаси туради. Ақл ва ирода туфайли инсон меҳнат (жисмоний, ақлий ва маънавий) билан шуғулланиб, ақли, руҳи ва танасининг комиллигига эришади. Мутафаккирнинг бу қарашлари, албатта, диний асосларга асосланади, лекин ўша тарихий шароитларда улар табиатан илгор деб ҳисобланган. Ушбу мақолада Атторнинг комил инсонни шакллантириши ҳақидаги педагогик қарашларининг яна бир хусусияти педагогик гояларнинг тизимлилиги ва уларнинг футуввату ва сўфийлик – ўша даврда илгор бўлган ижтимоий ҳаракат ва оқимларга шартли эканлиги ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: *Сўфийлик, безаразлик, феодал тартиб-қоидалар, ижтимоий муҳит тажрид, “Булбулнома” асари, тарбиявий танқидий операция, меҳнат, адолат, олижаноблик, ақл-идрок адолатсизлик, очкўзлик, хиёнат, нопоклик, очкўзлик, хизматкорлик, шафқатсизлик ва газаб, маккорлик.*

АННОТАЦИЯ

Согласно Аттару, человек руководствуется интеллектом. Ведь разум – это дар от Бога и его надо постоянно развивать. В начале всех остальных качеств совершенного человека, по Аттару, стоит его ум и духовная воля.

Благодаря уму и воле человек занимается трудом (физическим, умственным и духовным) и достигает совершенства своего разума, души и тела. Эти взгляды мыслителя, безусловно, имеют в своей основе религиозные основы, но в тех исторических условиях они считались прогрессивными по своему характеру. В данной статье еще одной особенностью педагогических взглядов Аттара на формирование совершенной личности является системность педагогических идей и то, что они обусловлены Футуввату и суфизмом - прогрессивными общественными движениями и течениями того времени.

Ключевые слова: суфизм, альтруизм, феодальный строй, социальная среда, произведение «Булбулнома», воспитательно-критическая операция, труд, справедливость, благородство, ум, несправедливость, жадность, предательство, нечистота, жадность, рабство, жестокость и гнев, хитрость.

Аттор меҳнат тарбияси ёки меҳнат тарбияси муаммоларини кўриб чиқар экан, комил инсоннинг адолатли, саховатлилиги, меҳнаткашнинг олижаноблиги ва меъёри, ҳалоллиги, беғаразлиги каби фазилатларига эътибор беради. Бу ижобий хислатлар ўз бойликларини талончилик, хийла-найранг, қурол кучи билан орттирган ҳукмдорлар ва уларнинг маъмурлари, руҳонийлари, бойларнинг адолатсизлик, очкўзлик, хиёнат, нопоклик, очкўзлик, хизматкорлик, шафқатсизлик ва ғазаб, маккорлик ва бошқа жирканч фазилатларига қаршидир. Фаридиддин Аттор шоҳ ва унинг аъёнлари, феодал тартиб-қоидалар ҳамда ижтимоий муҳитни таҳлил қилар экан, у ижтимоий адолат масаласига алоҳида урғу берган.

Ҳудхуд “Булбулнома” асари охирида куйидаги фикрни билдиради:

Ки аввал бошда мен тавҳид сўрармен,
Кейин иймон, кейин тажрид сўрарман.
Сенга аввал сўзим-асрори зот ул,
Ва сўнгги можаро бўлгай сифот ул¹.

¹ Фаридиддин Аттор. Панднома Булбулнома; масъулмуҳаррир Асрор Самад; сўз боши муаллифи Э.Очил; форсийдан Жамол Камолтарж. –Т.: Meriyus, 2011. –Б. 128.

Атторнинг ҳукмдор ва подшоҳларни адолатга чорлаши уларнинг адолатсизлигини билдиради. Аммо донишманд ва узоқни кўра оладиган Аттор бу тарбиявий танқидий операцияни Искандар Зулқарнайн, Ҳотам, Мусо, Муҳаммад ва бошқалар каби узоқ ўтмиш афсонавий ва ҳақиқий шоҳ ва нуфузли шахслар ҳақидаги масаллар ва ҳикоятлар ёрдамида амалга оширади. Атторнинг меҳнат, адолат, олижаноблик, ақл-идрок ҳақидаги ахлоқий-педагогик ғоялари мантиғи шундан иборатки, меҳнатсевар инсон ўз меҳнатининг натижаси ва фойдалилиги туфайли, албатта, адолатли, олижаноб ва оқилона бўлади, шунинг учун у комилдир, чунки у ўзини инкор этиб, худога яқинроқ бўлишга лойиқдир. Ва аксинча, ҳукмдорлар - паразитлар, қароқчилар, босқинчилар, қасоскорлар, руҳонийларнинг ёлғон вакиллари ва бошқа ахлоқсиз одамлар ва бойларнинг ўғиллари комил инсон бўла олмайди. Уларнинг Аттори уларни яширинча “жиннилар”га киритади ва улар номидан қурбонлар номидан ўз даврининг иллатларини аллегорик тарзда очиб беради, бу жуда ўзига хос ва ҳикматли кўринади. Аммо бу ғояларнинг аҳамияти парда ва чиройли тақдимот шаклида эмас, балки прогрессивлик, ишонтириш ва таъсирчанлик кучида, замондошлари орасида кўллаб-қувватланган ва кейинги асрларда ҳам издошлар томонидан ривожлантирилиб, халқимизнинг кўплаб авлодларини тарбиялашда давом этади. Атторнинг шу ва бошқа педагогик ғоялари ўрта асрларнинг яна бир ёрқин олими ва мутафаккири Жалолиддин Румий асарларида ривожлантирилган.

Жалолиддин Румий “Комил инсон” (инсони комил) сўфийлик идеалини эътироф этган ҳолда, мутафаккир қарашларини ўз ўтмишдошларидан (Фаридиддин Аттор) ажратиб турувчи ҳал қилувчи омил маънавий қувват эмас, инсон ақл-заковати, деб билади. Жалолиддин Румийнинг фикрича, инсон ўз-ўзини такомиллаштиришнинг узоқ йўлида олам ва ўз моҳияти (микрокосмос) уйғунлигини, катта олам (макрокосмос) тафсилотларини айнан ақл-заковати туфайли ўрганади. Гарчи ҳамма инсонлар камолот салоҳиятига эга бўлса-да, комиллик чўққиларига эриша олмайди, деб ҳисоблаган кўплаб сўфийлик назариётчиларидан фарқли ўлароқ, Балхий мутафаккирининг инсонийлигидан

далолат берувчи бундай мавҳумликни ва бу чўққига етиб бўлмаслигини рад этди. Румийнинг комил инсонни аввалги мутафаккирларнинг комил инсонидан тубдан фарқ қилади: у омманинг етакчиси, ер муаммоларидан, одамлар ва жамият ҳаётидан узоқлашмайди, илоҳий ҳикмат ташувчиси ва, ақли, илми ва илми туфайли ердаги муаммоларни ҳал қилади ва бу уни Худога яқинлаштиради. Ўша даврдаги мураккаб диний-сиёсий вазиятни ҳисобга олсак, инсоннинг шахсий фазилатларини шакллантиришга оид бу назарий, амалий ва педагогик ғоялар асосан, ақл-заковатга таянган ҳолда, илғор ва ҳаётни тасдиқловчи хусусиятга эга эди. Шуниси эътиборга лойиқки, мутафаккир ишқни энг олий туйғу деб билади, унинг асоси Аллоҳга муҳаббатдир. Дунёнинг яратилишига сабаб бўлган севги эди. Инсонга бўлган муҳаббат, унинг руҳи ривожланишининг дастлабки босқичи, эр юзида Худонинг яратилишига - табиатга, инсон ва гўзаллик. Мутафаккир фикрича, Аллоҳ таоло инсон қалбига яратилиш чоғида қўйган ишқ томчиси аста-секин дарё, денгиз, ишқ уммониға, барча замонлар ва инсонлар учун долзарб бўлган энг соф муҳаббатга айланади.

Жалолиддин Румийнинг нотинчлик ва ўрта асрлар диний-сиёсий ақидапарастлик даврида вужудга келган комил инсон шаклланиши ҳақидаги фикрлари ўша давр ва кейинги асрлар маърифатида улкан рол ўйнади. Румийнинг бу фикр ва ғоялари инсонни, аввало, ўзидан, табиатдан юқори кўтаради. Инсон ҳамма нарсага қодир ва барча тўсиқ ва қийинчиликларни енгиб, Худо билан қўшилиб, у билан бир бўла олади ва эр юзидаги ишларга қайтгандан сўнг, у одамларни янада тоза, олижаноб, меҳнатсевар, самимий бўлишлари учун яратиш, тарбиялаш билан шуғулланади¹.

Шуниси ҳам диққатга сазоворки, сўфийлик дастлаб исломга муҳолиф бўлган, янада юксак ва соф ислом учун ортодоксал бўлган, исломга асосланиб, футувват (аҳий) ғояларини ҳам ўзига сингдирган. Тасаввуф ўз мавқеини аста-секин мустаҳкамлаб, сўфийлик ғояларига содиқ бўлганлар орасидан комил

¹ Тахери Д.М. Педагогические идеи Джалаладдина Руми в системе современных общеобразовательных школ Ирана : диссертация ... кандидата педагогических наук. - Душанбе, 2010. - 175 с.

инсонни шакллантириш тўғрисидаги тарбиявий ғояни илгари сурди, пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.)ни биринчи комил инсон деб билди.

Комил инсон бўлиш ва бир оз Муҳаммад алайҳиссаломга ўхшаш, ўз-ўзини, оламни билиш ва Аллоҳ таолога етиб, уни билиш кабиларни ўз ичига олади. Комил инсонни шакллантириш ва унинг маънавий-ахлоқий кучи билан ҳаётнинг барча қийинчиликларини енгиб ўтишга қаратилган бу ғоялар –Фаридиддин Аттор томонидан куйланган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Совитова Э.Т. *Становление и развитие суфийской педагогической мысли : диссертация кандидата педагогических наук. - Нижний Новгород, 2007. - 239 с.*
2. Фаридиддин Аттор. *Пандномава Булбулнома; масъул муҳаррир Асрор Самад; сўз боши муаллифи Э.Очил; форсийдан Жамол Камолтарж. –Т.: Meriyus, 2011. –Б. 128.*
3. Тахери Д.М. *Педагогические идеи Джалаладдина Руми в системе современных общеобразовательных школ Ирана : диссертация ... кандидата педагогических наук. - Душанбе, 2010. - 175 с.*
4. Гуломов А.О. *Просветительско-педагогические воззрения Саади Ширази и их отражение в учебно- воспитательном процессе общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан : диссертация кандидата педагогических. - Душанбе, 2019. - 158 с*

**ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ РЕСУРСА НЕСУЩИХ
МЕТАЛЛОКОНСТРУКЦИЙ ТЯГОВОГО
ПОДВИЖНОГО СОСТАВА**

Отабек Хамидов

доктор технических наук доцент

Ташкентский государственный транспортный университет
Узбекистан, Ташкент

Мардонбек Холбоев

Магистрант

Ташкентский государственный транспортный университет
Узбекистан, Ташкент

**EXPERIMENTAL METHODS FOR ESTIMATING THE RESOURCE OF
LOAD-BEARING METAL STRUCTURES OF TRACTION
ROLLING STOCK**

Otabek Khamidov

Doctor of Technical Sciences, Head of department of Tashkent
State Transport University,
Uzbekistan, Tashkent

Mardonbek Xolboyev

undergraduate of Tashkent State Transport University,
Uzbekistan, Tashkent

АННОТАЦИЯ

Системный подход к оценке остаточного ресурса металлоконструкций тягового подвижного состава подразумевает под собой обязательные экспериментальные исследования отдельных узлов и зон обследуемого объекта. В случае приемлемых временных и финансовых затрат проводят разрушающие испытания натуральных конструкций, в противном, ограничиваются испытаниями мивырезанных образцов металла или применяют все возможные неразрушающие методы контроля. В любом из перечисленных вариантов информации должно быть достаточно для принятия достоверного решения.

Ключевые слова: эксплуатации, высокие частоты нагружения, трещины, изгибов, срок службы, горочный режим, дефектов сварки

ABSTRACT

A systematic approach to assessing the residual life of metal structures of traction rolling stock implies mandatory experimental studies of individual units and zones of the object under examination. In the case of acceptable time and financial costs, destructive testing of full-scale structures is carried out, otherwise, testing of cut metal samples is limited or all possible non-destructive control methods are used. In any of the above options, the information should be sufficient to make a reliable decision.

Key words: exploitation, high frequency pressure, cracks, curves, life time, welding defects,

Является очевидным, что наиболее адекватные результаты испытаний могут быть получены привоспроизведени и на объекте исследований реальной схемы сили приложении их величин по законам, характерным для эксплуатации. Несмотря на свою привлекательность, изложенный метод проведения эквивалентных стендовых испытаний так и не получил широкого распространения. Это связано с технической сложностью, дорого визной их длительностью в виду низкой частоты проведения испытаний. В связи с

этим, большинство испытаний по оценке остаточного ресурса несущих металлоконструкций подвижного состава проводят обычно при простых схемах, позволяющих реализовывать более высокие частоты нагружения, на резонансных стендах.

Этим способом были проведены испытания боковин, как балки на двух опорах, унифицированных рам челюстных тележек тепловозов ТЭМ2. Металлоконструкции рам, снятые с эксплуатации по истечению назначенного срока службы (20-25 лет), видимых трещин дефектов не имели. Учитывая, что по результатам проведенных ранее исследований при остановках на производстве и обследованиях данных эксплуатации, наиболее нагруженными являются боковины, включая зоны буксовых кронштейнов, то они и подвергались усталостным испытаниям. Поэтому, образцы рам разрезались на отдельные боковины. Затем они доработывались таким образом, чтобы исключить влияние мест разрезки на результаты испытаний.

Испытания боковин на усталость проводились при изгибах в вертикальной плоскости, как на и более характерной на грузовых тепловозах эксплуатации. Перед проведением испытаний исследуемые зоны каждой боковины оснащались тензорезисторами. Их показания тарировались при нагружении боковины статическими усилиями. Статическая нагрузка на все боковины была одинакова и составляла 785 кН, что соответствовало изгибающему моменту в наиболее нагруженном сечении балки 650 кНм. Эта величина задавалась в соответствии с нагрузками от надтележного веса тепловоза. Динамическая составляющая нагрузки изменялась в процессе испытаний для каждой боковины. Первоначальный уровень динамических напряжений принимался равным пределу выносливости новых боковин (30 МПа). Если при испытаниях на этом уровне нагрузки на базе 10^7 циклов боковина повреждалась с зарождением трещин, последующая нагрузка снижалась на 10-45%. Таким образом, каждая исследуемая зона боковины испытывалась на двух ступенях динамической нагрузки с частотой 33 Гц. На следующем этапе испытаний развившиеся в

боковинах трещины заваривались, заваренная зона подвергалась упрочнению путем на клёпа. После этого испытания боковины продолжались до наработки 10^7 циклов нагружений. Таким образом, исследовалась возможность ремонта повреждённых рам. Режимы нагружения, осуществлённые при изложенных испытаниях, и полученные результаты при ведены в табл-3

Таблица 3.- Результаты испытаний боковин унифицированных челюстных тележек тепловозов ТЭМ2, отработавших в эксплуатации назначенный срок службы в 20-25 лет

Статическое напряжение в испытываемом сечении боковины, МПа	Динамическое напряжение в испытываемом сечении боковины, МПа	Число циклов до разрушения боковины	Место разрушения	Примечание
1	31,5	$2,9 \cdot 10^6$	нижний лист боковины, от сварного шва крепления к нему нижнего листа поперечной балки	боковина в исходном состоянии
2	31,5	10^7	не разрушилась	—
3	31,5	10^7	—	—
4	31,5	$3,5 \cdot 10^6$	нижний лист боковины, с обеих сторон от сварного шва крепления к нему нижнего листа поперечной балки	—
5	31,5	10^7	не разрушилась	боковина после заварки и упрочнения
6	31,5	10^7	—	—

Результаты испытаний подтвердили наличие существенного резерва по остаточному ресурсу у металлоконструкций челюстных рам тележек тепловозов типа ТЭМ2. Проведение их восстановительного ремонта требует тщательной дефектоскопии и наиболее напряженных зон металлоконструкции, потенциально опасных по зарождению усталостных трещин, и назначению ремонтных, восстановительных и упрочняющих технологий.

Оценка остаточного ресурса путем проведения разрушающих испытаний не всегда возможна и экономически оправдана. Поэтому всё более широко применяются не разрушающие испытания не только для выявления дефектов, но и для количественной оценки их типа, размеров и степени изменения

характеристик прочности материалов. Переход от простого обнаружения дефектов к установлению их количественных характеристик связан с необходимостью определить остаточный срок службы металлоконструкций. Этот переход осуществляется параллельно с развитием механики разрушения и других методов управления долговечностью, которые требуют количественной информации о степени опасности дефектов.

Целью проведения сопоставительного анализа неразрушающих методов контроля были сформулированы факторы ранжирования, подлежащие определению в процессе исследования объекта.

По свойствам: А—степень деструкции структуры материала по вреждённость; Б—изменение прочностных свойств; В—локализация и определение размеров дефектов. По возможности контроля: Г—глобальный; Д—локальный; Е—поверхности; Ж—толщины; З—объёма. По необходимой технологической подготовке объекта:—К.

На основе сформулированных факторов и возможностей применения методов неразрушающего контроля проведено их ранжирование с помощью оценки 1/0-да/нет. Результаты проведенного анализа сведены в табл.4.

Таблица 4.—Результаты ранжирования методов неразрушающих исследований по факторам возможностям

Факторы и возможности применения метода	Метод регистрации и измерения						
	Капиллярная дефектоскопия	Магнитные		Радиографические	Ультразвуковые	Акустические	Вдавливание индентора - склерометрия
остаточная намагниченность		коэрцитивная сила					
А	0	1	1	1	0	0	1
Б	0	0	1	0	0	0	1
В	1	0	0	1	1	1	0
Г	1	1	1	0	0	0	0
Д	1	1	1	1	1	1	1
Е	1	1	1	0	0	1	1
Ж	0	1	1	1	1	1	0
З	0	1	1	1	1	1	0
К	1	1	1	0	0	0	0
$\Sigma_{А+...+К}$	5	7	8	5	4	5	4

Анализ результатов табл.4 показывает, что наиболее перспективными методами для исследований несущих металлоконструкций тягового подвижного состава являются магнитные, но они не позволяют локализовать и

установить размеры под поверхностного дефекта. Поэтому на практик еиспользуют совместно два три метода.

Излагаемый подход к оценке долговечности, являясь одним из возмож-ных, не дает единой методологической базы,обеспечивающей сопостави-мость результатов оценки ресурса для одно типных металлоконструкций локомотивов. Это связаностем, что реальный ресурси его расчетная оценка в значительной мереопределяется нагрузками, воспринимаемыми тепловозом в процессе его эксплуатации. Очевидно,что весь спектр возможных условий эксплуатации не возможно учесть,поэтому былс формирован у средненый режим эксплуатации маневрового тепловоза в виде репрезентативного набора типичных ездовых ситуаций, сведенныхв табл.5,6.

Таблица5.

—У средненное распределение типичных эксплуатационных Ситуаций за 1 сутки для маневрового тепловоза (типа ТЭМ2)

При его работена сортировочной горке и подъездных путях к ней

Описание эксплуатационной ситуации	Протяженность в км	Количество
Общая протяженность маршрута. В том числе:	3,552	
- рабочий парковый путь;	1,25	
- надвиг на горку;	0,4	
- путь обратного пробега;	1,9	
- вершина горки.	0,002	
Прохождение кривых:		
- 600 м;	0,46	4
- 300 м.	0,38	18
Прохождение стрелки:		
- прямые;	0,002	9
- боковые.	0,002	48
Прохождение вершины горки		10
Количество обрабатываемых составов		36
Среднесуточный пробег	124,8 км	
Среднемесячный коэффициент использования бюджета времени тепловоза	93,6 %	

Таблица 6.-У средненное распределение максимальных сжимающих и тяговых сил на автосцепке при обработке составов маневровым тепловоза (типа ТЭМ2) За 1 сутки при его горочной работе

Диапазон сил в кН	Сжатие (подход к составу), раз	Растяжение (тяговое усилие), раз
до 200		12
201-400	4	21
401-600	20	3
601-800	9	
801-1200	2	
1201 и выше	1	

Указанными таблицами описан горочный режим эксплуатации тепловозов в виде набора типичных ездовых ситуаций за 1 сутки. Нагруженность конкретного узла-детали, определяется путем проведения режима метрирования по каждой из описанных, в табл. 5 и 6, ситуаций. По результатам проведенных исследований методом «дождя» строится с уммарная гистограмма распределения напряжений в исследуемой зоне конструкции, отвечающая табл. 5 и 6 по виду и объемам перечисленных ездовых ситуаций.

Нижний уровень напряжений здесь оценивался исходя из того, что основным технологическим способом сборки металлоконструкций тепловоза является сварка, а используемой сталью — Зсп. Очевидно, расчет наиболее ответственных сварных конструкций необходим о вести и з предположения, что

Одним из дефектов сварки, уже в начале эксплуатации, может быть инициирована усталостная трещина. Так, например, в технических условиях на сварку металлоконструкций подвижного состава регламентирован минимальный размер подреза сварного шва глубиной 0,5 мм. Поэтому, минимальный размер амплитуды учитываемых напряжений рассчитывался по формуле

$$\sigma \geq \frac{\Delta K_{lth}}{\sqrt{\pi \cdot l_0}}$$

где: ΔK_{lth} — пороговое значение размаха КИН, $l_0=0,5$ мм — минимальный размер учитываемого трещино подобного дефекта (по ТУ как указывалось).

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Волохов Г.М. Анализ остаточного ресурса несущих металлоконструкций тягового подвижного состава с использованием моделей теории катана-строгоф / Обеспечение и повышение качества машин на этапах их жизненного цикла. Материалы 5-й междунар. науч.-техн. конф. 19-21 окт. 2005 г. БГТУ — Брянск, 2005 г. - С. 50-52.
2. Волохов Г.М. Влияние дефектов сварных швов на остаточный ресурс Несущих металло конструкций подвижного состава / Сборка в машиностроении, приборостроении. - 2005. - №4. — С. 32-35.
3. Волохов Г.М. Остаточный ресурс несущих конструкций тягового Подвижного состава железных дорог: Монография / Г.М. Волохов, В.П. Тихомиров. - Орел: ОрелГТУ, 2006. - 158 с: ил. - ISBN 5-93932-104-6.
4. Zayniddinov, N., & Abdurasulov, S. (2022). DURABILITY ANALYSIS OF LOCOMOTIVE LOAD BEARING WELDED STRUCTURES. *Science and innovation*, 1(A8), 176-181.

MANYOVR LOKOMOTIVLARIDAN FOYDALANISH KO‘RSATKICHLARI**Xamidov Otabek Rustamovich**

Toshkent davlat transport universiteti, kafedra mudiri,

O‘zbekiston, Toshkent

Xolboyev Mardonbek Baxrombek o‘g‘li

Toshkent davlat transport universiteti, magistratura talabasi,

O‘zbekiston, Toshkent

STATISTICS OF USING OF SHUNTING LOCOMOTIVES**Otabek Khamidov**

Doctor of Technical Sciences, Head of department of Tashkent

State Transport University,

Uzbekistan, Tashkent

Mardonbek Xolboyev

undergraduate of Tashkent State Transport University,

Uzbekistan, Tashkent

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada «O‘zbekiston temir yo‘llari» AJ ni lokomotiv parkidagi manyovr teplovozlari iqtisodiy samaradorligi, ekologik va funksional xavfsizligi va barqarorligi parametrlariga erishishga qaratilgan o‘rganish natijalari keltirilgan.

***Kalit so‘zlar:** manevr lokomotivlari, yoqilg‘i sarfi, iqtisodiy samaradorligi, yoqilg‘i apparaturasi, lokomotivlarning texnik holati.*

ABSTRACT

This article presents the results of the study aimed at achieving the parameters of economic efficiency, environmental and functional safety and stability of shunting locomotives in the locomotive fleet of Uzbekistan Railways.

Keywords: *shunting locomotives, fuel consumption, economic efficiency, fuel equipment, technical condition of locomotives.*

«O‘TY» AJ ko‘plab texnik stansiyalarida manevr lokomotivlari asosan saralash ishlari va korxonalar yuk frontlari va shoxobcha yo‘llariga xizmat ko‘rsatish bilan mashg‘ul. Ko‘p jihatdan saralash parkida ishlayotgan lokomotivlar ish bilan bandlik ko‘rsatkichi birdan biroz ortiq bo‘lib, boshqa manevr lokomotivini keltirish yoki zaxirada ikkinchi lokomotivni saqlashni taqozo etadi. Korxonalar ishi bilan mashg‘ul oddiy manevr teplovozining samaradorligi kichikroq vagon parkiga xizmat ko‘rsatganida pasayib ketadi. Aytish mumkinki, muayyan quyi planka ham mavjud bo‘lib, unda manevr teplovozi ekspluatatsiya qilish shunchaki befoyda (zararli) bo‘lib chiqadi (yoqilg‘i sarfi, depoda texnik xizmat ko‘rsatish va saqlash xarajatlari yoki ijara to‘lovlari va h.k.). Lokomotivlarning vaqt bo‘yicha, taxminan 65-75% darajasida bandligi, ya‘ni to‘liq yuklanmaganligi texnik vositalar va stansiyalar tomonidan bajarilayotgan ish hajmining o‘zaro nomuvofiqligidan dalolat beradi. Ular orasida minimal umumiy ekspluatatsiya xarajatlariga erishiladigan ratsional nisbat o‘rnatilishiga faqat stansiyalarning real ish sharoitlarini hisobga olish bilan etishish mumkin.

«O‘zbekiston temir yo‘llari» AJ ni innovatsion taraqqiy ettirishdan maqsad umumiy foydalanishdagi sanoat temir yo‘l transportining iqtisodiy samaradorligi, ekologik va funksional xavfsizligi va barqarorligi parametrlariga erishishga qaratilgan. Teplovozlarning energiya jihatidan samaradorligi va resurs tejamliligini oshirish masalalari hozirgi paytda innovatsion loyihalr sohasida asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, temir yo‘l transportining rivojlanishi uchun quyidagi kabi ustuvor masalalarning hal etilishi ham muhim o‘rin tutadi:

- teplovozlar ekspluatatsiyasi sohasida innovatsion texnologiyalar va qurilmalarni ishlab chiqish va tatbiq etish;

- yoqilg'i apparaturasi, o'tkazish oldirish, energiya ta'minoti uzal va tizimlarini modernizatsiyalash;

- teplovoz dizellarlari ishlatilgan gazlarini zararsizlantirishga yangicha yondashuvlar izlash;

- yoqilg'i sarfini va umuman lokomotiv parkini qisqartirish variantlari;

- bugungi kun talablariga muvofiq lokomotivlar parkini yangilash.

Manevr teplovozlari parkining tuzilmasida taxminan 55% qismi turli modifikatsiyali CHME3 teplovozlari, yana 45% qismi esa TEM2 teplovozlari seriyalariga to'g'ri keladi. Bugungi kunda manevr teplovozlari parkining kattagina qismi normativ xizmat muddatini o'tab bo'lgan. Ana shu muddatdan o'tgan lokomotivlarning texnik holati, aksariyat hollarda tegishli ta'mirlash tizimi yordamida harakatlanuvchi tarkib sozligini saqlash sharti bilan ularning ekspluatatsiya bo'lishini ta'minlab turibdi. Bu esa, o'z navbatida, uni berilgan tashish jarayonini ta'minlash imkonini yaratadigan ishga layoqatli va soz holatda tutib turish bo'yicha yangicha yondashuv va texnologiyalarni izlashga majbur qiladi. Bugungi kunda bu masala o'ta dolzarb bo'lib, uni hal qilish uchun xizmat muddatini uzaytirish bilan sog'lomlashtirish va modernizatsiya dasturini amalga oshirish talab etiladi. Modernizatsiya va kapital tiklash ta'mirlash jamiyatga CHME3 va TEM2 turkum teplovozlari ish qobiliyatini to'liq tiklash hamda ulardan foydalanish muddatini 20 yildan ko'proq muddatga uzaytirish imkonini beradi. Bu sohadagi jahon tajribasining tahlili investitsiya imkoniyatlari cheklangan vaziyatda variantlardan biri sifatida parkni yangi lokomotivlar hisobiga asta-sekin yangilash bilan birga joriy va kapital ta'mirlarni bajarish orqali, shu jumladan manevr teplovozlari ham, parkning bir qism teplovozlari xizmat muddatini uzaytirishdan iborat ekanligini ko'rsatadi. Modernizatsiyadan keyin bugungi kun talablariga javob beradigan teplovozg ega bo'lish uchun quyidagi kabi masalalar hal etilishi lozim: quvvat qanday bo'lishi shart, qaysi dizel-generator uskunasi o'rnatilishi kerak, teplovozning modulli yig'ilishidan

foydalanish ma'qulmi, energiya tipi va ishlatiladigan elektr mashinalari va shu kabi masalalarning to'g'ri hal qilinishiga modernizatsiya qanchalik tejamkor bo'lishi va undan kutilayotgan samara bog'liq bo'ladi. «O'zbekiston temir yo'llari» AJ korxonalarini mutaxassislari modernizatsiyalash bo'yicha kattagina tajriba orttirgan bo'lib, bugungi kunda TEM2 va CHME3 teplovozlari modernizatsiyalash variantlari muhokama qilinoqda. Bu lokomotiv parkining ekspluatatsiya xarajatlarini kamaytirish hamda teplovozlarning texnik tayyorligi koeffitsientini kattalashtirish imkonini berib, bu esa, o'z o'rnida, «O'zbekiston temir yo'llari» AJ korxonalarini buyurtma bilan ancha vaqtga ta'minlab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusufov, A. M. (2022). "O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI" AJ LOKOMOTIV PARKI TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(11), 251-258.
2. Хамидов, О. Р., Юсуфов, А. М., Кудратов, Ш. И., Абдурасулов, А. М., & Жамилов, Ш.М. (2022). ОБСЛЕДОВАНИЕ ТЕХНИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ МАНЕВРОВОГО ТЕПЛОВОЗА СЕРИИ ТЭМ2. *Academic research in modern science*, 1(9), 125-132.
3. Yusufov, A. M., Jo'rayev, A. K., Vohidov, A. P., & Raximnazarov, R. T. (2022). LOKOMOTIVLARNING TEXNIK HOLATINI BORT TIZIMI YORDAMIDA ANIQLASH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 600-605.
4. Efanov A. N., Rummyantsev N. K. *Transport tizimi faoliyatining samaradorligini baholash* / A. N. Efanov, N. K. Rummyantsev //Nashriyotdagi maqola "IZVESTYA PETERSBURG TEMIR YO'LLARI UNIVERSITETI". -: PGUPS 2012.154-156 p.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INGLIZ TILI O‘QITISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI

Nurillayeva Ziyoda Xalimjon qizi

O‘zDJTU Ingliz tili 3-fakulteti 2207-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Shukurova Shohsanam Qaxramon qizi**

O‘zDJTU Ingliz tili amaliy fanlar №3 kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda boshlang‘ich sinflarda olib borilayotgan pedagogik usullar o‘quvchi uchun samarali bo‘lib kelmoqda. Shu sababli, kun sayin o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishlari ortib bormoqda. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning chet tillarini o‘zlashtirishga bo‘lgan qiziqishlarni oshirish uchun ingliz tilini o‘qitishda samarali, innovatsion va zamonaviy metodlarni qo‘llash haqida to‘xtalib o‘tiladi.

***Kalit so‘zlar:** ingliz tili, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar va texnik usullar.*

Bugungi kunda maktablarda turli xil innovatsion texnik usullar va o‘yinlar orqali dars o‘tish an’anaga aylanib bormoqda. Ma’lumki, darsning turli xil o‘yinlar asosida o‘tilishi o‘quvchilarning imkoniyatlarini namoyish etish, diqqatni jamlash, bilim va ko‘nikmalarni oshirish va kuchli bo‘lishliklarini ta’minlaydi. Barcha sohalarda ingliz tili o‘qitilib kelmoqda va albatta chet tillarni o‘rganish jarayoni turli xil texnologiyalar ham samarali keltirmoqda.

Bugungi kun e’tibori, asosan o‘quvchi shaxsiyati va uning o‘ziga xos ichki dunyo olamiga qaratilgan. Shuning uchun zamonaviy o‘qituvching asosiy maqsadi tashkil etish usullari va shakllanishini tanlashdir. So‘nggi yillarda maktablarda yangi axborot

texnologiyalaridan foydalanish masalasi tobora ortib bormoqda. Bu nafaqat yangi texnik vositalar, balki o'qituvchilarning yangi usullari va shakllari, o'quv jarayoniga yangicha yondashuvdir.

Xitoy olimlaridan biri, Masaru Ibuka mashhur kitoblarida aytib o'tganidek, "bolaning miyasi ko'p miqdordagi ma'lumotlarni saqlab qolish imkoniyatiga egadir". Shuni aytish kerakki, maktabda tahsil olayotgan bolalar ularga berilayotgan ma'lumotlarni ma'nosi emas, balki to'g'ridan to'g'ri yodlashni afzal ko'rishadi. Shuning uchun maktablarda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ingliz tili darslari jarayonida grammatik nazariyalar bilan dars mashg'ulotlarini boshlamasliklari kerak. Natijada, bola ayrim qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin, tilga bo'lgan qiziqishi so'nib borishiga olib boradi va bolani charchatib qo'yishi mumkin chunki boshlang'ich sinf o'quvchilarning til o'rganishi sal qiyinroq chunki bu mas'uliyatli vazifalardan biri hisoblanadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda ingliz tili fanini turli xil o'yinlar va qiziqarli o'rgatish maqsadga muvofiqdir va quyidagi innovatsion foydalanish mumkin:

- Qo'shiq va she'rlar orqali tushunish yoki eslab qolish qiyin bo'lgan so'zlarni musiqa yordamida eshitish. Bu metod orqali nafaqat yodlash qobiliyati, balki og'zaki nutqi ham rivojlanadi. Misol qilib olsak, ingliz tili alifbosini bolalarga qo'shiq qilib aytirish, bolani xotirasida oson va ravon eslab qoladi.

- Ko'rish orqali eslab qolish. Bilamiz, yosh bolalar eshitgan ma'lumotidan ko'ra, ko'proq ko'rgan predmetlarini eslab qoladilar. Misol uchun, bola kunlik hayotimizda uchratadigan so'zlarni yod oldi (kitob, ruchka, olma, sumka) shunga o'xshash so'zlarni va bu so'zlarni predmetlarni kundalik hayotimizda deyarli har kuni uchratamiz, va bunday predmetlarni doim qo'llanilishi va foydalanishi bois, bola bu so'zlarni ixtiyorsiz tarzda o'rganadi.

- Multfilmlar orqali o'rgatish. Ma'lumki, yosh bolalar multfilm ko'rishga qiziqadilar. Bola ingliz tilida multfilm ko'rib unga tushunmasa-da, multfilm qahramonlarining harakatidan ular ishlatayotgan so'zlarni tushunishga intiladilar va eshitish qobiliyatini ham oshirishga yordam beradi. Bu bolajonlar uchun juda qiziq va til o'rganish uchun samarali va foydali yo'l.

• Qiziqarli o‘yinlar orqali o‘rganish. Dars davomida turli xil o‘yinlar orqali dars mashg‘ulotlarni tushuntirish juda ham maroqli va qiziqarli bo‘ladi chunki ayrim darslar bolani zerikishga, passiv bo‘lishga olib keladi. Negaki, bolaning qiziqishini va undagi bo‘lgan ishtiyoqni oshirish uchun yetarli tajriba yoq. Agar darsni turli xil o‘yinlar va mashg‘ulotlar bilan o‘rgatish, ayrim faol bo‘lmagan o‘quvchilarni ham darsda yaxshiroq qatnashishiga undaydi. Bunga ayrim o‘yinlarni misol qilib o‘taman: “Zanjir”, “Davom ettir”, “Bu meniki” metodi, “Venn diagrammasi” texnologiyasi va “Topib o‘qi” kabi usul va mashqlardir.

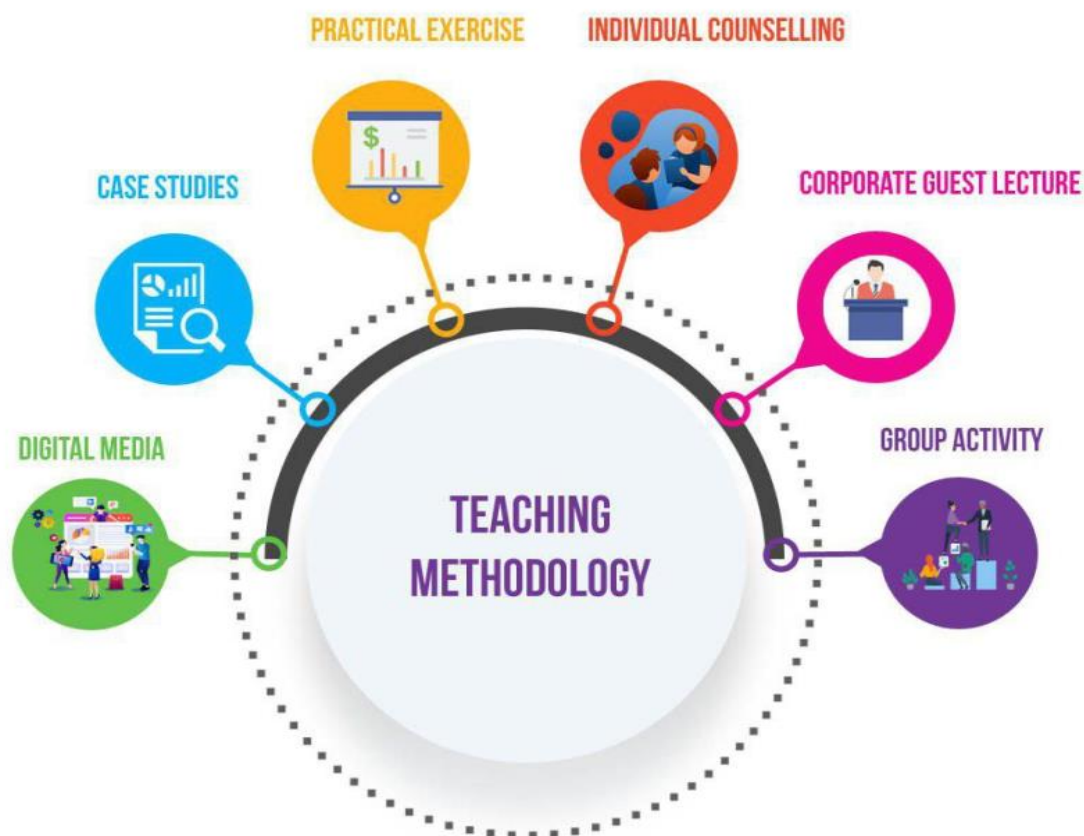
• Sezgi a‘zolar orqali o‘rganish. O‘quvchi bir olmani tatib ko‘rish jarayonida uning ta‘mini, hidini, rangini va hajmini o‘rganadi va uning inglizcha nomini aytadi. Natijada o‘qituvchi boladan ranglarning inglizcha nomini so‘rsa, bola darrov meva yeganini eslaydi bu esa bolani xotirasida uzoq saqlab qolishiga yordam beradi.

• “Pantomima” (pantomime). Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarga biron bir so‘z aytadi va o‘quvchi uni imo-ishoralar orqali ko‘rsatadi. Qolgan o‘quvchilar bo‘lsa uni aytishlari kerak bo‘ladi.

Bunga misol sifatida: texnologiyalardan foydalanib dars o‘tilsa, bolaga juda yaxshi foydali effekt beradi. Misol uchun oladigan bo‘lsak, “Baliq skeleti” ushbu texnologiya orqali baliq model chizmasi orqali namoyish ettirilib bunda o‘quvchilar o‘rtaga tashlangan muammoni har tomondan ochib berishga harakat qiladilar. Baliq skeleti chizmasi vatman qog‘ozga chizib uning tepa qismiga berilgan ma‘lumotlarni yozadilar va uni yechishlari kerak. Pastki qismiga yechilishi kerak bo‘ladigan muammo yozilish kerak bo‘ladi. Bu texnologiya o‘quvchilardan dunyo qarashi chuqur bo‘lishligini va chaqqonlik talab qiladi va berilgan muammoni keng va mazmunli qilib yoritib berishlari kerak bo‘ladi.

Ushbu texnologiyalar va metodlar bilan dars jarayoni qizg‘in va samarali o‘tadi. Bilamizki, bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta‘lim sohasini unumdorligini oshirmoqda. Bugungi davrga kelib, axborot va internet tarmoqlari butunjahon uchun chegaralanmagan. Butunjahon internet tarmoqlari bilan harakatlanadi. Turli xil multimedialar va animatsiyalardan keng foydalanish

o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarni oshirib kelmoqda albatta bilim saviyasiga ham katta ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tish joizki, innovatsion usullar hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanib dars o'tish jarayoni, ta'lim sifatini takomillashtirish tizimida yuqori samara beradi. Shuni aytib o'tish lozimki, boshlang'ich sinflarda til o'rgatish majburiyat sifatida emas, balki qiziqarli o'yinlar va innovatsion texnologiyalar bilan olib borish juda ham foydali, bolani kelajakda oladigan bilimi uchun poydevor vazifasiga xizmat qilishi mumkin. Mana shu poydevorlar kelgusi davrlarda ta'lim jarayonini o'tilishida ham qulaylik yaratgan bo'ladi. O'z-o'zidan kelib chiqadiki, boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalardan foydalanish, keyingi davrlarda ta'limning tashkil etilishida birinchi bosqich vazifasini o'taydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bekmuratova U.B “Ingliz tilini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish“ mavzusida referat. Toshkent -2012 yil.

2. Tajibayev G.Sh “Boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘qitish qo‘llanmasi” o‘quv qo‘llanma. Namangan 2019 yil.

3. Tolipov. O‘, Usmonov. M. *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari.*-T. “Fan” 2006.

4. Toliboboyeva. Sh “Ingliz tilini o‘qitishdagi zamonaviy ta’lim texnologiyalari”/ *YoungScientist* 19,(309) // 2020

O‘ZBEKISTONDA MUSULMON TASHKILOTLARINI TUGATISH UCHUN KURASHNING BOSHLANISHI

Aslonova Niginaxon Akmal qizi

Navoiy Davlat Pedagogika Insitituti 2-kurs magistranti.

AsliddinNigina1505@gmail.com.

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘tagan asrning 20-30-yillaridasovet hukumati jazo idoralari tomonidan ta‘qib va zulmga uchragan musulmon tashkilotlarning ayanchli taqdiri tasvirlangan.

***Kalit so‘zlar:** Sovet hukumati, jazoni o‘tash muassalari, din, ulamo, repressiya, quvg‘in, surgun, daxriylik, vaqf mulklari.*

ABSTRACT

The article describes the tragic fate of muslim organizations that were persecuted and oppressed by the penal authorities of the Soviet government in the 1920s and 1930s.

***Keywords:** Soviet government, penitentiaries, religion, cleric, repression, persecution, exile , atheism, vaqf properties.*

1.KIRISH.

Buxoro Xalq Sovet Respublikasining poytaxti bo‘gan Buxoro shahridagi “Xalq Uyi” binosida 1925-yil fevralda Sovetlarning 1- umum o‘zbek qurultoyi ochildi. Qurultoyda O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi (O‘zSSR) tuzilgankigi to‘g‘rida deklaratsiya qabul qilindi.O‘zbekiston Respublikasi hukumati boshlig‘i etib Fayzullo Xo‘jayev (1896-1938yy), Respublika Sovetlarining markaziy Ijroiya qo‘mitasi Raisi lavozimiga “Qo‘shchi” soyuzi arbobi,oddiy dehqon Yo‘ldosh

Oxunboboyev (1885-1943-yy) saylandi. O‘zbekiston kompartiyasining kotibi vazifasini esa Akmal ikromov (1898-1938-yy) bajaradigan bo‘ldi.1925-yil 13-may kuni SSSR Sovetlarining 3- qurultoyida O‘zbekiston rasman Sovet Sotsialistik Respublikalar Ittifoqi tarkibiga qabul qilinganligi tasdiqlandi. Shunday qilib, mustabid tuzum iskanjasiga unga tobe bo‘lgan ,rasman mustaqil, amalda markazning topshirig‘i va ko‘rsatmalari asosida og‘ishmay ish olib borgan O‘zbekiston SSR tashkil topdi. O‘zbekiston SSR tarkibiga Turkiston avtonom

Sovet Respublikasidan Sirdaryo va Farg‘ona viloyatlarining kata qismi , Buxoro XSRdan uning markaziy va g‘arbiy qismlari bo‘lgan Zarafshon, Surxondaryo, Qashqadaryo vohalari, G‘arbiy orolbo‘yi atrofi, Xorazm vohasi va sharqda BXSRning sobiq Sharqiy Buxoro hududi Tojikiston ASSR(1929 yilgacha) sifatida kiritildi.

2. O‘zbekiston SSRda musulmon tashkilotlarni tugatish uchun kurash.

O‘zbekiston SSR tashkil topishi arafasida RKP(b) Markaziy Komiteti va RSFSR hukumati diniy muassasa va tashkilotlarga munosabatda o‘zining 1920-1920-yillardagi nisbatan “yumshoqlik” siyosatini o‘zgartirib, RKP(b)ning XII syezdida (1923-yil aprel) dinga qarshi keskin tashviqot yo‘lga qo‘yish to‘risida maxsus revolutsiya qabul qilinib, unda respublikaning o‘n minglab fuqarolari diniy xurofotlardan uzil kesil va tamomila forig‘ bo‘lishi aloxida qayd qilingan edi.¹

Bu dahriylik siyostini ommaviy ravishda yuritishga turtki bo‘lgan revolutsiya ko‘p o‘tmay O‘zbekistonga ham yetib keldi, Xolbuki 1922-yilning yozi va kuzida qabul qilingan, tadqiqotimizning birinchi bandida tahlil qilingan Turkiston avtonom Sovet Respublikasi Ijroiya qo‘mitasining “vaqflar to‘g‘ris Ijroiya qo‘mitasining “vaqflar to‘g‘risida”gi №75, №164, №173- raqamli bu buyruqlari bilan diniy muassasa va tashkilotlar hamda ularning moddiy asosi bo‘lgan vaqf mulkalrini tiklash masalasi kun tartibiga qo‘yilgan edi.

Milliy davlat chegaralanishi tufayli vujudga kelgan O‘zbekiston SSR tarkibidagi sobiq Buxoro va Xorazm Xalq Respublikalari ijtimoiy- iqtisodiy hayotida ham vaqflar

¹ Qonun, din, cherkov. T.: O‘zbekiston, 1987-B.49-50.

hamda diniy muassasa va tashkilotlar ta'sirli mavqeyga ega bo'lganligini qayd etish o'rinlidir.

Turkiston ASSR vaqf mulklarini tiklash bilan bog'liq Turkiston ASSR MIQning I dekreti bilan bir paytda (1922 yil iyun №75) Buxoro Xalq Respublikasida Abdurauf Fitrat tomonidan 19 moddadan iborat "vaqf ishlari" haqidagi maxsus loyiha ishlab chiqilgan edi.¹

Loyihada vaqf mulkalari o'tmishda buxoro xalqining yuksalishiga sabab bo'lgan muhim omil bo'lganligi, vaqfni ahamiyatsiz qoldirmoq xalqimiz manfaati, ruhiyatiga mos kelmasligi bayon qilingan. Vaqf mulklari (yer, do'kon, saroy, bozor, hovli joylar...) hukumat solig'idan ozod etib, faqatgina "ushr" solig'I olishi saqlab, Maorif nozirligi huzurida Markaziy vaqf mudirligini tuzish, uni besh sho'bagacha bo'lish (diniy, ilmiy, ijara, moliya, xo'jalik) Asosiy vaqflarni 6 qismga taqsimlash (masjid va masjid ishlari, maktab va kutubxona, mahkama, oshxona, avlodiy, Makka va Madina vaqflari), mutavallilar faoliyatini nazorat qilib turish, vaqf mudiriyati xazinasini vujudga keltirish (oltin oqcha hisobida) masalalari loyihadan o'rin olgan edi.²

Fitrat loyihasi bo'yicha vaqf idoralari har oyda bir marta MAorif Nozirligiga hisobot taqdim etib turishi kerak edi. Milliy Davlat Chegaralanishi arafasida ham 1924-yilning kuzigacha Respublikadagi vaqf mulklarini to'la hisobga olish uchun imkoniyat bo'lmadi. Bu masala 1923-yil 5-oktabrda bo'lib o'tgan butun Buxoro vaqf qurultoyi tomonidan vazidfa qilib qo'yilgan edi.³

1923 yil oktabrda bo'lib o'tgan Umumxorazm qurultoyi XXSRni XSSR deb nomladi. Qurultoyda qabul qilingan yangi konstitutsiya barcha yerlarni, shuningdek, vaqf mulklarini ham umumxalq mulki deb e'lon qildi. Ayniqsa vaqf mulklarini musodara qilish xalq ommasida ichida noroziliklarni keltirib chiqardi. 1924 yilning yanvarida Sovet hokimiyatiga qarshi ko'tarilgan umumxalq qo'zg'aloni harbiy kuchlar yordamida bostirildi. Ushbu voqealar Xorazmda Kommunistlarni o'zgacha siyosat

¹ Buxoro Axbori. 88-son, 1922, 29 iyun (arab imlosida).

² Buxoro Axbori. 89-son, 1922, 8 iyul, 1922, 15 iyul.

³ Buxoro Axbori. 212 son, 1923, 10 oktabr ro'yhat, Ozod Buxoro, 1-son, 1923, 16 oktabr.

yuritishga majbur qild. 1924 yil aprelda XXSR Markaziy Ijroiya Qo‘mitasining II sessiyasi IV qurultoy qarorini bekor qilib, vaqf yerlari yana masjid va madrasalar ixtiyoriga qaytarildi.

O‘zbekiston SSR tashkil topgandan keyin RKP(b)ning XII syezdida qabul qilingan propaganda, matbuot va agetatsiya masalalari yuzasidan revolutsiyasi¹ (1923 aprel) va RKP(b)ning XIII syezdida tasdiqlangan “qishloqda ishlash” to‘g‘risidagi revolutsiyasi² asosida O‘zbekiston Kompartiyasining 1-syezdidagi “dinga qarshi propaganda va turmush xurofotlariga qarshi kurash”³kabi revolutsiyalar qabul qilinadi.

Agitatsiya va propaganmda ishlariga partiya a‘zolari va komsomollarni, partiya va sovet aparati tarkibida faoliyat ko‘rstayotganayollarni keng jalb qilish muhimligi alohida uqtirilgan.

3. Diniy muassasa va tashkilotlarga sinfiylarcha yondashuv.

Sovet hukumati hali o‘zining siyosiy va ma‘muriy asoslarini mustahkamlashga ulgurmagan 1920-yillarda, kishilar ongidan dinni chiqarib tashlash siyosatini ijrochilari hisoblangan kommunistlar tarkibida ham asosiy diniy e‘tiqoddan yuz o‘girmagan xodimlar ko‘pchilikni tashkil qilar edi. Jumladan, 1923-yilda Buxoro kompartiyasi a‘zolarining 65,5% dinga e‘tiqod qiluvchilar bo‘lgan. 1923-yil aprel RKP(b) XII syezdi revolutsiyasida 30 millionli O‘rta Osiyo aholisining asosiy qismi diniy e‘tiqod bilan bog‘liqligi alohida ta‘kidlangan.⁴

Aslida diniy muassasa va tashkilotlarga sinfiycha yondashuv mazkazdan 1920 yildayoq avj oldirilgan bo‘lib, bu fronga Sovet hukumati va Kompartiyaning yetakchi arboblari: N.K.Krupaskaya, I.I.Skvorsov, B.S.Stepanov, A.V.Lunacharskiy, V.D.Bonch-Bruevich, P.A.Krasikov, Em.Yaroslavskiy, Ya.Rudzutak, A.I.Rikov, N.I.Buxarin, proletar shoir va yozuvchilardan A.M.Gorkiy, V.V.Mayakovskiy, D.Bedniy⁵ va hokazolar safarbar qilingan edi.

¹ KPSSsyezdlari, konfrensiyalari va Markaziy komitet plenumlarining rezolutsiyasiya, qarorlari. T., 1981, II tom. -S. 492-493.

² O‘sha manba, T., 1983, III tom – S. 81-86.

³ O‘zbekiston Kommunistik partiyasi s‘yezdlarining revolutsiyasi va qarorlari. T., 1957. I tom. S. 48, 50, 51.

⁴ Алексеев В. Иллюзия и догмы. М.: Политиздат, 1991. -С.275.

⁵ Наука и религия. 1985. №12. -С.19.

Daxriylikka da'vat qiluvchi har qanday diniy e'tiqodlarga qarshi kurashga qaratilgan bolsheviklarning dastlabki matbuot organi 1921-yildayoq "Революция и церков" (Inqilob va cherkov), P.A.Krasikov muharrirligi ostida juda kata nusxada chop etila boshlagan edi.¹

Ushbu jurnalda har qanday dinning xalq uchun zararli ekanligi, "inqilobiy" vazifalarni ado etishda muhim g'ov bo'lishi, dindorlarning monarxiya va eski jamiyat tarafdorlari ekanliklari, diniy muassasa va tashkilotlar faoliyatini qattiq nazorat qilish, ularni qo'paruvchilik, buzg'unchilik o'chog'iga aylanishiga yo'l qo'ymaslik va ayrim ruxoniylar namoyondalari shaxsini tahqirlovchi maqola, xabarlar e'lon qilib turildi. Nasroniy, islom, yaxudiy dinlarini, ayniqsa diniy bayramlar arafasida "fosh etuvchi" minglab nusxalarda varaqa va plakatlar chop etilib, barcha o'lkalarga tarqatilgan.

ADABIYOT VA MANBALAR

1. *Qonun, din, cherkov. T.: O'zbekiston, 1987-B.49-50.*
2. *Buxoro Axbori. 88-son, 1922, 29 iyun (arab imlosida).*
3. *Buxoro Axbori. 89-son, 1922, 8 iyul, 1922, 15 iyul.*
4. *Buxoro Axbori. 212 son, 1923, 10 oktabr ro'yhat, Ozod Buxoro, 1-son, 1923, 16 oktabr.*
5. *Ozod Buxoro. 237 son, 1924, 25 iyul.*
6. *Казаков Э. политика привоительства Хорезмской Республики в отношении исламской веры и служителей культа (1920-1924 гг) Автореф. дис. ... кан инс. Наук. Т., 2001. - С. 21, 25.*
7. *KPSS s'yezdlari, konfrensiyalari va Markaziy komitet plenumlarining rezolutsiyasi, qarorlari. T., 1981, II tom. - S. 492-493.*
8. *O'zbekiston Kommunistik partiyasi s'yezdlarining revolutsiyasi va qarorlari. T., 1957. I tom. S. 48, 50, 51.*
9. *Алексеев В. Иллюзия и догмы. М.: Политиздат, 1991. - С. 275.*
10. *Наука и религия. 1985. №12. - С. 19.*
11. *Алексеев В. Иллюзия и догмы. М.: Политиздат, 1991. - С. 276.*

¹ Алексеев В. Иллюзия и догмы. М.: Политиздат, 1991. - С. 276.

**JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTIDAGI BIOLOG
OLIMLARNING VILOYAT IJTIMOY –IQTISODIY RIVOJLANISHIGA
QO‘SHGAN HISSASI**

Murodova Saodat Meliyevna

2-kurs magistr, Jizzax davlat pedagogika instituti

Halilova Nafisa Shavkatovna

1-kurs magistr, Jizzax davlat pedagogika instituti

ANNOTATSIYA

Jizzax davlat pedagogika institutidagi biolog olimlarning viloyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qo‘shgan hissasini o‘rganish, ularni amaliyotda qo‘llash yuqori natijalarga erishishga imkoniyat beradi. Jumladan olimlarning qishloq xo‘jaligi soxasiga, tibbiyotga qo‘shgan hissasi muhim ahamiyatga ega.

***Kalit so‘zlar:** Ijtimoiy soha, iqtisodiy soha, ilm –fan va ta’lim integratsiyasi, Oliy ta’lim, maktab faoliyati, tibbiyot soxasi, asalarichilik, chorvachilik, oziq-ovqat sohasi.*

АННОТАЦИЯ

Изучение вклада ученых-биологов Джизакского государственного педагогического института в социально-экономическое развитие региона и применение их на практике дает возможность добиться высоких результатов, среди которых вклад ученых в области сельского хозяйства и медицины это важно.

***Ключевые слова:** Социальная сфера, экономическая сфера, интеграция науки и образования, высшее образование, школьная деятельность, медицинская сфера, пчеловодство, животноводство, продовольственная сфера.*

ABSTRACT

Studying the contribution of biological scientists of the Jizzakh State Pedagogical Institute to the socio-economic development of the region and applying them in practice gives an opportunity to achieve high results. Among them, the contribution of scientists to the field of agriculture and medicine is important.

Key words: *Social sphere, economic sphere, integration of science and education, higher education, school activities, medical sphere, beekeeping, animal husbandry, food sphere.*

Hozirgi kunda kafedra Biologiya o'qitish metodikasi kafedrasi deb atalib 22 nafar professor-o'qituvchilar asosiy shtatda 4 nafari tashqi o'rindosh sifatida faoliyat olib boradi. SHundan 7 tasi ilmiy darajali (1 nafari professor U.Raxmonqulov, 4 nafari biologiya fanlari nomzodi Imomova D, Sanaeva L, Qarshiboeva N, Qodirov G', 2 nafari biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Azimova D, Xamraeva N, 4 nafari katta o'qituvchi, 4 nafar professor-o'qituvchi biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori dissertatsiyasini himoya qilish arafasida. Kafedradagi tashqi o'rindosh professor-o'qituvchilarning 1 nafari akademik, 3 nafari dotsent lavozimida faoliyat yuritmoqda. Ilmiy salohiyat 31,8 % ni tashkil qiladi.

Biologiya o'qitish metodikasi yo'nalishida jami 456 ta talaba bo'lib, shundan 1 bosqichda 184 ta, 2 bosqichda 113 ta, 3 bosqichda 87 ta, 4 bosqichda 72 ta talaba tahsil oladi.

2012-2013 - o'quv yilidan boshlab kafedrada magistratura mutaxassisligi ochildi va 03.00.05- Botanika ixtisosligi bo'yicha tayanch doktorantura instituti faoliyat olib bormoqda.

Kafedra professor o'qituvchilari

- Azimova Dilnoza Ergashevna – Kafedra mudiri, dotsent v/b
- Imomova Dilfuza Anorovna - b.f.n
- Xamrayeva Nafisa Tirkashevna – b.f.d. (PhD), Dotsen v/b
- Qarshiboyeva Nasiba Xaydarovna – b.f.n., Katta o'qituvchi

- Sanayeva Lola Shukurboyevna – b.f.n., Katta o‘qituvchi (tashqi o‘rindosh)
- Umirov Nurilla Usanovich – Katta.o‘qituvchi
- Kubakova Klara Karshiboyevna – Katta.o‘qituvchi
- Mavlonova Sunajon Xujayozovna – Katta.o‘qituvchi
- Pardaeva Xurshida Olimjonovna – Katta.o‘qituvchi
- Aberkulov Egamberdi Abduraimovich – O‘qituvchi
- Rasulov Olimjon Murotovich – O‘qituvchi
- Ortiqova Lola Soatovna - b.f.n., Katta o‘qituvchi
- Avalboev Olimjon Narqo‘zievich – O‘qituvchi
- Maxammadiev Davron Muyassarovich – O‘qituvchi
- Abdullaeva Nilufar Sagdullaevna – O‘qituvchi
- Soatov Baxrom Baxtiyorovich – O‘qituvchi
- Berdiqulov Xudayshukur Keldiyorovich – O‘qituvchi
- Siddiqova SHaxnoza – O‘qituvchi
- Ishanqulova Dilafruz Ulug‘bek qizi – O‘qituvchi
- Xasanova Xilola Muxammad qizi – O‘qituvchi
- Imomova Shamsiya Abduvaxobovna – O‘qituvchi
- Matmuratova Gulnoza Baxtiyarovna – O‘qituvchi
- Mardanov Ziyodullo Abdullayevich – O‘qituvchi
- Usanov Ulug‘bek Nurilla o‘g‘li – O‘qituvchi
- Qodirov G‘ayrat Uroqboyevich – b.f.n. Dotsent
- Tojiboev Komiljon – b.f.d. akademik
- Esanqulov Alijon - b.f.n
- Turgenov Orzimat - b.f.d. (PhD)., Dotsent

Bakalavriat

5110400 - **Biologiya o‘qitish metodikasi**

Magistratura

5A110401- Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish metodikasi (biologiya)

Kafedrada olib borilayotgan ilmiy-uslubiy ishlar

“Biologiya o‘qitish metodikasi” kafedrasida 25 dan ortiq o‘quv qo‘llanma 6 ta monografiya, 8 ta elektron o‘quv qo‘llanma, 60 dan ortiq xalqaro miqyosdagi jurnallarda maqolalar, 100 ortiq OAK tasarrufidagi jurnallarda ilmiy maqolalar va 300 dan ziyod respublika va xalqaro miqyosdagi tezislar nashr qilingan. Kafedrada 8 ta ixtiro (patent) qo‘llanmalar tayyorlandi. Kafedrada U.Rahmonqulov, G‘.Qodirov, D.Azimova, O.Avalboevlar 2019-2021 yillarga mo‘ljallangan I-01-2019-43 “Kovrak o‘simligini O‘zbekistonning lalmikor va sho‘rxok yerlarida plantatsiyalarini barpo etish agrotexnikasi” mavzusidagi innovatsion loyihada ishtirok etmoqda.

Biologiya o‘qitish metodikasi kafedrasida ilmiy tadqiqot ishlarini rivojlantirish maqsadida Zomin davlat qo‘riqxonasi, Zomin milliy bog‘i, Jizzax viloyati ekologiya va tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi, Jizzax viloyati o‘rmon xo‘jaligi, SHreder Mirzaev bog‘lari Jizzax viloyati bo‘limi, Jizzax viloyati perinatal markazi bilan shartnomalar tuzilgan va hamkorlik ishlari olib borilyapti.

Biologiya o‘qitish metodikasi kafedrasida xalqaro hamkorlik va chet el bilan ilmiy aloqalar rivojlantirish maqsadida Rossiya federatsiyasi Sankt- Peterburg shahridagi V.L.Komarova nomidagi Botanika instituti” va Boshqirdiston davlat pedagogika universiteti (UFA) va O‘zFa “Botanika instituti” bilan ilmiy hamkorlik shartnomalari tuzilgan va ilmiy tadqiqot ishlari olib borilyapti. Biologiya o‘qitish metodikasi kafedrasining ilmiy hamkorlik shartnomalari asosida Boshqirdiston davlat pedagogika universiteti (UFA) b.f.d., professor Ishberdin A.R ishtirokida 2019 yil yanvar oyida ilmiy seminar bo‘lib o‘tdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1. Internet manbaalari*
- 2. «Biologiya o‘qitish nazariyasi va metodikasi» fani bo‘yicha amaliy va seminar mashg‘ulotlar uchun uslubiy qo‘llanma. Muallif: katta o‘qituvchi K.K.Kubakova. Taqrizchilar: p.f.d. prof. Sh.Mardonov., katta o‘qituvchi F.Rabbimova.*

FORTEPIANO IJROCHILIGIDA MUSIQA HARAКTERI

USTIDA ISHLASH

(*M. Otajonovning “Guldasta” asari misolida*)

Qosimova Bibixonim

O‘zDK huzuridagi, Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san’ati institutining, magistratura 1- bosqich talabasi.

ANNOTATSIYA

Musiqqa ijrochiligida asarning tinglovchiga yetib borishidagi ilk vazifalarida biri – ushbu asarning o‘ziga xosligi va xarakterini topib olishdir. Kompozitor asarda belgilagan har qanday musiqiy ishoralar, uning asl mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Musiqiy asarning komil ijrosiga erishish uchun nimalarga ahamiyat berish zarur? Ushbu savolga quyidagi maqola orqali javob olasiz degan umiddaman.

Kalit so‘zlar: musiqqa, ijro, ijrochi, surat, rondo, shakl, pedal, jumla, xalqchillik.

Har bir asarning o‘ziga xos mazmuni, “rangi” va ohangi mavjudki, ular orqali aynan shu asarga monand ijro uslublarini topish – xox sozanda, xox sozanda bo‘lsin - ijrochining asosiy vazifalaridan biridir. Kompozitor o‘z asari orqali nima demoqchi yoki asar mazmunini yoritib berish uchun qanday musiqiy atamalar yoki ko‘rsatmalardan foydalangan? Agar, asar muallifi hayot yoki u bilan gaplashish imkoniyati bo‘lsa – asar ijrosini xarakterini topish yengil kechadi, lekin bunday imkoniyat bo‘lmaschi?

Bunda avvalo, albatta nazariy bilimlar sizga yordamga keladi. Barcha tillarda (italyan, ingliz, nemis va h.k.) berilgan musiqiy atamalarni tarjimasini yoki nimani anglatishi, shuningdek, shtrix va dinamik ko‘rsatmalarni ijro uslublarini aniq bilish, asarning mazmunan ijrosi komilligiga erishishning ellik va oltmish foizini ta’minlaydi.

Musiqiy asarlar “dasturiy” – mazmunan biron-bir voqeaga asoslangan va “nodasturiy” - hech qanday mazmunga ega bo‘lmagan, asar “mag‘zini chaqib olish”ni esa, tinglovchining tafakkuri hamda tasavvuriga qo‘yib bergan bo‘lishi mumkin.

Yana shunday asarlar ham borki – uning asosiy mavzusi tinglovchining qalbidan joy olgan – xalq ohanglari asosida bo‘lishi mumkin. Bu kabi asarlarning ijrosi, sozandadan (yoki xonandadan) kuchli tayyorgarlik va xalq kuy-qo‘shiqlarini chuqur bilishlikni talab etadi, zero, tinglovchi asosiy ohangni ichida kuylab o‘tirishi, har qanday xato ijroni tezda anglab olishi tayindir.

Dunyo kompozitorlik san‘atida xalq kuylarini o‘z asarlariga qo‘shish, qayta ishlash yoki shu ohang asosida biron-bir asar yozish tendetsiyalari mavjuddir. O‘zbekistonda ham shunday asarlar talaygina bo‘lib: M.Bafoevning “Sayil” syuitasi, fortepiano va orkestr uchun “Buxorocha” asari, F.Alimovning o‘zbek xalq cholg‘ulari orkestri uchun “1-kontsert”, U.Musaevning 1- simfoniyasi, T.Qurbonovning “Sarafroz” kabi asarlari shular jumlasidan bo‘lib, bu ro‘yxatni uzoq davom ettirish mumkin.

O‘zbek kompozitorlari orasida Muhammadjon Otajonov - bugungi kunning ko‘zga ko‘ringan, zabardast kompozitorlaridan biridir. Ushbu kompozitorning ijodiy ko‘lami keng bo‘lib, turli janrlarda ijod qiladi. U o‘z asarlarida xalq kuy qo‘shiqlari, ayniqsa, Xorazm xalq kuylaridan keng foydalanadi.

Ana shunday asarlaridan biri fortepiano cholg‘usi uchun maxsus yozilgan bo‘lib, “Guldasta” deb nomlanadi.

Zamonaviy o‘zbek kompozitori, yorqin iste’dod sohibi, O‘zDK huzuridagi B.Zokirov nomli BFM MESIning “Kompozitorlik va aranjirovka” kafedrasida dotsenti, ustoz Muhammad Abdusharipovich Otajonov 1959-yil 16-sentabrda Xorazm viloyati Urganch shahrida sozanda va bastakor oilasida tavallud topgan. Musiqa olamiga otasining dastlabki bilimlari orqali kirdi. O‘rta ta’limni Xorazmda olgan bo‘lsa, Oliy talimni O‘zbekiston davlat konservatoriyasining ikkita yo‘nalishi: fortepiano (1982 y.) va kompozitorlik (1989 y.) mutaxassisliklari bo‘yicha tamomlagan. Kompozitor

o‘zbek, ayniqsa Xorazm xalq kuy-ko‘shiqlarini juda yaxshi biladi. Shu sababli u bastalagan aksar asarlarda xalq ohanglari asosiy o‘rinni egallaydi.

Kompozitorning "Guldasta" asari ham ana shunday asarlardan biri bo‘lib, yosh ijrochilar uchun judayam qulay yozilganli va tezda qo‘lga moslashishini ko‘rishimiz mumkin. Asarga “Xorazm lazgisi” asosiy mavzu qilib olinganligi, uning tezda yodlab olish hamda o‘zlashtirish uchun yengillik tug‘diradi. Undagi qochirimlar, ritmik ko‘rinishlar asar jozibasini oshiradi.

Avvalo, kuy G-dur (sol major) tonalligida C (4₄) o‘lchovda yozilgan. Asarda rondo shaklini ko‘rishimiz mumkin. Asar boshlanishidagi chap qo‘l (bas partiyasi) ijrosi - doira usulga taqlid bo‘lsa, chap qo‘l – asosiy ohangni shu usulga mos ravishda ijro etishni boshlaydi. Ijroda shunga e‘tibor berish kerakki – tez emas, balki salmoqli, o‘ynoqi xarakterni topish zarudir. Dinamika - *f*. Barmoqlar va bilaklarda bir oz zo‘riqish bo‘lsa, har bir notalarni chuqur va his qilgan xolda ijro etishini ta‘minlaqdi.

Shu o‘rinda pedallarning fortepiano ijrochiligidagi o‘rni haqida ham alohida to‘xtab o‘tish joizdir. Ma‘lumki, pedal ishlatishda ham malaka talab etiladi. Bunda nota ostia qo‘yilgan *Ped.* belgisida pedal bosilsa, * belgisida - pedal qo‘yib yuboriladi. Ushbu talarblarni ijro jarayonida mohirona ishlata olishlik, asarning o‘z xarakterida boshlashda muhim rol o‘ynaydi.

Allegretto

Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. *

Pedalning har kuchli hissada bo‘lishi, birinchidan - yosh ijrochi, ayniqsa endi pedalni o‘rganayotgan sozanda uchun juda qulay. Bunday qulaylik yosh ijrochi uchun tana ritmini his qilishga o‘rgatadi.

Temp "Allegretto" (Italyancha) - “uncha tez emas”. Bu tezlik yosh pianinochi uchun biroz qiyinroq bo‘lishi mumkin, ammo fakturaning qo‘l holatiga mos ravishda

yozilganligi - texnik jihatdan muammo keltirib chiqarmaydi. Fakturaga yanada chuqurroq nazar solsak. o'ng qo'lda sakrashlarni ko'rmaymiz. Chap qo'ldagi ijroning garmonik jihatdan kuyga hamohangligini nazarda tutsak, uni albatta қўяфтвф chuqurroq chalishi kerak va bunda pedal ham ijrochiga yordam beradi. Yana bir pedalling an'anaviy xususiyati shundaki, u har yangi garmonik tuzilishda o'zgaradi va shuning hisobiga yoqimsiz tovushlar, ya'ni dissononlardan himoyalaydi. Birinchi jumla an'anaviy, klassik to'rt taktdan iborat bo'lsa, ikkinchi jumla to'liqsiz taktdan boshlanadi. Ikkinchi jumlaning boshlanishi:

Fakturada ko'ringan kichik ligalar jummalarni yoritib berish va ma'nosini ochib berishga xizmat qiladi. Bunda ligalar - kistni (bilakni) nafas olishiga imkon yaratib beradi.

"Rondo" - fransuzcha "aylana" degan ma'noni anglatadi. Unda refren- mavzu va ikkinchi unga javob bo'luvchi musiqiy mavzu bor. Ko'pincha ikkinchi darajali kuy variatsiyalar bilan ko'rinadi. Bunga ko'ra kuy sxemasi quyidagicha: A, B, A, B₁, B₂, A, B₃, B₄ va h.k.

Lazgi kuyining bir nechta ohanglari asarda ishlatilgan. Bunga ko'ra:

Refren-mavzu (A)

Allegretto

Javob kuy (B)

Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * v.b.

Asosiy mavzu:

Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped. * Ped.

Asar BMS maktabi o‘quvchilari uchun yozilgan bo‘lsada, yuqori malakali pianinochi sozandalar ham o‘zlarining konsert dasturlarida ijro etib kelmoqda. Yuqorida aytib o‘tganimizdek, asarning xalqona ohangga yo‘g‘rilganligi, ushbu asarga qayta va qayta murojaat qilishga undaydi.

Ushbu asar va uning ijrochik uslublari borasida ko‘p yozish mumkin. Lekin, rus kompozitori P.I.Chaykovskiy aytib o‘tganidek “musiqa ijrochiligida 99% mehnat va 1% iqtidor (talant) yotadi”. Albatta, mehnat orqali ko‘p narsalarga erishiladi va tajriba ortib boradi. M.Otajonovning “Guldasta” asari borasidagi asosiy va qisqa ijrochilik mulohazalar shulardan iborat. Yuqorida sanab o‘tilgan – asar shaklini bilish bilan birga, aytib o‘tilgan vazifalarga amal qilib ijro etilsa, asarning mukammal ijrosiga erishishda yengillik tugdiradi. Biz esa, “Guldasta” kabi asarlarni M.Otajonov va boshqa o‘zbek kompozitorlaridan kutib qolamiz. Zero bu kabi asarlar, o‘zbek pianino ijrochiligini rivojlanishiga katta turtku bo‘ladi va yosh sozandalarni dunyo sahnalarida muvaffaqiyatli chiqishlari uchun zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *L.Gakkel "Фортепианная музыка XX века. М., 1976.*
2. *Я.Мильштейн "Вопросы теории и истории исполнительства". М., 1983*
3. *Sh. Raximov " Cholg'u ijrochiligida o'rgatish metodikasi " o'quv qo'llanma. T., 2009.*
4. *Мухаммад Отаjonov " Guldasta ". Bolalar uchun fortepiano asarlari to'plami T., 2001*

ATOM FIZIKASI LABORATORIYA DARSLARIDA ELEKTRON DASTUR VA ANIMATSIYALAR

Safarova Marjona Fayziddin qizi.

Buxoro Davlat universiteti Fizika fakulteti talabasi

safarovamarjona@gmail.com

Sobirova Marjona Olim qizi.

Buxoro Davlat universiteti Fizika fakulteti talabasi

sobirovamarjona28@gmail.com

Avezov Ismoil Yoshuzoq o'g'li

Buxoro Davlat Universitetida o'qituvchi

ismoil.avezov.yoshuzoqvich@gmail.com

ANNOTATSIYA

Atom va yadro fizikasiga oid qonuniyatlar va undagi jarayonlarni nazariy jihatdan masalalar yechish yo'li bilan ko'rgazmali va animatsion versiyalar tarzida tushuntirib berish, hamda tajribalar asosida ko'rsatib berib atom va yadroning tuzilishi va uning xossalari to'g'risida tasavvurlar hosil qilish. Bular asosida talabalar tasavvurida olamning hozirgi zamon atomistik manzarasini yaqqol namoyish qilish va har tomonlama barkamol ziyoli mutaxassislar tayyorlashdan iboratdir. Laboratoriya ishini bajarish uchun eng avvalo o'rganilayotgan hodisaga tegishli bo'lgan nazariy bilimlar egallangan bo'lishi zarur. Laboratoriya ishini bajarishda talaba ish to'g'risida qisqacha malumot beruvchi o'lchash usullari va olingan natijalarni ishlab chiqish yo'llari ko'rsatilgan uslubiy qo'llanmani qunt bilan o'qib chiqmog'i, tushinib olmog'i va uning talablari asosida o'lchovlar olib borishi lozim. Dasturiy ta'minot

yordamida har bir mashqda aniq qiymatlar berib volt-amper xarakteristikalarini, to'yinish toklarini va kattalikka qarab grafiklarni tuzishdan iborat.

Kalit so'zlar: MatCad, MatLab, Maple, Matematika tizimlari, Crocodile, Physics, Electronics Workbench. Multimediya texnologiyalari.

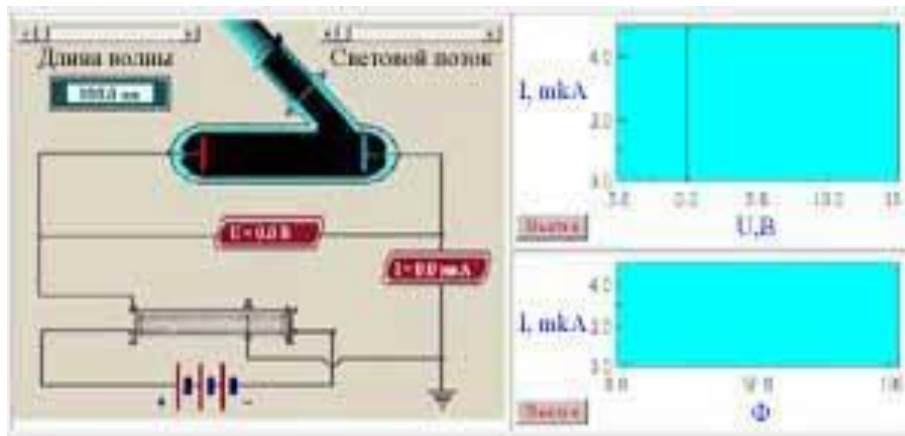
O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"da ta'lim samaradorligini oshirishda o'qitishning ilg'or yangi pedagogik texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etishga alohida e'tibor berilgan. Vazirlikning uzluksiz ta'lim tizimini mazmunan moderinizatsiyalash va ta'lim – tarbiya samaradorligini yangi sifat darajasiga ko'tarish bo'yicha tadbirlarning ijrosini ta'minlash to'g'risidagi buyrug'i asosida tuzilgan 2008 – 2012 yillarga mo'ljallangan dasturda axborot texnologiyalari va komp'yuterlar asosida ta'lim berish, nazariy va amaliy dars jarayonlarda elektron darsliklar va laboratoriya dasturlariga alohida o'rin ajratilgan.

1. fizat 2_rus virtual laboratoriya ishi akademik lisey va kasb-hunar kollejlari uchun mo'ljallangan. Bu virtual laboratoriya ishi radioaktivlik bo'limi o'qitilgandan so'ng talabalarga qo'shimcha ma'lumot hisoblanadi.

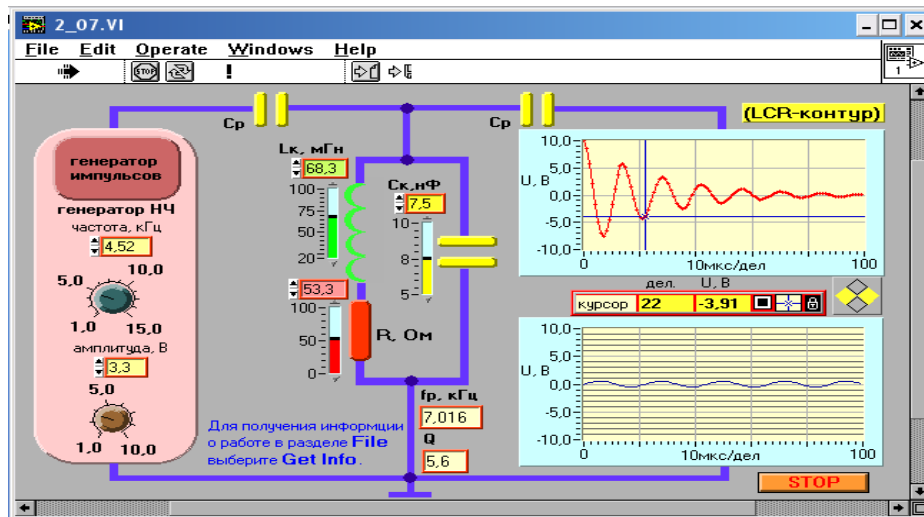

fizat2_rus virtual laboratoriya ishi.

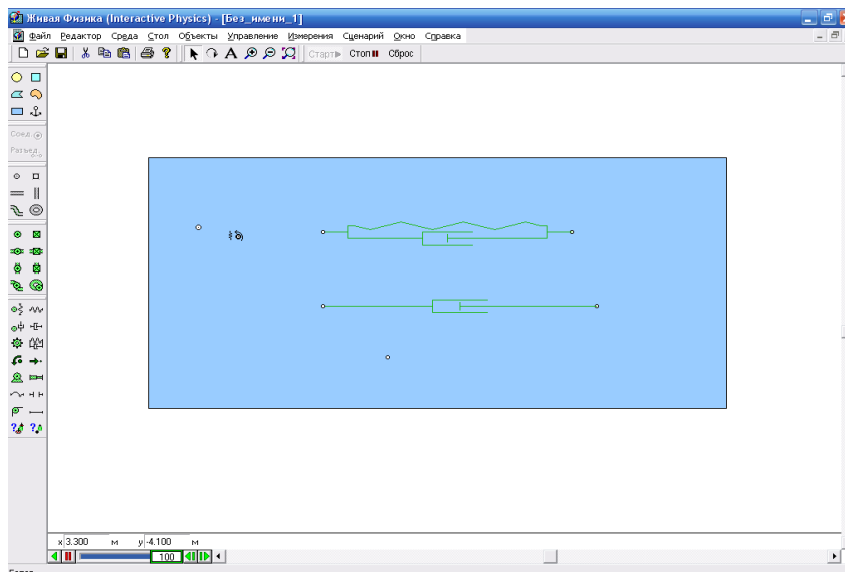
Bu ishda radioaktiv nurlarining har bir materialdan o'tish koeffitsiyentlari namoyish qilingan. Ushbu virtual laboratoriyalar DVD – R diskda ilova qilinadi.

Sxemalar yig'ish va jonlantirish virtual laboratoriya.

Virtual laboratoriya.

Fotoeffek qonunlarini asosida VAX virtual laboratoriya. Atom fizikasi fanidan laboratoriya ishlarini bajarishda kompyuter texnologiyalarini dars jarayoniga qo‘llay olish va kelajakda yuqori malakali fan o‘qituvchilari bo‘lib yetishishlari uchun zamin bo‘ladi. Bitiruv malakaviy ishida asosan laboratoriya ishlarini kompyuter dasturlaridan foydalanilgan holda kompyuterda bajarish uchun mo‘ljallangan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Атом физикасидан о‘қув-услубий мажмуа. Ш.М.Мирзаев., Б.Ҳ.Ражабов. Бухоро. 2011 йил. 222-252-бетлар.*
2. *Э.В.Шпольский. Атом физикаси, Т. О‘қитувчи, 1970, 582-бет.*
3. *Физика твёрдого тела. Спецпрактикум. М. Изд. МГУ, 1982, 303 ст.*
4. *Я. С. Уманский. Рентгенография металлов и полупроводников, М. Металлургия, 1968. 13-27 ст.*
5. *Борн М. “Атом физикаси”, Мир. М 1970. 318-322-бетлар.*
6. *А.Н. Матвеев. Атомная физика. Высшая школа. М. 1989. 13-27 ст.*
7. *Квант физикаси. Е.Расулов, У.Бердиқулов. Тошкент, “Фан ва технология” 2006й. 62-бет.*
8. *Физика. II қисм. Академик литсей ва КНКлар учун о‘қув қўлланма. Но‘монхо‘жаев А.С. ва бoshqalar. Toshkent. Т.: “Оқитувчи”. 2001 у. 114-бет.*
9. *Т.И.Трофимова. Курс физики: Учебник для студ.вузов.-М.:Высш.шк., 1985.- 432 с., (с.292-298).*
10. *С.С.Ибрагимов. Результаты лабораторной модели сушки фруктов.// Молодой ученый, (2016) С 79-80.*
11. *С.С.Ибрагимов. Результаты испытания водоопреснителя парникового типа.// Молодой ученый, (2016) С 67-69.*
12. *Кодиров Ж.Р., Маматрузиев М., Составление программного обеспечения, алгоритм и расчет математической модели применения свойств*

солнечного опреснителя к точкам заправки топливом.// Молодой ученый, (2018) С 50-53.

13. Кодиров Ж.Р., Маматрузиев М. Изучение принципа работы устройства насосного гелио-водоопреснителя.//Международный научный журнал «Молодой ученый», 26 (2018) С 48-49.

14. Кодиров Ж.Р., Хакимова С.Ш, Мирзаев Ш.М. Анализ характеристик параболического и параболоцилиндрического концентраторов, сравнение данных, полученные на них.// Вестник ТашИИТ №2 2019 С 193-197.

INTERNET SAYTLARI

1. <http://vakhid.zn.uz> , <http://vakhid.ucoz.ru>
2. http://yenka.com/en/Free_Yenka_home_licences/
3. http://www.alsak.ru/component/option,com_sobi2/sobi2Task,sobi2Details/catid,0/sobi2Id,15/Itemid,110/
4. <http://yenka.com/en/Products/>.
5. http://yenka.com/file/YK/3.0.1/Yenka_3_0_1_Setup.exe

PHRASEOLOGICAL UNITS IN MEDIA TEXTS AS AN OBJECT OF RESEARCH

Pulatova Lobar

1st year Master of Uzbekistan State World Language University

АННОТАЦИЯ

*Статья посвящена исследованию особенностей фразеологических единиц (ФЕ) в медиатексте. Рассматривается роль фразеологизмов в формировании образов политиков в англоязычной прессе (на примере образов В. Путина). Отмечается, что благодаря метафоричности, экспрессивности и эмоциональности ФЕ использование фразеологизмов является одним из эффективных средств создания образа, где особую важность имеет эмоционально-оценочная составляющая. Источником материала послужили тексты англоязычных газетных и журнальных статей из качественных британских и американских изданий, в частности, *The Economist*, *The Guardian*, *The Newsweek*, *The Telegraph*, *The Washington Post*, *Forbes*, а также электронных ресурсов: *Defense one*, *Project Syndicate* за период с 2009 по 2016 год.*

Ключевые слова: медиатекст, медиадискурс, образ политика, фразеологизм, языковые средства, пресса

ANNOTATION

The article is devoted to the study of the features of phraseological units (PU) in media discourse. The role of phraseological units in the formation of images of politicians in the English-language press is considered (using the images of V. Putin as an example). It is noted that due to the metaphorical, expressiveness and emotionality of phraseological units, the use of phraseological units is one of the effective means of creating an image, where the emotional and evaluative component

is of particular importance. The source of the material was the texts of English-language newspaper and magazine articles from high-quality British and American publications, in particular, The Economist, The Guardian, The Newsweek, The Telegraph, The Washington Post, Forbes, as well as electronic resources: Defense one, Project Syndicate for the period from 2009 to 2016

Keywords: *media text, media discourse, image of a politician, phraseological unit, linguistic means, press*

In the paradigm of modern linguistics, interest in various types of discourse prevails. In particular, the media discourse, or media discourse, which, due to globalization processes, has become an integral part of the social life of a modern person, is increasingly in the focus of researchers' attention: "mass media texts, or media texts, are one of the most common forms of the modern existence of a language, and their total length far exceeds the total volume of speech in other spheres of human activity" [1, p. 5]. Modern media unite the information space of states and peoples, form an understanding of reality in its political, social and other aspects among the audience all over the world.

The studies available in the field of phraseology show that the word "phraseology" has several meanings. As a linguistic term, it is used to refer to a special branch of linguistics that studies "stable phrases with complicated semantics that are not formed according to generating structural-semantic models of variable combinations" [7. P. 5], called phraseological units, or phraseological units (less often phraseological turns), as well as to designate a set of similar phrases characteristic of a given language. Referring to the etymology of the term, phraseology is defined as "the science of the phrase", although most often it does not denote the science itself, but rather its material. Phraseology studies include only phraseological units, which are referred to differently in different sources: "indecomposable combinations" (Chess), "stable combinations" (Abakumov) or "unchanging expressions" (set expressions) (Arnold), that is, close unities consisting from several words and expressing a holistic concept.

Phraseology is evidence of brightness, colorfulness language. Phraseological units reflect the history of the people, the originality of their culture and way of life. The images embedded in phraseological units serve as a reflection of the national identity of the people, and therefore phraseological units often have a clearly national character. Along with completely national phraseological units, there are many international phraseological units in the phraseology of different languages. In some phraseological units, archaic elements are preserved - representatives of previous eras.

PhUs fill the gaps in the lexical system of the language, which cannot fully provide the name of the (new) sides of reality known to man, and in many cases are the only designations for objects, properties, processes, states, situations, etc.

One of the basic directions for the formation of socio-political reality through media discourse is the creation of images of political figures. In this study, following E.S. Aznaurova, E.S. Kubryakova, I.V. Arnold, N.D. Harutyun's image is understood as a category of consciousness, it combines the data coming through different channels of communication between a person and the world. "The process of image formation is complex and multifaceted. First of all, the author of a publication, that is, a journalist of one or another publication, creates an image based on certain standardized ideas, adapting to social reality. On the other hand, he

influences the reproduction of these ideas, broadcasting them through linguistic means to the reader and fixing them in the mass consciousness" [2, p. 26].

It is worth emphasizing that the emotional-evaluative component is of particular importance in the images. That is why journalists often use phraseological resources that have such qualities as metaphor, expressiveness, and emotionality.

In this paper, we consider the concept of phraseological units in a broad sense, based on the definition of phraseological units proposed by N.M. Shansky, where phraseological turnover is "a linguistic unit reproduced in finished form, consisting of two or more stressed components of a verbal character, fixed (i.e. constant) in its meaning, composition and structure" [3, p. 44]. In accordance with this approach, the main types of phraseological units are considered not only phraseological units,

phraseological units, phraseological combinations, but also phraseological expressions (idiomatic phrases, proverbs, proverbs, aphorisms).

It should be noted that the texts of the articles analyzed by us are dominated not by political phraseological units proper denoting political phenomena (cold war), but by phraseological units that fit into the fabric of a journalistic text, but are not directly related to political topics and are used only to characterize it. So, for example, in articles where the personality of V. Putin appears, quite a lot of phraseological units related to gambling are used:

- Putin has quickly upped the ante (‘поднять ставки’), forcing Washington to refocus on facts on the ground [Defense One, 29.09.2015].

- An all-in Putin (от ФЕ to be all in ‘ready to risk everything, put everything on the line’) would step beyond Obama’s red line in the ISIS fight [Defense One, 29.09.2015]. This characterizes the Russian president not only as an adventurer, a person ready to take risks, but also as a player who skillfully misleads others and bluffs:

- Poker-face Putin holds all the cards (‘have an advantage’) [The Telegraph, 14.09.2013].

- Putin Threatens World War Again, This Time Over Syria: Will Turks And Saudis Call His Bluff? [Forbes 16.02.2016] (‘bring it to clean water’, lit. “accused of bluffing”).

- Journalists of English-language publications emphasize the unpredictability and some impunity of V. Putin’s actions: Market reaction suggests sanctions over Crimea are slap on the wrist for Putin [The Guardian, 17.04. 2014].

- Putin’s statement hit like a bolt from the blue (‘Like a bolt from the blue’) [Project syndicate, 29.06.2009].

Thus, the media discourse, which is the focus of this study, is a battlefield of various ideological attitudes and pragmatic interests, and phraseological units are strong emotionally influencing means of influencing the speech addressee, with the help of which journalists create vivid images of political leaders, while forming a certain attitude of readers to a particular person.

LITERATURE

1. Dobrosklonskaya T.G. *The language of mass media: a study guide*. M.: Publishing House of Moscow State University, 2008.
2. Pronina E.A. *Linguistic means of forming the image of a woman politician in the English-language press: author. dis. ... cand. philol. Sciences: 10.02.04. M., 2014*.
3. Shansky N.M. *Phraseology of the modern Russian language*. M.: Rus. Language, 1985.
4. *Defense one [Electronic resource]: 2017*. URL: <http://www.defenseone.com/> (date of access: 01/31/017) .
5. *Forbes [Electronic resource]: 2017*. URL: <https://www.forbes.com/> (date of access: 01/31/2017).
6. *The Economist [Electronic resource]: The Economist. World News, Politics, Economics, Business, cop. The Economist Newspaper Limited 2017*. URL: <http://www.economist.com/> (accessed 01/31/2017).
7. *The Guardian [Electronic resource]: Guardian News and Media Limited 2017*. URL: <https://www.theguardian.com/world> (accessed 01/31/2017).

ADJECTIVES AND SUBSTANTIVIZATION OF ADJECTIVES

Meliboyev Zuxriddin Isroil o'g'li

Namangan davlat universiteti 2-bosqich talabasi

Namangan tuman ixtisoslashtirilgan maktab ingliz tili fani o'qituvchisi

ABSTRACT

The article deals with the problems of the process of substantivation of adjectives in Modern English. The study of functions of adjectives and the process of substantivation provided in the literature on this theme is analyzed in the article.

Key words: *nationality, noun, adjective, verb, predicative, term, function, basic, conversion*

We have chosen this theme because we like adjectives from our early school age. It was interesting for us to investigate adjectives and to find something new that we didn't know before. First of all we found out the basic definitions of adjectives to describe it as part of speech. We used many theoretical books to do our course work, such as: « Modern English language» (Theoretical course grammar) V.N. Zhigadlo, I.P. Ivanova, L.L. Iofik. Moscow, 1956 y., Baker, Mark. 2005. Lexical Categories - Verbs, nouns and adjectives. Cambridge University Press, etc. Then we looked through the "Warren, Beatrice. (1984). Classifying adjectives. Gothenburg studies in English" to know their theories and thoughts about adjectives as a part of speech. Here what we found about it:

In grammar, an **adjective** is a part of speech that modifies a noun or a pronoun, usually by describing it or making its meaning more specific. Adjectives exist in most languages. The most widely recognized adjectives in English are words such as *big*, *old*, and *tired* that actually describe people, places, or things. These words can themselves be modified with adverbs, as in the phrase *very big*. The

articles *a*, *an*, and *the* and possessive nouns, such as *Mary's*, are classified as adjectives by some grammarians; however, such classification may be specific to one particular language. Other grammarians call such noun modifiers determiners. Similarly, possessive adjectives, such as *his* or *her*, are sometimes called determinative possessive pronouns, and demonstrative adjectives, such as *this* or *that*, are called determinative demonstratives. In some languages, participles are used as adjectives. Examples of participles used as adjectives are *lingering* in the phrase *lingering headache* and *broken* in the phrase *broken toys*. Nouns that modify other nouns are sometimes called modifying nouns, nouns used adjectivally, or just part of a compound noun (like the word *ice* in *ice cream*).

Adjectives.

According to the theories of Dixon, R. M. W. (1977). "Where have all the adjectives gone?" *Studies in Language*, 1, 19-80 :

Adjectives are the third major class of words in English, after nouns and verbs. Adjectives are words expressing properties of objects (e.g. large, blue, simple, clever, economic, progressive, productive, etc) and, hence, qualifying nouns. Adjectives in English do not change for number or case. The only grammatical category they have is the degrees of comparison. They are also characterized by functions in the sentence.

Substantivization of Adjectives.

Sometimes adjectives become substantivized. In this case they have the functions of nouns in the sentence and are always preceded by the definite article. Substantivized adjectives may have two meanings:

1) They may indicate a class of persons in a general sense (e.g. the poor = poor people, the dead = dead people, etc.) Such adjectives are plural in meaning and take a plural verb. e.g. The old receive pensions.

The young are always romantic, aren't they?

The blind are taught trades in special schools.

If we wish to denote a single person we must add a noun. e.g. The old man receives a pension. If we wish to refer to a particular group of persons (not the whole class), it

is also necessary to add a noun. e.g. The young are usually intolerant. The young men are fishing. Some adjectives denoting nationalities (e.g. English, French, Dutch) are used in the same way.

e.g. The English are great lovers of tea. There were a few English people among the tourists.

2) Substantivized adjectives may also indicate an abstract notion. Then they are singular in meaning and take a singular verb.

e.g. The good in him outweighs the bad.

My mother never lost her taste for extravagant.

Syntactic Functions of Adjectives.

Adjectives may serve in the sentence as:

1) an attribute e.g. Do you see the small green boat, which has such an odd shape?
The lights of the farm blazed out in the windy darkness.

Adjectives used as attributes usually immediately precede the noun.

Normally there is no pause between the adjective and the noun. Such attributes are called close attributes. However, an adjective placed in pre-position to the noun may be separated from it by a pause. Then it becomes a loose attribute. e.g. Clever and tactful, George listened to my story with deep concern.

Yet loose attributes are more often found in post-position to the noun.

e.g. My father, happy and tired, kissed me good-night.

2) a predicative e.g. Her smile was almost professional. He looked mature, sober and calm. 3) part of a compound verbal predicate e.g. He stood silent, with his back turned to the window. She lay motionless, as if she were asleep.

4) an objective predicative e.g. I thought him very intelligent.

She wore her hair short. 5) a subjective predicative e.g. The door was closed tight.
Her hair was dyed blonde.

It should be noted that most adjectives can be used both attributively and predicatively, but some, among them those beginning with a-, can be used only as predicative (e.g. afraid, asleep, along, alive, awake, ashamed and also content, sorry,

well, ill, due, etc.) A few adjectives can be used only as attributes (e.g. outer, major, minor, only, whole, former, latter and some others).

The subject of our investigation was adjectives. What we have learnt about adjectives is that most English adjectives have comparative and superlative forms. These are generally constructed in one of two ways: either by suffixes (*big, bigger, biggest*) or by the use of the grammatical particles *more* and *most*. We have investigated that some adjectives have suppletive forms in their comparison, such as *good, better, best*. Comparative and superlative forms apply only to the base form of the adjective, so that duplicate forms like *most biggest* or *worser* are nonstandard (although *lesser* is sometimes permitted as a variant of *less*). A few adjectives have no comparative but a superlative with *-most*: *uppermost, westernmost*, etc. Also it has its own degrees, such as comparison, etc. Those such as *male, female, extant* and *extinct* which express "absolute" qualities do not admit comparisons: one animal cannot be more extinct than another. Similarly in *a planktonic organism* the adjective *planktonic* simply means plankton-type; there are no degrees or grades of planktonic. Other cases are more debatable. Grammatical prescriptivists frequently object to phrases such as *more perfect* on the grounds that something either is perfect or it is not. However, many speakers of English accept the phrase as meaning *more nearly perfect*. An adjective that causes particular controversy in this respect is *unique*. The formulations *more unique* and *most unique* are guaranteed to raise the hackles of purists. Which English adjectives are compared by *-er/-est* and which by *more/most* is a complex matter of English idiom. Generally, shorter adjectives (including most monosyllabic adjectives), Anglo-Saxon words, and shorter, fully domesticated French words (e.g. *noble*) use the suffixes *-er/-est*. Adjectives with two syllables vary. Some take either form, and the situation determines the usage. For example, one will see *commoner* and *more common*, depending on which sounds better in the context. Two-syllable adjectives that end in the sound [i], most often spelled with y, generally take *-er/-est*, e.g., *pretty : prettier : prettiest*. It was pleasant to investigate adjectives and we think that it is not the end of its investigation. We will

continue this theme on our diploma work. Thank you for spending time on reading our course work!

BIBLIOGRAPHY

1. «*Modern English language*» (*Theoretical course grammar*) V.N. Zhigadlo, I.P. Ivanova, L.L. Iofik. Moscow, 1956 y.
2. “*Morphology of the English language*” A.I. Smirnitcky. Moscow, 1959 y.
3. “*Theoretical grammar of the English language*” B.S. Khaimovich, B.I. Rogovskaya. Moscow, 1967 y.
4. Baker, Mark. 2005. *Lexical Categories - Verbs, nouns and adjectives*. Cambridge University Press
5. Dixon, R. M. W. (1977). *Where have all the adjectives gone? Studies in Language*, 1, 19-80.

ВНЕДРЕНИЕ МСФО В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ: ПРЕИМУЩЕСТВО И ТРУДНОСТИ

Атаханова Дилнозахон Искандар кизи

Магистрант 2-го курса

Факультета “Банковское дело и аудит”, ТФИ

АННОТАЦИЯ

В данной работе описывается преимущество МСФО для коммерческих банков, трудности и анализ влияния реформации отчетности в систему.

Ключевые слова: банк, глобализация рынка, внедрение, инвесторов, капитал, международные стандарты финансовой отчетности, применение, прибыль, стандарты.

ANNOTATION

This paper describes the advantage of IFRS for commercial banks, the difficulties and analysis of the impact of reporting reform in the system.

Key words: bank, market globalization, implementation, investors, capital, international financial reporting standards, application, profit, standards.

Любая компания, участвующая в международном бизнесе, должна в обязательном порядке владеть активами, иметь обязательства и совершать операции, выраженные в валютах других стран. Это привело к появлению международных стандартов бухгалтерского учета. Международные стандарты бухгалтерского учета, обеспечивающие общий язык бухгалтерского учета, распространяются по мере стремительного роста глобальных инвестиций и кредитования. Потребность в гармонизации финансовой отчетности и едином наборе последовательных высококачественных стандартов финансовой

отчетности получила широкое признание разработчиков стандартов и составителей финансовой отчетности. Потребность в качестве и единообразии в подготовке и представлении финансовой отчетности породила Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО).

В разных странах мира были разработаны, выпущены и регламентированы их соответствующие стандарты бухгалтерского учета до глобального перехода на МСФО. В последнее время глобализация рынка капитала повысила осведомленность о МСФО во всем мире.

Внедрение МСФО в банках Узбекистана было мотивировано многими проблемами, связанными и предусмотренными в банковской системе. Этими проблемами являются: неточная отчетность и несоблюдение нормативных требований, снижение прибыли банка и плохое формирование доходов, низкая доходность средств акционеров из-за операционных убытков, несвоевременная публикация годовой отчетности или ее не опубликование, отсутствие сопоставимости финансовой отчетности различные банки, фальсификация или творческая практика бухгалтерского учета, слабое корпоративное управление и падение этики.

Ввиду вышеуказанной проблемы исследование направлено на изучение того, в какой степени банки внедрили положения МСФО и их влияние на финансовые показатели банков.

В современном мире существует много опасений по поводу достоверности финансовой отчетности. Эта точка зрения может быть просто подтверждена безудержными случаями компаний, которые сообщают о хороших результатах и вскоре бесследно рушатся. Хотя некоторые исследователи утверждали, что это либо фальсификация, либо были задействованы творческие методы бухгалтерского учета, либо основа, на которой был подготовлен отчет, ошибочна. Тем не менее, корпоративная финансовая отчетность должна быть строго регулируемой практикой, в которой должны соблюдаться этические нормы поведения.

Внедрение МСФО в основном приводит к нижеуказанным изменениям и трудностям:

1) Затраты на внедрение: первое применение МСФО воспринимается большинством организаций как затратное, поскольку изменение существующей системы бухгалтерского учета требует значительных затрат.

2) Внесение поправок в действующее законодательство. Применение МСФО в Узбекистан привело к внесению поправок в различные налоговые законы, а также к многочисленным налоговым соображениям.

3) Образование, навыки и опыт: внедрение МСФО является стратегическим и важным решением, которое требует высокого уровня образования, адекватных навыков, опыта и компетентности, чтобы пользователи могли понимать, интерпретировать и эффективно использовать стандарты в финансовой отчетности.

4) Уровень осведомленности: процесс перехода на МСФО и его последствия для составителей и других заинтересованных сторон, включая регулирующих органов и преподавателей, необходимо эффективно координировать и доводить до сведения.

5) Недостаточный технический потенциал: принятие системы МСФО требует адекватного технического потенциала различных заинтересованных сторон, включая составителей, аудиторов, регулирующие органы и пользователей финансовой отчетности.

6) Технология: уровень Технология оказывает большое влияние на внедрение МСФО. Таким образом, информационные технологии (ИТ), безусловно, являются ключевым фактором в процессе перехода на МСФО, учитывая важную роль, которую играют системы планирования ресурсов предприятия (ERP) в операционных процессах компаний, бухгалтерском учете и отчетности.

7) Правоприменительный механизм. Переход на МСФО имеет серьезные последствия для органов финансового регулирования и требует широкого

использования суждений и допущений, которые должны учитываться соответствующими регулирующими органами.

В целом общие рекомендации по уменьшению влияния изменений в частности, проблем и снижению значительных рисков:

1. Банки должны знать, что МСФО — это стандарт, который позволит им подготовить более сопоставимую, прозрачную и достоверную финансовую отчетность. В то время как, МСФО не гарантируют более высокой прибыли. Банкам следует быть более осторожными в применении МСФО, поскольку предоставление кредитов в соответствии с МСФО оказывает очень значительное влияние на отчетную прибыль компании, а большая часть банковских активов состоит из кредитов.

2. Следует поощрять внедрение МСФО в других секторах экономики, поскольку МСФО поможет привлекать капитал из-за рубежа. МСФО укрепят доверие инвесторов к инвестированию своих капиталов за счет повышения надежности и сопоставимости финансовой отчетности.

3. Банкиры должны быть обучены знакомству с МСФО, чтобы они были хорошо информированы по вопросам МСФО.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Постановление Президента Республики Узбекистан, от 24 февраля 2020 г. №ПП-4611, “О дополнительных мерах по переходу на международные стандарты финансовой отчетности”.*

2. *Тарка, А. (2018). Международная конвергенция методов бухгалтерского учета: выбор между МСФО и ОПБУ США, Журнал международного финансового менеджмента и бухгалтерского учета, 15, 60–91.*

3. *Цалавутас, И. (2019). Принятие МСФО компаниями, зарегистрированными на бирже Greese: влияние на финансовую отчетность, уровень соответствия и уместность стоимости. Эдинбургский университет.*

STUDENTS' EXPERIENCES IN IMPLEMENTING PROJECT-BASED LEARNING TASKS

Astanakulov Ulugbek Khusanovich

EFL Teacher, National University of Uzbekistan faculty of Foreign Philology

abdirashiduglinuriddin@gmail.com

Chulliev Nuriddin Abdirashid ugli

EFL Teacher, National University of Uzbekistan faculty of Foreign Philology

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze the experience of students in the implementation of project-based learning. Students, who are studying for EFL in higher education programs at the National University of Uzbekistan, have been assigned projects to help them improve their speaking and listening skills. The research aims to describe students' perception of project-based learning and try to understand what students' overall conclusions are about project-based learning. Feedback forms were distributed to a group of students who completed the assigned projects on EFL. This research data shows from the start majority of students grasped the tasks with motivation and interest and were keen on demonstrating their skills. Although the criteria and project tasks were clear, some students admitted teachers' additional support was critically effective in implementing the projects. The students' feedback forms also refer to the conclusion that project-based learning helped students to reveal the areas and skills they need to improve.

Keywords: *EFL, Project-based learning, feedback, grasp, reveal, assign, implementing, perception, implementation phase*

Introduction

In response to many advances in technology and other spheres, new methods have emerged in the world of education. One of them is an effective method of project-based learning. Project-Based Learning (PBL) is a student-centered method of learning that encourages learners to investigate and solve real-world problems. In PBL, students work together in teams to identify a problem, collect information, and develop a solution. This type of learning is beneficial for students because it allows them to apply the knowledge they have learned to a real-world situation. PBL can be used in any subject area, and it can be adapted to any level grade.

There are a number of effective ways of using Project-Based Learning in the classroom. It can be incorporated into any learning situation. In the strictest definition of PBL, the approach is used over the entire semester as the primary method of teaching. However, broader definitions and uses range from including PBL in lab and design classes, to using it simply to start a single discussion. PBL can also be used to create assessment items. The main thread connecting these various uses is the real-world problem.

According to the Buck Institute for Education, PBL "promotes problem-solving, creativity and critical thinking; develops communication and collaboration skills; helps students make connections between study and real world" (Norman, 2011).¹

The main focus of PBL is that students are involved in meaningful projects through which they learn at a deep-seated level and improve critical thinking and creativity skills. PBL is a student-driven, teacher-facilitated approach to learning, knowledge, and skill acquisition. It requires students to collaborate with peers, construct usable knowledge by linking new and old ideas, relate new science content to student lives, and self-regulate across the weeks or months that the project might unfold (Blumenfeld et al. 1991; Krajcik et al. 1998).²

¹ https://www.bie.org/about/what_is_pbl

² Blumenfeld PC, Soloway E, Marx RW, Krajcik JS, Guzdial M, Palincsar A (1991) Motivating project-based learning: Sustaining the doing, supporting the learning. *Educational Psychologist* 26(3&4):369–398

From this, it can be noticed that a teacher is the organizational manager of the process who needs to establish the procedure for effective group discussions and presentations. He is also in charge to encourage students to give feedback to their colleagues. This feedback is more productive when students have the possibility to update and improve their work according to the feedback delivered. Furthermore, when students are actively engaged in the process of defining the success criteria, they will understand them better, and therefore, they will spend less time thinking about what success means.

Methods

According to notion of Mergendoller (2018), there are six major criteria elements of PBL high-quality projects.¹ The High-Quality Project Based Learning (HQPBL) Framework was developed by the educators that describe six criteria that must be at least minimally present for a project to be judged "high quality," and those are:

1. *Intellectual Challenge and the Accomplishment* that enables students to learn deeply, think critically and strive for excellence.
2. *Authenticity* through activities where students work on projects that are meaningful and relevant to their culture, their lives, and their future.
3. *Public Product*. Students' work is publicly displayed, discussed, and critiqued.
4. *Collaboration*. Students collaborate with other students in person or online and/or receive guidance from adult mentors and experts.
5. *Project Management*. Students use a project management process that enables them to proceed effectively from project initiation to completion.
6. *Reflection*. Students reflect on their work and their learning throughout the project.

¹ Mergendoller JR (2018) Defining High Quality PBL: A Look at the Research, Buck Institute for Education. <https://hqpbl.org/wp-content/uploads/2018/04/Defining-High-Quality-PBL-A-Look-at-the-Research-.pdf>. Accessed 8 May 2019

From these points, which is mentioned above, for assessment, we use an accumulation of various strategies and methods. At the beginning of the course, students are represented with main course objectives and main elements of assessment: rubrics for project deliverables, reflections, a diary for project management and time management, search for feedback throughout the course and project development, final presentation for the public, self-evaluation questionnaire and evaluation of teacher's guidance and inducement.

In PBL, students are on all occasions, actively engaged, and they are the owners of the whole process of learning. Their choices in the design of the process and the project are vitally important and the project development process requires students' continuous inquiry. Students and teachers participate together in creating the success criteria and forms of assessment. It derives projects that are typically open-ended, time-consuming and thus take longer to complete. Because of their openness, the projects in PBL cannot be exactly time-framed. It is also hard to predefine the exact milestones of delivery when there are more teams involved in different kinds of projects. In doing small projects, students often work independently. When teacher organizes pair or group work in small projects the work between the students is usually more cooperative than collaborative in nature. The basis for this is diverse: the project assignments are highly structured and offer the possibility for students to distribute tasks, students do not feel the need for collaboration as a result of too structured projects, the process of collaboration takes time and specific skills on the sides of student's and teacher.

More than 80 first-year students of the National University of Uzbekistan were assigned two types of projects. The first one was the interview project in which students have to interview visitors of Uzbekistan to find out what places are well-known in Uzbekistan as tourist destinations for visitors. The second project was designing questions and tasks for authentic listening material, which students find out on the internet and elaborated it in class. For both projects, assessment criteria were provided and explained by the teachers.

The project-based learning was a new method for students and none of the them implemented such kind of projects previously. For this reason, the research aim was to analyze the initial experiences of students and find out how students copied with the tasks. Moreover, it was researched whether the students perceived the importance of projects through distributing feedback forms. The quantitative research method has been applied to collecting data from students. After their project presentations, students were handed in feedback forms (pie chart) where students have to answer questions that were intended to help students to reflect on their perception of the projects.

Feedback form

1. **How did you feel at the beginning of the project?** __example:
curious _____

Why	did	you	feel	that	way?
-----	-----	-----	------	------	------
2. **How do you describe your personal condition in the middle of the project?** _____
3. **What thoughts came to you when you completed the project?** _____

Results

Though students' responses in feedback forms varied, we tried to summarize their responses and describe students' personal experiences with one word in each stage.

By analyzing the data using a quantitative research method, we found that 38 students' responses out of 82 (almost 46%) indicated that at the beginning of the projects, students felt motivated to start the projects. In their responses, students expressed eagerness to start projects and demonstrate their skills. Likewise, 27% of students admitted they were interested in the projects. They noted that the projects seemed new and interesting to them. They also mentioned they have never been involved in such project works before. 16% of the students accepted the projects positively. Their answer showed they were neither motivated nor unhappy about the

tasks. They described their experience with words such as optimistic, cheerful, hopeful, and others. The other 5 percent of them, expressed that the project seemed challenging and 4 percent of students stated that they were worried about implementing the projects. Those students explained that they have never done any projects out of the class and the interaction in a foreign language was still challenging for them.

During the middle of the project, 61% of students reported being engaged in the process, while others faced challenges that required additional support from teachers. Most of these students found the extra help helpful in building confidence and overcoming obstacles.

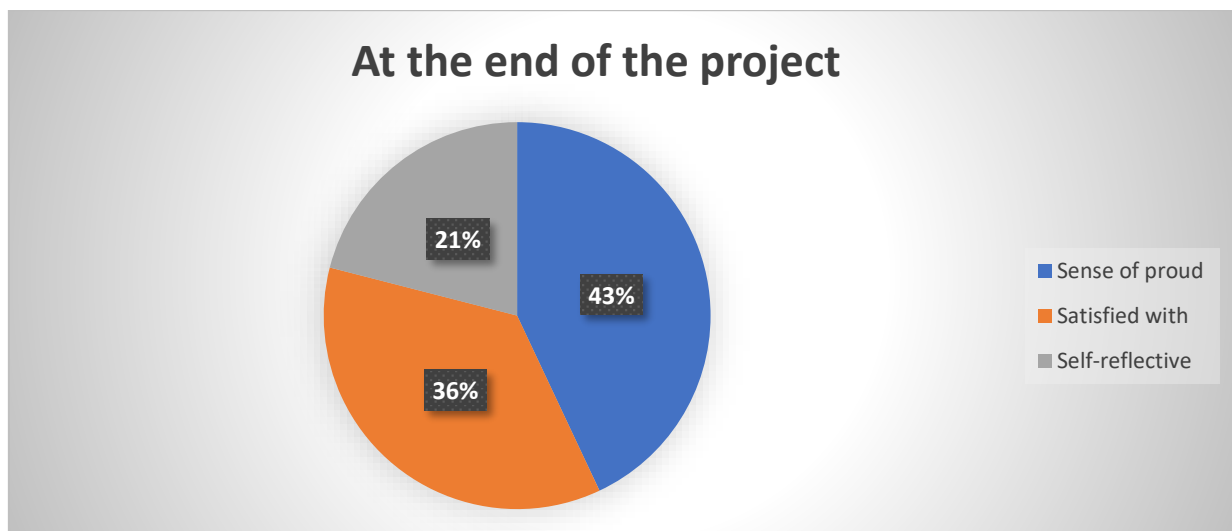
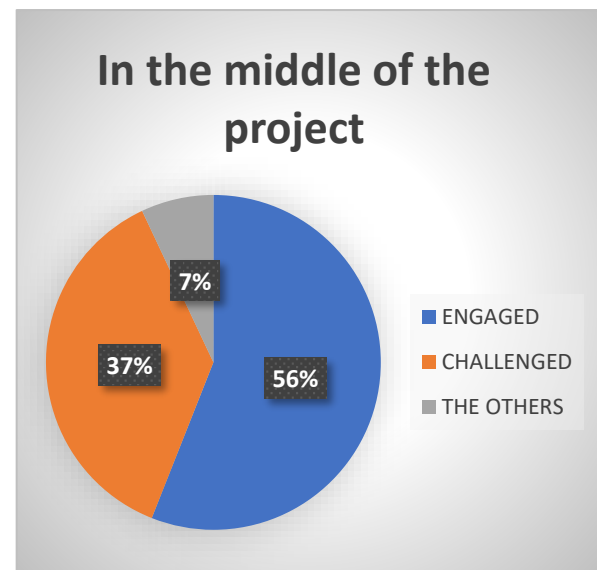
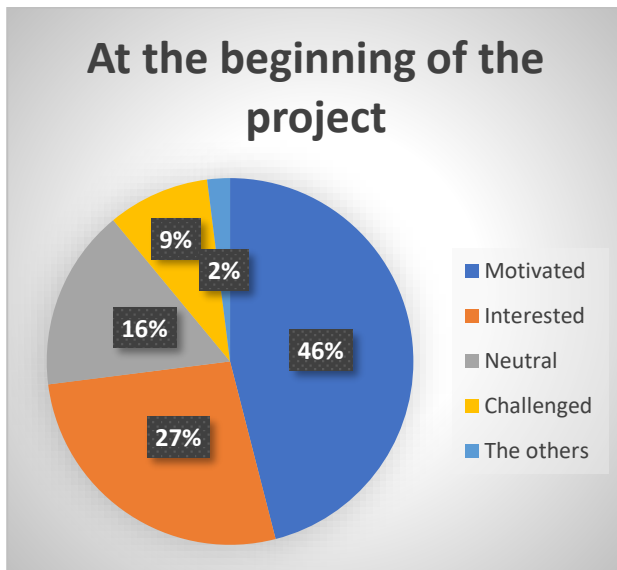
At the end of the project, 41% of students indicated they were proud of their work, while another 36% expressed satisfaction with their progress. The remaining 21% reflected on areas of weakness and skills they needed to improve. As they handed in their feedback forms, many students expressed a desire for more project-based learning in the future, indicating a positive attitude toward this approach.

Conclusion

In conclusion, the data collected from the feedback forms suggests that the majority of students had a positive experience with project-based learning. However, during the implementation phase, of students were engaged in the process, with the rest of the students benefiting from the additional support provided by the professors.

Upon completion of the projects, 43% of students felt proud of their accomplishments, 36% were satisfied with their work, and 21% engaged in self-reflection, identifying areas for improvement. The overall positive attitude towards project-based learning is further supported by the fact that many students expressed interest in participating in similar projects in the future. This demonstrates the potential benefits of including project-based learning in the curriculum to promote student engagement, confidence, and skill development.

PIE CHART

REFERENCES

1. Blumenfeld PC, Soloway E, Marx RW, Krajcik JS, Guzdial M, Palincsar A (1991) *Motivating project-based learning: Sustaining the doing, supporting the learning. Educational Psychologist* 26(3&4):369–398
2. Mergendoller JR (2018) *Defining High Quality PBL: A Look at the Research*, Buck Institute for Education. <https://hqpbl.org/wp-content/uploads/2018/04/Defining-High-Quality-PBL-A-Look-at-the-Research-.pdf>.
3. https://www.bie.org/about/what_is_pbl

AKBAR HOSHIMI RAFSANJONIYNING HOKIMYATGA KELISHI VA UNING SIYOSIY BOSHQARUV DAVRI

Zikirov Qalandar Iskandar o'g'li

TDSHU. Sharq mamlakatlari tarixi va hozirgi zamon muammolari

kafedra 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Bu maqola 1979-yilda Eronda islom inqilobiga olib kelgan voqealar va bu inqilobni amalga oshirishda Akbar Hoshimi Rafsanjoniyni rolini qay darajada kasb etgaligini o'rganamiz. Bunda Rafsanjoniyni inqilob rahbari sifatida ko'tarilishiga sabab bo'lgan ijtimoiy, psixologik, siyosiy va diniy omillarni ko'rsatishga harakat qiladi. Bundan tashqari, u turli yo'llar bilan Eron shohiga qarshi turish, beqarorlashtirish va oxir-oqibat ag'darish uchun Rafsanjoniyni strategiyasiga qaratilgan. Bu maqola Rafsanjoniyni davlat boshlig'i sifatida emas, balki inqilobiy shaxs sifatida o'rganish bilan cheklanadi.

Kalit so'zlar: *Islom inqilobi, Muhammad Xotamiy, "Shaytoniy oyatlar", Strategiya, Yashil harakat, Sotsialist, "Payg'ambarlik", Mehdi Hoshimiy, "Kashf al-asror", Muhammad Rizoxon paxlaviy.*

ANNOTATION

This article examines the events that led to the Islamic Revolution in Iran in 1979 and the extent to which Akbar Hashemi Rafsanjani played a role in this revolution. It tries to show the social, psychological, political and religious factors that led to the rise of Rafsanjani as the leader of the revolution. In addition, it focuses on Rafsanjani's strategy to oppose, destabilize, and ultimately overthrow the Shah of Iran in various ways. This article is limited to the study of Rafsanjani as a revolutionary person, not as a head of state.

Eron prezidentligiga da'vogarlik qilish uchun ro'yxatdan o'tgan 680 dan ortiq nomzodlar orasida Akbar Hoshimi Rafsanjoniy eng tajribali va eng aqlli siyosatchi sifatida yakk. U 1980-yillarda to'qqiz muddat parlament spikeri bo'lgan. U 1989-yildan 1997 yilgacha ikki muddat prezident bo'lgan. 2007-yildan 2011-yilgacha oliy rahnamoni nazorat qiluvchi 80 dan ortiq ulamo va ulamolardan iborat ekspertlar assambleyasining raisi bo'lgan. Vafotiga qadar Maqsadli Kengash rahbari, parlament va 12 kishidan iborat Qo'riqchilar kengashi o'rtasidagi nizolarning yakuniy hakami bo'lib kelgan. Ammo Rafsanjoniy unvonlardan ko'ra uzoq vaqt davomida dunyodagi yagona zamonaviy teokratiyaning sahna ortidagi kuch vositachisi bo'lgan. U 1989-yilda ijrochi prezidentni yaratish uchun konstitutsiyani qayta yozishni uyushtirdi va keyin o'zini yanada kuchliroq lavozimga sayladi. O'sha yili u inqilobchi rahnamo Oyatulloh Xomayniy vafotidan so'ng yaqin doiralarni yangi oliy rahbar sifatida Ali Xomanaiyni qo'llab-quvvatlash uchun safarbar qildi. Egizak qadamlar hali ham 1979-yilgi inqilobdan keyingi eng katta siyosiy islohotdir.

Rafsanjoniy o'zining zukkoligi uchun "akula" laqabini oldi, bu ham mo'g'ul ajdodlaridan meros bo'lib qolgan uning silliq soqolsiz iyagidagi o'yindir. U, shuningdek, biroz bema'nilik bilan "Akbarshoh" laqabini olgan, bir paytlar o'zi qo'llagan shohga o'xshagan hokimiyatni qo'zg'atuvchi edi. Uning Cheshire mushukining tabassumi 1980 va 1990-yillardagi Eron siyosatining asosi bo'lgan - va kim va nima foydasiga barometr edi.¹

Shunga qaramay, Rafsanjoniy 2000-yildan beri o'z ta'sirini saqlab qolish uchun kurashmoqda. Keyingi qaytish harakatlari muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Uning mashhur oilasi ham rejim va uning siyosiy raqiblari tomonidan tobora ko'proq nishonga olingan. Uning ikki farzandi 2009-yilgi munozarali prezidentlik saylovlaridan keyin rejimga qarshi harakat qilganlikda ayblangan. Uning qizi Faiz Hoshimi - sobiq parlament a'zosi va Eron Olimpiya qo'mitasi vitse-prezidenti - "tashviqot tarqatgan" uchun olti oy qamoqda o'tirdi. U 2013-yilning mart oyida ozodlikka chiqdi. Uning o'g'li Mehdi Hoshimiy 2012-yil oxirida tartibsizliklarni

¹ <https://iranprimer.usip.org/blog/2013/may/20/latest-race-rafsanjani-redux>

qo'zg'atgani uchun ikki oydan ko'proq vaqtga qamalgan va hali ham rasmiy ta'qibga uchramoqda.

Rafsanjoniy bugungi kunda keng aholi orasida qanday yordamga ega?

Yigirma yillik siyosiy hokimiyat hukmronligidan so'ng, Rafsanjoniy 2000-yilda parlament va 2005-yildagi prezidentlik saylovlarida o'zining so'nggi ikki kampaniyasida jiddiy muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Garchi 1980-yillar va 1990-yillarning boshlarida pragmatist hisoblangan bo'lsa-da, islohotchilarning yangi avlodi 1990-yillarning oxirlarida boshqa tomonga o'ta boshladi. . 1999-yilda hukumatning norozilik namoyishlarini shafqatsiz bostirishi ortidan, universitet talabalari islohotchi gazetaning yopilishiga va so'z erkinligining yangi cheklanishiga qarshi chiqishganida, uning bayonotlaridan keyin umidsizlik yanada kuchaydi. Rafsanjoniy o'z va'zida "inqilob dushmanlarini" to'xtatish uchun kuch ishlatishni ma'qulladi.

2000-yilgi saylovda Rafsanjoniy Tehronga ajratilgan 30 ta parlament o'rinlarining birortasiga ham yetarlicha ovoz to'play olmadi - bu ajoyib voqea. Keyinchalik qayta sanab o'tilganda, u 29-o'rinni egallagan bo'lsa-da, u o'rinni egallamaslikni ma'qul ko'rgan.

Rafsanjoniy 2005-yilda prezidentlik uchun kurashda navbatdagi qaytishga urindi. Uning ixtirochilik kampaniyasi rolikli yosh qizlarga "Hoshimi 2005" bamper stikerlarini chiqarib tashladi. Kampaniya Tehronda chodirlar qurdi va G'arb uslubidagi musiqani yangradi 1979-yilgi inqilobdan keyin musiqa eshittirishni taqiqlagan mamlakatda bahsli harakat. Rafsanjoniy saylovning ikkinchi bosqichida Tehronning ishchilar sinfi meri Mahmud Ahmadinajodga qarshi chiqdi. Ahmadinajod 62 foizga yaqin ovoz bilan Rafsanjoniyni mag'lub etdi.¹

Rafsanjoniy Eron siyosiy elitasida qanday qabul qilinadi?

Islohotchi elitaning asosiy vakillari Rafsanjoniyning 2013 yilgi prezidentlik nomzodini qo'llab-quvvatlagan. Sobiq prezident Muhammad Xotamiy (chapda) Rafsanjoniyni iqtisodiy muammolar va xalqaro bosimlarni yumshatish uchun "eng

¹ Robin Rayt AQSh Tinchlik instituti va Vudro Vilson xalqaro olimlar markazining taniqli olimi. U *The Iran Primer* gazetasini tahrir qildi. *Uning "Eron muammosi" bobiga qarang.*

munosib shaxs” deb atadi. "Endi navbat odamlarning jasorat va mas'uliyat bilan sahnaga kirib, unga yordam berishdir", dedi Xotamiy.

Ammo qattiqqo‘l tarafdorlar Rafsanjoniyni “buzg‘unchilar lageri”ning bir qismi sifatida tasvirlab, bunga qarshi chiqishdi. Ular u 2009 yilgi munozarali prezidentlik saylovlaridan keyin inqilobdan keyingi eng yirik namoyishlarni qo‘zg‘atishga yordam berganini da’vo qilishdi. Rafsanjoniyning tanqidchilari undan 2009-yilda prezidentlikka nomzod bo‘lgan muxolifatdagi Yashil harakat yetakchilari Mir Husayn Musaviy va Mehdi Karrubiyni qoralashni talab qilishdi.

2013-yil may oyida parlamentning 100 ga yaqin qattiqqo‘l a’zosi 12 kishidan iborat Qo‘riqchilar kengashiga petitsiya yuborib, Rafsanjoniyni 2009-yilgi saylovdan keyin “g‘alayonni boshqarishda” katta rol o‘ynagani uchun diskvalifikatsiya qilishni so‘rashgani xabar qilingan edi. Saylov oldidan qat’iy tarafdorlar 75 yoshdan oshgan nomzodlarni taqiqlovchi yangi qonunni ham ko‘rib chiqishgan edi. Ko‘pchilik bu g‘oya o‘sha paytda 78 yoshli Rafsanjoniyning saylovda qatnashishiga to‘sqinlik qilish urinishi deb hisoblangan. Ammo Qo‘riqchilar kengashi qonun loyihasini rad etdi.

Rafsanjoniyning ichki siyosat borasidagi islohatlari qanday edi?

1980-1990-yillarda Rafsanjoniyni ichki va tashqi siyosatda pragmatik deb hisoblangan. Iroq bilan sakkiz yillik urushdan so‘ng, u urushdan vayron bo‘lgan iqtisodiyotni boshlash uchun harakat qildi. U 1989-yilda prezident bo‘lganidan keyin erkin bozor kun tartibini ilgari surdi. U monarxiya davrida boshlangan fond bozorini qayta ochdi va yangi imtiyozlar bilan xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirdi. U bir nechta subsidiyalarni qisqartirdi va davlat korxonalarini xususiylashtirishni boshladi.

Ammo parlamentdagi konservativ muxoliflar uning iqtisodiy zarba terapiyasi rejalaridan bosh tortishdi. Va ortiqcha sarf-xarajatlar valyuta zaxiralarini tugatib, Eronni qarzga majbur qildi. 1993-yilda u qayta saylanish uchun nomzodini qo‘yganida, jamoatchilik ham unchalik g‘ayratli bo‘lmagandek tuyuldi, chunki uning saylovlarda qo‘llab-quvvatlashi sezilarli darajada kamaydi. 1994-yilda inflyatsiya ko‘tarildi va iqtisodiyot tanazzulga yuz tutdi. Eron Savdo palatasi 1996-yilda eronliklarning 40 foizi qashshoqlik chegarasida yashaganini tan oldi.

Rafsanjoniy dastlab ijtimoiy cheklovlar va madaniy senzurani yumshatishga erishdi. *Ayollar butun tana va odatda qora chador* o'rniga yorqin rangli ro'mol kiyishni boshladilar. Uning madaniyat vaziri Muhammad Xotamiy Eron musiqasi va kinosini qayta tiklashga yordam berdi. Ammo parlamentdagi qattiqqo'l tarafdorlar 1992-yilda Xotamiyni lavozimidan chetlatishga majbur qilishdi. 1990-yillar o'rtalarida Oliy rahbar Xomaniy va uning konservativ ittifoqchilari hokimiyatni birlashtirgani sababli, Rafsanjoniy ham islohotlarni amalga oshirishni qiyinlashtirdi.

Rafsanjoniyning tashqi siyosatdagi islohatlari qanday edi?

1980-yillar o'rtalarida Rafsanjoniy Livanda garovga olingan amerikaliklarni ozod qilish evaziga Amerika qurollarini sotib olish bilan bog'liq bo'lgan garovga qurol-yarog' janjalida muhim rol o'ynagani xabar qilingan. U Eronning yakkalanishiga barham berish uchun Qo'shma Shtatlar bilan munosabatlarni tiklashning yetakchi himoyachisi sifatida ko'rib chiqildi. Janjal fosh etilgandan keyin ham u jiyani Vashingtonga parda ortidagi muzokaralarni jonlantirish imkoniyatlarini tekshirish uchun yuborgan.

1988-yilda Rafsanjoniy oyatulloh Humayniyni 120 mingdan ortiq eronlik halok bo'lgan Iroq bilan urushni tugatishga ishontirishda ham muhim rol o'ynadi. Shundan so'ng u yana Eronning diplomatik izolyatsiyasiga barham berishga harakat qildi. Ammo u ozgina muvaffaqiyatga erishdi, bunga qisman Oyatulloh Humayniyning 1989-yilda Britaniyalik yozuvchi Salmon Rushdiyning "Shaytoniy oyatlar" kitobi uchun o'limga chaqirgan fatvosi sabab bo'ldi. Tehron, shuningdek, Livanning radikal shia jangarilari bo'lgan Hizbullohni qo'llab-quvvatlashda davom etdi va Arab-Isroil tinchlik jarayoniga qarshi chiqdi. Ammo Rafsanjoniy Xitoy, Saudiya Arabistoni va Rossiya bilan munosabatlarini yaxshilagan.¹

1990-yillar o'rtalarida prezidentligining oxirlarida Rafsanjoniy AQShning Conoco neft kompaniyasiga Eronning dengiz konlarini o'zlashtirish uchun 1 milliard dollarlik shartnoma taklifini uyushtirgani xabar qilingan. Bu harakat tijorat kanallari

¹ the South Caucasian Regional Security Complex // Armenian International Research Group, Working Paper No. 06/10. – January, 2006. – P 8. //

orqali Qo'shma Shtatlarga bilvosita uvertura sifatida keng talqin qilindi. Biroq, Kongress bosimi ostida Prezident Klinton 1995 yil mart oyida AQShning Eron nefti bilan savdosi yoki o'zlashtirilishini taqiqlovchi farmon chiqardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Умаров Х.П. ўзбекистон Республикасининг геосиёсий ҳолати // *Шарқишунослик*, 2007. №2 – Б.110-114.
3. Robin Rayt AQSh Tinchlik instituti va Vudro Vilson xalqaro olimlar markazining taniqli olimi. U *The Iran Primer* gazetasini tahrir qildi. Uning “Eron muammosi” 7 son.
4. Derghoukassian K. *Balance of Power, Democracy and Development: Armenia in the South Caucasian Regional Security Complex* // *Armenian International Research Group, Working Paper No. 06/10. – January, 2006. – P 8.* //

IS'HOQXON IBRAT SHE'RIYATIDAGI METAFORALAR LINGVOPOETIKASI

Murodova Gulchiroy Muhiddinovna,

Buxoro davlat universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Is'hoqxon Ibrat she'riyatiga badiiy va lingvistik jihatdan yondashilib, uning she'rlarida qo'llanilgan metaforalarning xususiyati, o'ziga xos jihatlari tadqiq qilinadi. Bundan tashqari, metaforalarning Is'hoqxon Ibrat she'riyatida tutgan o'rni, ahamiyati haqida batafsil ma'lumot berilib, yuqoridagi fikrlarga isbot tariqasida Is'hoqxon Ibrat she'rlaridan namunalar keltirilib, tahlil qilinadi. Metaforalarning Is'hoqxon Ibrat ijodidan o'rin olishi muallif ijodining mazmunini yanada kuchaytirishga yordam bergani maqolada o'z aksini topgan.

***Kalit so'zlar:** Is'hoqxon Ibrat she'riyati, metafora, jonlantirish, o'xshatish, tashxis, intoq.*

LINGUOPOETICS OF METAPHORS IN THE POETRY OF ISHAKHKHAN IBRAT

Murodova Gulchiroy Muhiddinovna,

Graduate student of Bukhara State University

ABSTRACT

In this article, Ishaqkhan Ibrat's poetry is approached from an artistic and linguistic point of view, and the characteristics and specific aspects of the metaphors used in his poems are studied. In addition, detailed information is given about the role and importance of metaphors in the poetry of Ishaq Khan Ibrat, and samples from

Ishaq Khan Ibrat's poems are presented and analyzed as proof of the above points. It is reflected in the article that the use of metaphors in the work of Ishaqkhan Ibrat helped to strengthen the content of the author's work.

Key words: *Ishaqkhan Ibrat's poetry, metaphor, revitalization, simile, diagnosis, speech.*

KIRISH

Muloqot jarayonida yozuvchi bir maqsadni – tilda mavjud bo‘lgan birliklar vositasida o‘quvchiga ma‘lum bir ma‘lumotni yetkazish va unda bayon qilingan fikrlarga nisbatan munosabat uyg‘otishni ko‘zda tutadi. Shu bois tilning turli sathlariga oid bo‘lgan birliklar o‘z lingvistik vazifasidan tashqari qo‘shimcha ma‘nolarga ham ega bo‘ladi. Bu birliklar o‘quvchiga xabar yetkazishdan tashqari yozuvchining sub’yektiv munosabatini aks ettiradi, matnga bo‘yoqdorlik-ta’sirchanlik ruhini kiritadi. Tilimizda ifoda-tasvir vositalari doirasida qaraluvchi birliklar nutq ob’yektini tasvirlash asnosida unga obrazlilik bag‘ishlaydi. Ma‘lumki, badiiy matnlar, xususan, poetik matnlar uchun ma‘noning o‘xshashlik asosida ko‘chishi xos bo‘lib, bu xususiyat ifoda-tasvir vositalaridan biri bo‘lgan metaforaning muhim belgisini tashkil etadi. Og‘zaki va yozma nutqda emotsional ekspressiv munosabat ifodalashning eng qulay vositasi bo‘lgan metaforalar asosida obrazlilik yotadi. Obrazlilik esa har qanday metaforik qo‘llashga xos hodisa sifatida nutqning turli ko‘rinishlarida, xususan, badiiy nutqda muhim o‘rin tutadi. “Badiiy nutq obrazli nutqdir. Badiiy nutqning obrazliliigi so‘zlardan, grammatik formalardan o‘z va ko‘chma ma‘nolarida maqsadga mos foydalanish, nutqda obrazli vositalarni, stilistik usullarni o‘rinli qo‘llash natijasida kuchayadi. Shunga ko‘ra badiiy nutqda obrazlilikni ta‘minlovchi ham lingvistik, ham stilistik faktorlar mavjud. Nutqiy obrazlilikni ta‘minlovchi lingvistik faktor bevosita so‘z qo‘llash bilan bog‘liq. Bu jarayon tilning so‘z boyligidan (sinonim, antonim, omonim, paronim so‘zlardan, frazeologizmlardan, so‘z birikmalaridan) nutqqa mos qo‘llash natijasida yuzaga keladi.

Stilistik faktor bevosita obrazli vositalar, stilistik usullardan foydalanish natijasida vujudga keladi”. [2,85]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘zbek tilshunosligida tilning ifoda-tasvir vositalari qatori metafora hodisasining yuzaga kelish omillari, nutq ko‘rinishlarida tutgan o‘rni ma’lum darajada tadqiq etilgan va metaforalar lingvistik va badiiy metaforalarga ajratilgan. Poetik matnlar bo‘yicha kuzatishlar olib borgan B.Umurqulovning ko‘rsatishicha, “til metaforasi badiiy metaforadan o‘xshashlikning formasiga ko‘ra farqlanadi: til metaforasi ikki predmet orasidagi bevosita yoki ochiq o‘xshashlikka asoslangan ko‘chimdir. Masalan: ko‘z so‘zining asosiy leksik ma’nosi “ko‘rish uchun xizmat qiluvchi tana a‘zosi” bo‘lib, derazaning ko‘zi, uzukning ko‘zi, buloqning ko‘zi kabi ko‘chma ma’nolarga ega. Badiiy metaforada predmetlar orasidagi o‘xshashlik asosida badiiy bo‘yoq, obrazlilik ifodalanadi. Demak, badiiy metafora til metaforasidan, dastlab, fikrni obrazli ifodalashi bilan ajralib turadi. Badiiy metaforada o‘xshashlik yashiringan holda bo‘ladi”. Tilga oid deb talqin etiluvchi metaforalar nutq jarayonida faol qo‘llanilganligi tufayli o‘zining dastlabki obrazlilik, ta’sirchanlik darajasini yo‘qotib ulgurgan. Shu bois ularning muomalada qo‘llanishi nutqqa ta’sirchanlik bag‘ishlash xususiyatini yo‘qotgan deyish mumkin. Badiiy metaforalarning hosil bo‘lishi bevosita ijodkorning poetik tafakkuri bilan bog‘liq. Bunday kutilmagan, g‘ayri odatiy tarzda yuzaga keluvchi metaforalar she’riyatda keng qo‘llaniladi va ko‘pchilik hollarda poetik metaforalar ham deb ataladi.

Prof. S. Usmonovning fikricha, “Badiiy adabiyotda metafora o‘xshatishning qisqargan formasi bo‘lib, predmetning nomi vazifasini bajarmaydi. Chunki bunda so‘z shu nutqiy parchada ilgari hech qanday anglanmagan predmet yoki hodisani anglatadi. Metafora predmetning doimiy nomi bo‘lib qolgandagina tilshunoslik fani tekshiradigan hodisa hisoblanadi. Chunki bunday metafora umumxalq tiliga xos, badiiy metafora esa, yozuvchining individual priyomiga xosdir” [4, 34-35]

NATIJJALAR

Metaforalarning asosiy vazifasi badiiy matnga obrazlilik bag'ishlash hisoblanadi. Shuning uchun u nutqning og'zaki yoki yozma ko'rinishlarida fikrni obrazli ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Masalan, so'zlashuv uslubida bu vositaning badiiy-estetik imkoniyatlari qisman aks etsa, badiiy matnlarda kuchli ta'sirchanlikni yuzaga keltiruvchi estetik hodisa sifatida qo'llaniladi.

O'shal **bulbul qilar afg'on** sahar vaqti chaman ichra,

Qo'nar gul deb tikan uzra sahar vaqti chaman ichra.

Qilar bag'rini bulbul qon, tikan uzra beray deb jon,

Bo'lar gul zavqidin qurbon sahar vaqti chaman ichra. [1]

Yuqoridagi misralarda keltirilgan metafora ya'ni o'xshatish she'rning ta'sirchanligini oshirishga xizmat qilgan. Unda keltirilgan "bulbul qilar afg'on", "qilar bag'rini bulbul qon" metaforalari insonga xos xarakter-xususiyatning bulbulga ko'chirilganligini ko'rsatadi.

Metaforaning yana bir jihati obrazlilikdan tashqari fikrlarning qisqaligi, aniqligini ta'minlash hisoblanadi.

Ibrat taxallusimdur, ahfodi Hazrati Sulton,

Shauhratda-Hoji to'ra, **ma'vosi – To'raqo'rg'on**. [1]

Tilshunoslikda an'anaviy metaforalar atamasi ham mavjud bo'lib, bunda ko'proq zoonimlar yoki afsonaviy mavjudotlar nomlari asosida yuzaga kelgan metaforalar nazarda tutiladi. Poetik metaforalarda xabar, ta'sir, tasvir, ruhiyat o'zaro uyg'unlashib, birlashib ketadi. Boshqacha aytganda, ma'no ko'chishining bu turi hosila ma'noning yuzaga kelish ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

Tilshunoslikda ifoda-tasvir vositalari tahliliga bag'ishlangan ishlarda metaforalarning mazmuniy tomoniga alohida e'tibor berilib, badiiy nutqqa obrazlilik

baxsh etuvchi vositalardan biri jonlantirish ekanligi ta'kidlanadi. Ularda ko'rsatishicha, "jonlantirish odamlarga xos bo'lgan xislatlarni jonsiz predmetlar, tabiat hodisalari, hayvonot, parranda, qush kabilarga ko'chirish orqali paydo bo'ladigan tasvir usulidir. A.Shomaqsudov, I.Rasulov, R.Qo'ng'urov, H.Rustamovlar tomonidan yaratilgan "O'zbek tili stilistikasi" kitobida jonlantirishga "kishilarning harakatlari, his-tuyg'ulari, so'zlash va fikrlashlari jonsiz predmetlarga ko'chirilishi" sifatida izoh beriladi. [3, 245]

O'shal bulbul bo'lur dog'lar, chamanni gasht etib chorlar,
Qizil gulni tilab yig'lar sahar vaqti chaman ichra.
Chiqar bulbulni afg'oni, chaman ichra oqib qoni,
Tasadduq gul uchun joni sahar vaqti chaman ichra. [1]

Jonlantirish metaforaning bir ko'rinishi sifatida badiiy, xususan, poetik matnlarda ko'p ishlatiladi. Bunda ijodkorning aslida jonsiz bo'lgan narsa va predmetlarga, hodisalarga xuddi tirik insonlarga qilinganidek munosabatda bo'ladi, ularni fikrlashga, so'zlashga yoki ma'lum xatti-harakatlarni bajarishga undashi zamirida ma'lum bir kommunikativ maqsad yotadi. Badiiy matnlarda jonsiz narsa va predmetlarning insonga xos xususiyatlarga ega bo'lishi, fikrlashi, xatti-harakati asosida aslida insonlar o'rtasidagi munosabatlarni ko'rsatib berish, ularni obrazli, ta'sirchan tarzda o'quvchiga yetkazish ko'zda tutiladi.

O'zbek mumtoz adabiyotida qadimdan tasviriy vosita sifatida qaraluvchi jonlantirishning tashxis hamda intoq deb yuritiluvchi turlari o'zaro farqlangan. Poetik nutqda shoir o'z fikrlarining obrazlilikini ta'minlash uchun ko'pincha tashxisdan foydalangan. Ijodkor o'z fikrlarini metafora vositasida ifodalash bilan kutilmagan obrazlilik hosil qilgan va o'zi yaratgan obraz orqali o'quvchini tushunishini osonlashtirgan. U bu orqali o'quvchining voqelik faktlariga to'g'ri munosabatda bo'lishiga hamda ularni haqqoniy baholashi uchun zamin yaratgan. Masalan:

Vasingga yeturga Ibrat asru,

Hajr ilkig‘a muftalo bo‘lubdur. [1]

Jonlantirishning ikkinchi turi bo‘lgan intoqda esa nutq ob‘yektini xuddi insonlardek gapirtirish ko‘zda tutiladi. Jonlantirishning bu turi ko‘proq bolalar adabiyotida ko‘p uchraydi. Intoq masallarda alohida uslubiy maqsad bilan qo‘llaniladi. Unda insoniy kamchiliklar predmetlar misolida o‘zining obrazli ifodasiga ega bo‘ladi. Intoqda nutq ob‘yektini bo‘lgan narsa va predmetlar, hayvonlar xuddi insonlardek muomalaga kirishadilar, so‘zlaydilar.

Poetik nutq bo‘yicha kuzatishlar olib borgan B.Umurqulov badiiy asarlarda uchraydigan metaforalar tuzilishiga ko‘ra asosan bir hamda ko‘p tarkibli bo‘lishini, darslik va ilmiy adabiyotlarda ularga nisbatan leksik va birikmali metafora, bir tarkibli va ikki tarkibli metafora kabi atamalar qo‘llanilishini ta’kidlaydi. U poeziyada uchraydigan metaforalarni tuzilishiga ko‘ra sodda metaforalar va kengaygan metaforalarga ajratadi.

Vasl qushi rom etarga ashkim

Yuz uzra to‘kuldi dona-dona.

Hajring g‘ami daftarini yozdim,

Ko‘nglimni etib kitobxonam.[1]

Yuqoridagi baytda uchragan “vasl qushi”, “Hajring g‘ami daftarini”, “ko‘nglim kitobxonam” metaforalari matnning estetik ta’sirchanligini oshirishga xizmat qilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, metaforalar matn turlari orasida badiiy matnda faol ishlatiladi. Metafora badiiy matnning obrazlilikini oshirishda, ta’sirchanligini ta’minlashda, bo‘yoqdorligini yuzaga keltirishda muhim vosita sanaldi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Is’hoqxon To‘ra Ibrat. Tanlangan asarlar(2020). “Ma’naviyat”, 48-69.*
2. *Begmatov E., Boboyeva A., Asomiddinova M., Umurqulov B. O‘zbek nutqi madaniyati ocherklari. – Toshkent: Fan, 1988. – 85 b.*
3. *Shomaqsudov A., Rasulov I., Qo‘ng‘urov R., Rustamov H. O‘zbek tili stilistikasi. –Toshkent: O‘qituvchi, 1983. – 245 b.*
4. *Usmonov S. Metafora. “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnali. – Toshkent, 1964, 4-son, - 34-35 b.*
5. www.wikipedia.org
6. www.hozir.org

THE IMPORTANCE OF QUALITY EDUCATION IN THE PRESENT DAY

Yaxyopo‘latova Nilufarxon Botirjon qizi

Uzbekistan state world languages university, 3rd-course student

Nilufarbotirovna2@gmail.com

ABSTRACT

This research aims to illustrate how crucial it is for higher institutions to produce qualified graduates who satisfy market demand and possess the necessary credentials, making them employable and best suited for the job, and try to analyze problems and solutions of quality education.

Keywords: *Innovative technologies, high-quality education, sustainability, problem, solution.*

Time evolves from generation to generation, changing not just society but also people's daily lives, culture, and way of life. In the twenty-first century, when scientific discoveries and the most cutting-edge technologies form the foundation of trade, new ideas, and technologies are prompted by the passage of time. It is clear that as time passes, complexity increases and the necessity for education appropriate for the era in which we live increases. Education must be of a specific quality to suit the requirements of the market, as demonstrated by the change in the teaching methods provided by educational institutions and the use of technology in these settings. As a result, it is important to provide tertiary students with excellent training and equipment to achieve sustainability. Education is the most powerful ability that you can use to change the world and enlighten yourself. of course

A quality education equips students with the ability to interpret things correctly and apply what they have learned. Information in real-life scenarios. A quality

education includes the following aspects: learning resource technology, program registration, modules completed, teaching methods, facilities, qualifications, extracurricular activities, and performance awards, students and faculty also have a unique perspective on institutional management. Education Opinion and Evaluation (Hammond, 2013). Over the years the university has exploded institutions, with up to 13 higher education institutions in Francistown these days. (Miklas, 1977). The purpose of education has always been and will be to enable and impart skills. Since learners know, it is important that the training they receive must be of a certain quality. The quality of education is crucial because what a person learns influences their philosophical "mindset." Hence, stating that one's education has an impact on their everyday life, illustrating their way of life and the decisions one makes daily ("Education for Sustainability: Quality Education Is A Necessity in Modern Day. How Far do the Educational Institutions Facilitate Quality Education?". Journal of Education and Practice. Vol.7, No 2, 2016)

Yet, delivering quality is difficult due to resource limitations such as unstable finances, high costs, lack of time, and devotion. The knowledge of the requirements for providing brand-standard, high-quality education may also be the key issue. Several obstacles prevent poor kids from getting an education. Some are more subtly stated, such as not having a school to attend. like the school's instructor not having the education required to aid youngsters in learning properly. There are some main reasons for the lack of education:

A lack of funding for education; Girls attend a UNRWA day school in Gaza City on August 29, 2018. Hundreds of thousands of Palestinian children are starting school in the Gaza Strip amid a major budget crisis for UN agencies. school.

Girls attending her UNRWA school in her first year in Gaza City, August 29, 2018. Hundreds of thousands of Palestinian children are starting the new school year in Gaza amid a major budget crisis for the UN agency that funds many schools.

Developing countries cannot rely solely on their education funding. We also need foreign aid. According to the Global Partnership for Education (GPE), only 20% of his

education aid goes to low-income countries. But her 13 years of education in a developing country would cost him an average of \$1.25 per day per child.

Having no teachers, or having untrained teachers; There are not enough teachers to achieve universal primary or secondary education. And many of the teachers working today are untrained. As a result, children do not receive a proper education. There are 130 million children in school who are not learning basic skills such as reading, writing, and arithmetic. (<https://www.globalcitizen.org/en/content/10-barriers-to-education-around-the-world-2/>)

No classroom, and a lack of learning materials; Children cannot learn without the right environment. Children in many countries of sub-Saharan Africa are often crammed into overcrowded or collapsing classrooms or learning outdoors. They also lack textbooks, school supplies, and other tools they need to excel. Outdated and worn textbooks are often shared by six or more students in many parts of the world. For example, in Tanzania, only 3.5% of her students in grade 6 used only reading textbooks. In Cameroon, there are 11 pupils per reading textbook and 13 pupils per mathematics textbook in the second grade of primary school. Workbooks, practice sheets, textbooks, and other key materials to help students learn the lessons are lacking. Teachers also need materials to prepare for classes, share with students, and lead classes.

The exclusion of children with disabilities; Students with disabilities have lower attendance rates and are more likely to drop out or drop out before completing primary school. They are more than twice as likely to be suspended or expelled from school than their peers without special education.

A combination of discrimination, lack of teacher training in inclusive education practices, and lack of accessible schools make this group vulnerable to denial of their right to education.

Distance from home to school; Commutes of up to three hours each way are not uncommon for many children around the world. This is simply too much for many children, especially those living with disabilities, malnourished children, sick children,

or children who have to do household chores. Imagine leaving school hungry at times and only coming back at 7 pm. Many children, especially girls, face violence on the long and dangerous journey to and from school.

Living in a country in conflict or at risk of conflict; Every war causes many casualties and the education system is often destroyed. Children exposed to violence are more likely to perform poorly and drop out of school. The impact of conflict is immeasurable. About 250 million children live in conflict-affected countries. Her more than 75 million children and young people from 3 years old to 18 years old in her 35 crisis-affected countries are now in dire need of educational assistance.

The expense of education; The Universal Declaration of Human Rights makes clear that every child has the right to free primary education. In many developing countries, governments have announced the abolition of school fees over the past decades, resulting in a large increase in the number of children attending school. There are effective ways, despite the different problems of getting a quality education. Some of them are mentioned below: maintained infrastructure: Schools should motivate students to come to school by providing the basic amenities required by the standards. Spacious classrooms with furniture, blackboards, electrical equipment, clean and sanitary restrooms, activity and play areas, laboratories, and computer labs are required. Pedagogy skills: Here we need to implement the concept of learning, unlearning, and relearning. It requires a shift from memorization to a conceptual method in which teachers and students can be involved. Quality of teachers: Most schools are downgraded by hiring teachers at low wages. Teachers are an important part of the classroom, inspiring children's minds to seek knowledge. The quality of teachers should be improved by providing training and providing modern materials, tools, and methods such as smart classrooms and digital courses. The next one is extra-curricular activities: Putting pressure on students can distract them from their studies and affect their pursuit of research. Schools should participate in a variety of extra-curricular activities that serve as a key factor in keeping students engaged in school. Improving the quality of education in schools creates an environment that consolidates

the concept of lifelong learning. Students stay in school, learn, and become empowered and productive so they can participate in nation-building. ([HTTP/7-measures-you-should-take-to-improve-the-quality-of-education-in-your-school/](http://7-measures-you-should-take-to-improve-the-quality-of-education-in-your-school/))

REFERENCES

<https://varthana.com/school/7-measures-you-should-take-to-improve-the-quality-of-education-in-your-school/>

<https://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/06/30/how-to-fix-poor-quality-education-in-south-asia>

HTTP/7-measures-you-should-take-to-improve-the-quality-of-education-in-your-school/)

<https://en.unesco.org/themes/education/sdgs/material/04>

Senior Lecturers in Law, The University of Melbourne, and Griffith University respectively

QARAQALPAQ TILINDEGI BIZNES TERMINLERINIŇ TEMATIKALIQ TOPARLARI

I Qudiyarov.

QMU magistrantı

ANNOTACIYA

Biz bul maqalamızda qaraqalpaq tilindegi biznes terminleriniŇ tematikalıq toparların lingvistikalıq kózqarastan úyreniwge háreket ettik. Bunda lingvist ilimpazlardıń leksikologiya tarawına baylanıslı teoreyalıq pikirleri bassılıqqa alındı hám úyrenildi.

Gilt sózler: ekonomika, biznes, isbilermenlik, tovar, menedjment.

Izertlewshilerdiń sózlik sistemasında túrli tillerdegi sózlerdi toparlarǵa bóliwde sózliktiń sistemalı dúziliwinen paydalanadı.

Til nizamlıqlarına qaray, leksika-semantikalıq gruppalarǵı da tildiń semantikalıq dúzilisine qaray tórt dárejege tiykarlangan jámáátlik struktura retinde qaraw múmkin. Ataqlı rus alımı V. G. Gak tildiń leksika-semantikalıq sistemasında tómendegi tórt dárejeni belgileydi:

1. Pútkil leksikalıq sistemaniń dárejesi;
2. Sistemalı islengen birlik esaplangan hám jaqın sózlerden dúzilgen hártúrli leksika-semantikalıq awqamlar dárejesi (leksika-semantikalıq variantlardan);
3. Kóp mánili sózdiń dárejesi bólek leksika-semantikalıq variantlardıń sistemalı túrde islengen kompleksi dep esaplanadı. (I.A.Smirnitskiy termini); kóp mánili sózlerdi baslanǵısh mánisine kóre salıstırıw olardıń semantikalıq rawajlanıwındaǵı uqsaslıq hám ayırmashılıqlardı anıqlaw imkanıyatın beredi;

4. Semantikalıq komponentlerdiń birlesken kompleksi esaplangan sistema strukturasınıń arnawlı túri retinde qaralatuǵın individual máni dárejesi¹.

Tematikalıq toparlar nárese hám hádiyselerdiń túp mánisin leksikalıq birliklerge qaray birlestiredi. Bul, álbette, materiallıq-logikalıq faktorǵa tiykarlanadı².

Tematikalıq topar retinde izertlew obyektı retinde qollanılatuǵın biznes terminler ózgeriwshelik penen xarakterlenedi, yaǵnıy, olar turaqlılıq penen xarakteristikalanbaydı. Biznes tikkeley ekonomika, ekonomikalıq, basqarıw xızmetleri menen óz-ara jaqın baylanısta ekenligi hámmemizge belgili, hám biznes bazar qatnaslarınıń áhmiyetli shártlerine tiykarlanadı. Soǵan qaray, jańa ekonomikalıq qurılımlar, erkin bazardıń jańa qaǵıydaları, ekonomikalıq informaciya hám kommerciyalıq reklamalardıń áhmiyeti kúnnen kúnge artıp baratır. Bul háreketler biznes tarawı boyınsha tómendegi tematikalıq toparlardıń bóliniwine alıp keldi: isbilermenlik iskerligi túrleri, shártnamalar modelleri, esap-kitap qılıw usılları, kommerciya iskerligine tiykarlangan shólkemler hám isbilermenler. Endi olar haqqında bólek aytıp ótemiz.

1. Tematikalıq toparlardıń eń úlken bólegin quraytuǵın terminler isbilermenlik xızmeti túrleri menen baylanıslı. **Isbilermenlik iskerligi** – bul puqaralar hám olardıń birlespeleriniń payda yamasa óz dáramatın alıwǵa qaratılǵan ǵayratlı ǵárezsiz iskerligi. Isbilermenlik puqaralar tárepinen óz atınan, olardıń mülkshilik juwapkerlik kepilligi yamasa yuridikalıq shaxs (kárxana) atınan jáne onıń juwapkerlik kepilligi menen ámelge asırıladı. Bul tematikalıq gruppǵa tómendegi terminlerdi kirgiziw múmkin: *sawda-satıq, menejment, reklama, qamsızlandırıw, ijara, transport xızmetleri* hám taǵı basqalar.

2. *Biznes tarawı menen onıń xızmetine qaray shártnama túrleri boyınsha gruppalangán keyingi úlken bir topar. Shártnama (контракт)* eki yamasa odan kóp táreplerdiń puqaralıq huqıqları hám minnetlemelerin belgilew, ózgeriw, biykarlaw

¹ Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков. М.: Просвещение, 1983.

² Филин Ф.П. Очерки по теории языкознания. М.: Наука, 1982.6-бет.

haqqındağı ıqtıyarıy kelisimi bolıp tabıladı. Bul toparğa tómendegi terminler kiredi: *shártnama (контракт), qamsızlandırıw (стархование), fraxt hám tağı basqalar.*

3. Keyingi tematikalıq toparğa **tólew, esap-kitap operaciyaları** sheńberindegi terminologiyalıq birlikler kiredi. Esaplaw usılları - puldı esaplaw menen baylanıslı belgili operaciya túri. Bul tematikalıq toparğa tómendegi terminler kiredi: *amanat (вклад), qarız (долг), qarız (заем), kapitaldı finanslıq támiynlew (капиталовложение), tólewge uqıpsızlıq (неплатежеспособность), múddetti uzayttırıw (отсрочка), tólem (платеж), kepil (поручительство), raıda (прибыль), bólip tólew (рассрочка), esap-kitap (расчет), depozit, naq pul (наличные деньги), kliringlik esap (клиринговый счет), tratta, jeńillik (субсидия), resurslar, remitent, investiciya, valyuta, kurs (ставка), marja, debet, saldo, kliring, bank operaciyaları (банковские операции), jeńillikli dáwir (льготный срок), overdraft, kredit bazarı (кредитный рынок), ssuda, aldınan tólem (капитал), jeńillikli dáwir (грационный период), veksel, pul (деньги) hám tağı basqa terminler.*

4. Kommerciyalıq xızmetler menen baylanıslı dep esaplanğan **mákemeler** tematikalıq toparı ush kishi toparğa bólinedi: *sawda mákemeleri, qarjı mákemeleri, xojalıq birlespeleri.* Sawda mákemelerine tán qollanılatuđın biznes terminler: *dúkan, kooperativ, sawda úyi, tovar birjası;* Qarjı mákemelerine tán qollanılatuđın biznes terminler: *bank, fond birjası, ayrıbaslaw stanciyası, ayrıbaslaw shaqapshası;* Isbilermenlik birlespesi- kásiplik awqam shólkemlerine tán qollanılatuđın biznes terminler: *kartel, konsessiyalıq kárxana, kompaniya, birlespe, firma, konsorcium, korporaciya.*

5. **Biznes tarawına tiyisli shaxslar hám qánigeler** tárepinen klassifikaciyalanğan terminler úlken bir tematikalıq topardı quraydı: isbilermenlik xızmeti menen shuđıllanatuđın shaxslar: *biznesmen, dáldalshı (брокер), bonifiyar, shártlesiwshi (посредник), isbilermen (предприниматель), shet elden tovar alıp keliwshi (импортер), dáldalshı (дилер), sawdager, alıpsatar (коммерсант), bank iyesi (банкир) hám tağı basqalar;* Kommerciyalıq dúzilmelede xızmet etiwshiler:

*agent, makler, menedjer, isenimli wakil (доверенное лицо), komissioner (комиссионер)*hám basqalar;

Biznes terminleriniń tematikalıq ózgesheligin joqarıdaǵıday bes toparǵa bóliwimiz múmkin. Bul jiklew biznes terminleriniń hár biri ushın áhmiyetli bolıp tabıladı. Sebebi, bul terminlik birliklerde bólek temalı poziciyaǵa, mánige hám ózine tán belgilerine iye.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, isbilermenlik terminologiyasında kirip kelgen sózlerdiń qollanılıw xarakteri ústinlik etedi, onı zamanagóy tilde qollanılıp atırǵan sózlerdiń chastotasınan tolıq ańlaw múmkin. Biraq, kirip kelgen sózlerdiń ekvivalentleri berilgenine qaramay, olardıń basqa tillerdegi atlar menen qollanıp atırǵanı ashınarlı. Sonıń menen birge, házirgi tilde jergilikli sózlerden paydalanǵan halda qollanılatuǵın biznes terminlerdiń alternativ variantları biznes terminologiyasın keńeytiw hám rawajlandırıwǵa úlken úles qosadı.

PAYDALANILǴAN ÁADEBIYATLAR

- 1. Бердимуратов Е. Қарақалпақ тили терминлери. - Нөкис: Билим. 1999. -Б. 55-56.*
- 2. Пирниязов Қ. Қарақалпақ тилинде терминлердиң жасалыў усыллары.//Вопросы каракалпакского языкознания.-Н.1983.- С.158-159.*
- 3. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков. М.: Просвещение, 1983.*
- 4. Филлин Ф.П. Очерки по теории языкознания. М.: Наука, 1982.6-бет.*

XIVA XONLIGI TARIXIDAGI ISLOHOTCHI BOSH VAZIR

Nematov Azamat

Toshkent viloyati Toshkent tuman 1-son-kasb-hunar maktabi

tarix fani o'qituvchi

nematovazamat19@gmail.com

ANNOTATSIYA

Turkiston tarixining XIX asr oxiri – XX asrlar boshidagi tarixi juda ziddiyatli davr bo'lib, bu davrda ushbu hududda Rossiya imperiyasi tomonidan istilochilik harakatidan so'ng bu yerdagi mazlum xalqlarning chet el bosqinchilarga qarshi harakati va mustaqllikka erishishda ma'rifatparvarlikni afzal deb bilgan jadidchilik harakati va bu harakatning Xiva xonligidagi yosh xivaliklar harakati faol rahnamolaridan, xonlik tarixida "islohotchi vazir" sifatida tanilgan Vaziri Akbar Sayid Islomxo'ja Ibrohimxo'ja o'g'li (1872-1913) ning hayoti va faoliyati, xonlik tarixida muhim iz qoldirgan islohotlar dasturi, sirli o'limi xususida ushbu maqolada aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: *Sayid Islomxo'ja, Vaziri Akbar, Asfandiyorxon, islohotchi vazir, yosh xivaliklar, jadidchilik, islohotlar dasturi, sirli o'lim.*

ANNOTATION

The history of Turkestan in the late 19th and early 20th centuries is a very conflicted period. During this period, after the occupation by the Russian Empire in this region, the movement of the oppressed peoples against the foreign invaders and the Jadidism movement, which considered enlightenment as the best way to achieve independence, and the movement of this movement during the Khiva Khanate In this article, the life and work of Waziri Akbar Syed Islamkhoja Ibrahimkhoja son (1872-1913), one of the active leaders of the Khiva movement, known as the "reforming

minister" in the history of the Khanate, the program of reforms that left an important mark in the history of the Khanate, and his mysterious death are reflected in this article.

Key words: *Syed Islamkhoja, Waziri Akbar, Asfandiyar Khan, reformist minister, young Khiva people, Jadidism, reform program, mysterious death.*

Xiva xonligi tarixiga nazar solinar ekan, xonlarning yonida ko‘plab bosh vazirlar o‘tishgan. Ularning aksariyatining nomlari tarix zarvaraqlaridan o‘chib ketgan. Ammo Sayid Islomxo‘ja o‘z siyosiy faoliyatida Xiva xonligi tarixida munosib o‘ringa ega bo‘lgan edi. Vaziri Akbar Sayid Islomxo‘ja Ibrohimxo‘ja o‘g‘li o‘zining siyosiy faoliyatida Xiva xonlaridan Muhammad Rahimxon II va uning o‘g‘li Asfandiyorxon hukmronligi davrida Xiva xonligi mehtarlik – bosh vazirlik lavozimida(1910-yildan Vaziri Akbar) faoliyat ko‘rsatgan. Sayid Islomxo‘janing otasi Ibrohimxo‘ja sayidlar avlodidan bo‘lib, ma‘rifatparvar va badavlat kishilardan biri edi. Shu o‘rinda aytish kerakki, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xiva xonligi tarixida muhim o‘rin tutgan tarixiy shaxslar qatoridan Ibrohimxo‘ja ibn Sayid Muhammadxo‘ja va uning o‘g‘li Sayid Islomxo‘ja aqlli, dono va ishbilarmonigi bilan ajralib turar edi. Ibrohimxo‘janing 4 ta o‘g‘li bo‘lib, Sayid Islomxo‘ja ikkinchi o‘g‘li edi. O‘zining siyosiy faoliyatini 16 yoshida Hazorasp hokimi sifatida boshlagan va 1898-yildan xonlikda dastlab mehtarlik, keyinchalik bosh vazir lavozimiga tayinlanadi. 1898 – yilda amakasi Sayid Abdulla vafotidan so‘ng xonlikdagi bosh vazirlik lavozimiga kelishi bilan uning faoliyatida xonlikdagi islohotchilik bilan birga boshqaruv tizimiga ham qaratiladi. U bu lavozimga kelganida endigina 26 yoshda bo‘lganligini inobatga olinsa, yosh bo‘lishiga qaramasdan xonlikda juda katta obodonchilik va islohotlar o‘tkazgan edi. Xususan, o‘z faoliyati davomida ko‘plab yangiliklar qilish, xonlikda hayotini yaxshilashga qaratilgan ishlarni amalga oshiradi. U boshqaruv davrida Xivada 30 dan ortiq me‘moriy yodgorliklar qurilishiga, madrasa, masjidlar qurilishiga, shuningdek, yangi rus-tuzem maktablar qurilishiga homiylik ishlariga, xonlikdagi obodonchilik ishlariga rahbarlik qilgan. Shuningdek, XX asr boshlaridagi o‘ta murakkab siyosiy sharoitda Sayid Islomxo‘ja xonlikda sanoat va qishloq xo‘jaligi

ishlarini yo‘lga qo‘yish, savdo-sotiqni rivojlantirish va madaniy hayotni jonlantirish ishlariga katta e‘tibor bergan edi. O‘zining bosh vazirlik faoliyatining juda ko‘p davrini Asfandiyorxon xonligi davrida o‘tkazadi. Asfandiyorxonning hukmronligi yillarida (1910-1918-yillar) davlat ishlarini boshqarish uchun yangi lavozim “Vaziri Akbar” lavozimi joriy etilganidan so‘ng bu davrga kelib xonlik hayotiga oid barcha asosiy masalalar yechimi Vaziri Akbar qo‘lida to‘planishi munosabati bilan o‘z ahamiyatini yo‘qotgan oldingi davlat lavozimlari qo‘shbegi (harbiy boshliq) va mehtar (bosh xazinachi) lavozimlari bekor qilingan. Xususan, ushbu lavozimga 1910-yilda Sayid Islomxo‘ja loyiq ko‘riladi.

Sayid Islomxo‘ja xonlikdagi ma‘rifatparvarlik bilan o‘z faoliyatini olib borayotgan yosh xivaliklar bilan ham aloqa o‘rnatgan edi. Ushbu harakat mo‘tadil siyosiy kayfiyatda bo‘lib, xonlikda konstitutsion monarxiya tuzimi tarfdori, xonlikda xonning huquqlari cheklanishini talab qilib chiqadi. Shu o‘rinda, Sayid Islomxo‘ja tomonidan ishlab chiqilgan va xonlikdagi jadidchilik harakati namoyondalari bo‘lmish yosh xivaliklar faoliyati uchun dasturamal bo‘lib xizmat qilgan “islohotlar dasturi” ham xonlikdagi inqirozli holatdan olib chiqish va xonlikni rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqish uchun olib borilgan harakat edi.

1911 – yil 22 – yanvarda Xiva shahrida xonning oliy martabali amaldorlari kengashida islohotning 10 bo‘limdan iborat dasturi ishlab chiqilib, qabul qilindi. Kengashda islohot dasturini ishlab chiqishda, mamlakat va fuqarolar uchun uning mohiyatini izohlab berishda Islomxo‘ja uzoqni ko‘ruvchi katta aql sohibi, tashabbuskor tashkilotchi, vatan ravnaqi uchun jonkuyar davlat arbobi ekanligini ko‘rsatar edi.

Bosh vazir Sayid Islomxo‘ja o‘limi va ushbu masala xususida XX asr boshlarida, shuningdek, mustaqillik davrida yozilgan adabiyotlarda turli xil qarashlar mavjud. Bunda asosiy jihatlari shundan iboratki, uning o‘limi tafsiloti masalasida: Rossiya imperiyasi tomonidan uyushtirilgan degan qarash, bundan tashqari, Xiva xoni Asfandiyorxon buyrug‘i bilan va yana xonlikdagi saroy a‘yonlari tomonidan uyushtirilgan edi, degan qarashlar mavjud. Bunda Sayid Islomxo‘ja davrida yashab

ijod qilgan tarixchilarning tarixiy asarlari, xususan, “Yosh xivaliklar” ning yo‘lboshchilaridan Polvonniyoz hoji Yusupovning hamda naqqosh, tarixchi Abdulla Boltayevning qo‘lyozma asarida ham Asfandiyorxon o‘z qaynotasi Islomxo‘jani o‘ldirtirgani qayta – qayta ta’kidlab o‘tiladi.

Xiva xonligi tarixida islohchi vazir sifatida iz qoldirgan Sayid Islomxo‘ja hayoti va faoliyatini o‘rganish, tadqiq etish orqali uning faoliyatini bugungi kunda yosh avlod uchun ibrat maktabi sifatida ko‘rsatish mumkin. Amalga oshirgan ma’rifatparvarlik faoliyati va madaniy-ma’rifiy sohalardagi islohotlari va ularning xonlik hayotini yaxshilashdagi o‘rni beqiyos ekanligini ta’kidlash zarur. Ushbu tarixiy shaxs xususida uy-muzey, tarixiy filmlar, asarlar yaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Муҳаммад Юсуф Баёний. Шажарайи Хоразмиохий. Т.: Камалак, 1991.*
2. *Давлатёр Р., Матрасул Ш. Феруз - шох ва шоир қисмати. Т.: Фафур Фулом, 1991.*
3. *Сотлиқов А., Матниёзов А. Хива хонлигининг маъмурий тузилиши ва бошқарилиши тартиби. Хоразм.: Урганч, 1997.*
4. *Abdurasulov A. Xiva. Т.: O‘zbekiston, 1997.*
5. *Маҳмудов М. Хоразм тарихидан саҳифалар.— Урганч, 1998.*

YOSH GANDBOLCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA IXTISOSLASHTIRILGAN IDROK VA UNING AHAMIYATI

Muhammatkulova Zarnigor Qarshiboy Qizi

O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti Magistranti

ANNOTATSIYA

“12-14 yoshli gandbolchilarning jamoaviy hujum texnikasini o‘rgatish metodikasi mavzusi keng yoritilgan bo‘lib, turli hil usullar va texnik vositalardan foydalangan holda yosh gandbolchilarning jamoaviy hujum texnikasini o‘rgatirish, hamda, modulni o‘qitishdagi pedagogik texnologiyalar va ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanildi.

***Kalit so‘zlar:** Gandbol, sport mahorati, to‘pni his qilish, mashq bajarish, sportchi, taktik*

Gandbolchining yuqori sport mahorati belgilaridan biri to‘pga egalik qilish hisoblanadi, bu unda juda nozik, majmuaviy, ixtisoslashtirilgan «to‘pni his qilish» idroki mavjud demakdir. Uning asosida to‘p bilan ishlashda har xil analizatorlarning nozik va aniq qo‘zg‘ovchilarini farqlash yotadi. Ushbu murakkab ixtisoslashtirilgan idrokda boshqa sezgilar kabi mushak-harakat sezgilari, ko‘rish, taktik sezgilar asosiy rol o‘ynaydi. Shularga asoslanib, gandbolchi gandbol to‘pning hususiyatlarini, uning vaznini, tarangligini, to‘pga berilgan zarba kuchini aniq idrok etadi, bular to‘p bilan qilinadigan aniq harakatlarni ta‘minlaydi.

«To‘pni his qilish» uzoq va tizimli mashq qilish jarayonida shakllanadi. Gandbolchi uchun bu hisning mavjudligi uning tehnik, taktik mahorati va mashqlangan holatda ekanligining ishonchli dalilidir.

«To‘pni his qilish» to‘p bilan turlicha mashq qilish jarayonida rivojlanadi. Bunga: to‘p bilan mashq bajarish, to‘pni yerga urib olib yugurish va to‘p bilan aldamchi harakatlar “fint”ni bajarish, turli yo‘nalishlarda uzatib berilgan to‘pni ilish uchun maxsus mashqlar kiradi. Mashq bajarish vaqtida murabbiyning bergan ko‘rsatmasi sezgi va idrokning yanada yaxshi rivojlanishiga yordam beradi, ular «to‘pni hissi»ning to‘g‘ri boshqarilishini ta‘minlab beradi. Misol uchun, to‘p bilan to‘pni to‘siqlarni aylanib o‘tib, yerga urib olib yugurish mashqini bajarganda o‘yinchi ko‘rish-motor koordinatsiyasini rivojlantirishga, ya‘ni ko‘rish va mushak-harakat sezgisi va idrokning moslashgan faoliyatiga e‘tibor berishi kerak. To‘pni olib yurish va aylantirib olib o‘tishlarda gandbolchining yugurish tezligiga ko‘ra to‘pni otish kuchining me‘yorda bo‘lishiga ko‘rsatma berish kerak. To‘pni ilish mashqlarida gandbolchi diqqatini to‘pning traektoriyasiga, yo‘nalishiga, fazoda uchish xarakteriga (to‘g‘ri, aylanma uchishi), to‘pning uchish tezligini ko‘rish idroki aniqligiga urg‘u berish lozim. To‘pning uchish xarakterini aniq idrok etishda o‘z-o‘zini nazorat qilish to‘pning tushgan joyini aniqlashda, uchib kelayotgan to‘pga aniq chiqish va oyog‘iga to‘pning aniq kelib tushishida namoyon bo‘ladi. To‘pni sherikka oshirishda ko‘rish-motor koordinatsiyasi bir xil masofada mashq qilishni bajarish natijasida muvaffa-qiyatli shakllanadi. Bunda ko‘z masofani, mushaklar ko‘z o‘lchagan masofaga uchirish uchun to‘pga beriladigan zarbaning kuchini «o‘lchaydi». Bunday mashqlar gandbolchida nafaqat ko‘rish-motor koordinatsiyasini rivojlantiradi, balki ularda masofani ko‘z bilan chamalash malakasi shakllanadi, asta-sekin masofani o‘lchash ko‘nikmasi hosil bo‘ladi.

Masofani ko‘z bilan chamalashning rivojlanishi gandbolchilar mahoratining oshishi bilan bevosita bog‘liq, chunki har bir texnik usulni to‘g‘ri va vaqtida bajarish harakatdagi o‘yinchilar va to‘p orasidagi masofani aniq baholash qobiliyati bilan aloqadordir. O‘yinchi o‘z vaqtida to‘pga chiqishi uchun to‘pning yo‘nalishi va uchish traekto-riyasini bilishi, to‘pgacha, sheriklargacha, darvozagacha bo‘lgan masofani aniq chamalashi zarur. Masofani ko‘z bilan chamalash nafaqat to‘p yo‘naltiriladigan

masofani to'g'ri baholash uchun, balki ushbu masofadan to'pga beriladigan zarba kuchini o'lchash uchun kerak.

Masofani ko'z bilan chamalash sportchining mashqlangan holati bilan bevosita bog'liqligi tadqiqotlarda ko'rsatilgan. Chunonchi, gandbolchilarning ko'z bilan chamalash aniqligi mashqlanmagan holatiga nisbatan mashqlangan holatda o'rtacha 35-40%ni tashkil qiladi.

Gandbolda aytib o'tilganlardan tashqari yana boshqa ixtisoslashtirilgan idrok turlari mavjud. Bularga «vaqtni idrok qilish» va «fazoni idrok qilish» kiradi.

Gandbolchining o'yin jarayonida tez mo'ljal olish uchun ko'z chamalashdan tashqari maydonni ko'rish hajmi katta ahamiyatga ega. Fazoni his qilish fazoning hajmi asosida shakllanadi.

Fazoni idrok qilish sportchining mashqlangan holatida kengayadi va mashqlanmagan holatda torayishi tadqiqotlarda ko'rsatilgan.

Fazoni idrok qilish chegaralangan bo'lsa, unda gandbolchi hujumni rivojlantirish va uni yakunlash uchun yuzaga kelgan qulay vaziyatlardan foydalana olmaydi, qabul qilingan qarorlar vaziyatga nisbatan noadekvat (noto'g'ri) bo'ladi. Bu esa raqib harakatining muvaffaqiyatli bo'lishiga sharoit tug'diradi. Sababi – o'yinchi o'yin vaziyatini yaxshi ko'ra olmaydi, ko'proq xatolarga yo'l qo'yadi, chunki hujumni davom ettirish, yakunlash uchun yuzaga kelgan qulay sharoitlarning ko'pchiligini nazardan qochiradi.

Fazoni his qilishni rivojlantirish uchun mashg'ulot va o'yin jarayonida o'yinchining diqqatini imkon qadar keng fazoni idrok etishga qaratish, keyinchalik esa sportchi idrok etgan fazo haqida trenerga yoki o'z-o'ziga hisobot berishi kerak.

Gandbolchilar mashg'ulotida nafaqat mushak-harakat, ko'rish, taktik sezgilarni rivojlantirish, balki muvozanat sezgisini rivojlantirish zarur. O'yin jarayonida muvozanat sezgilari juda muhim ahamiyatga ega. Ular avvalo yugurishda, tezlashishda, tezkor burilishlarda, yiqilishlarda muvozanat saqlashga yordam beradi. Muvozanat sezgilarining yaxshi rivojlanishi sportchilar irodasini mustahkamlaydi, undan tashqari, ular yuzaga kelgan vaziyatlarda tez mo'ljal olish, tez qaror qabul qilish

va, nihoyat, o'yin vaqtida to'p bilan qilinadigan texnik harakatlarni o'z vaqtida aniq bajarishga yordam beradi.

Xulosa

Gandbol o'yinida ishtirok etuvchi o'yinchilardan o'yin jarayonida yuqori darajada jismoniy tayyorgarlik, texnik va taktik tayyorgarliklar talab etiladi. Yuqori malakali gandalbolchi bo'lib yetishish uchun tayyorgarliklar yoshlikdanoq boshlanishi zarur, Bu yosh davrni 11-12 yosh deb belgilash mumkin. Gandbol o'yini yuksak darajadagi tezkor dinamik o'yin bo'lib o'yinchidan eng avvalo yuksak darajadagi shakllangan texnik tayyorgarlikni talab etishi muhim ahamiyatga ega ekanligi chop etilgan manbalarda ma'lum bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Mo'minov A.Sh. *"Sport pedagogik mahoratini oshirish (Gandbol)"*. O'quv qo'llanma. T: Ilmiy texnika axboroti-press nashriyoti, 2021 y.
2. Sh.K. Pavlov, O.X. Abdalimov, Z.Ye. Yusupova. *Gandbol nazariyasi va uslubiyati*.-T.: "Fan va texnologiya", 2017 y, 448 bet.
3. Pavlov Sh.K., To'laganov Sh.F., *"Gandbolchilarda hujum va himoya o'yin samaradorligi"*, *Fan-sportga* 3/2014 y.

O‘QISH MADANIYATI VA SHAXSNING AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Rahmatullayeva Mushtariy Parda qizi

O‘zMU Jizzax filiali o‘qituvchisi

Elektron pochta: mrahmatullayeva@mail.ru

Saypillayeva Hilola Barot qizi

Jizzax viloyati, Sh.Rashidov Shox Ko‘chasi.

Jizzax Davlat Pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Jizzax viloyati, Sh.Rashidov Shox Ko‘chasi.

Elektron pochta: hsaypillayeva@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada axborotga bo‘lgan ehtiyojning nisbatan mustaqil, xilma-xil ehtiyojlarga taqsimlanishi axborot madaniyatining paydo bo‘lishiga olib keldi, bu axborot ehtiyojlarini qondirishda ma’lum ko‘nikmalar mavjudligini anglatadi, degan fikrlar mavjud edi. Ba’zi tadqiqotchilar axborot madaniyatini axborotni yaratish, to‘plash, saqlash va qayta ishlashda erishilgan samaradorlik darajasi deb hisoblashadi. Shu bilan birga, axborot madaniyati axborot kommunikatsiyalarining barcha turlarini optimallashtirishga qaratilgan faoliyatni anglatadi. Axborot faoliyati axborot madaniyatining asosiy qismi sifatida jamiyatning tabiati va rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Bu faoliyat, bir tomondan, to‘plangan va ishlab chiqarilgan ma’lumotlardan foydalanish, ikkinchi tomondan, uni turli ommaviy axborot vositalarida yaratish va mustahkamlash sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: o‘qish, Mutola madaniyati, axborot madaniyati, kutubxona, kompyuter savodxonligi.

ANNOTATION

In this article, the distribution of the need for information to relatively independent, diverse needs led to the emergence of an information culture, there were opinions that this means that there are certain skills in satisfying information needs. Some researchers consider information culture to be the level of efficiency achieved in the creation, collection, storage and processing of information. At the same time, information culture refers to activities aimed at optimizing all types of Information Communications. Information activity as a fundamental part of Information Culture is determined by the nature of society and the level of development. This activity, on the one hand, manifests itself as the use of information collected and produced, and on the other, as the creation and consolidation of it in various media.

Keywords: *reading, Mutola Culture, Information Culture, library, computer literacy.*

O‘qish faoliyati-bu mavjud bilimlardan yangi bilimlarni olishning o‘ziga xos usullari bilan tavsiflanadigan kognitiv faoliyat shakli. O‘qish madaniyatini shakllantirishda tahlil va sintez ko‘nikmalarini rivojlantirish mustaqil ravishda bilim olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi va shu bilan o‘quvchining mantiqiy madaniyatini rivojlantirishga imkon beradi. Matndan ma’lumotni idrok etish samaradorligi mantiqiy madaniyat darajasi bilan ham belgilanadi-tushunchalar va fikrlashning mantiqiy aloqalarini kuzatish qobiliyati; axborotni keyingi qayta ishlash jarayoni o‘quvchining qobiliyati bilan bog‘liq-mavhum, umumlashtirilgan tushunchalar bilan ishlash.

Hozirgi vaqtda o‘qish madaniyati va shaxsning axborot madaniyati o‘rtasidagi munosabatlar muammosini hal qilishda uchta yondashuv mavjud.

Keling, ushbu tushunchalarni batafsil ko‘rib chiqaylik.

I. Tushunchalarning mustaqil mavjudligi.

Axborotga bo'lgan ehtiyojni nisbatan mustaqil, xilma-xil ehtiyojlarga taqsimlash axborot madaniyatining paydo bo'lishiga olib keldi, ya'ni axborot ehtiyojlarini qondirishda ma'lum ko'nikmalar mavjud.

Ba'zi tadqiqotchilar axborot madaniyatini axborotni yaratish, to'plash, saqlash va qayta ishlashda erishilgan samaradorlik darajasi deb hisoblashadi. Shu bilan birga, axborot madaniyati axborot kommunikatsiyalarining barcha turlarini optimallashtirishga qaratilgan faoliyatni anglatadi.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, axborot madaniyatining maqbul darajasi quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak.

- ✚ Eng oqilona axborot almashinuvini tashkil etish;
- ✚ axborotni to'plash, saqlash va qayta ishlash uchun zarur va etarli shart-sharoitlarni yarating ;
- ✚ barcha odamlarni Jahon madaniyati qadriyatlarini bilan teng ravishda tanishtirish;
- ✚ barcha axborot-kutubxona resurslaridan foydalanuvchilarga zarur axborot va bilimlarni tezkorlik bilan taqdim etish;
- ✚ Shaxsiy darajada bu degani:
- ✚ axborotga kirish motivlarini bilish;
- ✚ axborotni izlash va idrok etishda ko'nikma va malakalarni egallash;
- ✚ axborot bilan aloqa qilish qobiliyati;

II. Axborot madaniyati shaxsni shubhasiz quyidagi fazilatlar bilan bog'lash mumkin: intellektual-mantiqiy va intellektual-evristik.

Shuni ta'kidlash kerakki, insonning axborot madaniyati maxsus intellektual xususiyatlar va qobiliyatlar to'plamini, xususan , mavhum va umumlashtirish, fikrlash jarayonining yo'nalishini o'zgartirish, muhim xususiyatlarni ajratib ko'rsatish, ularni xotirada saqlash va saqlash qobiliyatini nazarda tutadi. Shu bilan birga, axborotni iste'mol qilish ko'nikmalari va odatlari haqiqiy o'qish madaniyati sifatida qaraladi va

shuning uchun o'qish madaniyati shaxsning axborot madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri sifatida qabul qilinadi.

III. O'rtasidagi munosabatlarga uchinchi yondashuv Mutolaa madaniyati va shaxsning axborot madaniyati shundan iboratki, o'qish madaniyati shaxsning axborot madaniyati asosida. Bunday holda, tadqiqotchilar axborot madaniyati turlarini davriylashtirishdan kelib chiqqan ko'rinadi. Darhaqiqat, kitob madaniyati ko'pincha axborot madaniyati bilan ajralib turadigan elektron madaniyatdan oldinroq bo'lgan. Ammo axborotning o'zi "axborot jamiyati" va uning madaniyati paydo bo'lishidan ancha oldin mavjud edi.

Shaxsning axborot madaniyatining pastligi sabablari orasida tadqiqotchilar, xususan, M. Ya.Dvorkin quyidagilarni nomlaydi:

- ✚ axborot madaniyatining ijtimoiy ahamiyatini etarli darajada baholamaslik;
- ✚ shaxsning axborot madaniyati asoslarini o'qitishning yagona metodologiyasining yo'qligi;
- ✚ kutubxonalar va ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy faoliyatidagi tarqoqlik.

Aynan shu sabablar o'qish madaniyatining pastligini ham aniqlaydi, deyishga asos bor.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, o'qish madaniyati shaxs madaniyatining namoyon bo'lish shakli bo'lib, shaxsning madaniy muhitini tartibga solish muammosini hal qilishga yordam beradi, o'zining muammoga yo'naltirilgan axborot tizimlarini yaratadi. O'qish madaniyatini rivojlantirish intellektual faoliyatni takomillashtirishga yordam beradi, uning asosiy bilimlarini to'ldirish istagi, uning asosida o'z ma'lumotlarini yaratish, uni baholash va motivatsiya tizimini rivojlantirish kabi shaxsiy xususiyatlarni shakllantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *H.B.Saypillayeva. "Mechanisms of library culture development in students". Web of Scholars: Multidimensional Research Journal (MRJ)-_Volume: 01 Issue: 06 / 2022.*
2. *H.B.Saypillayeva. "The role of electronic educational literature for the system of continuing education". International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education. October 15 th 2022.*
3. *H.B.Saypillayeva. "Mecanisms for the development of a culture of reading in students". International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education. May 10 th 2022.*
4. *Alekseychik K. V. madaniy dinamika va umuminsoniy qadriyatlar // 20-asr oxiridagi ijtimoiy falsafa. - M., 1991. - B. 143-145.*
5. *Andreev O. A., Xromov L. N. xotirani o'rgatish texnikasi: tez o'qish texnikasini o'rganishning ikkinchi bosqichi: Satori dastur: Proc. foyda.- Yekaterinburg, 1992. - 192 b.*

**BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH
DASTURI ORQALI O‘QISH, MATEMATIKA VA TABIIY-ILMIY
SAVODXONLIKLARINI O‘RGANISH TEHNOLOGIYALARINING
ME‘YORIY-HUQUQIY ASOSLARI**

Burxonov Shavqiddin Sherali o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

II bosqich magistranti

Email: shburxonov@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada respublika xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish, o‘quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining qarori haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Xalqaro baholash, PISA, PIRLS, TALIS, TIMSS.

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о постановлении Кабинета министров в целях организации международных исследований в области оценки качества образования в системе народного образования республики, установления международных связей, всесторонней поддержки и стимулирования научно-исследовательской и инновационной деятельности учащихся и молодежи, прежде всего творческих идей и творчества подрастающего поколения.

Ключевые слова: международная оценка, PISA, PIRLS, TALIS, TIMSS.

ANNOTATION

This article will talk about the decision of the Cabinet of Ministers in order to organize international research in the field of assessment of the quality of education in the Republican public education system, establish international relations, to comprehensively support and encourage the research and innovation activities of students and young people, above all, creative ideas and creativity of the younger generation.

Keywords: *International Assessment, PISA, PIRLS, TALIS, TIMSS.*

Respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan bir nechta qarorlar qilindi:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi (keyingi o'rinlarda Ta'lim inspeksiyasi deb ataladi), Xalq ta'limi vazirligi, Tashqi ishlar vazirligi hamda Moliya vazirligining:

a) quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni (keyingi o'rinlarda xalqaro tadqiqotlar deb ataladi) tashkil etish:

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) — boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;

The Programme for International Student Assessment (PISA) — 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

The Teaching and Learning International Survey (TALIS) — rahbar va pedagog kadrlarning umumiy oʻrta taʼlim muassasalarida oʻqitish va taʼlim olish muhitini hamda oʻqituvchilarning ish sharoitlarini oʻrganish uchun;

b) Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Taʼlim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Taʼlim sifatini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini tashkil etish toʻgʻrisidagi takliflariga rozilik berildi.

2. Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yoʻnalishlari etib quyidagilar belgilandi:

✚ xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda Oʻzbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish;

✚ taʼlim tizimida oʻqish, matematika va tabiiy yoʻnalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yoʻnaltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

✚ taʼlim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni oʻrnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va oʻtkazishda ishtirok etish;

✚ taʼlim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar oʻtkazish;

✚ taʼlim sifatini baholash boʻyicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qoʻllab-quvvatlash;

✚ umumiy oʻrta taʼlim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini taʼminlash;

✚ Oʻzbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;

✚ xalqaro baholash dasturlarini taʼlim jarayoniga joriy etish boʻyicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilgʻor tajribani ommalashtirish va uning asosida taʼlim muassasalari uchun tavsiyalar va qoʻllanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

✚ o‘qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlar bo‘yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo‘yicha o‘quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash.

3. Quyidagilar:

Xalqaro tadqiqotlarda O‘zbekiston Respublikasining ishtirok etishiga tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha “yo‘l xaritasi” 1-ilovaga muvofiq;

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining tuzilmasi 2-ilovaga muvofiq tasdiqlandi.

Ta’lim inspeksiyasi boshlig‘iga, zarur hollarda, Milliy markaz tuzilmasiga xodimlarning umumiy cheklangan soni hamda mehnatga haq to‘lash jamg‘armasi doirasida o‘zgartirishlar kiritish huquqi berildi.

Yuqoridagi qabul qilingan qarorlardan shuni xulosa qilish mumkinki, o‘quvchilarini xalqaro baholash dasturi orqali o‘qish, matematika va tabiiy-ilmiy savodxonliklarini oshirish va ularning mantiqiy fikrlash doirasini yanada takomillashtirishdan iborat hisoblanadi. Buning uchun bizga eng avvalo, yuqori natijlarga ko‘rsatgan xorij tajribalaridan foydalanishni taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda O‘zbekiston Respublikasining ishtirok etishiga tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son qarori. Toshkent sh. 2018 y.

2. **H.B.Saypillayeva. “Mechanisms of library culture development in students”.** *Web of Scholars: Multidimensional Research Journal (MRJ)-_Volume: 01 Issue: 06 / 2022.*

3. **H.B.Saypillayeva. “The role of electronic educational literature for the system of continuing education”.** *International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education. October 15 th 2022.*

4. **H.B.Saypillayeva. “Mecanisms for the development of a culture of reading in students”.** *International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education. May 10 th 2022.*

**REGULATORY FRAMEWORK OF TECHNOLOGIES FOR STUDYING
READING, MATHEMATICS AND NATURAL-SCIENTIFIC LITERACY
THROUGH THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM FOR
ELEMENTARY STUDENTS**

Majidov Dilshod

Teacher of Jizzakh State Pedagogical University

Email: dmajidov@mail.ru

Azimova Dilnoza

Master of Jizzakh State Pedagogical University

Email: dazimoava@mail.ru

ANNOTATION

This article will talk about the decision of the Cabinet of Ministers in order to organize international research in the field of assessment of the quality of education in the Republican public education system, establish international relations, to comprehensively support and encourage the research and innovation activities of students and young people, above all, creative ideas and creativity of the younger generation.

Keywords: *International Assessment, PISA, PIRLS, TALIS, TIMSS.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о постановлении Кабинета министров в целях организации международных исследований в области оценки качества образования в системе народного образования республики, установления международных связей, всесторонней поддержки и стимулирования научно-

исследовательской и инновационной деятельности учащихся и молодежи, прежде всего творческих идей и творчества подрастающего поколения.

Ключевые слова: международная оценка, PISA, PIRLS, TALIS, TIMSS.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining qarori haiqda so'z boradi.

Kalit so'zlar: Xalqaro baholash, PISA, PIRLS, TALIS, TIMSS.

Several decisions were made by the Cabinet of Ministers in order to organize international research in the field of assessment of the quality of education in the Republican public education system, to establish international relations, to comprehensively support and encourage the research and innovation activities of students and young people, and above all, the creative ideas and creativity of the younger generation:

1. The state inspectorate of quality control of Education under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan (next called the Inspectorate of Education), the Ministry of public education, the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Finance:

(a) the organization of International Studies (referred to as International Studies) on the following international assessment programs:

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) to assess the level of reading and understanding of text by primary 4th graders;

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — to assess the level of assimilation of 4th and 8th graders in mathematics and natural orientation;

The Programme for International Student Assessment (PISA) is a 15 — year-old student's assessment of literacy in reading, mathematics and Natural Sciences;

The Teaching and Learning International Survey (TALIS) is a survey of the teaching and learning environment and the working conditions of teachers in general secondary educational institutions of the executive and pedagogical personnel;

b) the proposals of the State Inspectorate for quality control of Education under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan to establish the National Center for the implementation of international research on quality assessment of Education were approved.

2. The following were established as the main tasks and areas of activity of the National Center:

- ✚ participation as a representative of the Republic of Uzbekistan in the organization and coordination of international research;

- ✚ to conduct scientific research aimed at the development and introduction of innovative methods for the development of literacy in the educational system, mathematics and Natural Sciences;

- ✚ to establish international relations in the field of quality assessment of education, to develop and implement international projects, to participate in the organization and holding of international scientific conferences and symposia;

- ✚ conducting fundamental and Applied Research in the field of quality assessment of Education;

- ✚ scientific and methodological support of research on the assessment of the quality of Education;

- ✚ ensuring the successful participation of general secondary institutions in international research;

- ✚ Comparative comparison of the results of the Republic of Uzbekistan recorded in international assessment programs with the results of other countries;

✚ systematic monitoring of the introduction of international assessment programs into the educational process, popularization of advanced experience in this area and participation in the development of recommendations and manuals for educational institutions on its basis;

✚ preparation of educational and methodological recommendations for improving the skills of pedagogical personnel in the field of reading, mathematics and natural sciences using innovative teaching methods.

3. The following:

According to Appendix 1 “roadmap” on preparation for participation of the Republic of Uzbekistan in International Studies;

The structure of the National Center for the implementation of international research on the assessment of the quality of Education under the state inspectorate for quality control of Education under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan was approved in accordance with Appendix 2.

The head of the educational inspection, if necessary, was allowed to make changes to the structure of the National Center within the framework of the total limited number of employees and the remuneration fund.

From the above decisions, it can be concluded that through the program of international assessment of its students, reading, mathematics and natural-scientific literacy are considered to increase and further improve their framework of logical thinking. To do this, it is necessary, first of all, to use the overseas experiments that have shown us to high results.

LIST OF LITERATURE USED

1. *In international research on international assessment programs, the task of the ministers to prepare for the work of the Republic of Uzbekistan is the decision of the son of December 8, 2018-997. Tashkent City 2018.*

2. H. B. Saypillaeva. "Mechanisms for the development of library culture in students". *Scientists website: multidimensional research journal (MRJ)- size: 01 publication: 06 / 2022.*

3. H. B. Saypillaeva. "The role of electronic educational literature in the system of continuing education". *International conference on Advance prescription in humanities, sciences and education. October 15 th 2022.*

4. H. B. Saypillaeva. "Mechanisms for the development of reading culture in students". *International conference on Advance prescription in humanities, sciences and education. May 10 th 2022.*

TEACHING A FOREIGN LANGUAGE THROUGH DIDACTIC GAMES TO PRESCHOOLERS

Isakulova Bakhtigul Khadjamovna

Teacher, English Department,

‘Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers’

National Research University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation: *The main components of any didactic game are the didactic and game task, game rules and actions, the result and didactic material. In some didactic games, there may be a plot and a role. The goal of the article is to clarify the importance of some didactic game techniques used in teaching FL to preschoolers.*

Key words: *methods, game methods, preschoolers, educational tasks, didactic games, lexical materials, skill, ability, multimedia presentations, role-playing game.*

INTRODUCTION

The game as a means of teaching a foreign language is considered in the research works of K. A. Rodkin, M. F. Stronin, E. I. Negnevitskaya, D. Strange and other scientists and has found wide application in the practice of teaching a foreign language. At an early stage of language learning, game methods and techniques arouse increased interest in children, positive emotions, help to focus on the learning task, which becomes the personal goal of the preschooler. The solution of an educational task in a playful way occurs with less expenditure of the nervous system, requires less volitional effort from the child. The game in the process of communication in a foreign language is always emotionally colored, which contributes to the rapid and lasting assimilation of linguistic, and primarily lexical material.

METHODOLOGY

In the technology of forming lexical skills, the main stages of work on vocabulary are distinguished: familiarization with new material; training; development of skills and abilities to use vocabulary in various types of speech activity, which are a single whole. Familiarization of preschoolers with vocabulary is carried out mainly through non-translating techniques: showing an object, pictures, actions, since most of the lexical units reflect objects and objects of reality.

DATA COLLECTION AND ANALYSIS

Training techniques include:

- 1) pronunciation of words, phrases, sentences in audio recording or behind the teacher;
- 2) oral compilation of phrases with a new word;
- 3) the use of a new word in different speech patterns, etc.

At this stage, the primary phonetic training involves imitation exercises, that is, repeated repetition, pronunciation of the word not only in isolation, but also in phrases and sentences. All this contributes to the memorization of a lexical unit, its introduction into memory, that is, the accumulation of a dictionary¹. This type of exercise allows children to master the sound form of lexical units, provides the formation of an approximate pronunciation, that is, one that does not distort the meaning of the word, which is necessary for the act of communication to take place. But repeated repetition of words does not cause much interest in children. In this case, the game can serve as a training exercise. Phonetic development of new words can be carried out in the game "Echo", but by performing the reproduction of the word after the teacher, the children are already playing. For this game, a special attribute is used, a picture that imitates sound, which changes its size. Children pronounce a new word after the teacher three times, each time pronouncing the word quieter and quieter. The games "Optimist and Surprised", "Fast Fun", "Our Turtle Girlfriend", which are held at the training stage,

¹ Rogova G. V., Vereshchagina I. N. Methods of teaching English at the initial stage in a general educational institution: A manual for teachers and students of pedagogical universities - 3rd edition / G. V. Rogova, I. N. Vereshchagina. - M.: Education, 2000. - 232 p.

and later serve as a kind of repetition of the studied material, allow you to influence the emotional sphere of the child and also contribute to memorizing vocabulary.

Performing a training exercise, children pronounce words cheerfully, surprised, quickly, slowly. The game "Visiting Dunno" allows kids to listen to lexical units again, teach them to respond affirmatively or negatively to how Dunno calls animals, toys, color or number of objects, etc. The game "Magic scarf", with which the teacher closes objects on the table, one of which disappears with a raised handkerchief, contributes to the development of attention and memory.

The didactic task of the children is to name the disappeared object in English. In order to support children's activity aimed at mastering lexical units, the teacher must combine traditional means, subject and picture visualization, with innovative ones, which allow stimulating the child's interest and inquisitiveness in learning about the world around them by means of a foreign language. One of these tools is a multimedia presentation. Multimedia presentations (hereinafter referred to as MMPs) are a convenient and effective way of presenting information using computer programs. MMP is a combination of computer animation, graphics, video, music and sound, which are organized into a single environment and hold the attention of a person for the longest time.

RESULT AND DISCUSSION

The main didactic properties of multimedia is the integration of various types of information (text, sound, video, etc.) that affect several human senses, causing an emotional reaction of the student and interactive interaction with students, i.e. involving students in an active learning process, stimulation of their cognitive activity. These two properties distinguish MMP from other learning tools. According to E. S. Polat, these properties determine the didactic functions of MMP¹ as a means of teaching through their purpose, role and place in the educational process: to integrate different types of information in one object, influencing the senses; stimulate the

¹ Chudochina, T. P. Game in teaching preschool children a foreign language / T. P. Chudochina. - Text: direct // Actual issues of modern pedagogy: materials of the III Intern. scientific conf. (Ufa, March 2013). - T. 0. - Ufa: Summer, 2013. - S. 76-78.

cognitive process; interact interactively with students; create conditions as close as possible to reality for the development of learning skills, etc¹. For example, when studying the topic “Animals”, in order to repeat thematic vocabulary, you can use the game “We are Pathfinders”. On one of the slides, you can “search” for animals in the forest by following their tracks, on the other, by listening to their voices, and on the third, after carefully examining the forest, identify the animals that hid behind the bushes, behind the flowers, behind the trees, where you can only see the ear, tail or paw.

When children have a good command of lexical units, know their meaning, pronounce them correctly, use them in sentences, and are able to combine them with previously studied vocabulary, for example, adjectives denoting color, size, communication exercises can be used. The purpose of such exercises is to describe, tell, question, etc. These exercises can also be carried out in the form of a role-playing game that has a clearly defined didactic structure. The structural components of role play are the roles that children take on; game actions and deeds through which they realize their roles; game use of objects; real relationships between playing children (remarks, remarks that regulate the game).

Role-playing as a whole and its structural components have different meanings for children and the teacher. In the process of playing, children, first of all, are guided by the enjoyment, and not by the significance of the result of the game. For teacher, the structural components of a teaching role-playing game are:

- 1) gaming, practical, educational and developmental goals;
- 2) the content of the role-playing game, which is based mainly on the educational material of the current conversational topic and which acquires a certain plot organization and development;
- 3) a set of social and interpersonal roles through which children realize a significant part of the content of a particular role-playing game;

¹ Bukharina M. Yu. Multimedia: from street shows to teaching aids / M. Yu. Bukharina // Foreign languages at school. - 2009. - No. 5.

4) communicative and linguodidactic conditions, i.e., first of all, the educational and communicative situation created by the children themselves under the guidance of a teacher;

5) props - any items that are somehow included in the role-playing game and acquire a symbolic, communicating meaning.

Communicative conditions are not only the creation of an educational and communicative situation, but the creation of a favorable psychological climate, an atmosphere that predisposes children to interpersonal interaction, showing interest and creative initiative throughout the game¹. An example is the role-playing game "We are going to the zoo", in which the children are pedestrians at the beginning. Walking along the "street", they sing a song: We go, go, go, We go to the Zoo. We go, go, go I and you! Obeying the rules of the road, they cross the street on a zebra, naming the colors of the traffic light and reading the poem "The traffic light". In the "zoo", which is modeled with the help of MMP, each child becomes a guide, names the animal, describes its color, size, names the actions that the animal performs, expresses its attitude towards the animal. Visitors to the zoo, being polite, thank each guide. After the tour, the teacher discusses with the children their trip to the zoo, asks about the number of animals, what kind of animals they are, wild or domestic, reminds us that we must take care and take care of animals, and, being on the street, follow the rules for pedestrians.

CONCLUSION

Thus, the use of games in the process of teaching preschoolers a foreign language enhances the learning effect, increases their motivation to learn the language in an exciting interactive way, and contributes to the development of speech skills and abilities.

¹ Filatov V. M., Filatova G. E. Theory and practice of early teaching foreign languages. Textbook for pedagogical colleges, language pedagogical universities. - Rostov N / D: Anion, 1999. - 384 p.

The list of used literature

1. Bukharina M. Yu. Multimedia: from street shows to teaching aids / M. Yu. Bukharina // Foreign languages at school. - 2009. - No. 5.
2. Vygotsky L.S. Psychology of child development. - M.: Publishing House Meaning, Publishing House Eksmo, 2005. -512p. — (Library of World Psychology).
3. Rogova G. V., Vereshchagina I. N. Methods of teaching English at the initial stage in a general educational institution: A manual for teachers and students of pedagogical universities - 3rd edition / G. V. Rogova, I. N. Vereshchagina. - M.: Education, 2000. - 232 p.
4. Filatov V. M., Filatova G. E. Theory and practice of early teaching foreign languages. Textbook for pedagogical colleges, language pedagogical universities. - Rostov N / D: Anion, 1999. - 384 p.
5. Chudochina, T. P. Game in teaching preschool children a foreign language / T. P. Chudochina. - Text: direct // Actual issues of modern pedagogy: materials of the III Intern. scientific conf. (Ufa, March 2013). - T. 0. - Ufa: Summer, 2013. - S. 76-78. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/68/3604/> (date of access: 04/23/2023).

THEORETICAL APPROACHES TO THE CONCEPT OF FOREGROUNDING

Bukharbayeva Kamola

Master. Department of Linguistics

Uzbekistan State World Languages University

***Annotation:** The foregrounding a technique that reveals itself rather than hides itself. He finds the most obvious examples of foregrounding in the works of Stern, Joyce, Rimbaud, Faulkner and Beckett, and to explain the essence of estrangement he uses Beckett's apology for Joyce's artistic method.*

***Keywords:** foregrounding, linguistics, cohesion, convergence, cognitive science, external imagery, metaphor.*

INTRODUCTION

The foregrounding, according to Arnold, covers different types (subtypes) of contextual ordering: cohesion, convergence, deceived expectation, outstanding feature, strong position, etc. The foregrounding a technique that reveals itself rather than hides itself. He finds the most obvious examples of foregrounding in the works of Stern, Joyce, Rimbaud, Faulkner and Beckett, and to explain the essence of estrangement he uses Beckett's apology for Joyce's artistic method¹. When it is recalled that to critics who, while rejecting Joyce's strange method, caustically remarked that Joyce writes books "not in English" (cf. not only to read, but also to watch and listen. Joyce's writing is not about something, it is "his writing is not about something, it is that something itself"². The drafts of legendary novels provide us with a unique opportunity to trace

¹ file:///C:/Users/User/Downloads/Foregrounding_by_Schirova2015.pdf

² Cuddon J. A. The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. Third Ed. L., 1992.

Joyce's "step-by-step change" of the text "from the norm to the author's neoplasm"¹. Once again confirming the validity of R. Jakobson's words about the regularity of the union of linguistics and literary criticism, the foregrounding forms an important research problem in both sciences. So, in the description of I.V. Arnold, who has long become a classic for a Russian linguist, the foregrounding is interpreted "as a unit of the textual level, built on top of the level of stylistic devices²; a formal technique that makes the statement more meaningful.

METHODOLOGY

All of them do not exclude each other, but can occur separately and together, spreading to the entire text or to its individual parts. Literary contexts for the use of the concept of foregrounding are no less diverse. The term is used to: describe the mimetic mode of artistic creation in Renaissance literature; stylistic experiment in modernist literature; differences between postcolonial literature and the literature of the imperialist center, etc³. Despite a rather long history of comprehension in the humanities, the concept of foregrounding is still being actively discussed today, and its new interpretations naturally take into account the principles of the cognitive scientific paradigm. Refinement of the principles of foregrounding based on the approaches of cognitive science makes it possible to describe the basic principles of text organization based on the universal mechanisms of attention distribution and language methods of implementation.

RESULTS AND ANALYSIS

Cognitive science characterizes the foregrounding as a concept and proceeds from the special significance of the psychological aspects of this phenomenon, the role it plays in the processes of text generation and text perception. The foregrounding is correlated with "the importance of placing the language form in the foreground, which

¹ Sergaeva Yu.V. *Linguo-cognitive mechanisms of creative search (on the basis of drafts by J. Joyce)* // Bulletin of the Leningrad State University. un-ta im. A.S. Pushkin. Series Philology No. 4 (18) St. Petersburg, Publishing House of Leningrad State University

² Arnold I.V. *Semantics. Stylistics. Intertextuality*. SPb., 1999. Gavranek B. *Tasks of the literary language and its culture* // Prague Linguistic Circle. M., 1967. S. 338–378.

³ Douthwaite J. *Towards a Linguistic Theory of Foregrounding* Torino, 2000.

acts as a search stimulus, or a key in the processes of linguistic information processing (Kubryakova, Demyankov, Pankrats, Luzina, 1996). L.G. Luzina notes the connection between the psychological reality of the foregrounding concept and surprise, surprise, and increased attention, which, in her opinion, distinguish the foregrounding from another concept that is similar in content - emphasis materiality V.Z. Demyankov, who analyzes the same set of concepts in detail, writes that, although they receive ambiguous interpretations, they are within the unified framework of cognitive theories, "accepting that he himself is at the center of the inner world of each person," and perceiving the world as an intersubjective reality. "The logically coherent system of 'relevance'" by which a person is guided in life determines both what he assumes, and his motivation, and his action in the social world "¹

DISCUSSION AND CONCLUSION

As they can be seen, the idea of foregrounding is productively used to analyze and explain the mechanisms of generation and actualization of textual meanings. The hierarchy of textual significances established with the help of extension allows one to see the connections between the textual whole and its individual parts, to highlight the main thing against the background of the secondary. The ability of a text element to be put forward is usually associated with a wide range of artistic means that are perceived as forms of deviation from the usual use of language: repetition, metaphor, unusual syntactic organization of the text, pun, alliteration, etc. In the broadest sense, poetic language itself is sometimes recognized as deautomatized. It is justified to note, however, that the aesthetic significance of the elements of a literary text is not limited to external imagery, and the absence of metaphorical images rich in associations in the text does not indicate its stylistic poverty.

¹ Kubryakova E.S., Demyankov V.Z., Pankrats Yu.G., Luzina L.G. A short dictionary of cognitive terms. M., 1996. Literary encyclopedia of terms and concepts. Ed. Nikol'yukina N.M., M., 2001.

REFERENCES

1. Arnold I.V. *Semantics. Stylistics. Intertextuality*. SPb., 1999. Gavranek B. *Tasks of the literary language and its culture // Prague Linguistic Circle*. M., 1967. S. 338–378.
2. Cuddon J. A. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Third Ed. L., 1992.
3. file:///C:/Users/User/Downloads/Foregrounding_by_Schirova2015.pdf
4. Sergaeva Yu.V. *Linguo-cognitive mechanisms of creative search (on the basis of drafts by J. Joyce) // Bulletin of the Leningrad State University. un-ta im. A.S. Pushkin. Series Philology No. 4 (18) St. Petersburg, Publishing House of Leningrad State University*
5. Douthwaite J. *Towards a Linguistic Theory of Foregrounding* Torino, 2000.
6. Kubryakova E.S., Demyankov V.Z., Pankrats Yu.G., Luzina L.G. *A short dictionary of cognitive terms*. M., 1996. *Literary encyclopedia of terms and concepts*. Ed. Nikol'yukina N.M., M., 2001.

“AQLLI” NISHONLAR VA TRENAJYORLAR

Salimov Xolmurod Narzimurodovich

Podpolkovnik, CHOTKMBY da qurollanish va otish kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada noyob ishlanmalar "Aqli", electron, nishonlar va raqamli maydon tizimlar yoritilgan. Novator maqsadli kompleksi xam yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Aqli nishon, "aqli" simulyator, electron nishonlar, karton nishon, Novator, o‘q otish, trenajyor, zirhli plastina.

KIRISH

O‘quv poligonlarda o‘q otish va otish sportini o‘rgatish bo‘yicha noyob ishlanmalar namoyish etdilmogda. Dunyoda bir qancha mamlakatlarda to‘liq raqamli nishonli maydon tizimi ishlab chiqilmogda va yaratilmogda, bu harbiy sohada ham, sportda ham otish bo‘yicha mashg‘ulotlarni avtomatlashtirish va qulaylikning mutlaqo yangi darajasiga olib chiqadi. Ilmiy-fantastik filmlarga bo‘lgani kabi, hatto golografik nishonlar ham tez orada haqiqatga aylanadi, bu shubhasiz o‘yinlar va o‘yin-kulgilar sohasida haqiqiy yutuq bo‘lishi mumkin.

O‘q otish poligonlarda eng ommabop va foydali nishon tizimlarining ishlashi namoyish etilmogda. Shulardan birini kurib chiqamiz. Otish paytida odam nishon vazifasini bajaradigan ob‘ektни nishonga oladi va ultratovushli tizim va uning dasturiy-apparat kompyuter tizimni aynan shu nishondagi aniq zarba nuqtalarini ushlaydi va bir zumda ma‘lumotlarni terminalga uzatadi, nishon kvadrat yoki ultratovushli signal chiqaradigan radiator kabi bo‘lishi mumkin va o‘q bu ko‘rinmas ekran orqali uchib o‘tadi va bu zarba bizning koordinatalar sistemamizda ko‘rsatiladi. Daqiqada mingtagacha urish aniqlangan. Darhaqiqat, zamonaviy raqamli texnologiyalar va oddiy elektronika tufayli butun dunyo bo‘ylab otishmalar yuz yil davomida o‘tib kelayotgan oddiy klassik karton nishonlarini “jonlantirishga” muvaffaq bo‘lamiz.

Ushbu texnologiya amaliy otishni o'rganishdan klassik uch zonali nishon misolida namoyish etilmoqda. Bu oddiy karton nishonga o'xshaydi, faqat unga ma'lum bir joyda elektrodlar ulangan. Nishonga o'q otishda simsiz aloqa kanallari orqali zarbalar haqidagi barcha ma'lumotlar otuvchining smartfoniga yuboriladi va natijalarni hisoblash, nishonlarni o'zgartirish yoki teshiklarni muhrlash uchun hojat qolmaydi.

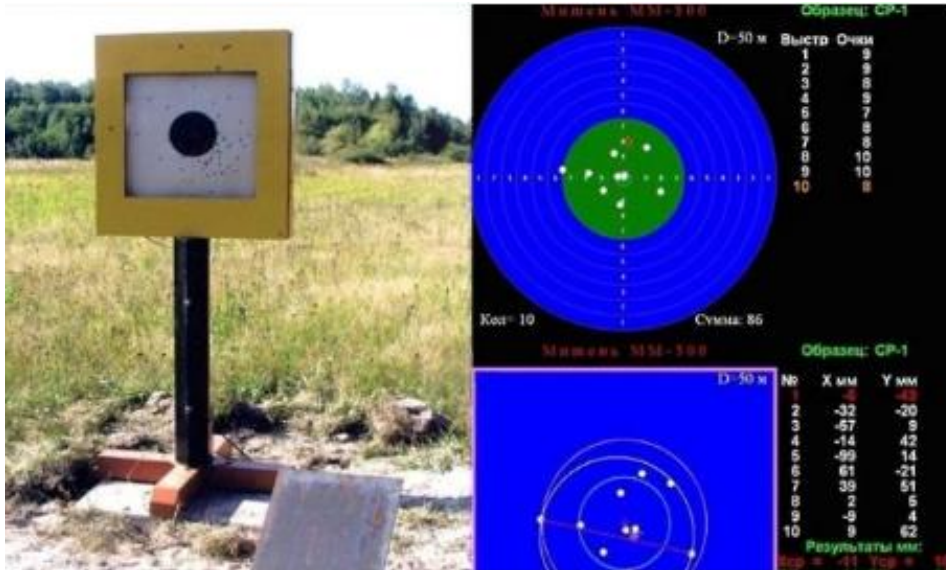
Zirhli plastina bilan himoyalangan, nishonlar arzon emas. Karton nishonlar, qancha chop etilishiga qarab, 100 dona yoki 100 ming dona, narxi bir maqsad uchun taxminan 50 dan 100 barobar o'zgaradi, Shu bilan birga, bunday elektron karton nishonlar an'anaviy nishonlardan yaxshi va bitta o'quv mashg'uloti uchun yetarli bo'ladi.

Electron nishonlarga qo'shimcha ravishda, o'q otish musobaqalari yoki jonli o'q otish bilan harbiy mashqlar natijalarini avtomatik ravishda raqamlashtiradigan bir qator integratsiya dasturiy ta'minot va apparat yechimlarini ishlab chiqish kerak buladi. Siz deyarli bir zumda mashg'ulotlar natijalarini, jangovar tayyorgarlik sifatini kuzatishingiz va hatto o'q-dorilar iste'molini kuzatishingiz mumkin buladi.

Harbiy texnikaning zamonaviy trenajyorlari nafaqat ilmiy-konstruktorlik ishlarining noyob namunalari, balki hayotga xavf tug'dirmasdan bebaho tajriba orttirish, shuningdek, mutaxassislarni tayyorlash xarajatlarini minimallashtiradi. Harbiy xizmatchilar simulyatorlarda soatlab "aqlli" nishonlarga otish orqali ularga haqiqiy jangda yordam beradigan ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Taxminan 19-asrning ikkinchi yarmidan boshlab ko'plab davlatlar qo'shinlari qo'l qurollari bilan qurollangan. Va darhol harbiy xizmatchilarni o'q otish qurollaridan

o'qitishga o'rgatish va tegishli ko'nikmalarni rivojlantirgan. Yillar davomida o'quv jihozlari takomillashtirildi va bugungi kunda buning uchun "aqlli" simulyatorlar yaratilmoqda va maxsus sensorlar nishonlardagi teshiklarni almashtirmoqda.

Ushbu sohadagi yangiliklardan biri Novator maqsadli kompleksi shulardan biridir. "Novator" ning o'ziga xosligi shundaki, u analoglardan farqli o'laroq, u nafaqat zarba faktini va ularning o'rnini ko'rsatadi, balki ikki metrgacha radiusda o'tkazib yuborilgan narsalarni ham ko'rsatadi. O'q otuvchi va instruktor o'q qanchalik va qaysi tomonga og'ib ketganini ko'radi va olovni aniqroq tuzatishi mumkin.

"Aqlli" nishon o'z nomini to'liq oqlaydi, chunki majmua innovatsion texnik yechim – o'qlarning uchish yo'lini aniqlashning akustik tizimiga asoslangan. Barcha natijalar kompleksning bir qismi bo'lgan kompyuter monitorida, boshqaruv bloki, printer va kabel aloqa liniyalari bilan birga ko'rsatadi.

Novator daqiqada 2000 tagacha otish tezligida otish natijalarini qayd etadi. Bu 5,45 dan 12,7 mm gacha bo'lgan kalibrli qurollardan bitta otish va portlashlar bo'lishi mumkin. Kelajakda texnik imkoniyatlarni kengaytirish - kompleksni yanada katta kalibrli otish qurollaridan foydalanish, shuningdek, radio orqali boshqarish imkoniyatini qo'shish rejalashtirilmoqda.

O'quv majmuasi harbiy xizmatchilarni otishma bo'yicha samarali o'qitishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1. Kalutskiy I. N. Opit ispolzovaniya elektronnix strelkovix trenajerov, interaktivnogo lazernogo i multimediynix tirov dlya ognevoy podgotovki*
- 2. Internet ma'lumotlar.*
- 3. Gruppa kompaniy Tranzas. Elektronniye texnologii [Elektronniy resurs] – Rejim dostupa:<http://www.transas.ru>, svobodniy.*
- 4. Computer Training Systems for Russians armored vehicles [Elektronniyresurs] – Rejimdostupa:<http://logos.mephi.ru>, svobodniy.*

MEANS OF EXPRESSION OF WISH CATEGORY IN ENGLISH

Kaipova D.B

Master's degree student.

Uzbekistan State University of World Languages

Abstract: *the article deals with the notion of modality and identifies the means of Wish category of English language. There given semantic meanings of “wish” expressions. There are fulfilled and unfulfilled wishes.*

Keywords: *wish, meaning of modality, main and auxiliary verbs, reality /irreality.*

Inrtoduction

The notion modality has an important impact on language. Many expressions in our lives are related to modality. The study of modality is called ‘Tropology’. The first man to introduce the notion "modality" into science was Aristotle. Sh. Bally says: "Modality is a heart and soul of the sentence". Modality is a category of linguistics which expresses the speaker's/writer's attitudes (*mode of reassurance, possibility, obligation, necessity, prediction, willingness, permission, volition, ability*), or how the speaker or writer feels about a state or event. Modal verbs are the main carriers of modality.

The studies on the concept of modality have been investigated and developed by V.V.Vinogradov, Galperin, M.A.Blokh, Erhart, Jespersen, F.R.Palmer, I.B.Morozova, Lewis, Sh.Ballie, Coates. Palmer argues that “Modals are important and at the same time are difficult area in English grammar” (1979, Preface) He defines that modals and modality are inseparable.

A number of scholars have assumed wish as the meaning of modality and have made attempts to prove this thesis. (Ballie, 1955; Bogdanov, 1977) Some scholars determine modality parameters as: the attitude of the speaker to the situation and the

status of the situation concerning reality /irreality. The latter model appeared to be one of the functional theories of diachronic morphology. In this case wish is affirmed. We come to the conclusion that the verbs denoting "wish" can express the modality by the enumerated sema beginning from strong wish to the weaker one. Wish means of expression are given below:

Means	Explanation	Examples
1. <u>MAIN VERBS</u>	<p><i>Wish</i>-refer to past, present or future</p> <p><i>Hope</i>- is mainly used in wishes. .</p> <p><i>Want</i>- informal, expresses a wish, fulfilled and unfulfilled</p> <p><i>Like</i>- a wish about a future situation</p> <p><i>Prefer</i>- express a wish in relation to present, future or past.</p> <p><i>Love</i>- express fulfilled wishes</p>	<p>I wish I were there(present)</p> <p>I hope Hugh has apologized</p> <p>We wanted to establish peace.</p> <p>He would like to talk</p> <p>They would prefer to vote</p> <p>I would love to sail if I could afford it</p>
2. <u>AUXILIARY VERBS</u>	<p><i>May</i>-express fulfilled present and future wishes</p> <p><i>Had</i>- express unfulfilled wishes, used in inversion.</p> <p><i>Were</i>- express unfulfilled wishes that refer to present</p> <p><i>Might</i>-express unfulfilled wishes referring to past and present. It's used in inversion.</p> <p><i>Could</i>-expresses fulfilled wishes related to present. It implies that what is wished is not and never will be attained: “</p> <p><i>Would</i>- expresses fulfilled and unfulfilled wishes and refers to past, present and future.</p> <p><i>Will</i>- expresses fulfilled wishes related to present and future.</p>	<p>May she rest in peace</p> <p>Had I but taken your advice!</p> <p>O were he only here!</p> <p>Might he come in time!</p> <p>O, could you only go ahead!</p> <p>Would that everyone treated me considerately!</p> <p>Will you post this letter for me?“(request)</p>
3. <u>INVOCATION</u>	Wishing the addressee good by invoking God, The Lord or Heaven	The Lord bless him!
4. <u>IMPRECATION</u>	The speaker wishes that God or Heaven would do smth bad to the addressee	The devil take you

<u>5.</u> THE PASSIVE	Fulfilled wishes referring to present/future; followed by the verb “be” and the subject:	<i>God be praised</i> <i>Blessed be God!</i>
<u>6.</u> IMPERATIVE-	Fulfilled wishes ;refer to present/future. Three forms: a. Verb + complementation, b. please, c. let.	a. Be happy! Have a nice journey! b. Please, be thinking about me. c. Let us proceed!
<u>7.</u> SUBORDINATE CLAUSES-	Wishes are unfulfilled; refer to past, formed by if and that	If it were only true! If only I could swim!
<u>8.</u> INTERJECTIONAL FORMS	Followed by infinitive clause/prepositional phrases.	<i>Oh to be rich!</i> <i>Oh to see them</i>
<u>9.</u> STEREOTYPED PHRASES	These are six phrases: ➤ it is time ➤ would rather ➤ heaven forbid ➤ suffice it to say ➤ far be it from ➤ woe betide	It’s time to go home I’d rather you had told me about it Heaven forbid he should suffer Suffice it to say we won Far be it from her to settle it Woe betide the founders.
<u>10.</u> FOSSILISED WISHES	They include congratulations (Happy New Year, Happy Birthday), felicitations (Good luck.), invocations and greetings (Good morning.)	Fossilised wishes are fulfilled due to their reference to future.
<u>11.</u> MISCELLANEOUS TYPES OF WISHES	Miscellaneous types of wishes are all wishes that vary in form. In general, these wishes are fulfilled and refer to future. First, elliptical forms are used. In these forms , a verb like wish, hope or may is deleted, this is since the wish is for certain addressee with whom the speaker is familiar (I or We hope, wish)	➤ More power to your elbows! ➤ My warm regards. ➤ Peace and rest.

Conclusion

Modality is closely connected to our everyday lives. Modality is the attitude of a speaker to the utterance. In linguistics the grammatical category that is all about how we express our wants, wishes, and desires is called optative modality. The category of

wish has eleven means of expression which have their significant roles in linguistics. There are fulfilled and unfulfilled wishes according to their reference to past, present and future. The concept Wish is one of categories of modality which expresses the speaker's attitudes *of willingness or volition*. And the means of expression of wish can vary starting from main verbs to miscellaneous types of wishes.

References:

1. <https://dictionary.cambridge.org/https://www.merriam-webster.com/dictionary/wish>
2. Kunin A. V. *Course of phraseology of modern English*. Moscow: Vyssh. shk.; Dubna: Feniks, 1996, 381. (In Russ.)
3. Teliya V. N. *Russian phraseology: Semantic, pragmatic and linguacultural aspects*. Moscow: Iazyki rus. kultury, 1996, 284

SOME THEORY ABOUT SUB-GROUPS OF TRANSLATION

Saidova Hurriyat Zafar kizi

(Student of SamSIFL)

***Annotation:** This article is written about translation of scientific and technical texts must meet the following requirements: adequacy, equivalence, information content, accuracy and logical presentation. Moreover, in addition to knowledge of translation techniques, the translator needs to have knowledge of the field of knowledge and terminology of the specific technical field to which the text belongs. This is the main difficulty of such a translation, because the translator must be a highly qualified versatile specialist who not only knows the language perfectly, understands linguistic aspects, but also owns technical disciplines, which allows him to deeply understand the essence of the translated text.*

***Key words:** translation, text, technical translation, selective translation, oral annotation.*

Technical translation is used for the exchange of specific scientific and technical information between people who speak different languages, in other words, it is the translation of technical literature, such as scientific and technical articles, instructions, business contracts, etc.

A well-executed technical translation means that the style of the original text is maintained, the translated text, in turn, reflects the main features of the scientific and technical style: brevity and clarity of presentation, adherence to technical terminology, consistency in following information, unambiguous interpretation of facts.

As for the process of working on a translation, first a specialist translator, who also knows a technical specialty, works on the translation. Then, an editor works on the text, proofreading the final translation, and already at the last stage of the work, a

native translator can connect, who carries out a deep adaptation of the text for subsequent use by foreign readers.

It should be noted that the translation of scientific and technical texts has certain features, the main of which is the ambiguity of English words. Here the translator's skill lies in the ability to correctly select the meaning that most fully reflects the meaning of the term in each specific case.

Another significant problem is the presence of abbreviations and abbreviations in the texts, which can cause difficulties in interpretation even for technical specialists. Also, a lot of difficulties are caused by new words that have not yet officially taken root. In such cases, the translator has to look for the most appropriate translation of the word, which would be fully consistent with the original. In addition, the discrepancy between the requirements for abbreviations, GOSTs adopted in different countries, which can differ significantly from each other, also makes translation difficult. [2]

Translation in the field of information technology is becoming more and more in demand in the market of translation services every day. Translation of instructions and manuals for the maintenance of various devices and programs, technical descriptions for equipment and much more - all this refers to IT translation. Today it is already impossible to imagine the development of enterprises, individual sectors of the economy without the use of information technology. Of course, the vast majority of IT products are created in English, as the international language of communication, so the task of a translator is to adapt these products into other languages. At the same time, the breadth of use and the competitiveness of the product in a particular country depend on the correctness of the translation.

The problem of performing a high-quality translation on IT topics is that professional linguists, having only a humanitarian education, usually have a poor orientation in the subject area of translation. Therefore, constant active work in a specialty related to the field of IT technologies is extremely important for them.

It should be noted that translations in the field of information technology have certain features:

- in addition to the abundance of specialized terminology, the use of slang vocabulary is very characteristic, which can significantly complicate the understanding of the text and the translation process as a whole;

- binding to the English language (the main developers in the field of IT technologies are mainly the United States of America);

- active borrowing and widespread use of words (especially computer terminology) by people using information technology products. This is where the problem of “translating – not translating?” arises;

- rapid obsolescence of terminology (sometimes in 2-3 years);

- use of different terminology by competing corporations in software development;

All of the above suggests that higher requirements are placed on IT translators. In addition, such a translator must have an interest in innovation and be constantly ready to exchange experiences and improve their skills. [5]

Thus, the translator must remember and take into account all the nuances of translation in a specific technical area and be sure to constantly update his knowledge in a specific area of technical knowledge in order for the translations to be adequate, equivalent and meet quality indicators.

Consultative translation - a type of interpretation, including oral annotation, oral abstracting, selective translation from sight and interpretation of headings, performed by a consultant-translator referent-translator who can use the customer's knowledge as the main source of special information.

Thus, there are 5 types of technical translation in total: full written translation, abstract translation, abstract translation, express information type translation and consultative translation, each of which has a set of application rules and a sequence of execution.

The task of an interpreter-consultant is to help specialists who have little or no command of a foreign language to understand what is being said. It helps specialists to select the right material and make a decision on the issue of further processing of the material. The consultant interpreter makes an annotation or abstract on the material he has, for which, in any case, a careful study of the context is necessary.

LITERATURE

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). / Л. С. Бархударов - М.: «Международ. отношения», 1975. - 240 С.
2. Усачев В.А. Актуальные проблемы перевода научно-технических текстов в английском языке – Донецк: ВІСНИК ДонНУЕТ. - № 2 (58). - 2013. – С. 177-188
3. Даминов Н. К. СИНХРОН ТАРЖИМАНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ //PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 66-69.
4. Daminov, Navruz. "Using some strategies in simultaneous interpreting process." *E3S Web of Conferences*. Vol. 381. EDP Sciences.
5. Daminov N. K. *SIMULTANEOUS TRANSLATION INTERPRETING AS A MODERN TYPE OF TRANSLATION* //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 77-81.
6. Kudratovich D. N. *SOME VIEWS ABOUT TRANSLATION STRATEGY* //International Congress on Models and methods in Modern Investigations. – 2023. – С. 15-17.
7. Ziyotova Ra'no Utkir kizi. (2023). *FEATURES AND TECHNIQUES OF WRITTEN TRANSLATION . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 19(3), 32–35. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/5067>
8. Saidova Hurriyat Zafar kizi. (2023). *FEATURES OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL STYLE . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 19(3), 40–44. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/5069>
9. Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi (2023) *DEFINITION AND METHODS OF TRANSLATION PROCESS*. 176–179. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7802951>
10. Nurmatamatovna N. S. *GENERAL CHARACTERISTICS OF ORAL TRANSLATION*. – 2023.

LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF LITERARY TRANSLATION

Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi

(Student of SamSIFL)

***Annotation.** This article is devoted to some difficulties of literary translation. The translation of fiction in almost any case requires the use of imagination from the translator, but it is necessary to master this skill to an adequate extent so as not to misrepresent the author's work reproduced on paper. It happens that the original text seems meaningless, but this is not the fault of the author at all, but the lack of competence of the translator. Therefore, in order to avoid such ambiguities, the literary translator should make every effort to better understand the author's intention.*

***Key words:** expressions, adequate, vocabulary, syntactic, translator, stylistic devices.*

Literary translation is the translation of works of fiction. The main goal of literary translation is not only the correct understanding and achievement of equivalence, but also the creation in the target language of a text with equivalent semantic content. Literal translation is the basis of any kind of translation. It is necessary in order to help the translator to remove difficulties in translation[5].

We highlight the main difficulties that a translator faces when working on a literary text:

- Working with a text that involves the elimination of literal translation can always raise controversial issues, as some adhere to the need to convey the syntactic structure, while others take as a basis the reconstruction of a new text, along with the original.
- When translating set expressions, it is necessary to have a large vocabulary and various dictionaries.

- Preservation of the play of the author's words is a rather difficult moment, which not every translator can cope with. Some cases of puns cannot be translated, as a result of which the translator is forced to resort to substitutions or notes.

- The most common and most difficult to translate type of pun

- based on the use of full or partial homonyms. This type is used in the titles of books, movies, magazine articles and creates real agony for the translator when translating. However, translation is still possible, for example, by selecting homonyms that are more appropriate in context in Russian. Often a play on words is based on the ambiguity of a word or phrase.

- When translating humor, excellent knowledge of the language is not enough - skill is indispensable. Sometimes it is necessary to omit this or that expression and give color to other words, so to speak, to compensate.

In the original text, you can find all sorts of stylistic devices that are used in order to give the text more expressiveness. In order to correctly and vividly convey all the author's imagery when translating a particular text, the translator needs to preserve the style and cultural characteristics. He can either try to copy the device of the original, or, if this is not possible, create his own stylistic device in the translation, which has a similar emotional effect. The function of the stylistic device in the text is more important for the translator than the form. An important stylistic phenomenon that creates difficulty in translation cannot be omitted by the translator, he will create a different image, possibly in a different place in the text, but necessarily of a similar stylistic direction[7].

The translation of stylistic figures of speech each time confronts the translator with a choice: to preserve the underlying character or to replace it with another during translation. The basis for the replacement in translation may be the peculiarities of word usage in Russian. Translation of stable expressions is possible by using the equivalent.

A metaphorical epithet is widespread in the English language, which also constitutes a considerable difficulty for the translator. Again, the translator decides

whether to keep the figurative core of the figure of the original, or replace it with his own, while maintaining the style of the original work[6].

The difficulty in translating fiction lies in the fact that you must first find a phraseological unit in the original text, and then perceive it, since it is not always possible to find a complete phraseological equivalent. In conclusion, it is necessary to choose the desired way of translating the phraseological unit, which will correspond to the context.

These are not all the difficulties that arise in translation, however, the problems of literary translation discussed are the main points that make the work of a translator difficult, but quite exciting.

“A text is a sequence of symbolic units that are united by a semantic connection.” A literary text is an organized semantic system that has a certain aesthetic impact on the reader. The main goal of a literary text is the embodiment of the creative potential of the author and an adequate emotional and aesthetic impact on the addressee. The artistic text contains a combination of various stylistic means that give figurative expressiveness to the transmitted information. Literature of the artistic style differs from other types of styles, primarily in that it carries the author’s fiction and a completely different, but vivid representation of the surrounding reality.

Literary translation is almost impossible without creative transformations in the text. It involves the use of a large number of figurative and expressive means to more accurately convey the meaning of the original, as well as a certain number of so-called "liberties". Important features of a literary text are its semantic value, expressiveness of content, connection with historical events.

Often, a literary text contains various author’s notes in order to make it easier for the recipient to perceive the information. The translator becomes the first recipient of this information and interprets it for the next transmission.

When translating literary texts, a translator must not only have writing talent, imagination, intuition, but also be able to use creative qualities to an adequate extent. For the transmission of information contained in a literary text, the loss of neither the

author's individuality nor the emotional or intellectual side of the work is allowed. The translator is an intermediary between the author and the reader, so he must catch the author's meaning and convey it to the second.

LITERATURE

1. Даминов Н. К. СИХРОН ТАРЖИМАНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ //PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 66-69.
2. Daminov, Navruz. "Using some strategies in simultaneous interpreting process." *E3S Web of Conferences*. Vol. 381. EDP Sciences.
3. Daminov N. K. SIMULTANEOUS TRANSLATION INTERPRETING AS A MODERN TYPE OF TRANSLATION //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 77-81.
4. Kudratovich D. N. SOME VIEWS ABOUT TRANSLATION STRATEGY //International Congress on Models and methods in Modern Investigations. – 2023. – С. 15-17.
5. Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi (2023) DEFINITION AND METHODS OF TRANSLATION PROCESS. 176–179. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7802951>
6. Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi. (2023). USING INTERPRETATION IN TRANSLATING A LITERARY TEXT . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 19(3), 36–39. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/5068>
7. Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi. LITERARY TEXT AS THE SCIENTIFIC CONCEPT. *Tadqiqotlar* 2023, 12, 74-78.
8. kizi, K.D.J. 2023. The Main Features and Mechanism of Translation. *INTERNATIONAL JOURNAL OF LANGUAGE LEARNING AND APPLIED LINGUISTICS*. 2, 4 (Apr. 2023), 75–79.

FEATURES OF LINGUISTIC GENRE AND INSTRUCTION

Ziyotova Ra'no Utkir kizi

(Student of SamSIFL)

Annotation: *This article devoted to different genres of formal business texts, and all of them have been studied to varying degrees. Currently, the instruction genre is very common, since almost everything sold on the market, every program available for download in online stores and almost every human action in a given situation is accompanied by an instruction that makes our life easier and allows us to achieve what we want. result.*

Key words: *communication, text, instruction, information, document, descriptive, instructive.*

Instruction is an imperative speech genre that aims to inform the addressee of the procedure, methods and rules for the implementation of an action in order to encourage him to do the right thing.

The instruction refers to the texts of the official business functional style, is filled with technical content and has a standardized form. It is aimed at the general public, since the various operating instructions are usually used by a wide range of people in the field of everyday communication. It should be noted that despite the fact that instructions are a genre of business communication, they do not have the status of an official document. The speech genre of instructions includes two types of information - descriptive and instructive[1].

At the beginning of the text of the instruction, a descriptive part is given, which describes the product itself, namely its characteristics, special functions and purpose. This is followed by an instructive part, which provides information on the permissible and impermissible actions regarding the product in question.

The speech genre of "instructions" can be characterized by a variety of types of speech motivation. So, for example, according to scientists, the texts of the genre we are considering can be divided into "instructions" and "non-instructions". The author believes that instructions can be divided into several different groups:

1. Instructions for technical products and various devices, the text of which contains rules of conduct, instructions and an algorithm of actions in various situations (if we are talking, for example, about safety instructions).

2. Depending on the intended addressee, instructions can be divided into narrowly focused guides for specialists in this field and into instructions for a wide range of consumers of various services and goods.

3. Also, instructions can be divided according to the scope into household, medical, industrial, official, military, etc.

4. According to the structural features of the instructions, the author divides the regulated (standard) and non-regulated (non-standard). The latter are distinguished by a creative approach to the organization of the text, an unusual way of presenting information.

5. On a formal basis, the instructions are divided into expanded, detailed brochures, designed to accompany the user throughout the operation of the product, and short guides to action, containing the minimum necessary information (instructions-folds)[2].

Summarizing the above, we can single out the main functions of texts of the instruction genre - informative and regulatory: to familiarize the client with the features of the product and the rules for its safe use.

Among the great variety of genres of texts of the official business style, there is a certain unevenness in the number of studies on the topic of a particular genre. The instruction genre belongs to the second group of the aforementioned genres. In the modern world, this genre is very popular and often used, however, despite this, it is still little explored.

Each speech genre is characterized by its own characteristics, by which one or another genre can be distinguished from others.

The structural qualities of the text of the "instruction" genre include:

- 1) consistency
- 2) connectedness and integrity
- 3) precision
- 4) clarity, understandability, accessibility

Texts of the speech genre "instructions" have a common structure, but unlike other genres of official business style, when compiling texts of the "instructions" genre, some "freedom" in the construction of the text can be allowed, and it is also possible to add your own sections[7].

Below is the most general structure of the studied genre of text:

1. Introduction. In the first part of the text, an appeal to the buyer with gratitude for the purchase of this product is highlighted.
2. The main part. Preparation for work.
3. The final part: maintenance, storage rules, possible malfunctions and methods for their elimination, warranty, warranty card.

Usually, in the instructions, immediately after contacting the buyer, the content is given. It allows the reader to quickly work with the text, helping to quickly find the desired section. Instructions often contain highlighted words (indicators) that draw the reader's attention to important points, for example: **WARNING** - this instruction describes procedures or conditions that are dangerous to humans if appropriate precautions are not taken.

From the foregoing, we can state the following: the texts of the speech genre of instructions are characterized by grammatical features that help to clearly build the text without confusing the reader, as well as the lack of personal semantics and the desire to make the text as compact as possible, but without losing meaning. Since the instruction genre is the most "free" among other formal business style genres, there is a possibility of deviating from some rules, which does not interfere with distinguishing instructions from texts of other speech genres. Most of the highlighted grammatical features are found in all instructions.

LITERATURE

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение / И.С.Алексеева. - Учебное пособие. - СПб;М. : М.: Изд-й центр "Академия", 2011. - 368с.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. – М.: Флинта, 2012. – 384 с.
3. Даминов Н. К. СИНХРОН ТАРЖИМАНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ //PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 66-69.
4. Daminov, Navruz. "Using some strategies in simultaneous interpreting process." *E3S Web of Conferences*. Vol. 381. EDP Sciences.
5. Daminov N. K. SIMULTANEOUS TRANSLATION INTERPRETING AS A MODERN TYPE OF TRANSLATION //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 77-81.
6. Kudratovich D. N. SOME VIEWS ABOUT TRANSLATION STRATEGY //International Congress on Models and methods in Modern Investigations. – 2023. – С. 15-17.
7. Ziyotova Ra'no Utkir kizi. (2023). FEATURES AND TECHNIQUES OF WRITTEN TRANSLATION . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 19(3), 32–35. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/5067>
8. Saidova Hurriyat Zafar kizi. (2023). FEATURES OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL STYLE . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 19(3), 40–44. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/5069>
9. Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi (2023) DEFINITION AND METHODS OF TRANSLATION PROCESS. 176–179. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7802951>
10. Nurmatamovna N. S. GENERAL CHARACTERISTICS OF ORAL TRANSLATION. – 2023.
11. Nurmatamovna N. S. PROBLEMS OF CREATING A MODEL OF THE INTERPRETATION PROCESS //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 27. – №. 2. – С. 75-78.

THE PERCEPTION OF SIMULTANEOUS TRANSLATION

Nurillayeva Sevinch Nurmamatovna

(The student of SamSIFL)

Annotation: *Simultaneous translation is a type of oral translation, which involves the almost simultaneous reproduction of the translated passage with the perception of the speaker's speech. Typically, simultaneous interpretation takes place in a booth, and listeners receive the interpreter's speech through headphones. Simultaneous translation involves the skill of simultaneous perception in the source language and reproduction in the target language while maintaining the pace of the speaker's speech.*

Key words: *memory, definition, semantic discourse, segmentation, consecutive, simultaneous, source language.*

Simultaneous translation involves hard work of memory, the ability to concentrate, make instant decisions, make predictions regarding the further development of an utterance, perform speech compression if necessary, etc.

While many interpreters do both consecutive and simultaneous interpreting, the English term 'conference interpreter' usually refers only to simultaneous interpreters. Conferences, as an event, can be defined as discursive transactions during which experts gather to strategize progress on key issues. The concept of "transaction" in the above definition enables us to consider interpretation as an interaction phenomenon.

Simultaneous translation is a special type of professional interlingual activity carried out in extreme linguistic and psychological conditions, in an environment hostile to the simultaneous interpreter. Certain conditions are necessary for the success of this activity. First of all, it is the objective semantic discourse redundancy of the message in the source language and its subjective semantic redundancy for the

translator. And if the first follows from the repetition and interdependence of discourse components at all levels of speech (syllable, word, phrase, syntagm, utterance, discourse, communicative situation), then the latter - the subjective redundancy of the message - requires certain conclusions (cognitive, pragmatic, contextual, situational) [Chernov, Setton, Hild 2004: 200].

“The act of simultaneous translation can be considered as an act of complex speech communication, as a speech operation, which is a link inserted into the break in the communication chain from the speaker to the listener, provided that the first and second speak different languages” [Chernov, Setton, Hild 2004: 200]. The translator must have an instant reaction to get used to the image of the speaker, while maintaining the skill of automatic segmentation of the sentence and the distribution of its components, which is an intuitive analysis of speech.

The need for simultaneous perception of the original and reproduction of the translation predetermines other characteristic features of simultaneous translation. First of all, among them one can single out a rigid time frame corresponding to the duration of the speaker's speech. To interpret the same speech in consecutive interpreting mode, the interpreter has twice as much time at his disposal as in simultaneous interpreting mode. Compared to written translation, this difference can be twenty or even thirtyfold. In addition to tight time limits, there is also a factor in the pace of the speech delivery by the speaker, which the interpreter must comply with. Simultaneous translation is characterized by the “segment-by-segment nature” of its implementation, that is, the implementation of translation in parts (segments) as they arrive, in contrast to consecutive and / or written translation, where it is possible to familiarize yourself with the text or its fragment in its entirety [Shiryaev 1979: 6 -7].

The simultaneous interpreter is busy simultaneously performing the following actions: 1) listening to information spoken by the speaker, that is, receiving a message; 2) understanding the meaning, that is, decoding the message; 3) converting the value into the target language, i.e. encoding the message; 4) voicing the translated version,

that is, the release of the message. Each of these actions has a complex hierarchical structure. All of them are produced in real time, taking into account the lack of time.

A.F. Shiryayev distinguishes three phases of simultaneous translation. Prior to the start of translation, based on his knowledge, the translator builds a “probabilistic model of oratory”, which is tested with the start of the actual speech of the speaker. Provided that the “presetting” of the translator was adequate, he can choose the right solution from those already prepared. If a mistake was made in the presetting, then the search for a solution is carried out on the basis of experience, knowledge and reference points highlighted in the translation. The first phase ends after the decision has been made. The second phase, or "implementation phase", involves the completion of the translation based on the chosen model. The last phase is the "control phase", during which the correctness of the translation is evaluated. The first two phases are characterized by transience, while the last one can be "stretched out in time" [Shiryayev 1979: 17-18]. It is also worth noting that the perception of the text should be carried out at the communicative level using a critical assessment of what was heard.

Simultaneous translation is characterized by a high degree of entropy, which can be caused by external (technical) factors and internal (personal) factors. A translator often encounters a situation where, for some reason, he cannot perceive or convey certain units, and is forced to compensate for this with the means at his disposal.

Simultaneous interpreters first master consecutive translation of both short segments and long speeches. During the consecutive translation of small fragments, the translator relies on memory and mentally divides each passage into several short ones, and during the consecutive translation of a long segment, he makes notes to simplify the further reproduction of what was said. During the training of interpreters, an integrated approach to teaching consecutive and simultaneous interpreting is very important, with the subsequent transition from the first type, where the interpreter learns accuracy and completeness of reproduction, to the second, where a high level of concentration is required to acquire the skill of simultaneous listening and speaking.

LITERATURE

1. Ширяев А.Ф. Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. – М.: Ордена Трудового красного знамени военное издательство министерства обороны СССР, 1979. – 183 с.
2. Chernov G.V., Setton R., Hild A. *Inference and anticipation in simultaneous interpreting. A probability-prediction model.* – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. – 268 p.
3. Monacelli C. *Self-preservation in simultaneous interpreting: surviving the role.* – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009. – 182 p.
4. Daminov, Navruz. "Using some strategies in simultaneous interpreting process." *E3S Web of Conferences. Vol. 381. EDP Sciences.*
5. Daminov N. K. *SIMULTANEOUS TRANSLATION INTERPRETING AS A MODERN TYPE OF TRANSLATION //Academic research in educational sciences.* – 2023. – T. 4. – №. 2. – С. 77-81.
6. Kudratovich D. N. *SOME VIEWS ABOUT TRANSLATION STRATEGY //International Congress on Models and methods in Modern Investigations.* – 2023. – С. 15-17.
7. Ziyotova Ra'no Utkir kizi. (2023). *FEATURES AND TECHNIQUES OF WRITTEN TRANSLATION . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ,* 19(3), 32–35. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/5067>
8. Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi (2023) *DEFINITION AND METHODS OF TRANSLATION PROCESS.* 176–179. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7802951>
9. Nurmatamatovna N. S. *GENERAL CHARACTERISTICS OF ORAL TRANSLATION.* – 2023.
10. Nurmatamatovna N. S. *PROBLEMS OF CREATING A MODEL OF THE INTERPRETATION PROCESS //Journal of new century innovations.* – 2023. – T. 27. – №. 2. – С. 75-78.

MEVA SABZAVOTCHILIKKA IXTISOSLASHGAN KORXONALARNI IQTISODIY JIHATDAN RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Sobirova Yulduzxon Alisher qizi

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti magistranti.

***Annotatsiya:** Maqolada respublikamizda meva-sabzavotchilik sohasini rivojlantirishning hozirgi holati nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan, O‘zbekistonda meva-sabzavot mahsulotlarini yetishtirish afzalliklari va imkoniyatlari ilmiy jihatdan yoritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Qishloq xo‘jaligi, agrar soha, urug‘chilik-selektsiya, meva sabzavot, xosildorlik, xo‘l mevalar, investitsiya.*

Qishloq xo‘jaligida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlariga talabni to‘laroq qondirishi va ushbu sohadagi ta‘minotni tubdan yaxshilab jahon andozalariga tenglashtirish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda qishloq xo‘jaligida amalga oshirilayotgan islohotlarning hozirgi bosqichida fermer xo‘jaliklarining barqaror rivojlanishini ta‘minlashda raqobat muhitini shakllantirish orqali ularni raqobatbardoshligini oshirish, mahsulot yetishtirishda talab va taklif muvozanatiga erishish, ichki va tashqi bozorda samarali faoliyat yurituvchi mexanizmlarni keng ko‘lamda joriy qilinishi dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Darxaqiqat meva-sabzavotchilik sohasini mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyatini to‘g‘ri baholab, iqtisodiyotni bosqichma-bosqich erkinlashtirish sharoitida aynan ushbu tarmoqni rivojlanishida tub burilish yasash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 9 yanvardagi “Meva-sabzavotchilik va uzumchilik sohasida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-3709-sonli farmoni hamda 2009 yil 11 yanvardagi “Mevasabzavotchilik va uzumchilik sohasini

isloh qilish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-255-sonli qarori va boshqa me'yoriy hujjatlarning qabul qilinishi hukumat tomonidan bu tarmoqqa qanchalik e'tibor bilan munosabatda bo'layotganligidan dalolat beradi.

Mamlakatimiz meva-sabzavotchilik tarmog'ining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Bu tarmoq oziq-ovqat sanoatini xomashyoga bo'lgan talabini qondiradi. Meva-sabzavotlarni tashqi bozorlarga eksport qilish natijasida mamlakatimizning valyuta zaxiralari mustahkamlanmoqda. Meva-sabzavot yetishtirishda yerdan samarali foydalanishda yerning unumdorligini oshirish yo'li bilan hosildorlikni oshirishga erishilsa, qishloq xo'jaligi barqaror rivojlanadi, yerdan samarali foydalanish natijasida qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining iqtisodiy mustaqilligi oshadi, ularning faoliyatiga tashqi ta'sir kamayadi va meva- sabzavot yalpi mahsuloti ko'payadi. Quyidagi 1-jadvalda barcha toifadagi xo'jaliklarda meva-sabzavot mahsulotlarini ishlab chiqarish darajasining tahlil natijalari keltirilgan. Barcha toifadagi xo'jaliklarda meva-sabzavot yerlaridan samarali foydalangan holda yetishtirilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish darajasining tahlil natijalariga ko'ra 2022 yilda 2017 yilga nisbatan yetishtirilgan meva rezavorlar 48,2 foizga, uzum 44,0 foizga, sabzavotlar 45,1 foizga, poliz ekinlari 44,2 foizga oshgan.

1-jadval Respublikada meva-sabzavot mahsulotlarini ishlab chiqarish darajasi, ming tonna.

T/r	Ko'rsatkichlar	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2022 yil 2018 yilga nisbatan (%)
1	Kartoshka	2056	2250	2452,4	2696,9	2958,3	143,9
2	Sabzavot	7767	8400	9286,7	10129,3	11272,5	145,1
3	Poliz mahs.	1418	1558	1996,1	1853,6	2045,2	144,2
4	Mevalar	2053	2260	2490,6	2746,1	3042,7	148,2
5	Uzum	1205	1322	1441,2	1579,3	1735,3	144,0

Manba: O'zbekiston Respublikasi davlat statistika qo'mitasi

Meva-sabzavotchilik quyi tarmog'ining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi muhim ko'rsatkichlardan biri ekin turlari bo'yicha hosildorlik darajasidir. Agrar tarmoqda ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik-texnologik yangilash, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, urug'chilik-selektsiya ishlarini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishi va innovatsion g'oyalarni joriy etish borasida olib borilgan tizimli chora-tadbirlar natijasi o'laroq o'tgan davr davomida sabzavotlar, kartoshka, poliz ekinlari hamda meva va uzumlar hosildorligida sezilarli o'sish yuz berdi. Bunga 2-jadval ma'lumotlarini tahlil etish asosida ishonch hosil qilish mumkin. Ma'lumotlarga ko'ra 2022 yilda 2017 yilga nisbatan kartoshka hosildorligi 195,7 tsentnerdan 228,1 tsentnerga yoki 16,6 foizga oshgan, sabzavot hosildorligi 263,7 tsentnerdan 291,7 tsentnerga yoki 10,6 foizga oshgan, va poliz ekinlari hosildorligi 187,3 tsentnerdan 212,4 tsentnerga yoki 13,4 foizga oshgan.

Qishloq xo'jaligi meva-sabzavot mahsulotlari hosildorligi oshgan. Meva-sabzavotdan yuqori hosil olingani, sohada ishlab chiqarish hajmi keskin ko'paygani qishloq xo'jaligi meva-sabzavot yetishtirish tarmog'idagi tub sifat o'zgarishlarning samarasidir.

2-jadval Meva-sabzavot ekinlarining hosildorligini o'zgarishi (ts/ga)

№	Ko'rsatkichlar	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2022 yil 2017 yilga nisbatan (%)
1	Meva va rezavorlar	97,3	104,7	112,3	116,0	130,2	133,8
2	Uzum	97,8	108,6	116,1	120,7	140,6	143,8
3	Kartoshka	195,7	203,7	210,7	213,6	228,1	116,6
4	Sabzavotlar	263,7	265,6	270,9	268,3	291,7	110,6
5	Poliz	187,3	200,3	200,0	210,3	212,4	113,4

Manba: O'zbekiston Respublikasi davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

Meva-sabzavotchilik Fzbekiston qishloq xo'jaligining yirik tarmog'i sifatida agrosanoat majmuasining quyi tarmog'ini aks ettiradi. Bu soha o'z ichiga meva-sabzavot yetishtiruvchi xo'jaliklar, ilmiy tadqiqot institutlari, ularning filiallari, urug'chilik tajriba stantsiyalari, meva-sabzavotlarni qayta ishlash korxonalarini va ularni sotish bilan shug'ullanuvchi bir qator savdo va eksport kompaniyalarini o'z ichiga qamrab oladi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish va iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish sharoitida meva-sabzavotchilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini yuksaltirish bevosita ushbu tarmoq taraqqiyotini tizimli tarzda kompleks amalga oshirish uslubiyot va usullarini takomillashtirish bilan bevosita bog'liqdir. Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'nggi davrda meva-sabzavotchilik tarmog'ida bozor munosabatlarini joriy etish borasida bosqichma-bosqich iqtisodiy islohotlar amalga oshirildi.

Xususan, so'nggi yillar davomida mevasabzavotchilik tarmog'ida yuz berayotgan o'zgarishlar asosan quyidagilardan iborat hisoblanadi:

- meva-sabzavotchilikni rivojlantirishni agrar iqtisodiyotni modernizatsiyalashning ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida tan olinishi;
- meva-sabzavotchilikni rivojlantirishga ajratilayotgan yerlarning kengayib borayotganligi;
- meva-sabzavot mahsulotlarini yetishtirishda ilg'or texnologiyalarni joriy etish ko'lamining ortib borayotgani;
- meva-sabzavot mahsulotlarini saqlash va qayta ishlash borasida yirik davlat dasturlarining amalga oshirilayotgani va hokazo.

Hulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, bugungi kunda meva-sabzavot mahsulotlari yetishtirishga respublikamizda davlat tamonidan alohida e'tibor berilib, meva-sabzavotchilik tarmog'idagi iqtisodiy munosabatlarga davlatning o'rni sezilib turmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 9 yanvardagi PF-3709- sonli “Meva-sabzavotchilik va uzumchilik sohasida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009 yil 11 yanvardagi PQ-255- sonli “Meva-sabzavotchilik va uzumchilik sohasini isloh qilish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Yer kodeksi” va qishloq xo‘jaligiga oid qonunlari. – T.: Adolat, 1999. 19-b.
4. Ergashev I.I. Meva va sabzavot mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirishning ba’zi yondashuvlari. O‘zbekiston respublikasi qishloq xo‘jaligi vazirligi toshkent davlat agrar universiteti agrar tarmoq iqtisodiy salohiyatini oshirishda institutsional islohotlar va agroklasterni rivojlantirishning o‘rni: muammo va yechimlar. 2021/12/18. 50-52 betlar.
5. Джафаров А.Ф. Товароведение плодов и овощей. – М.: Экономика, 1979. 8.
Мухеева Е.Н., Сероштан М.В. Управление качеством, 2012 г.-
<http://nashol.com/2015051184599/upravlenie-kachestvom-miheeva-e-n-seroshtan-m-v2012.html>

FERMER XO‘JALIKLARIDA ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARINI OPTIMALLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Ikromiddinov Sirojiddin Shaxobiddin o‘g‘li

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti magistranti.

Annotatsiya. Maqolada tovar birligiga xarajatlarning kamayishi tannarxning pasayishiga, korxonada foydasi va rentabelligini oshirishga imkon beradigan omillar tahlili amalga oshirilgan.

Kalit so‘zlar. Tannarx, qiymat, umumxo‘jalik xarajatlari, davr xarajatlari, yalpi daromad, sof foyda, ishlab chiqarish xarajatlari.

Korxonalar faoliyat yuritish jarayonida moddiy va pul xarajatlarini sarflaydilar. Korxonaning umumiy xarajatlari ichida ishlab chiqarish xarajatlari eng katta salmoqqa ega. Ishlab chiqarish xarajatlari majmuasi korxonaga mahsulot ishlab chiqarish qanchaga tushishini ko‘rsatadi, ya’ni mahsulotning ishlab chiqarish tannarxini tashkil qiladi. Korxonalar, shuningdek, mahsulotni sotish bo‘yicha xarajatlarni, ya’ni ishlab chiqarishdan tashqari yoki tijorat (tashish, qadoqlash, saqlash, reklama qilish va hokazo) xarajatlarini ham amalga oshiradilar. Mahsulot (ish, xizmat) tannarxini tashkil qiluvchi xarajatlar iqtisodiy mazmuniga ko‘ra, quyidagi elementlarga asosan guruhlariga taqsimlanadi:

- moddiy xarajatlar;
- asosiy fondlar amortizatsiyasi;
- mehnatga haq to‘lash bilan bog‘liq bo‘lgan xarajatlar;
- ijtimoiy ehtiyojlarga mo‘ljallangan xarajatlar;
- boshqa xarajatlar. Moddiy xarajatlar ishlab chiqarish xarajatlarining eng katta qismi bo‘lib, umumiy xarajatlarning 60 - 80 foizini tashkil qilishi mumkin.

Moddiy xarajatlar o‘z ichiga quyidagilarni qamrab oladi:

- xom ashyo va materiallar xarajatlari;
 - texnologik maqsadlar va xo‘jalik ehtiyojlari uchun sarflanuvchi yoqilg‘i va energiya;
 - xarid qilinuvchi butlovchi qismlar va yarim tayyor mahsulotlar;
 - sotib olingan qadoqlash va o‘rov materiallari xarajatlari;
 - mashina va asbob-uskunalarini ta‘mirlash uchun ehtiyot qismlar;
 - boshqa korxonalar va tashkilotlar tomonidan ko‘rsatiladigan ishlab chiqarish xizmatlari;
 - xizmat davri bir yilgacha bo‘lgan kichik qiymatli va tez eskiruvchi predmetlarning eskirishi yoki har bir instrument, inventar, laboratoriya uskunalari va maxsus kiyim-bosh uchun eng kam oylik ish haqining 50 baravar miqdorigacha qiymati;
 - tabiiy xom ashyodan foydalanish bilan bog‘liq soliq, yig‘im va boshqa to‘lovlar;
 - ishlab chiqarishda bekor turib qolish va sifatsizlik (brak) tufayli yuzaga keladigan yo‘qotishlar; * tabiiy yo‘qotishlar bilan bog‘liq bo‘lgan yoki aybdor shaxslar mavjud bo‘lmagan holda yuzaga keladigan yo‘qotishlar. Amortizatsiya ajratmalari miqdoriga teng bo‘lgan asosiy ishlab chiqarish fondlarining eskirishi xarajatlarning yirik elementlaridan biri hisoblanadi. Bular qatoriga asosiy fondlarning tezlashgan amortizatsiyasi va uning indeksatsiyasini kiritish mumkin. Mehnatga haq to‘lash bilan bog‘liq bo‘lgan xarajatlardan korxonaning asosiy ishlab chiqarish personalini mehnatiga haq to‘lashga sarflanadigan xarajatlardan bo‘lib, ishlab chiqarishdagi yuqori natijalar uchun mukofotlar, rag‘batlantiruvchi va kompensatsiya to‘lovlari, jumladan, qonunchilikda belgilangan normativlar chegarasida narxlarning o‘shishi va indeksatsiya uchun to‘lovlar, shuningdek, korxonalar xodimlari shtatida bo‘lmagan, lekin asosiy ishlab chiqarishda band bo‘lgan ishchilar uchun to‘lanuvchi haqni o‘z ichiga oladi.
- Mazkur xarajatlardan elementlari qatoriga quyidagilar kiritilgan:
- amalda bajarilgan ish uchun tarif stavkalari, lavozim maoshlari va shu kabilar asosida to‘lanuvchi ish haqi;
 - xodimlarga natural to‘lov shaklida beriluvchi mahsulotlar qiymati;

- ishlab chiqarishdagi yuqori natijalar uchun beriluvchi mukofot va boshqa to'lovlar;
- qonunchilikka asosan ba'zi tarmoqlardagi xodimlarga bepul beriluvchi kiyim-kechak, oziq-ovqat, uy-joy, kommunal xizmat va hokazolar qiymati;
- har yillik mehnat va o'quv ta'tili uchun amalga oshiriluvchi to'lovlar;
- korxonani qayta tashkil qilish, shtatlar qisqarishi tufayli ishdan bo'shatilgan xodimlarga to'lanuvchi mablag'lar.

Ijtimoiy ehtiyojlar uchun xarajatlar nobyudjet ijtimoiy fondlariga (nafaqa fondi, ijtimoiy sug'urta fondi, bandlik fondi va hokazo) ajratiluvchi mablag'larni anglatadi. Mahsulot (ish, xizmat) tannarxidagi boshqa xarajatlar – bu, qonunchilikda belgilangan tartibda maxsus nobyudjet fondlariga o'tkaziluvchi to'lovlar va soliqlar; yo'l qo'yish mumkin bo'lgan miqdordagi chiqindilar uchun to'lovlar; korxonalar mulkini majburiy sug'urtalash; ratsionalizatorlik takliflari uchun mukofotlar; qonunchilikda belgilangan stavkalarda kreditlar bo'yicha to'lovlar; mahsulotni sertifikatlash uchun bajarilgan ishlarga haq to'lash; qonunchilikda belgilangan normalar bo'yicha xizmat safarlariga haq to'lash; yong'inga qarshi kurash va qo'riqlash muassasalariga haq to'lash; kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish, xodimlar tanlashni tashkil qilish, aloqa xizmati, hisoblash markazlari, banklar xizmatiga haq to'lash; asosiy ishlab chiqarish fondlarini ijaraga olganlik uchun haq to'lash; nomoddiy aktivlarning eskirishi va hokazolar. Ishlab chiqarish xarajatlariga, asosiy ishlab chiqarish fondlarini ishga tayyor holatda saqlab turish - kapital, o'rta va joriy ta'mirlash, mashina va asbob-uskunalariga qarash va ekspluatatsiya qilish uchun sarflanuvchi barcha xarajatlar kiradi. Asosiy ishlab chiqarish fondlarini ta'mirlash bo'yicha murakkab ishlar amalga oshirilib, xarajatlar bir xilda taqsimlanmaganda korxonalar (Moliya Vazirligi ruxsati bilan) mahsulot tannarxi hisobiga asosiy fondlarni ta'mirlash uchun zahira fondlari tashkil qilishi mumkin. Xorijiy valyutadagi xarajatlar Markaziy bankning operatsiyalar amalga oshirilgan kundagi kursiga asosan so'mlarda belgilanadi.

Mahsulot ishlab chiqarish va sotishga qilinadigan xarajatlarni o'sishiga, xom ashyo, materiallar, yoqilg'i, energiya, asbob-uskunalar narxining o'sishi, transport

xizmati tariflarining yuqoriligi, reklama va vakillik xarajatlarining o'sishi kabilar ta'sir qiladi. Amortizatsiya ajratmalari miqdori ham o'sib bormoqda. Narxlar erkinligi va ijtimoiy ziddiyatlar kuchaygan sharoitlarda xarajatlar tuzilmasida ish haqining salmog'ini oshirish katta ahamiyat kasb etadi. SHu bilan bir vaqtning o'zida ijtimoiy va tibbiy sug'urtalash, nafaqa ta'minoti, aholi bandlik fondlari, turli xil kompensatsion to'lovlarga ajratiluvchi mablag'lar miqdori ham ortib bormoqda.

Xulosa qiladigan bo'lsak, bozor iqtisodiyoti sharoitida resurslarga va ulardan foydalanishiga bo'lgan talab kuchayayotganligi, ular qiymatini o'sishi, ulardan foydalanish darajasi oxir-oqibat korxonalar faoliyatini inqirozga uchramasligi uchun asos bo'lishi har qanday resurslardan tejamkorlik bilan foydalanishni taqozo etmoqda. Hozirgi paytda qaysi mahsulotni ishlab chiqarish va qancha ishlab chiqarishgina emas, shu bilan birga bu mahsulotni ishlab chiqarishga qancha resurs va mablag' talab qilinishi ham ko'pincha korxonalar uchun asosiy masalalarga aylanmoqda. Bu har bir korxonani bir tomondan, talabni qondirish, ikkinchi tomondan, resurslar harajatining kam chiqimli yo'llarini axtarishga undaydi. Bulardan tashqari, har bir korxonalar uchun xarakterli bo'lgan meyorlashtirish va resurslarning pulligi ham shuni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1. YUsupova D.T., YUsupov S.SH. Foreign experience in the development of textile and light industry/science in ua /Jurnal: "Актуальные научные исследования в современном мире", 2020. 6 с.*
- 2. YUsupova D.T., Roziqov A. Aspects of Organizing Export-Oriented Textile Products and Export Development. International Journal of Research in Management & Business Studies. (IJRMBS 2020) Vol. 4. Roziqov A., Yusupova D. Aspects of Organizing Export-Oriented Textile Products and Export Development. International Journal of Research in Management & Business Studies. (IJRMBS 2020) Vol.*
- 3. Ergashev I.I. Meva va sabzavot mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirishning ba'zi yondashuvlari. O'zbekiston respublikasi qishloq xo'jaligi*

vazirligi toshkent davlat agrar universiteti agrar tarmoq iqtisodiy salohiyatini oshirishda institutsional islohotlar va agroklastarlarni rivojlantirishning o‘rni: muammo va yechimlar. 2021/12/18. 50-52 betlar.

4. Ergashev I.I. Increasing innovation potential and investment activity in the development of effective entrepreneurship. // "Economic archive". Economical Academy. D.A. Tsenova in Svishtov, Bulgaria. 2018, Issue 4. 17.12.2018. ISSN: 2367 – 9301 –Electronic Edition. Pages -31-39.

5.Violeta Blazheva, Ilhom Ergashov. Agrarian policy as theory and practice in Uzbekistan. Global challenges of contemporary issues - Lardy Publishing House - Paris, France - 2018. Pages – 68-71.

SHIRALARNING YASHASH TARZINING XILMA-XILLIGI

Normatov Abduraxim

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Tuychiyeva Xilola Zokirjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

tuychiyevafdu1993@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada shiralarning ozuqa o‘simligida egallagan o‘rni va yashash tarzining xilma-xilligi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Shiralar tanasining tuzilishi va undagi morfologik soddalashishlar, shiralarning yashash tarzining xilma-xilligi haqida ma’lumotlar berilgan.

***Kalit so‘zlar:** shira, parazit, individual o‘zgaruvchanlik, adaptatsiya, ekologik omil, kserofil o‘simlik, morfometrik ko‘rsatkich, vegetatsiya davri, efemer oziqlanish.*

ABSTRACT

This article provides information on the role of aphids in the nutrient plant and the variety of their way of living. The structure of the body of aphids and the morphological simplifications in it, the diversity of the way aphids live, have been reported.

***Keywords:** Keywords: aphids, parasites, individual variability, adaptation, ecological factor, xerophilic plant, morphometric indicator, growing season, ephemeral nutrition.*

Shiralar nozik tashqi skeletga ega bo‘lganligi sababli, muhit omillari ta’siriga sezgir, beriluvchanligi, keng doiradagi individual o‘zgaruvchanligi bilan teng qanotli-xartumli hasharotlar qatorida alohida o‘rin tutadi. Ularning “parazit- ho‘jayin” tizimida

ozuqa o'simligiga turli darajada ixtisoslashganligi va boshqa ekologik omillar uyg'unligi shiralarda ma'lum yo'nalishdagi adaptatsiyalarning shakllanishiga imkoniyat yaratgan. Shiralarni ozuqa o'simligida uzoq muddat davomida yashashi, ya'ni nisbatan bir xil ekologik omilning davomli ta'siri ularning morfo-ekologiyasida o'ziga xos o'zgarishlarni shakllantirgan. Masalan, qurg'oqchil mintaqalarda, cho'l va chala cho'l sharoitida, kserofil o'simliklarda yashovchi hasharotlardagi adaptatsion evolyutsiyaning asosiy yo'nalishi tana yuzasini kichrayishi, morfometrik ko'rsatkichlarning chegaralanishiga sabab bo'lgan.[1,2,3]

Jumladan, Aphidina (*Brachyungus*, *Xerophilaphis*, *Brevicorynella*, *Xerobion*) va Anuraphidina (*Cryptosiphum*) kenja tribalari vakillari morfologiyasidagi ustuvor belgilar ayni shu holat bilan izohlanadi. Mazkur ekologik guruh shiralarning barchasi uchun morfometrik ko'rsatkichlarning kichikligi, yaxshi differensiallashmagan shira naychalari, dumcha, 5 yoki 6 bo'g'imdan iborat mo'ylovlarning o'ta kaltaligi, uning oxirgi bo'g'imi ingichkalashgan qismi (*processus terminalis*) asosidan kalta yoki teng bo'lishligi xos. Ayrim hollarda kserofil turlarda shira naychalari va dumcha umuman rivojlanmagan (*Cryptosiphon artemisae*) yoki ko'zlar reduksiyalangan, ya'ni *Brevicorynella* urug'i shiralarda kuzatilganidek, ko'zlarida qo'shimcha fasetkalar bo'lmasligi mumkin.

Kserofillarning aksariyati ozuqa o'simligida ochiq koloniyalarni hosil qilib oziqlansada, *Cryptosiphon artemisae* shuvoq (*Artemisia vulgaris*) ning barglarida, *Xerophilaphis saxaulica* esa saksovul (*Haloxylon persicum*) da yarim ochiq – soxta gallarni hosil qilib yashaydi. [4,5,6]

Daraxt va butalar hamda o'tsimon o'simliklarning bargida ochiq to'dalarni shakllantirib yashovchi shiralar ovalsimon-yassilashgan tanasi bilan oson farqlanadi. Ular tanasining o'ziga xos shakli, boldirning oxirgi qismidagi kichik yostiqtasimon bo'rtmachalar barg yuzasida mustahkam o'mashishga yomg'ir, shamol va boshqa omillarga bardoshli bo'lishga imkon beradi. Bu guruh shiralar uchun tanani turli uzunlikdagi tukchalar bilan qoplanganligi, pigmentatsiya va harakatning sustligi, to'dalarining diffuz tipda bo'lishligi xos. Barglarni turli darajada deformatsiyalab

yashirin yoki yarim yashirin hayot kechiruvchi shiralarning tanasi tuxumsimon-shishgan yoki noksimon shaklda, siyrak mumg'ubor va tukchalar bilan qoplangan bo'ladi. Ranglari och yashildan to'q yashilga qadar uchrab, ularning shira naychalari va dumchalari kalta bo'ladi. Bu o'rinda *Aphis* (*A.pomi*, *A.cerasi*, *A.affinis*, *A.fabae*, *A.grossulariae*), *Dysaphis* (*D.crataegi*, *D.affinis*, *D.pavlovskayana*) *Brachycaudus* (*B.amygdalinus*, *B.helichrysi*, *B.persicae*) va boshqa ko'plab urug'larni ko'rsatish joiz.

O'simliklarning tanasi, shoxlari va novdalarida, poyalarida ochiq yashovchilar yirik o'lchamlari, to'q ranglari, kuchli rivojlangan shira naychalari, mo'ylovlari va dumchalari bilan ajralib turadi. Ulardagi faol harakat, kuchli rivojlangan oyoqlar, qanotlar bu shiralarning himoya vositasi sanaladi. Tashqi ta'sirlarga javoban tez harakatlana oladilar, sochilib ketgan to'dalar osonlik bilan tiklana oladi. Bu guruhga Lachnidae (*Cinara*, *Tuberolachnus*, *Maculolachnus*), Aphididae (*Pterocomma*, *Acythosiphon*, *Titanosiphon*, *Macrosiphum*, *Uroleucon*, *Macrosiphoniella* va boshqalar) kiradi. Shiralarning ozuqa o'simligida egallagan o'rni xilma-xil bo'lib, u mazkur hasharotlarning turlariga, taksonomik o'rni va hayot sikliga, ozuqa spektriga, shuningdek, o'simlik turiga, vegetatsiya davriga va boshqa omillarga bog'liq.

Shiralar o'simliklarning gullari, g'unchalari va bachkilaridan, shuningdek, o't o'simliklaridan mavsumiy foydalanadi. Qisqa vegetatsiyali o't o'simliklar, daraxt va butalarning yosh barglari shuningdek, novda uchlari shiralar hayotida qisqa muddatli – efimer oziqlanish va ko'payish joylari sifatida ahamiyatli sanaladi. [7,8,9,10]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. kizi Tuychiyeva, X. Z., & Turdibekov, M. (2022). *BIOECOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOPHORA JAPONICA*. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(7), 146-151.
2. qizi Tuychiyeva, X. Z. (2023, January). *Biologiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari*. *In international conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 378-380).

3. qizi Tuychiyeva, X. Z., & Turdibekov, M. (2022, December). *THE ECOSYSTEM OF INSECTS. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 19, pp. 110-113).*
4. qizi Tuychiyeva X. Z. O 'SIMLIKLARNI ZARARKUNANDA HASHAROTLARDAN HIMOYA QILISH USULLARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 1. – C. 33-39.
5. Tuychiyeva X. YAPON SAFORASI (SOPHORA JAPONICA L) NING BIOEKOLOGIK XUSUSIYATLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 8.
6. qizi Tuychiyeva X. Z., Turdibekov M. ANTROPOGEN MUHIT OMILLARI VA ULARNING HASHAROTLARGA TA'SIRI //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 296-273.
7. Qizi X. T. Z. Markaziy Farg'ona tabiat yodgorligi hududida tarqalgan umurtqasiz hayvonlar asosiy turlarining bioekologiyasi va trofik aloqalari //Ta'lim fidoyilari. – 2022. – T. 8. – C. 154-166.
8. Muhiddinov, A., & qizi Tuychiyeva, X. Z. (2023). JISMONIY RIVOJLANISH SOG 'LIQNI SALASH HOLATINI BAHOLASHDAGI O 'RNI. GOLDEN BRAIN, 1(4), 83-87.
9. Barnogul K., Khilola T. The essence of the biological education process, teaching printouts and legislation //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – T. 11. – №. 4. – C. 129-133.
10. Kamalova H., Tuychieva H. Improving the spiritual immunological education of academic lyceum students specific issues //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 4. – C. 616-620

SUN'IY INTELLEKT VA YO'QOLIB BORAYOTGAN INSON ARBITR

Ergashov Ziyobek Doniyor o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti "Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik"

fakulteti 3-kurs talabasi

Ziyobek786@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada, bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasi o'laroq, sun'iy intellektning ko'pgina sohalar qatorida, xalqaro arbitrajga ta'siri, xalqaro arbitrajlarda arbitrlarning o'rniga sun'iy intellect xizmatidan foydalanishning ijobiy jihatlari qatorida, uning natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlar ham tahlil qilinadi.*

***Kalit so'zlar:** xalqaro arbitraj, xalqaro huquq, arbitr, sun'iy intellect, komyuter texnologiyalari, ChatGPT, sun'iy ong.*

Yigirma birinchi asrga kelib, insoniyat butun o'tgan davrlarga qaraganda ilmfanning deyarli barcha sohasida ayniqsa, raqamli texnologiyalar bilan bog'liq yangiliklar va ixtirolarda mislsiz yutuqlarga erishdi va bu ayni damda ham, bir soniyaga bo'lsa-da to'xtamagan va davom etayotgan ulkan bir jarayon hisoblanadi. Deyarli hech bir soha qolmadiki, ilmning, inson tafakkuri mahsulining ta'siri kirib bormagan va uning natijasida aql bovar qilmas darajada samaradorlik va qulaylikka erishmagan, azaldan bashariyatning dolzarb va insonlar hayotida muhim o'rin tutgan asosiy masalalari ham, shular jumlasidandir. Birgina, o'tgan asrning so'nggi yillarida insonlar tomonidan yaratilgan, ko'p muddat davomida takomillashtirilib, rivojlantirib borilgan sun'iy intellect(AI – Aritificial Intellegence) juda keng ko'lamda, insonlar hayotining deyarli barcha jabhalariga sezilarli darajada o'z ta'sirini ko'rsatib ulgurdi va hozirda tolibi ilmlar orasida mazkur fikrni inkor qiladigan insonni topish mushkul. Mazkur sohada professional tarzda ilmiy faoliyat va izlanish olib borayotgan mutaxasis

va olimlar orasida, shuningdek uning doimiy foydalanuvchilari sanalmaydiganlar o'rtasida ham, sun'iy intellekt bilan bog'liq bahslar, turli yo'nalishdagi savollar juda ko'plab topiladi. Hozirda insonlar hozirda egallab turgan kasblarga kelgusida sun'iy intellektning tasiri so'nggi yillardagi bu boradagi eng actual savollardan biri, albatta. Mazkur savol atrofida aylanayotgan tahlilchilar o'ziga xos yo'sinda ikkiga bo'linishgan. Kimlardir inson tafakkuri hosilasi sanalmish bu ixtiro, uning o'ziga qarshi yaratilgan, o'zi anglab yetmagan va oqibatini nazorat qila olmaydigan yangi xavf sifatida qarashadi. Misol uchun, „Tesla” „SpaceX” „Twitter” va „Neuralink” va shunga o'xshash bir qancha jahonga mashhur gigant kompaniyalar egasi, milliarder Elon Mask o'zining ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalari orqali, tobora yuksalib rivojlanib borayotgan mazkur dasturga, ushbu dasturni takomillashtirib, undan bashariyat manfaatlari yo'lida foydalanib kelayotgan yirik kompaniya va tadqiqotchilarga, o'zining bu boradagi o'ziga xos talqini va pozitsiyasini bildirib, uning kelgusida odamzot boshiga keltirishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlari xsusida o'z fikrlari bildirib o'tdi. Twitter egasi, sun'iy intellekt laboratoriyalarini eng ilg'or tizimlarni ishlab chiqishni to'xtatib turishga chaqirib, sun'iy intellekt vositalari „jamiyat va insoniyat uchun jiddiy xavf” ekanligi haqida ogohlantirdi. Bundan tashqari, dunyoning eng yirik kompaniyalari hamda bir qancha siyosatchilar mazkur taraqqiyot mahsuli, uni yaratgan inson uchun shuningdek, u shu kungacha erishgan narsalar uchun jiddiy xavf tug'dirishi to'g'risida o'z fikrlarini bildirishmoqda. Uning ortidan yaxshigina manfaatdor yoki o'sish, rivojlanish hamda texnologiya taraqqiyoti faqatgina ijobiy natijalar sari yetaklashiga ishonuvchilar guruhi esa, bu borada qilinayotgan izlanishlar va yangiliklar bir soniyaga bo'lsa-da to'xtashini aslo istashmaydilar.

Sun'iy intellektning takomillashishi, inson tomonidan bajariladigan ko'plab vazifa va funksiyalarning o'z o'rnini asta-sekinlik bilan unga bo'shata boshlashin ortidan juda ko'plab tadqiqotchilar va izlanuvchilar ilmiy tadqiqot mavzularida, maqolalarida o'z o'rnida, jahonga mashhur ayrim nashrlar o'z tarmoq sahifalari orqali uning kelgusida odamlar egallab turgan ayrim turdagi kasblarning o'rnini butkul yoki qisman egallashi mumkinligi g'oyasini ilgari surib keldilar. Masalan, “Buisness

Insider” nashri tomonidan 2023 yil aprel oyi boshlarida ijtimoiy tarmoq sahifalariga yuklangan, sun’iy intellektga o‘z o‘rnini kelgusida bo‘shatib berishi mumkin bo‘lgan top 10 ta kasblar ¹ nomi keltirib o‘tgan edi. Ushbu ro‘yxatda, huquqshunos yoki sudyaning yordamchisi lavozimi yoxud sud maslahatchisi uchinchi o‘rinda ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Yana bir yaqqol misol, “PC Magazine” onlayn sahifasi 2022 yilda bergan ma’lumotlarga ko‘ra² ham, ushbu kasblar top o‘ntalikning 3-pog‘onasini egallagan. Ajablanarli tuyulsada, bu fikrga sun’iy intellektning o‘zi ham qo‘shiladi. Xo‘sh, agar huquqshunoslik sohasidagi ma’lum bir kasblar o‘rnini yaqin kelajakda bu dastur egallash ehtimoli yuqori bo‘lsa, bu nimaning hisobiga bo‘ladi? Inson tafakkuri kerak bo‘lgan ishlarni ado qilish jarayonida sun’iy intellekt, uning o‘rnini to‘liq qoplay oladimi? Albatta, insonlar kelajakda nimalar bo‘lishini oldindan aniq aytgani bilan, bularning hammasi shu yo‘sinda ketadi va barchasi sodir bo‘ladi degani emas. Barcha fikr va mulohazalar ma’lum bir faktik omillarga tayangan holda bildiriladi. Lekin, kutilmagan sabab va omillar tufayli bular amalga oshmay qolishi ham tabiiy. Masalan, [2013 yilda Oksford professorlari Frey va Osborn tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotga](#) ko‘ra, ³keyingi 20 yil ichida AQSH ish o‘rinlarining 47 foizi aynan sun’iy intellect tomonidan yo‘q qilinishi mumkinligi farazi ham o‘zini oqlaganicha yo‘q. Buning eng asosiy sabablaridan biri, kompyuter-texnologiyalari va dasturlash yuqori darajada rivojlangan davlat uchun kelgusida ham bu boradagi rivojlanish tendensiyalari juda ham yuqori bo‘lishi mumkinligi va shunga o‘xshash farazlar bilan “47” ning juda ham katta raqam sifatida qaramasdan aytilganligi sanaladi. Shunday bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda dasturning eng keng tarqalgan prototiplaridan biri, hattoki telegram ijtimoiy tarmog‘ida ChatGPT Bot sifatida oddiy insonlardan tomonidan ham ma’lum bir maqsadlarda yoinki shunchaki ko‘ngil yozish uchun virtual muloqotchi sifatida foydalanib kelinmoqda. Uning ishlash mexanizmini judda soda va tushunarli qilib aytadigan bo‘lsak, qachonki unga biror bir mavzuga oid savol beradigan

¹ <https://www.businessinsider.com/chatgpt-jobs-at-risk-replacement-artificial-intelligence-ai-labor-trends-2023-02#legal-industry-jobs-paralegals-legal-assistants-3>

² <https://www.pcmag.com/news/10-jobs-that-could-disappear-any-day-now-thanks-to-ai>

³ <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/the-future-of-employment/>

bo'lsangiz internetda bor va o'zining qidiruv doirasida bo'lgan barcha ma'lumotlar orasidan ularni analiz qilgan holda sizga javob ko'rinishida taqdim etadi. Xa, biz masalaning asosiy nuqtasiga juda yaqin keldik! Biz uning qanday qilib savolga javob berishi mumkinligi haqida so'z yuritdik. Biz unga huquq yo'nalishiga oid savol yoki biror muammoli vaziyat haqida aytadigan bo'lsak-chi? Masalan, O'zbekiston Respublikasining jinoyat huquqiga oid bo'lgan biror bir masala. Agar, unga berilayotgan savol haqida uning o'z qidiruv bazasida yetarlicha axborot bo'lsagina, u kerakli ma'lumotni topib uni tahlikl qilgan holga sizga taqdim etadi. Bordi-yu bo'lmasa, bu holda u ishlamasligi mumkin.

Xalqaro arbitrajda ko'rilayotgan nizolar odatda, faqatgina bitta davlatning qonunchiligi yoxud Xalqaro arbitraj huquqida qo'llaniladigan biror bir normaning o'zi bilangina hal qilish mumkin bo'ladigan holatlar deyarli uchramaydi. Ustiga ustak, xalqaro arbitrajlarda ishni ko'rish nihoyatda nozik bo'lganligi bois, har bir arbitr o'ziga yuklatilgan vazifani aniq, faktik, asoslangan, xolisona bajarishi uchun, juda ko'plab huquq normalariga murojaat qilishi lozim sanaladi. Misol uchun, xalqaro arbitrajda mahsulot yetkazib berish bilan bog'liq nizo yuzasidan ish ko'rilmogda. Murojaat qiluvchi taraflar mutlaqo boshqa-boshqa kontinental qit'adan bo'lsa, odatda ikki tomon o'rtasida tuzilgan shartnomada kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni qaysi huquq normalari asosida, qayerda hal qilishni o'zaro kelishib olishadilar. Bunda holatda shartnomada nazarda tutilgan bo'lsa, milliy qonunchilikda ko'rsatilgan normalarga ham murojaat qilish lozim bo'ladi. Bu esa, sun'iy intellectni arbitr yoki unga yordamchi maslahatchi sifatida bir dastur qilib yaratish jarayonida uning tizimiga dunyoning juda ko'plab mamlakatlaridagi, turli huquq tizimlariga oid normalarni ham kiritishni talab qiladi. Chunki, ko'pgina ishlarda xalqaro normalarning o'zi bilangina nizolarni hal qilishning deyarli iloji yo'q.

Bir qarashda sun'iy intellect kerakli hujjatlarni(normalarning kerakli qismlarini) topishda va uni tahlil qilishda, arbitrlarga kata ko'mak ham beradi. Bu esa o'z o'rnida, oylab qolaversa, yillab cho'ziladigan hisobsiz axborotlarni, dalillarni, qonun hujjatlari va xalqaro huquqning normalarini bir-biri bilan solishtirib, analiz qilib o'rganib

chiqish uchun ketadigan vaqtni tejaydi. Dasturga kerakli ma'lumotlar va muammoli vaziyat xsusida axborot kiritilishi bilan bir necha daqiqa ichida sizga kerakli tahlilni bera olishi mumkin.

Shuningdek, sun'iy intellect orqali xalqaro arbitrajda ishni ko'rish jarayonida qatnashadigan sudyalarning(arbitrlarning) soni qisqarishi mumkinligi moddiy xarajatlarni ham bir qadar kamaytirishi mumkin. Chunki, xalqaro arbitrajda ishni ko'rish uchun ancha mablag' talab etiladi. Hattoki, advokatlarga to'lanadigan xizmat haqi ham birmuncha yuqori turadi. AI larni qo'llash bu borada ham yetarlicha samarali va kamchiqim deyish mumkin.¹

Tanganing har vaqt ikkinchi tomoni ham bo'lganidek, sun'iy intellektning bu boradagi kamchiliklari ham yo'q emas. Xalqaro huquqda nizolarni hal qilish jarayonida turli davlatlarning milliy qonunchiligiga yoxud umume'tirof e'tilgan hujjatlarga murojaat qilish lozim bo'ladi. Bu esa, bir tildagi hujjat yoki shartnomalarni, ikkinchi tilga tarjima qilish zaruratini yuzaga keltiradi. Tarjima qilish jarayoni ham o'ta murakkab, yuksak tajribali va salohiyatga ega lingvistlarni jalb qilishni talab etadi. Sababi, ba'zi so'zlarning ikkinchi tilda xuddi o'ziniki kabi muqobil tarjimasini mavjud emas yoxud shunga o'xshash tarjima qilish jarayonidagi muammolar shular jumlasidan sanaladi. Bu masalada sun'iy intellect hali mukammal emas. Tarjima qilish u tomonidan yo'l qo'yilgan kamchiliklar ishning natijasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Qolaversa, sun'iy intellect yetarlicha takomillashgan taqdirda ham, u baribir bir hissiz dastur ekanligini, har qanday dastur ham bir kunmas bir kun pand berishi, ko'rayotgan ishiga oid noto'g'ri xulosalar berishi mumkinligini unutmasligimiz lozim.²Bu juda ham yomon rad etib bo'lmas kamchilik. Shuningdek, raqamli texnologiyalar shu darajada rivojlanib ulguridiki, har qanday yangi dasturiy ta'minot yoki tizim, boshqa bir insonlar tomonidan xakkerlik hujumlariga uchrashi mumkinligi xavfi ham yo'q emas.

¹ <https://hbr.org/2019/09/how-artificial-intelligence-is-transforming-the-legal-profession>

² <https://www.natlawreview.com/article/artificial-intelligence-law-firms-who-s-holding-transparency-and-accountability-cards>

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, inson omilini alishtirib bo'lmaydigan ba'zi kasblarni hozirda mazkur inson tafakkuri mahsulining xizmati bilan almashtirish bir qancha muammolarga yo'lak bo'lishi mumkinligi haqida ham mulohaza qilishimiz lozim. Agar, taraqqiyot yutuqlaridan unumli foydalanishni istasak, ular keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan oqibatlarni ham hisobga olishimiz, kuchli nazorat o'rnatishimiz zarur.

Faydalanilgan adabiyaotlar ro'yxati:

1. <https://www.businessinsider.com/chatgpt-jobs-at-risk-replacement-artificial-intelligence-ai-labor-trends-2023-02#legal-industry-jobs-paralegals-legal-assistants-3>
2. <https://www.pcmag.com/news/10-jobs-that-could-disappear-any-day-now-thanks-to-ai>
3. <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/the-future-of-employment/>
4. <https://hbr.org/2019/09/how-artificial-intelligence-is-transforming-the-legal-profession>
5. <https://www.natlawreview.com/article/artificial-intelligence-law-firms-who-s-holding-transparency-and-accountability-cards>

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МАЪНАВИЙ БАРКАМОЛ ШАХСНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТНИНГ РОЛИ

Тилагов Ортиқбой Абдуевич

Сирдарё вилояти, Ховос туман 5-мактаб амалиётчи психологи

Файзуллаева Холида Ахмаджон қизи,

Гулистон Давлат Университети магистранти.

***АННОТАЦИЯ.** Ушбу мақолада умумтаълим мактабларида маънавий баркамол шахсни шакллантириш механизмларида психологик хизматнинг роли масалалари кўрилган.*

***Таянч тушунчалар:** Маънавий ғояси юксак, бадиий жозибали, эзгулик, инсонпарварлик, раҳм-шафқатлилиқ, мафкуравий тарбия.*

Мамлакатимизда тарбияни ҳозирги замон талаблари даражасида олиб боришда мавжуд барча имкониятлар ва воситалардан самарали фойдаланганимиздагина маънавияти юксак ёшларни тарбиялашга эришиш мумкин бўлади.

Маънавий-маърифий тарбия олиб боришда муайян маънавий қарашлар тизимини бирдан, бир вақтнинг ўзида ифода этишга интилмаслик лозим. Бундай изоҳ яхши самара бермаслиги мумкин. Шунинг учун ўқувчиларга фикрларни раво ва содда тилда баён этилса, улар масаланинг моҳиятини тез англаб олади.

Умумтаълим мактабларида тарбиявий ишларни амалга оширишда ва ёшларимиз онгига миллий ислоқдор ғояларини сингдиришда педагог ва психологлар фаолияти муҳим аҳамият касб этади. Маънавий баркамол шахсни шакллантиришда ёшлиқдан халқ, юрт тақдири учун фидоийлик туйғусини

шакллантириш, эзгулик, инсонпарварлик, раҳм-шафқатлилик руҳида тарбиялашга аҳамият қаратиш зарур. Бунинг учун ўз фарзандларимизни ёшлигидан бошлабқ нарсалар олами билан таништиришнинг миллий анъаналаримизга хос шакллари қўллаш лозим. Бу жараёнда миллий турмуш тарзимизга ёт бўлган «жангари» ўйинчоқлар, мультфилмлар, кинофилмлардан имкон қадар фойдаланмаслик мақсадга мувофиқ бўлади. Балки, шарқона одоб ва башариятнинг эзгу интилишларини акс эттирувчи ўйинлар, ўйинчоқлар, расмли китоблар, миллий эртақлар асосида яратилган мультфилмларни кўришга қизиқтириш улар маънавий-мафкуравий тарбиясида муҳим рол ўйнайди. Улар болаларда яхшиликка муҳаббат, ёмонлик, ёвузликка нисбатан нафрат туйғуларини тарбиялаш, адолат тантанасига ишонч ҳиссини ўйғотиш мумкин.

Шахс маънавиятини шакллантириш ва қарор топтиришда сўз ғоявий таъсир воситаси сифатида намоён бўлади. «Яхши сўз — қиличдан ҳам кучли» деган гап бор. Ҳақиқатан ҳам ўз ўрнида ишлатилган сўзлар, ёрқин ва дилдан баён этилган нутқ, бамаъни фикр доимо кишиларнинг хулқ-атвориға, маънавиятиға ижобий таъсир кўрсатади. Фикрни эса тингловчининг талаб-эҳтиёжи, орзу-умидлари ва манфаатларига алоқадорлигини ҳисобга олган ҳолда баён этилсагина таъсирчан ва ишончли бўлади. Бу борада мактаб амалиётчи психологи – ёш авлодни катта ҳаётга тўғри йўналтиришда ота-она ва ўқитувчи билан баробар аҳамиятга эга шахс. Мураккаб давр – ўсмирликка қадам кўяётган бола, шахс сифатида шаклланаётган ўсмирнинг ўз оламидаги муаммоларига ечим топиши учун ёрдам беришда мактаб психологининг роли катта.

Ота-она ҳамма нарсани муҳайё қилиши болада ҳеч нарсаға интилмасликни келтириб чиқаради. Барча муаммоларини ота-онаси ҳал қилиб бериши – келажакда унинг ҳаётини ҳам улар бошқаришиға замин яратади. Оқибатда улар келгусида бошқаларнинг хоҳишлари билан яшашға ўрганиб қолиб, қачондир афсусланишади. Шунинг учун мактаб амалиётчи психологлари томонидан ўқувчиларда келажак ҳақида ўйлаш, тўғри қарор қабул қилиш учун имкон ва тушунча беришда ёрдам кўрсатиш керак деган мақсад устувор. Улар ўқувчилар

билан олиб бораётган психологик хизмати давомида амалга ошираётган фаолияти ҳақида тўхталиб ўтадиган бўлсак «Сен келажакда нима қилмоқчисан? Ким бўлмоқчисан?» каби саволлар болани ўйлашга мажбур қилади. Бирданига жавоб бермаслиги мумкин, аммо вақт ўтиб бу ҳақда ўйлаб кўради. Уларга ўзи ёқтирган бирор машҳур шахсларни намуна қилиб кўрсатиш ҳам унга мотивация бериши мумкин. Аслида ота-она болага ҳамма нарсани яратиб бермаслиги, у нимагадир интилиши, орзу қилиши учун имкон қолдириши керак дея уқтиради.

Шунингдек ота-она ҳам фарзанди олдида унинг ўқитувчиси ҳақида ҳурмат билан гапириши лозим. Бу билан болада устозига нисбатан ҳурмат пайдо бўлади. Фарзанди маънавияти ва келажаги ҳақида қайғурган ота-она ўқитувчи ва мактаб амалиётчи психологи билан вазмин гаплашиш ва фарзандининг руҳияти ҳақида тушунтириш, унинг синфдаги обрўсини тиклаш, ўзига ишончини орттириш учун маслаҳатлашиш керак бўлади. Бу билан бола ёқтирмаган одамлари билан ҳам муносабат қуриш мумкинлиги, ҳамма нарсага имкон топиш мумкинлигини англайди.

Хулоса қилиб айтганда, маънавий баркамол шахсни шакллантириш механизмларида таълим-тарбия муассаса-ларининг, психологик хизматнинг роли ниҳоятда катта. Улар маънавий тарбиянинг асосий учоқларидир. Уларнинг барчасида амалга ошириладиган маънавий тарбия жараёнида, мафкуравий, маънавий-маърифий таълим берувчи ижтимоий кўргазмали қуроллар билан қуроллантириш мақсадга мувофиқ. Шундагина шахс маънавиятини шакллантириш борасида қўйган мақсадга эришамиз.

Адабиётлар:

- 1. Ёшларни миллий истиқлол гоҳси руҳида тарбиялаш – Ватан тинчлиги ва хавфсизлигини мустаҳкамлашнинг муҳим омили- Республика илмий-амалий анжуман материаллари, Т., 2004 й.*
- 2. Ортиқов Н. Ёш авлодни муқаддас гоҳлар руҳида тарбиялаш бўйича тавсиялар. – Т., 1995 й.*
- 3. Отамуратов С ва бошқалар. Маънавият асослари. – Т., 2002 й.*

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MA'NAVIY BARKAMOL SHAXS TARBIYASIGA TA'SIR ETUVCHI SALBIY XOLATLAR

Erkinova Dillola Raxmatillo qizi

Sirdaryo viloyati, Xovos tuman 7-maktab amaliyotchi psixologi

Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi,

Guliston Davlat Universiteti magistranti.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida ma'naviy barkamol shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi salbiy xolatlariga oid masalalar ko'rilgan.

***Tayanch tushunchalar:** mehribonlik, mehr-oqibat, xarakter, temperament va xulq atvoridagi o'zgarishlar, emotsional irodaviy va yosh xususiyatlari, maktab faoliyati tahlili, psixologik muhit.*

Ma'lumki, mehribonlik, mehr-oqibatning susayib borayotganligi jamiyatda eng avvalo bolalarga ta'sir qiladi. Ularning kechinmalari, muammolariga oilada ota-ona tomonidan, maktabda esa o'qituvchilar tomonidan kam e'tibor beriladi, aksariyat hollarda tarbiyasi og'ir bolalar va o'smirlardan maktablar "tezroq qutulish" choralari ko'riladi.

Dunyo bo'yicha sinflardan chiqib ketgan o'quvchilar so'rovnomasi shuni ko'rsatadiki, 43% maktabdan chiqib ketgan o'quvchilar o'qituvchilar bilan bo'lgan kelishmovchiliklarni sabab qilib ko'rsatishgan. Ayrim hollarda bolalar ta'lim maskanlarida o'z ishiga mas'uliyatsiz, shu o'ringa noloyiq bolalar hayotiga qiziqmaydigan rahbar xodimlar tayinlanganligi ham muammoni chuqurlashtiradi. Kattalarning yoshlarga bo'lgan vahshiy munosabati o'smirlarni tushkunlikka olib keladi, depressiyalar natijasida ular o'z joniga qasd qiladilar. JSST ma'lumotlariga

ko'ra, yoshlar orasida o'z joniga qasd qiluvchilar soni oxirgi 20 yilda ikki baravarga ko'paygan. Tadqiqotchilar 10% o'z joniga qasd qiluvchilar o'zini o'ldirish maqsadida, 90% esa o'ziga e'tiborni qaratish maqsadida qilinishini ma'lum qilishmoqda.

Ma'lum bo'lishicha, bolalar va o'smirlar suitsidining maqsadini aniqlash har doim muvaffaqiyatli kechavermas ekan. Bunga birinchidan ota-onalar va yaqin kishilarning "bo'lgan ish bo'ldi, baribir o'lganni tiriltirib bo'lmaydi" qabilida ish tutishlari natijasida to'la haqiqatni aytishdan bosh tortishlari sabab bo'lsa, ikkinchidan suitsidal urunish ba'zan intim munosabatlar tufayli sodir etilganligi uchun suitsidentlarning o'z xatti-harakatlari haqida suz yuritishdan bosh tortishi suitsidal urunishning haqiqiy sabab va motivlarini aniqlash jarayonini qiyinlashtiradi. Shuning uchun bolalar va o'smirlar suitsidining sabab va motivlarini aniqlash bir qator kompleks vazifalarni amalga oshirishni taqazo qiladi. Suitsident shaxsi xususiyatlari jumladan, xarakter, temperament va xulq atvoridagi o'zgarishlar, emotsional irodaviy va yosh xususiyatlari, maktab faoliyati tahlili, hamda oilada va o'rtoqlari davrasida tutgan mavqei, psixologik muhit va shu kabilarni o'rganish shular jumlasidandir.

O'smirlar orasida o'z joniga qasd qilishning yana bir sababi shaxslararo munosabatlarning buzilishi bo'lganligi bois sinf jamoalarining shakllan-tirish, pedagoglar va o'quvchilar orasidagi muloqotni normallashtirish lozim bo'ladi. O'quvchilarning o'quv jarayonini optimallashtirishni, o'quvchilarni jamoat ishlariga jalb qilish, maktabda o'z-o'ziniboshqarishni tahlil qilish, madaniyat, sport, fan sohalarida o'quvchining faoliyatini shakllantirish choralari topish zarur. Shuningdek, o'quvchilar bilan muloqot hurmat va ishonch asosida qurilishi lozim. O'quvchilar orasida o'z joniga qasd qilishning oldini olish uchun o'qituvchi quyidagilarni bajarishi lozim:

- Bolalarda o'z kuchiga ishonchni kuchaytirish;
- Ularda ishonch va umidni singdirish;
- Ularning xulqini nazorat qilishi, o'quvchilar bilan munosabatni tahlil qilishi.

Bolalar va o'smirlar suitsidal xulq sabablari orasida shaxslararo nizolar jumladan, o'qituvchi o'quvchi hamda ota-ona va oilaning boshqa a'zolari o'rtasidagi nizolar

asosiy sabablardan biri sifatida namoyon bo'lib, bolalar va o'smirlar suitsidining eng katta qismi shu sabablar asosida sodir etilayotganligini ko'rsatadi. Bu sabablar asosida amalga oshirilgan suitsidlar ota-onalar va o'qituvchilarning bolalar va o'smirlar bilan muloqotga kirishishlarida yo'l qo'ygan qo'polliklari, ularning his-tuyg'ulari bilan hisoblashmaslik, adolatsizlik qilishlari tufayli sodir etilayotganligi kuzatildi. Suitsidal urinishning yosh davrlariga ko'ra ko'rsatgichi shaxslararo nizolar tufayli sodir etilgan suitsidal urinishlar yosh davrining ortib borishi bilan suitsidlar miqdorining ham ortib borganligini ko'rsatadi.

O'z joniga qasd qilish holatlarning yuqori darajasida psixologik maslahat va psixoterapiyatavsiya etiladi. Bunday davolashda mijozning so'zlarini tinglash va uning yolg'iz emasligi hissi va tushunishi asosiy natijalardan biridir. Bu borada viloyatdagi ta'lim muassasalarida bolani ma'naviy, ruhiy va jismoniy sog'lomlashtirishga qaratilgan mavjud shtat birliklari doirasida tibbiy-ruhiy markazlarni tashkil etib, ularning oldiga aniq vazifalarni qo'yib, ijrosini nazorat qilish maqsadga muvofiq. Chunki, o'tish davridagi bolani hayot bilan bog'lovchi ishlar va tadbirlar qancha ko'p bo'lsa o'z joniga qasd qilish ehtimoli shuncha kam bo'ladi. Bolalarda maxsus dastur oshkor qilmagan holda o'z joniga qasd qilish holatlariga qarshi tura olish kayfiyati va ruhiyatini shakllantirish zarur. Bunda asosiysi, ularda hayotiy muloqotni rivojlantirish, bir-birini tushunish, yangi ijtimoiy aloqalar va ko'nikmalarni rivojlantirish, stress holatlarini yengish qobiliyatini test yoki boshqa usullarda tekshirish hisoblanadi. Zamonaviy hayotda o'z joniga qasd qilish-noxush ijtimoiy holat bo'lib hisoblanadi.

Bizning madaniyatimiz va milliy odatlarimizda o'z joniga qasd qilish qaxramonlik yoki gunohni yuvuvchi qurbonlik sanalmasligini voyaga yetmaganlarga chuqur va har tomonlama tushuntirish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Ch.R.Nasriddinov «Suitsid: muammo va yechimlar» o‘quv-uslubiy qo‘llanma, Sharq nashriyoti, Toshkent 2005 y.*
2. *Zarifboy Ibodullayevning “Asab va ruhiyat” kitobi, 4-nashr*
3. *N.F.Komilova Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi – T.: TDPU 2019.*
4. *Shneyder L.B – Deviantnoy povideniya detey I podroskov. M Akadempromekt. 2005g*
5. *L.M.Semenyuk Psixologicheskiy osobennosti agressivno povedeniya podroskov I usloviya ego korreksii – M.: rech 1998*

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MA'NAVIY BARKAMOL SHAXS TARBIYASIGA OID KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHGA PSIXOLOGIK YONDOSHUVLAR

Xudoyberdiyeva Salomat Najmudinovna

Sirdaryo viloyati, Xovos tuman 4-maktab amaliyotchi psixologi

Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi,

Guliston Davlat Universiteti magistranti.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida ma'naviy barkamol shaxs tarbiyasiga oid kasb-hunarga yo'naltirishga psixologik yondoshuvlarga oid masalalar ko'rilgan.

Tayanch tushunchalar: qobiliyatlari va moyilliklari, xarakter, temperament, yosh xususiyatlari, maktab faoliyati tahlili, psixologik maslaxat.

Har qanday kasb odamdan “kasbiy muhim sifatlar” deb atalmish fazilatlarga ega bo‘lishni talab qiladi – masalan, korrektor uchun e’tibor muhim, rassom uchun xayoliy fikrlash va ijodkorlik muhim va shu kabilar. Shuning uchun, ma’lum bir kasbni tanlashda, sizda kasbiy jihatdan muhim fazilatlarga mos keladigan qobiliyatingiz bor-yo‘qligini tushunish muhimdir. Shubhali vaziyatda, qobiliyatlaringiz eng ko‘p amalga oshira oladigan kasbni, katta muvaffaqiyatga erisha olaman degan faoliyatni tanlash muhim.

Ya’ni amalga oshirilayotgan kasbiy faoliyat turi insonning shaxsiy xarakter xususiyatiga mos kelishi kerak. Misol uchun, agar siz ochiqko‘ngil kirishimli inson bo‘lsangiz, unda siz muloqotchanlik talab qilinadigan kasblar sizga ko‘proq mos keladi, agar siz hissiy jihatdan beqaror bo‘lsangiz, uzoq vaqt davomida diqqatni jamlashni talab qiladigan muntazam ishlarni bajara olmaysiz.

Hozirgi kunda mavjud kasblar turli-tuman sohalarga mansub bo'lib ularni bir necha jihatlarga ko'ra guruhlariga ajratishimiz mumkin. Xususan kasblarni mehnat obyektiga ko'ra bir necha tiplarga bo'lish mumkin - ya'ni odam nima bilan yoki kim bilan ishlashiga qaratilganligiga ko'ra. E.A.Klimov tizimiga ko'ra, bunda ularni beshta turga ajratish mumkin:

"Odam-tabiat" - o'simliklar va hayvonlar bilan ishlash, biologik jarayonlar. Misol: agronom, veterinar, mikrobiolog, botanik.

"Odam-texnika" - texnik ob'ektlar va tizimlar, materiallar, energiya bilan ishlash. Misol: mexanik, muhandis, texnolog, arxitektor.

"Odam - odam" - bu turli jamiyatlar, odamlar guruhlari va jamoalari bilan bog'liq faoliyat. Misol: psixolog, sotuvchi, sartarosh, advokat, o'qituvchi.

"Odam - belgilar tizimi" - tillar, an'anaviy belgilar, raqamlar, formulalar yordamida ishlash. Misol: matematik, dasturchi, tilshunos.

"Odam-badiiy obraz" - badiiy obrazlarni yaratish, o'rganish va nusxalash faoliyati. Misol: rassom, aktyor, yozuvchi, dizayner.

Har qanday kasb vakili mashhur insonlardan biri bo'lishi mumkin. O'z kasbiy sohasida chinakam iqtidorli odam o'z sohasida doimo ish topa olishi mumkin. Bunda iste'dod nafaqat insonning qobiliyatlari va qiziqishlarining tanlangan kasbga mos kelishi, balki o'zgaruvchan sharoitlarda o'z o'rnini topa olish, o'rganishga tayyorlik va uzluksiz rivojlanish istagi ham bur borada muhim ahamiyatga ega.

Hayot yo'lini muvaffaqiyatli davom ettirmoqchi bo'lgan inson uchun ta'lim nafaqat bilim olish yo'li, balki aql-zakovatni rivojlantirishning zarur shartidir. Bolaning aql-idrokini rivojlantirish uchun eng samarali yoshlik davrini o'rganishga bag'ishlash juda muhimdir. Dasturlar yoki qo'shimcha to'garaklar va sinflarni tanlashda faqat ma'lum va yaxshi bajarilgan narsalarga e'tibor qaratish har doim ham ahamiyatli emas. Doim yangi bilim olishga intilish inson hayotida unga ko'plab afzalliklar tug'diradi: u qiziqishlar va imkoniyatlar doirasini kengaytiradi, ma'lumotni o'rganish va tahlil qilish qobiliyatini o'rganadi. Muntazam o'rganishni bilgan odam har doim o'ziga qanday bilim yetishmayotganini aniqlab, uni olish yo'lini topa oladi.

Bu uni mutaxassisligidan qat'i nazar, barcha professional sohalarda raqobatbardosh qiladi.

Qoidaga ko'ra, maktab o'quvchilari va talabalar o'zlarining printsiptial ravishda o'qishni istamasliklarini oqlaydilar. Darhaqiqat, o'quv jarayoniga chin dildan kirishmasdan ta'lim muassasasida bo'lishning ma'nosi yo'q. O'qitishning asosiy vazifasi - to'g'ridan-to'g'ri ish jarayoniga taaluqli yangi ma'lumotlarni o'rganish va ko'nikmalarga ega bo'lishni osonlashtiradigan intellektual bazani yaratishdir.

Butun dunyoda uzluksiz ta'lim kontsepsiyasi tobora ommalashib bormoqda, bunda odam umri davomida o'qib-o'rganadi, takomillashishda davom etadi. Agar siz kasbingizdagi mavjud tendensiyalarga rioya qilmasangiz, unda tez orada siz past malakali ishchilar toifasiga o'tish xavfiga duch kelasiz. Shuning uchun siz universitet yoki kollejni tugatganingizdan keyin ham shaxsiy va kasbiy sohada o'qib-o'rganishni davom ettirishingiz kerak bo'ladi.

Bo'lajak kasbni tanlashda ota-onalar va ularning farzandlari bir necha jihatlarga e'tibor qaratishsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun bir nechta asosiy omillarni hisobga olish kerak:

Bolaning qobiliyatlari va moyilliklari. Farzandingizga o'z iqtidorini kashf eta oladigan sharoit yarating va chinakam qiziqqan kasbni tanlashiga yordam bering.

Motivatsiya. U asosan o'quvchilar qaysi kasbni tanlashini belgilaydi. Bunda siz bola uchun nima muhimroq ekanligini tushunishingiz kerak (o'z-o'zini anglash, kasbning obro'si, yuqori daromad, rivojlanish istiqbollari, mashhurlik va boshqalar).

Kelajakdagi kasb tomonidan belgilab qo'yilgan hayot yo'li. Bu yerda bolaning ishlashi kerak bo'lgan jadvalni hisobga olish kerak - ba'zi kasblar masofaviy yoki moslashuvchan ish jadvalini o'z ichiga oladi, boshqalarida esa ofisda bo'lish va qat'iy jadval asosida ishlash majburiydir. Bundan tashqari, boshqa mintaqaga ko'chish yoki faol harakatni o'z ichiga olgan kasblar mavjud.

Kasbda rivojlanish istagi. Kelajakdagi kasbni tanlashda, bola kelgusi bir necha yil ichida uni rivojlantirishga tayyormi yoki yo'qligini tushunishi muhimdir. Doimiy

ravishda o'z malakasini oshirib, o'z vakolatlarini kengaytiradigan mutaxassislar mehnat bozorida har doim ko'proq talabga ega.

Kasb-hunar bilan tanishlik. Iloji bo'lsa, bolangizga o'zi yaxshi ko'rgan kasb yoki bir qator kasblarni bilishiga yordam bering. Bu maxsus seminarlarda, ochiq kunlarda yoki tanlangan sohada mutaxassis bilan uchrashuvda amalga oshirilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Davlatov. *Mehnat va kasb ta'limi, tarbiyasi hamda kasb tanlash nazariyasi va metodikasi.* Toshkent «O'kituvchi» 1992 yil.
2. Studentlarga o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash ishlarini o'rgatish N. Shodiyev. Toshkent, « O'qituvchi» 1987 yil.
3. S. A. [Boltaboyev](#), U. Tolipov. *Umumiy o'rta ta'lim maktablari kasbga yo'naltirish o'quv metodika kabineti faoliyatini tashkil qilish buyicha metodik tavsiyanoma.* Toshkent, 2000 y.
4. X. [Rashidov](#), Sh. [Sharipov](#), S. A. Boltaboyev. *O'quvchilarni kasbiy yo'nalganligini aniqlash. O'quv kullanma.* Toshkent, 2002 y.
8. «Uzliksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish» mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2002y (15-16 noyabr)
5. *Mehnat va kasb ta'limi-tarbiyasidan amaliy mashg'ulotlar.*
6. A.P.Chernyavskaya. *Psixologicheskiye konsultirovaniye po professionalnoy oriyentatsii - 2001goda.*

INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Xomidov Abdullajon Adxam o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

psixologiya yo'nalishi magistranti

***Annotatsiya:** Inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirishda faqatgina uning moddiy-texnika bazasini mustahkamlashgina emas, balki Inklyuziv ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktabgacha, maktab va undan keyingi ta'limga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda inklyuziv ta'lim olayotgan bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish.*

Kirish: XXI asr boshlarida kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy va geosiyosiy jarayonlar, dunyoning g'oyaviy-mafkuraviy qiyofasini o'zgartirib, yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimining bosh maqsadi ham bevosita ijtimoiy- gumanitar fanlarni puxta biladigan, huquqiy savodxonligi yuqori bo'lgan, jahon maydonida o'z bilimi orqali raqobatlasha oladigan, o'zining fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan, Vatani hamda millatiga

nisbatan mehr-muhabbat tuyg'ularini namoyon eta olish hislatlarini bolalarda shakllantirishga yo'naltirilgan.

Adabiyotlar Tahlili Va Metodologiya

Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim tarbiyasi masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalar sirasiga aylanib bormoqda. Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga nisbatan maxsus segregasion ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqiyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga e'tiborning yanada yaxshilanishiga olib keldi.

Maxsus ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tizimi sifatida rivojlangan. Ushbu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlarini umumta'lim muassasalarida qondirib bo'lmaydi degan taxminlar asosida qurilgan. Maxsus ta'lim butun dunyoda maktab yoki internat shaklida, shuningdek umumta'lim maktablarining katta bo'lmagan qismlari sifatida faoliyat yuritadi.

Imkoniyati cheklangan bolalarning maxsus ta'lim tizimida o'qitilishi ularning maktabgacha va maktab ta'limini tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek, ularning o'z oilasidan uzoqda bo'lishga majbur qiladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z- o'ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyati, nuqson xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumta'lim tizimida ta'lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim siyosati amalga oshirilmoqda. Ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni kirib kelishida ko'plab muammolar paydo bo'lgan.

- Inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ xujjatlarida qayd qilinmaganligi;
- Nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabat;

- Imkoniyati cheklangan bolalarning hamjamiyatda ko‘rinmaslik muammosi;
- Moddiy mablag‘ muammolari;
- Ta‘lim muassasalarini moslashtirish;
- Sinfda o‘quvchilar sonining ko‘pligi;
- Kambag‘allik;
- Jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish;
- Imkoniyati cheklangan bolalarning boshqalarga qaramligi;
- Favqulodda vaziyatlar , mojarolar, qochoqlar;
- Kadrlar masalasidagi muammolar.

Yuqorida keltirilgan dalillarni hal etib inklyuziv ta‘lim tizimiga o‘tishga qanday zaruriyat bor?

Darhaqiqat, bu ta‘lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish oson kechmaydi. Ammo bu ta‘lim tizimining nafi jihati juda ko‘p foydasi tegadi. Ular sirasiga quyidagilar kiradi:

- Inklyuziv ta‘lim qashshoqlik iskanjasidan qutilishga imkon beradi;
- Inklyuziv ta‘lim barcha uchun ta‘lim sifatini yaxshilaydi;
- Kamsitishlarni oldini oladi;
- Inklyuziv ta‘lim yanada inklyuzivlikka olib keladi. ¹

Inklyuziv ta‘limning prinsiplari:

1. Insonning qadr qimmatini, uning qobiliyati va yutuq‘iga bog‘liq emas.
2. Har bir inson o‘ylash va xis qilish qobiliyatiga ega.
3. Har bir kishi eshitish va muloqot qilish qobiliyatiga ega.
4. Har bir kishi bir-biriga muxtoj.
5. Shaxsning to‘liq va haqiqiy ta‘lim olishi faqat real hamkorlikda amalga oshadi.
6. Hamma kishilar o‘z tengdoshlarini qo‘llab quvvatlashga muxtoj.
7. Hamma ta‘lim oluvchilarni yutuqga erishishiga ularning nimadir qila olmasligi emas , balki nimanidir qila olishidir.

¹ Maktablar hamma uchun – Save the children – 2002y. 20- \23 bet.)

8. Hamkorlik qilish kishi hayotini har tomonlama kuchaytiradi.

Inklyuziv ta'lim tizimi quyidagi ta'lim muassasalarni o'z ichiga oladi; maktabgacha, umumta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim. Bu ta'lim muassasalarning maqsadi bolalarning ta'lim olishi va kasb-hunarga tayyorlashda ularning o'rtasidagi to'siqlikni bartaraf etib ochiq ta'lim muhitini yaratishdan iborat.

ADABIYOTLAR.

1. *Rahimjon o'g'li, A. A. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQUIY TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 1(2), 116-119.*

2. *Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY TARAQQIYOTINING RIVOJLANISHIDA O'YIN RIVOJLANTIRUVCHI FAOLIYAT SIFATIDA. Uzbek Scholar Journal, 5, 207–209.*

3. *Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. Science and innovation, 1(B8), 87-91.*

4. *Asqarov, A. (2022). MAKTABGACHA YOSH DAVRDA KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK ASPEKTLARI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(6), 882-883.*

5. *O'G'Li, A. A. R. (2022). XOTIRANI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS USULLARI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 1(6).*

БОКСЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ

Жураев Худоёр Пархоович

Жиззах Давлат Педагогика Университети магистранти

АННОТАЦИЯ

Маколада боксчиларни тайёрлаш тамойиллари ва усуллари ҳамда уқув машгулот жараёнларида хар хил усуллардан фойдаланган холда куникма хосил қилишдан иборат.

***Калит сўзлар:** бокс жихозлари, бокс дарсини қуриш асослари, техник элементлар.*

Кириш.

Боксчини тайёрлаш онг, кўриниш, фаоллик, тизимлилик, қулайлик ва куч тамойиллар асосида қурилган. Педагогик жараёнга қўйиладиган асосий талабларни ифодаловчи ушбу тамойилларни амалга ошириш орқали мураббий ўзининг педагогик ишини тўғри ташкил этиш ва кам куч сарфлаб, ўқувчиларни махсус билим ва кўникмалар билан қуроллантириш имкониятига эга бўлади.

Мураббий ўқувчида ўрганилаётган нарсани онгли ва танқидий идрок этиш, уни амалиёт билан боғлаш қобилиятини доимий равишда тарбиялаб бориши керак.

Мураббий билим ва кўникмаларнинг оддий узатувчиси бўла олмайди. У таълим ва тарбияни шундай қуриши керакки, ўқувчиларда спорт амалиёти билан боғлиқ барча масалаларни мустақил ва тўғри тушуниш қобилиятини ривожлантиради. Мураббий томонидан тақдим этилган билимлар мантиқий муносабатларда тизимлаштирилган бўлиши керак.

МЕТОДОЛОГИЯ.

Таълим ва тарбияда тарбияланган боксчининг фаоллиги унинг кейинги спорт фаолиятидаги муваффақияти гаровидир.

Ўқув жараёни тизимли ва изчил бўлиши керак. Бокснинг барча турлари ва турлари зарбалар, ҳимоя ва бошқа воситалар маълум бир оқилона кетма-кетликда ўрганилади.

Агар ўқув курси уйғун ва изчил тақдим этилса, унда иштирокчилар маълум бир тартибда бокс техникаси ва тактикасининг асосий элементларини ўзлаштирган ҳолда тизимлаштирилган билим оладилар. Машғулотларга изчил киритилган умумий ривожлантирувчи ва махсус машқлар боксчининг ҳар томонлама жисмоний ривожланишига ёрдам беради.

Ўқитиш ва тарбиялашда ўқувчиларни оддий ўқув материалдан мураккаброқ ўқув материалга босқичма-босқич олиб бориш керак.

Ўқув ва ўқитиш курсини режалаштиришнинг энг муҳим шarti шундаки, дарсларда кейинги ҳар доим олдингисига асосланади ва олдингиси кейингиси томонидан мустаҳкамланади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР.

Ўрганилаётган материални онгли равишда ўзлаштириш асосида тарбияланган, тизимлаштирилган билим ва кўникмаларга эга бўлган, ўз машғулотларини мустақил ва муваффақиятли қура оладиган, унда муайян вазифаларни қўяди ва уларни оқилона, онгли равишда танланган воситалар билан ҳал қила олади.

Ҳар қандай зарба, ҳимоя ёки қарши ҳужумни ўрганаётганда, мураббий тарбияланувчиларга бу ҳаракат нима учун оқилона эканлигини тушунтиради, унинг жанговар воситаларнинг умумий таснифидаги ўрнини, бошқа жанговар воситалар билан боғлиқлигини кўрсатади. Масалан, бошга тўғридан-тўғри чап зарбани ўрганаётганда, у ёки бу ҳимоя билан биргаликда қарши ҳужумларни қандай танлаш кераклигини кўрсатган ҳолда, бу зарбага муайян ҳимоя турлари билан қарши туриш керак.

Ўрганилаётган зарбага қарши мудофаа усуллари қандай қўллашни аниқлаб, келажакда иштирокчилар ўзлари учун керакли жанговар воситаларни осонгина топадилар. Шундай қилиб, мураббий амалиётчиларга жанглarda техник кўп қиррали бўлишга йўл очади.

Машғулот жараёнида мураббий ўрганилаётган техника ва ҳаракатларни қай даражада тушунганликларини, топшириқни тўғри тушунганликларини, ўз ҳаракатларини тушунтириб, асослаб бера олишларини текширади.

Бокс воситаларини онгли ва фаол ўзлаштириш тарбияланувчиларга олинган билим ва кўникмалардан спорт амалиётида мақсадли ва муваффақиятли фойдаланиш имконини беради.

Мураббий тингловчиларда ўрганилаётган мавзу ҳақида тўғри тушунча ҳосил қилиш учун кўргазмали ўқитиш ва ўқитишнинг турли шаклларида кенг фойдаланиши керак.

Тасвирий таълим ва ўқитишнинг асосий шаклларига қуйидагилар киради:
а) техникани намойиш этиш, б) плёнкали илмоқлар ёрдамида техникани ўрганиш, в) кинематографларни ўрганиш, г) ўқув ва хроника фильмларини томоша қилиш, д) танловларда қатнашиш, е) ўқув кургазмалардан фойдаланиш; ё) бокс ҳақидаги бадий фильмларни томоша қилиш, ж) спорт музейлари ва кўргазмаларига ташриф буюриш, з) спорт усталари билан биргаликда машғулотлар ўтказиш ва бошқалар.

Кўрсатилган барча ҳаракатлар ва ҳаракатлар жанговар шароитларда қандай бўлса, худди шундай бўлиши керак. Масалан, зарбани ўрганаётганда, шугулланувчилар унинг тузилиши ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлиши керак, яъни зарба қайси бошланғич позицияси, ҳаракат шакли, яхлит ҳаракатдаги ҳаракат элементларининг кетма-кет бирикмаси, зарбадан кейин мувозанатни сақлаш учун зарур бўлган тана ҳаракатлари ҳақида. Ҳар бир ўрганилган зарба ёки техниканинг бошқа элементи алоҳида ҳолда эмас, балки бошқа ҳаракатлар билан ўзаро боғлиқ ҳолда идрок этилиши учун мураббий ўқувчиларга қандай

ҳаракатлар ўрганилганидан кейин келиши мумкинлигини, ўрганилган ҳаракат кейингиси билан қандай уйғунлигини кўрсатади.

Мураббий ҳар бир дарсда ўқувчиларнинг ўрганилаётган материалга қизиқишини уйғотиш, уларнинг меҳнатини рағбатлантириш ва фаоллаштиришга ҳаракат қилиши керак. Бунинг учун дарсда у уларни диққат билан кузатиб боради ва ҳар бир киши таклиф қилинган вазифаларга қанчалик эҳтиёткорлик билан ва фаол муносабатда бўлишини доимий равишда кузатиб боради. Мураббий бир жуфтликдан иккинчисига ўтиб, ўқувчилар топшириқни тўғри тушунганми ёки йўқми, машқларни фаол ва қизиқиш билан бажаряптими ёки йўқлигини кўради. Тегишли кўрсатмалар бериш орқали мураббий ўқувчиларга топшириқни тушунишга ёрдам беради, ишни тўғри йўлга қўяди. рағбатлантирувчи ва

Мураббий тингловчиларни рағбатлантириш орқали уларда дарс мазмунини иложи борича яхшироқ ўрганиш истагини уйғотади.

Мураббий барча ўқувчиларни ҳар бирига эътибор бериб, фаол меҳнатга жалб этишга мажбурдир. Бирорта ҳам қобилиятли талаба билан ишлашни ўзинга қўйиб бўлмайди. Агар мураббий фақат икки ёки учта боксчи билан шуғулланса ва қолганларига фақат тасодифий топшириқлар бериб, уларни бутунлай ўзларига қолдирса, машғулотларга қизиқиш тушади.

Турли малакали боксчилар гуруҳи билан машғулот ўтказишнинг салбий томони шундаки, таклиф қилинган вазифалар ҳамма учун умумий бўлиши мумкин эмас ва ҳар хил таркибда машқ қилишда мураббий кўпинча кўпроқ тайёр бўлганларга эътибор қаратади.

Мураббий бир гуруҳда тахминан бир хил ёшдаги ва бир хил тайёргарликдаги шуғулланувчиларни танлашга интилиши керак. Акс ҳолда, у барча шуғулланувчилар учун бир хил бўлган ўқув материални тақдим эта олмайди. Ҳар бир таълим ва ўқув гуруҳини умумий манфаатлар ва тингловчиларнинг қобилиятлари нисбатан тенг даражада бирлаштириши керак.

Машғулот тўрт қисмдан иборат: кириш, тайёргарлик, асосий ва якуний.

Кириш қисмида мураббий ўқувчиларга дарс вазифаларини тушунтиради, ушбу дарсда ўрганиладиган зарбаларнинг техник ва тактик хусусиятлари ва мудофаа усулларини, шунингдек, бу зарбалар ва турларидан фойдаланишнинг тактик имкониятларини кўрсатади. мусобақаларда ҳимоя қилиш. Кириш қисмининг давомийлиги 5-10 минут.

Тайёргарлик қисми бутун гуруҳ томонидан бир вақтнинг ўзида жойида ёки айлана бўйлаб юриш пайтида бажариладиган нарсаларсиз умумий ривожлантирувчи гимнастика машқларини ўз ичига олади. Ушбу машқлар куч, мослашувчанликни ривожлантириш ва иштирокчилар ўртасида ҳаракатларни тўғри мувофиқлаштиришга қаратилган.

Дарснинг асосий қисмида ўқувчиларни аниқ бокс ҳаракатларини ўзлаштиришга тайёрлаш мақсадида мураббий улар билан ҳаракатлар, бир ва қўш зарбалар, ҳар хил ҳимоя турларига қурилган имитатив бокс машқларини ўтказди. Бу машқлар ҳам бир вақтнинг ўзида бутун гуруҳ томонидан айлана бўйлаб юриш пайтида бажарилади.

Тайёргарлик қисми одатда "соя бокс" машқи билан яқунланади, бунда шугулланувчи ўзларига маълум бўлган барча техника воситаларидан ихтиёрий равишда фойдаланадилар. Мураббий, боксчиларни кузатиб, улар томонидан одатий техникага асосланган тўғри, тежамкор ва оқилона ҳаракатлар услубини ишлаб чиқишга интилади.

Тайёргарлик қисмининг давомийлиги дарс вазифасига қараб 20 минутгача.

Асосий қисм зарбалар ва ҳимоя усулларини ўрганишдан бошланади. Бунинг учун очиқ устунда мураббий томонидан қурилган ўқувчилар унинг кўрсатмаси бўйича зарба ва ҳимоя ҳаракатларини шериксиз бажаради. Машғулотчиларни жуфтларга тақсимлаб, мураббий уларга зал бўйлаб эркин ҳаракатланиб, осон кураш олиб боришга имкон беради. Иштирокчиларнинг ҳаракатлари дарс материали билан чегараланади, яъни ўрганилган ҳужум зарбаси ва унга қарши ҳимоя, ўрганилган қарши ҳужумлар билан

бирлаштирилади. Ҳамкорлар бир-бирига ўз навбатида ёки бир вақтнинг ўзида ҳужум қилишлари мумкин, бу уларнинг қанчалик тайёр эканлигига боғлиқ. Аммо барча ҳолатларда мураббий тарбияланувчиларга техник усулларни бепарволик билан бажаришига йўл қўймаслиги керак, бу эса нотўғри техник маҳорат ва қўпол кураш услубини кучайтиради.

Жуфтликлар билан машғулотлардан сўнг улар бокс копларини уриш машқларига, арқон ва тўлдирилган тўп билан машқларга ўтадилар.

Дарснинг асосий қисмининг давомийлиги 50-60 минут.

Яқуний қисмда иштирокчиларнинг организм фаолиятини тинчлантириш вазифаси бўлган машқлар мавжуд.

ХУЛОСА.

Мустаҳкам билим ва малакалар боксчининг спорт маҳоратини оширишнинг мустаҳкам пойдеворидир. Улар турли тактик шароитларда ўрганилган усулларни қайта-қайта такрорлаш жараёнида ишлаб чиқилади. Бундан хулоса қилиш керакки, етарлича узоқ муддатли машғулотлар зарур. Мураббий шугулланувчини биринчи марта мусобақада иштирок этишга рухсат беришга ҳақли, фақат агар асосий зарбалар ва химояларни мустаҳкам ўзлаштирганида. Бокс техникаси ва тактикаси асослари бўйича машғулотлар муддати бошқача бўлиши мумкин. Бу шугулланувчининг жисмоний тайёргарлиги ва қобилиятига боғлиқ. Ўртача бу муддат 6-8 ойни ташкил қилади.

Боксчи жанговар кўникмаларни керакли даражада мустаҳкам ўзлаштириш ва такомиллаштириш учун муштлашиш ва химояланиш, “сояли бокс” пайтида эркин ҳаракатлар қилиш, бокс жиҳозларида, шерик билан жуфтликда, ва ҳоказо машқларни бажариши керак. Энг қимматли машқ шерик билан шартли ва эркин жанглар ўтказишни тан олиш керак, бунда боксчининг жанговар маҳорати ракиб билан ўзаро алоқада ва турли тактик шароитларда яхшиланади.

Таълим ва тарбиянинг асосий шакли ўқув машғулоти бўлиб, у уч қисмдан иборат: тайёргарлик, асосий ва яқуний. Дарснинг барча қисмлари бир-бири билан узвий боғланган ва кетма-кет бир-бирига ўтади.

Дарсинг учала қисмида ҳам яхлит шугулланувчилар олдида турган умумий вазифа ҳал қилинади. Бундан ташқари, дарсинг ҳар бир қисмида шахсий вазифалар ҳам ҳал қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. *Китоб материаллари асосида: В. Степанов, Ю. Соколов, Ю. Радоняк "Бокс". М. 1967 йил.*
2. *Бокс. Назария ва методлар: Дарслик / Ю. А. Шулика, А. А. Лавров, С. М. Ахметов [ва бошқалар] / Ю. А. Шулика, А. А. Лавровнинг умумий таҳрири остида. - Краснодар: Неоглорй; Москва: Совет спорти, 2009. - 767, [1] б.:*

WEB SAHIFADA GRAFIK ELEMENTLARNI YARATISH, QAYTA ISHLASH VA O‘RNATISH

Omonov Baxtiyor Yusupovich

Qarshi ixtisoslashtirilgan san’at maktabi informatika fani o‘qituvchisi

(O‘zbekiston)

Annotatsiya: *Web sahifada grafik elementlarni yaratish, qayta ishlash va o‘rnatish haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *nuqtali va vektorli tasvirlar, GIF, JPEG.*

Annotation: *The website is a word about creating, processing and installing graphic elements on the website.*

Keywords: *diitor and vector images, GIF, JPEG.*

Аннотация: *Сайт – это слово о создании, обработке и установке графических элементов на веб-сайте.*

Ключевые слова: *дириторные и векторные изображения, GIF, JPEG.*

Web-sahifalar yaratishda turli xildagi illyustratsiyalar ishlatib turiladi. Ularga quyidagilar kiradi: logotip, tugma, banner, harakatlanuvchi tasvir, fototasvir, diagramma va grafiklar.

Hozirgi kunda tarmoqlarda ikki asosiy grafik format qo‘llanadi: GIF va JPEG (yoki JPG). Bu grafik formatlarda illyustratsiyalangan sahifalarni barcha keng tarqalgan brauzerlar tushunadi va to‘g‘ri tasvirlaydi. Bu formatlarning har biri o‘z ustunliklari va kamchiliklariga ega, bu ularning qo‘llanish sohasini aniqlaydi, ular orasidagi farqni tushunish o‘z navbatida sayt sahifalarini grafik bezash ishlarini osonlashtiradi.

GIF (Graphics Interchange Format) grafik formati - tarmoqdagi eng keng tarqalgan grafik format, u tarmoqda birinchi bo‘lib paydo bo‘lgan. Tarmoqdagi rangli tasvirlar va fonlarning ko‘p qismi GIF formati fayllaridir.

GIF tasvirni siqishga imkon beradi, tasvirlarning rang palitrasi 256, yoki undan kamroq rangni saqlaydi. Bu siqish jarayoni sifatga ta‘sir qilmaydi, ya‘ni, siqishdan keyin olingan tasvir boshlang‘ichi kabi bo‘ladi. Agar tasvir 256 dan ortiq rangga ega bo‘lsa, ularning soni chegaralangan qiymatgacha qisqartiriladi. Shuni aytib o‘tish kerakki, ranglar sonini qisqartirish bosqichida tasvir sifatiga zarar etkazilishi mumkin.

GIFda boshlang‘ich tasvirni siqishda faylning o‘lchamini faqatgina palitradagi ranglar sonini 2 dan 256 gacha chegaralagan holda kichraytirish mumkin. Shunday qilib, GIF chegaralangan sonli ranglardan tarkib topgan grafik fayllarni siqishda qo‘llanilsa, juda yaxshi natijalarga erishiladi. Bu grafik format tarmoqda logotip, matn, diagramma, grafik va chizmalarning tasvirini taqdim qilishda juda katta imkoniyatga ega.

GIF formatining ikki varianti mavjud: GIF87a va GIF89a. U ishlab chiqaruvchilar Lempel, Ziv, Welch familiyalarining birinchi harflari bilan nomlangan LWZ siqish usulini qo‘llaydi.

GIF89a formati GIF87a formati standartiga to‘g‘ri keladi. Bundan tashqari, rangning tiniqligi (transparency), satrlararo yuklanish (interlaced) va animatsiya kabi yangi imkoniyatlar bilan to‘ldirilgan.

JPEG (Joint Photographic Experts Group) grafik formati (qisqartirilgan holda JPG) ko‘p rangli tasvir fayllarini tarmoqda ishlatish uchun mo‘ljallangan bo‘lib, foydalanish darajasi bo‘yicha ikkinchi o‘rinda turuvchi grafik format hisoblanadi.

JPEG rang palitrasi 16 777 216 (True Color) tagacha bo‘lgan rangni saqlaydigan tasvirlarni siqish imkoniyatini beradi. Bunday siqish tasvirning sifati yo‘qolishi (lossy compression) hisobidan sodir bo‘ladi.

JPEGda boshlang‘ich tasvirni siqishda “siqish darajasi”ni juda keng chegaralarda boshqarish mumkin. Bu formatda “siqish darajasi” tasvir sifatining yomonlashuviga olib kelishini yodda tutish kerak, siqish darajasi qancha yuqori bo‘lsa tasvirning

ko‘rinishi boshlang‘ich tasvirga nisbatan shuncha ko‘p yomonlashadi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, JPEG juda ko‘p ranglarni, mayda rangli detallarni saqlovchi fototasvirlarning sifatli grafik fayllarni siqish uchun mos keladi. Bu format ko‘p hollarda tarmoqda sifatli fototasvir va illyustratsiyalarni taqdim qilish uchun qulay hisoblanadi. Afsuski, JPEG ranglarning tiniqligini qo‘llamaydi, bu esa uning qo‘llanish sohasini kamaytiradi.

GIF va JPEG grafik formatlari bilan ishlashda quyidagilarni yodda tutish muhimdir.

- Natijalanuvchi GIF-fayl o‘lchami palitradagi ranglar soniga bog‘liq. Palitradagi ranglar qancha kam bo‘lsa, siqish darajasini shuncha katta berish mumkin va yakuniy fayl o‘lchami ham shuncha kichik bo‘ladi.

- Natijalanuvchi JPEG-fayl o‘lchami tasvirning mayda detallar bilan to‘ldirilganiga bog‘liq bo‘ladi. Ular qancha ko‘p bo‘lsa, siqish darajasini shuncha katta berish mumkin, va yakuniy fayl o‘lchami ham shuncha kichik bo‘ladi.

- Hech qachon JPEGda tasvirning oraliq variantlarini saqlamang, nusxalarni boshqa formatlarda saqlang. Biror bir o‘zgartirish kiritish kerak bo‘lsa, o‘sha nusxalarni ishlating.

- Hech qachon tasvirni GIFdan JPEGga va aksincha, o‘tkazmang. Bunday harakatlarda to‘g‘ri siqish imkoniyati kamayadi, tasvirning va rang berishning yomonlashuvi yuz beradi.

- Chekli sondagi ranglardan foydalanilgan, biroq bir xil rangli sohalarning kattaligi va bir rangdan ikkinchisiga o‘tishda chegaralarning aniqligini saqlovchi tasvirlarni GIF texnologiyasi orqali siqish JPEGdagiga qaraganda yaxshiroq bo‘ladi va natijadagi fayllar esa kichik o‘lchamda bo‘ladi. Agar bunday tasvirlar JPEGda siqilsa, ranglar xira bo‘ladi va natijadagi fayl o‘lchami kattaroq bo‘ladi.

- Ko‘p sonli mayda detallardan tashkil topgan fototasvirlar va plutonli tasvirlarni JPEG texnologiyasi orqali siqish GIFdagiga qaraganda yaxshiroq va natijadagi fayllar esa kichik o‘lchamda bo‘ladi. Agar bunday tasvirlar GIFda siqilsa, ranglar xira bo‘ladi va natijadagi fayl o‘lchami kattaroq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *D. Kirsanov. Web – dizayn.*
2. *Broydo V.L. Ofis texnikasi.*
3. *A.R. Maraximov, S.I. Raxmonqulova "Internet va undan foydalanish asoslari".*

ZAMONAVIY ISLOM VA G'ARB PSIXOLOGIYASIDA SHAXSNING PSIXOLOGIK TUZILISHI MASALALARI

Arabov Is'hoq

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi tadqiqotchisi

***Annotatsiya.** Islom psixologiyasida shaxs tushunchasi mazkur sohani tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Inson zoti tabiatan jismoniy va metafizik (ruhiy) xususiyatga ega bo'lganligi sabab ham o'ta murakkab mavjudotdir. Jismoniy xususiyatga kelsak, psixologiya inson zoti va uning shaxsiyatini o'rganishni o'z ichiga qamrab olsa, ruhiy tomondan u shaxsning qalbi, aqli va ruhiyati kabi ko'rinmas narsalarni ham o'rganadi. Psixologiya sohasi insonning xulq-atvori bilan (ham) shug'ullanadigan ilmiy yo'nalishdir. Shunday qilib, ushbu maqolada islomdagi shaxs tushunchasi, islomiy dunyoqarash va uning shaxs bilan aloqasi hamda shaxs psixologiyasi qisqacha tahlil qilingan.*

***Tayanch so'z va iboralar.** Shaxs, islom nuqtai nazaridan shaxs psixologiyasi, islom psixologiyasi.*

Shaxs bu – psixologiyaning insonni individual va murakkab mavjudot sifatida yaxlit ko'rib chiqadigan, o'rganadigan mavzularidan biri. Shaxs nazariyalari bo'yicha amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar “Nega biz ayni shundaymiz?” (yoki “Nega ayni shu joydamiz?”) kabi savollar atrofida vujudga kelgan. Ayni shu savolga javob berar ekanmiz, inson xatti-harakati chindan ham murakkab ekanligi yanada oydinlashadi. Insonlar juda ko'p o'xshashliklarga ega bo'lishi mumkin, ammo bir qancha jihatdan bir-biridan farq qilishi ham bor gap. Ko'pgina ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatdiki, tadqiqotchilar shaxs (xarakteri) va xulq-atvorining turli jihatlari o'rtasidagi ijobiy munosabatni o'rganishga harakat qilishgan. Bularga Freyd, Ollport, Adler, Bandura, Rodjers va boshqalarni misol qilish mumkin.

Har bir kishining shaxsi o'ziga xos alohidalikka (individuallikka) ega. Shuning uchun ham (u) uni boshqalardan ajratib turadi. Bunday jihat "individual farq" deb ataladi. Shaxsni o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar inson shaxsining turli tomonlarini tushunish va tahlil qilishda bizga yordam bergan ko'plab shaxs nazariyalarining paydo bo'lishiga imkon berdi.

Islomda shaxs tushunchasi turli ma'nolarni o'z ichiga oladi. Jumladan, islom psixologiyasi vakillaridan – Aisha Utzning "Islom nuqtai nazaridan psixologiya" asarida shaxsga shunday ta'rif berilgan: "Shaxs, odatda, atrof-muhit va o'zini idrok etish, unga munosabatda bo'lish va o'ylashning barqaror shakllari sifatida tavsiflanadi. Biz odatda dunyoga va atrofimizdagilarga izchil va o'ziga xos tarzda munosabat bildiramiz. Har birimiz jismoniy xususiyatlarimizda qanchalik ajralib tursak, shaxsiyatimizda ham xuddi shunday noyobmiz".

Islom dini – insonning to'liq hayot tarzini qamrab oladi. Bu qamrovga masalan, fikrlash va harakat tizimini misol qilsak bo'ladi. Malayziyalik ruhiyatshunos olimlardan – Abu al-A'la al-Maududiyning fikricha, islom – Alloh va inson, inson va inson o'rtasidagi munosabatni chiroyli bir tarzda tushuntirib beradi. U axloqiy qoidalarni belgilaydi, madaniyat va sivilizatsiya tamoyillarini bayon qilib beradi. Ibodat va e'tiqod masalalarini aniq ifodalab beradi. Shuningdek, musulmonlar hayotini izga solishi kerak bo'lgan axloqiy me'yorlarni aniq bayon qiladi. Bu qoidalarga ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy munosabatlar, urush va tinchlik masalalari hamda xalqaro aloqalarni misol sifatida keltirish mumkin. Alloh insonni hidoyatsiz tashlab qo'ymaydi. U zot barcha narsani ochiq bayon qilib beruvchi kitob bo'lmish – Qur'on hamrohligida bir payg'ambarni yubordi. Allohning elchisi – Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning vazifalari – vahiy xabarini yetkazish bilan tugamagan, ya'ni shu bilangina chegaralanmagan. U zot alayhissalom iymon-e'tiqod, axloqu odob qoidalarini, ilohiy buyruq va qaytariqlar hamda bularning hammasini o'z ichiga oluvchi ibodat shakllarini odamlarga tushuntirib, izohlab ularni to'g'ri yo'lga boshladilar. Ba'zi olimlar islomni – yaxshilikka ergashish va intilish, Mehribon Allohning irodasi va qonun-qoidalariga bo'ysunish deya ta'riflaydi. Bu ta'rif

islomning haqiqiy mohiyatini o‘z ichiga olgan bo‘lib, har bir musulmonning chuqur ichki majburiyatidir. Biroq, bu ichki majburiyat tashqi ko‘rinishlar, burchni amalda bajarish va o‘z zimmasiga olgan narsaga faol qiziqish bilan qo‘llab-quvvatlansagina, uni amalga oshirish imkoni paydo bo‘ladi. Bu yerda e‘tiqod va harakat birgalikda shaxsning xarakter-xususiyatini birlashtiradi va uning hayotini mazmunli qiladi. Albatta, iymonni mustahkamlash va uning nurini ziyoda qilish uchun maqsadli harakatlar kerak bo‘ladi. Ularsiz iymon-e‘tiqodni tasavvur etib bo‘lmaydi. Iymonsiz abadiy ahamiyatga ega bo‘lgan mazmunli harakatni ham tasavvur qilib bo‘lmaydi. Muhammad alayhissalomning payg‘ambarlik vazifalarini quyidagicha tushunish zarur. Birinchisi, Allohning Qur‘ondagi buyruq (va qaytariq)lari, ikkinchisi, Payg‘ambar sollallohu alayhi va sallamning sunnatlari. Bu haqda Alloh taolo “Anbiyo” surasi, 107-oyatda: **“Biz seni faqat olamlarga rahmat qilib yubordik”**, deya marhamat qilgan. Ikkinchi jihatga kelsak, Payg‘ambar sollallohu alayhi vasallam aytadilar: **“Men go‘zal xulqlarni kamoliga yetkazish uchun yuborildim”**. Malayziyalik yana bir olim – M.Ansari musulmonning vazifasi – o‘z shaxsini, yashayotgan ijtimoiy muhitini va qolaversa, dunyoni yuksaltirish, rivojlantirish ekanini aytadi. Buning uchun inson o‘zini komillikning yuqori cho‘qqilariga erishishga tayyorlashi, sog‘lom va konstruktiv faoliyatga intilishda boshqalar bilan hamkorlik qilishi kerak bo‘ladi. Yagona maqsad – xalqning o‘zligini (anglatish), o‘ziga xos xususiyatini mustahkamlashdan iborat bo‘lib, toki bunda ular ko‘z o‘ngida go‘zallik va kamolot olami munavvar bo‘lib ko‘rinsin va bu komillikka aql va ilm bilan yetishishga harakat qilsin. Odamlarning chiroyli axloq va odoblarga ega bo‘lishlari va to‘g‘ri yashashlari uchun mashq va mashg‘ulotlar sifatida joriy qilingan islomiy ibodatlar, ularning sharoitlarida qanday o‘zgarishlar bo‘lishidan qat’i nazar bu fazilatlarga oxirigacha amal qilish muhimligi ko‘rsatib o‘tilgan. Inson shaxsi ular faoliyatining asosini tashkil etadi.

Islomiy dunyoqarash va shaxs. Tadqiqotchilar dunyoqarashni inson xulq-atvorining, jumladan, ilmiy-falsafiy va texnologik faoliyatining yakuniy asosi sifatida ko‘rsatadi. Aqliy asos – bu shaxs tomonidan butun hayoti davomida ishlab chiqilgan

tushunchalar va aqliy munosabatning yig'indisidir. Shuning uchun u ham biz "dunyoqarash" deb ataydigan narsani tashkil qiladi. Dunyoqarash har qanday harakatning asosiy poydevori sifatida qabul qilinganligi sababli, insonning har bir harakati pirovard natijada uning dunyoqarashidan kelib chiqadi.

Psixolog olimlardan Al-Attos islomiy dunyoqarashni quyidagicha izohlagan:

“Islomiy dunyoqarash – “dunyo” va “oxirat” tushunchalarini birgalikda qamrab oladi. Unda dunyo jihati oxirgi va asosiy ahamiyatga ega bo‘lgan oxirat jihati bilan chuqur va ajralmas tarzda bog‘lanishi kerak. Ya’ni, dunyo ishini deb oxiratni, oxirat ishini deb dunyoni unutma! deyilganidek. Odatda dunyo jihati oxirat jihatidan ajralish sifatida qaraladi. Islomdagi hamma narsa oxirat tushunchasiga qaratilgan bo‘lsada, lekin, u dunyoga nisbatan beparvolikni bildirmaydi”. “Dunyo” va “oxirat” – Islomiy dunyoqarashni qiziqarli bir tarzda izohlab, tushuntirib beruvchi asosiy ikki tushunchadir. “Dunyo” tushunchasi – hozir biz yashab turgan dunyoni ifodalasa, bu yerdagi “oxirat” atamasi – oxirat dunyosini anglatadi. Islom aqidasi ko‘ra, insonning bu dunyodagi amallari, umuman yashagan umri oxiratdagi hayotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Kim Allohning amriga itoat etsa, dunyoda solih insonlardan bo‘lsa, mazkur kishining oxiratdagi hayoti fayzli va barakali bo‘ladi.

Islom psixologiyasida shaxs tushunchasi. Shaxs – bu hayotdagi har bir narsada xarakterning namoyon bo‘lishidir. Axloqiy xarakter ya’ni, chiroyli xulq-atvor – musulmon hayotidagi oddiy bir tushuncha emas, balki, islom dinining asosiy maqsadidir. Bu xususida Payg‘ambar sollallohu alayhi vasallamdan “Iymoni komil musulmon qaysi?” deya so‘raldi. U zot: “Go‘zal xulq-atvorga ega bo‘lganidir”, dedilar. Islom ta’limotida shaxs deb – jism, aql va ruhdan tashkil topgan mavjudotga aytiladi. Insonning umumiy psixologik mohiyatini hamda o‘ziga xos xarakter-xususiyatining rivojlanish jarayonini anglash uchun shaxsning ichki olami yoki mohiyatini tushunish kerak bo‘ladi. Inson shaxsini yaxshiroq tushunish – uning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi omillarni kengroq o‘rganish ila yuzaga chiqadi. Misrlik islomshunos, psixolog – Muhammad Usmon Najotiyning fikricha, biologik, ijtimoiy va madaniy omillar bo‘yicha ma’naviy jihatni ham hisobga olmasdan olib borilgan har qanday tadqiqot

shaxs haqida noaniq tavsif va sayoz xulosaga olib keladi. Inson tabiatining asosiy tushunchalari va uning imkoniyatlarini puxtaroq o'rganish inson shaxsini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Psixolog olimlardan Al-Attos fikricha, inson ikki element – tana va ruhdan iborat. Boshqa olimlarning fikriga ko'ra inson – loydan yaratilgan, yaratilish olamiga mansub, zamon va makon bilan bog'langan mavjudotdir. Ilohiy olamga mansub bo'lgan ruh esa – erkindir va bu ikki bog'lovchi omil bilan chegaralanib qolmaydi. Inson yuqorida aytilganidek, tana va ruhdan iborat. Ruh – chegaralanmagan, inson mavjudligining asosi bo'lgan latif bir narsadir.

Qur'onga ko'ra, barcha psixologik hodisalar nafsdan kelib chiqadi, ya'ni nafsdan paydo bo'ladi. O'zlik – insonning mohiyati bo'lib, ko'pincha arabcha to'rtta atamadan biri bilan ataladi. Ular: qalb (heart), ruh (soul), nafs (desire-nature) va aql (intellect/reason) atamalaridir. Ularning har biri ruhoniyl mohiyatni ifoda etadi. Islom ulamolari odatda Qur'onda nafsning eng ko'p tilga olingan uchta holatini ajratib ko'rsatadilar:

1. Nafsi ammora (eng quyi nafs) – insonni Haqni inkor qilishga, yomon ishlarni bajarishga undovchi, unga rag'batlantiruvchi nafs turidir. Umuman olganda bu nafs – insondagi salbiy harakatlarni ifodalaydi. Uni Freyding "id" tushunchasi sifatida ko'rish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, bu o'zlikning hayvoniy darajasidir.

2. Nafsi lavvoma (o'z-o'zini malomat qilish, tergash) – O'z xatolaridan, gunohlaridan pushaymon bo'lib o'zini malomat qiluvchi nafs turidir. U nur va zulmat bilan yuzma-yuz bo'lgan nafsdir. Nafsi bu holatda bo'lgan kishilarda oz bo'lsa-da, oxiratda hisob berish vahimasi va qayg'usi bor.

3. Nafsi mutmainna (xotirjam nafs) – Yetuklik maqomi bo'lib, bunda banda nafsining hoyu havaslarini jilovlab olib, uni sokinlashtirgan bo'ladi. Yana shuningdek, Alloh rozi bo'lgan narsaga qanoat qilish, ichki xotirjamlik va baxt holati, deyilsa ham bo'ladi. Har bir musulmon inson mana shu qalb egasi bo'lishga intilishi lozim.

Insondagi asosiy yana bir element bu qalbdur. U – G'azzoliy ta'kidlaganidek, insonning asl mohiyatidir. Qalb – rabboniy, ruhoniyl va latif narsa bo'lib, u insonning

mohiyatini namoyon etadi. Idrok, bilim va ma'rifat ham, xitob, itob, iqob va talab ham undandir.

Shuningdek, “qalb” – lug‘atda bir narsani ag‘darish ma’nosini ham anglatadi. U bir xil turmay, u yoq-bu yoqqa ag‘darilib turgani uchun ham “qalb” deb atalgan.

“Fitrat” (sof, musaffo tabiat yoki sof islom tabiati) bu – Islom psixologiyasi vakillaridan bo‘lmish Malik Badriga ko‘ra, islom ta’limotida keltirilgan axloqiy va diniy instinkt bo‘lib, u insonni bolalik paytidanoq Allohni tanish va yaxshilik qilishga undaydi. Agar bola axloqsiz va Xudoni tanimaydigan ota-onadan tarbiya olsa sof fitratidan ayrilishi mumkin. Bu borada Qur’oni karimning “Rum” surasi, 30-oyatda: **“Bu Alloh odamlarni yaratgan asl tabiatdir”**, deya marhamat qilingan. Imom An-Navaviy “fitrat”ni inson o‘z e’tiqodini ongli ravishda anglamaguniga qadar mavjud bo‘ladigan ongsiz holat deb ta’riflagan.

Inson hayvonlar va farishtalar o‘rtasida turuvchi mavjudotdir. Uning bu yerdagi o‘ziga xos xususiyati, afzalligi “aql” ne’matiga egaligidir. Inson manashu aql yordamida farishtalar darajasiga ko‘tarilishi yoki g‘azab va nafsning o‘z ustidan hukmron bo‘lishiga yo‘l qo‘yib, hayvonlar darajasiga tushishi mumkin. Alloh taolo insonga o‘z fitratini anglashga yordam berish uchun barcha tana a’zolarini va nafsning qobiliyatlarini yaratgan. Imom G‘azzoliyning fikricha, aql to‘liq ishga solingandagina fitratning ro‘yobga chishiga erishish mumkin. Aqlni to‘la ishga solishning, uning imkoniyatlaridan foydalanishning asosiy omili, zaruriy sharti bu – bilimdir.

Misrlik olim, “Qur’on va psixologiya” asari muallifi Muhammad Usmon Najotiy inson shaxsidagi hayvon va farishta timsollari o‘rtasidagi ziddiyatning mohiyatini chiroyli tarzda tushuntirib berdi. Unga ko‘ra, ikkalasi ham o‘z ehtiyojlarini qondirish uchun bir-biri bilan raqobatlashadi. Bu haqda Qur’oni karimda ko‘plab xabarlar kelgan. Muhammad Usmon Najotiy nafsoniy va rahmoniy bu kurash insonlar uchun Alloh taoloning bir sinovi ekanini aytadi. Bu sinovda muvaffaqiyat qozongan kishilar dunyo va oxiratda ko‘plab yaxshiliklarni qo‘lga kiritishadi. Eng muhimi – inson nafsining ehtiyojlarini, istaklarini halol yo‘l bilan qondirishi, bu borada adashishga yo‘l qo‘ymasa bas. Shu bilan bir qatorda kishi o‘zining ruhiy-ma’naviy ehtiyojlarini ham

qondirishi zarur. Freydning inson rivojlanishi kontseptsiyasidan farqli o'laroq, islomiy qarashni psixo-ma'naviy deb ta'riflash to'g'ri bo'ladi. Ya'ni, ham aqliy, ham ruhiy-ma'naviy o'lchovlar hisobga olinadi. Yuqori axloqiy fazilatlarga asoslangan islomiy shaxs e'tiqod, tashqi xususiyat va sifatlar, ijtimoiy xulq-atvor va odobni o'zida mujassam qilgan bo'ladi. U shaxslararo hayotning barcha jabhalarini, jumladan, inson va inson, inson va Xudo, inson va oila, inson va jamiyat, shuningdek, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni qamrab oladi. Bularning barchasi Payg'ambarimiz alayhissalomning hayotlarida yaqqol aks etgan va u zotning siyratlarida to'liq keltirib o'tilgan. Musulmon shaxs – nihoyatda sof va pokiza insondir. Uning shaxsiyati Allohning Kitobi va sunnati nabaviyya asosida tarbiyalangan bo'ladi. Bu ikkisisiz uning hayotini tasavvur qilib bo'lmaydi. U samimiy va qat'iyatli shaxs bo'lib, Allohning dini asosida tarbiyalangan va kamol topgan bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "A Preface to the Islamic Personality Psychology". Article in *International Journal of Psychological Studies* · January 2016. This is Nooraini Othman's article.
2. Al-Attas, S. M. N. (1990). *The nature of man and the psychology of the human soul*. Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilisation.
3. Ansari, M. F.-u.-R. (2001). *The quranic foundations and structure of Muslim Society (Vol. 1)*. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust.
4. Freud, S. (1938). *The basic writings of Sigmund Freud*. In A. Brill (Ed.). New York: The Modern Library.
5. Najati, M. U. (1968a). *Al-hadith an-nabawi wa 'ilmu an-nafs*. Mesir: Darus Syuruk.
6. Najati, M. U. (1968b). *Al-Quran wa 'ilmu an-nafs*. Mesir: Darus Syuruk.
7. Adler, A. (1964). *Social interest. A challenge to mankind*. New York: Capricorn.

SAN'AT VA MADANIYAT SOHALARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI

Mo'minova Ismigul Yunusjon qizi

O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi

Maxsus fortepiano (organ) kafedrası

II bosqich magistr talabasi

***Annotatsiya:** XXI asr zamonaviy texnologiya va axborotlarning globallashuvi, ilm-fan tarqqiyotining cho'qqisiga chiqqan bir pallada bu rivojlanishlar san'at va ma'daniyat sohalariga ham o'z ta'sirini o'tkazmay qolmadi. Bugungi kunda san'at va ma'daniyat sohalaridagi qo'llanilayotgan zamonaviy metodlarning o'rni beqiyosdir. Zamonaviy metodlar orqali o'quvchilarga yaratilayotgan qulayliklarning berayotgan samarasi ko'plab yutuqlarga sabab bo'lmoqda.*

***Kalit so'zi:** Madaniyat, ma'naviyat, texnologiya, axborot, innovatsiya.*

Bugungi kunda mamlakatimizda katta o'zgarishlar bo'lib o'tmoqda. Tub islohotlar jamiyatimiz va iqtisodiyotimizning barcha jabhalarini qamrab olmoqda. Jumladan, oliy ta'lim tizimida ham ana shunday jiddiy o'zgarishlar amalga oshirilib, ilg'or xorijiy tajribalar asosida inovatsiya jarayonlariga katta e'tibor qaratilmoqda. Nufuzli xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan aloqalar kengayib, ularning filiallari yurtimizda tashkil etilmoqda. San'at va madaniyat sohasida ham katta o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Jamiyatning davlat va jamoatchilik vakillari, olimlar, mutaxassislar, san'atkorlar va ijodkor ziyolilardan iborat maxsus targ'ibotchilar guruhi hududdagi ta'lim muassasalari, harbiy tashrif buyurib, ishtirokchilarga mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy islohotlarning mazmun-mohiyati, maqsad yo'nalishlari, aholining ma'naviy, kitobxonlik madaniyatini oshirish yuzasidan tushuntirish ishlari olib borishmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan 2019-yil 19-martda o'tkazilgan majlisida "Yoshlar bilan ishlashni samarali tashkil etishda madaniyat, san'at, sport, axborot texnologiyalari, kitob o'qishga qiziqtirishni oshirish" bo'yicha ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbus bu bugungi kun yoshlarinig kelajak poydevorini yaratishga qo'yilgan katta qadamdir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish mustaqllikning ilk kunlaridanoq eng muhim vazifalardan biri sifatida doimiy diqqat-markazida bo'lib kelmoqda.

Uzluksiz ta'lim tizimining oldida turgan eng muhim va eng dolzarb vazifalardan biri bu o'qitishda inovatsion ta'lim texnologiyalaridan keng foydalanish, ularni o'quv jarayoniga tadbiq etish va jahon standartlari talablariga bilimli, uddaburon, tadbirkor, ishining ko'zini biladigan va raqobatdosh mutaxassis kadrlar tayyorlash, shu bilan birga komil inson shakillantirishdan iborat.

Ta'lim texnologiyasining markaziy muammosi - ta'lim oluvchi shaxsni rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat. SHuningdek, yoshlarni ilm-fanga jalb etish uchun bugungi kunda barcha shart-sharoitlar yetarli darajada berilmoqda. Xususan san'at va madaniyat sohalarini rivojlantirishda ham bugungi kunning eng ilg'or texnologiyalaridan foydalanilmoqda.

Yurtboshimiz tashabbusi bilan Respublikamizning barcha viloyat, shahar, tumanlaridagi san'at va madaniyat oliygohlari, bolalar musiqa va san'at maktablari, teatr, san'at saroylar qaytadan tamirlanib ishga tushdi. Barcha binolar jahon standartlariga to'g'ri keladigan zamonaviy jihozlar, musiqa asboblari, kitoblar va boshqa kerakli o'quv qurollari bilan taminlandi. Ta'limni sifatini oshirish maqsadida bugun zamonaviy metodlardan o'zining samaradorligini ko'rsatmoqda. Biz yashayotgan zamonaviy texnologiyalar asri hisoblangan XXI asrda internet, globallashuv jarayoni dunyoning har bir burchagiga keng yozilgan. Qo'shni davlatlar bilan bilim ko'nikmalarni almashinish, turli ko'rik tanlovlar o'tkazish yoshlarimiz ongini, ma'naviyatini oshiradi. Hozirda dunyo miqyosida ko'plab festevallar o'tkazilmoqda, shuningdek bizning yoshlarimiz ham faol qatnashmoqda. Ta'lim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari) dan

foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundankunga kuchayib bormoqda.

Zamonaviy texnologiyalarda qo'llanilgan mashg'ulotlar talabalar uchun egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda va shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan birga, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. O'quv tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'quvchilarning bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa talabalardan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi. Bugungi kunda respublika san'at va madaniyat oliygohlari va maktablarda interfaol maktablarda ta'limni tashkil etishda quyidagi eng ommaviy texnologiyalar qo'llanilmoqda:

1. Interfaol metodlar: modellashtirish, ijodiy ish, suhbat va munosabatlar, bilish-so'rov, reja va boshqalar.

2. Strategiyalar: aqliy hujum, manzaralar, zinama-zina, boomerang va hokazo.

3. Grafik organayzerlar: klaster, nima uchun?, qanday?, diagrammalar va figuralardan tuzilgan jadvallar va boshqalar.

Shuningdek, innovatsion texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar yoshlarning muhim hayotiy yutuq va muammolarga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtayi nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi. Bugun san'at va ma'daniyat sohasida erishilayotgan yutuqlarimiz beqiyosdir. Bugun biz soha vakillari san'atning barcha turlari, maqomdan to jahon musiqalarigacha bo'lgan yo'nalishlarini xalq ongidagi ma'naviy-ma'daniyatni shakllantirishga intilmoqdamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Sh.M. Mirziyoyev – "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" Toshkent. "O'zbekiston" 2016*
- 2.O'zbekiston Respublikasi Madaniyat Vazirligi – Internet rasmiy veb-sayti*
- 3.Internet. Madaniyat.devon@exat.uz*

ABDULLA ORIPOVNING “HAKIM VA AJAL” LIRO-EPIK ASARIDA FOLKLORIZMLARNI O‘RGANISH USULLARI

Ergashov Islom Ikrom o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika instituti
o‘zbek tili va adabiyoti magistranti
2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada folklorizmlar va Abdulla Oripov ijod namunalarida folklorizmlarning ishlatilishi haqida yoritilgan. Shoirning ayrim she‘rlaridan parchalar misolida folklorizmlarning ishlatilgan o‘rinlari ko‘rsatib, tushuntirilgan.

***Kalit so‘zlar:** folklorizmlar, xalq og‘zaki ijodiyoti, iste‘dod, tasviriy vositalar, badiiy matn, Hakim va Ajal, ABU Ali Ibn Sino, rivoyat, she‘riyat, ifoda uslubi.*

Shoir, tarjimon, publitsist, jamoat arbobi Abdulla Oripov 1941 yil 21 martda Qashqadaryo viloyati, Koson tumanidagi Neko‘z qishlog‘ida tug‘ildi. O‘rta maktabni oltin medal bilan tamomlagandan keyin (1958), hozirgi O‘zbekiston Milliy universitetning jurnalistika fakultetida o‘qidi (1958–1963), “Sharq yulduzi” jurnalida adabiy xodim, “Yosh gvardiya” va G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyotlarida muharrir, “Yosh gvardiya” dramatik teatrida badiiy bo‘lim mudiri, O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasida maslahatchi, katta adabiy maslahatchi, Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat institutida o‘rindoshlik bo‘yicha o‘qituvchi, “Sharq yulduzi” jurnalida muharrir (1963–1982), Yozuvchilar uyushmasining Toshkent viloyat bo‘limi mas‘ul kotibi (1982–1983), “Gulxan” jurnali bosh muharriri (1983–1985), O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Rayosati raisining o‘rinbosari (1985–1987), O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasining kotibi (1987–1989), O‘zbekiston Respublikasi Mualliflik huquqini himoya qilish davlat agentligi

raisi (1989–2007), O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasining raisi (1995–2009) vazifalarida ishladi. 2009 yildan boshlab esa O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasining Faxriy raisi. U 1990 yilda O‘zbekiston Oliy Kengashining, 1995 yilda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining deputati etib saylangan. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi senati a‘zosi (2005–2010).

Abdulla Oripov Kaliforniya (AQSH) fan, ta’lim, sanoat va san’at xalqaro akademiyasining a‘zosi hamdir.

Folklorizm — yozma adabiyotda qo‘llangan og‘zaki poetik ijod materiali. Ilmiy adabiyotlarda folklorizm “ikkinchi shakl” (K.Chistov) atamasi bilan ham yuritiladi. Yozma adabiyotda muallif yoki personaj nutqida qo‘llangan xalq maqollari, matal hamda iboralar folklorizm sanaladi. Ijodkorning folklorga xos tasvir uslubiga ergashishi, folklor materialidan o‘z asarida foydalanishi, folklorga mansub syujet yoki motivni asariga olib kirishi va boshqa murakkab F. hisoblanadi. Asqad Muxtorning “Chinor”, Turob To‘laning “Suyuk momo” Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni”, Abdulla Oripovning mashhur “Hakim va ajal” liro-epik asarida hamda „Zar va ziyo“ kabi asarlarida folklorizmning yorqin namunalari bor [5].

“Dunyodagi har qaysi xalq va elatning o‘ziga xos og‘zaki ijodiyoti bor. Bu ijodiyot o‘sha xalq yoki millatning bebaho tafakkur xazinasini, milliy his-tuyg‘ularining sarchashmasi, hofiza va xotira manbaidir” [1,23]. Folklor va yozma adabiyot munosabati benihoya keng bo‘lib, bu muammo milliy adabiyotning shakllanish va rivojlanishida xalq og‘zaki ijodining roli, unga xos tasviriy vositalar, badiiy shakllardan foydalanishning muhim tomonlari, folklorizmlarning yuzaga kelishi kabi masalalarni qamrab oladi. Folklor asarlarining Abdulla Oripov ijodiyotiga ko‘rsatgan ta’siri va bu ta’sirning shakllarini yo‘itish maxsus izlanishni talab qiladigan mavzudir. Shoirning qalamiga mansub bo‘lgan mashhur “Hakim va ajal” liro-epik asarida Abdulla Oripov o‘zining badiiy, ilmiy hamda falsafiy konsepsiyasiga sodiq qoladi, bu asarda buyuk mutafakkir, qomusiy olim Abu Ali ibn Sino hayoti va taqdiri misolida o‘z moziy voqeligidan ezgulik kabi g‘oyalarini, betimsol ma’naviy-axloqiy

go‘zallik namunasini ko‘radi. Yuksak mahorat bilan badiiy-falsafiy yo‘sinda ko‘rsatishga muvaffaq bo‘ladi. Asar voqealari lirik qahramon tilidan hikoya qilinadi.

bdulla Oripovning «Hakim va ajal»dostoni syujetiga xalq orasida buyuk tabib Ibn Sino nomiga bag‘ishlab yaratilgan bir necha rivoyat birlashtirib, ularning mazmuni singdirib yuborilgan. Shuning uchun u dostonchilikda sintezlashgan folklorizm ko‘rinishi sifatida bo‘y ko‘rsatadi. Unda Ibn Sino haqidagi uch rivoyat mazmuni asos qilib olingan. Jumladan, «Ibn Sino va kitoblar» nomli xalq rivoyatida Buxoro shahri xonining betob bo‘lib qolishi va uni Ibn Sinoning davolagani, buning evaziga kattagina kutubxonadan foydalanish huquqiga ega bo‘lgani, kutubxonaning hasadgo‘y tabiblar tomonidan yoqib yuborilishi voqealari hikoya qilinadi. A.Oripov mazkur rivoyatdagi ikkita jihatga e‘tibor qaratgan: Birinchisida Ibn Sino xonni davolashga Buxoroga borishi haqida bo‘lsa .Ikkinchisi Ibn Sino kutubxonasining bahil ,hasadgo‘y kimsalar tomonidan yoqib yuborilishi. Shoir rivoyat materialini badiiy qayta ishlab, uni mazmun jihatdan boyitgan. Dostonda Ibn Sino malikani davolashga keladi. Malika esa uni tabib sifatida saroyda qoldiradi. Ibn Sinoga saroy kutubxonasidan foydalanish huquqi beriladi. Bu malikaga uylanish ilinjida yurgan vazirning o‘g‘li Mirzoga yoqmaydi. Malikaning kun sayin tabibga intilishini ko‘rib, hasadi qo‘zg‘aydi va saroyning boy kutubxonasini yoqib yuboradi. «Zahri qotil» nomli rivoyatda Ibn Sino Eron shohining tund, hech kim bilan gaplashmaydigan, hech narsa yemayotgan qizini davolashi haqidagi voqealar aks etgan. A.Oripov ana shu rivoyatdagi asosiy voqelik – taniqli hakimning injiq tabiatli malika ruhiyatini davolashi motividan ijodiy foydalangan. Ammo dostonda malika Eron shohining emas, Buxoro podshohining qizi sifatida tanishtiriladi. Shunday bo‘lsa-da, dostonda voqealar, asosan, rivoyat syujeti yo‘nalishiga muvofiq tasvirlangan. Unda malikaning hashamlar ichida o‘tirishi-yu, hech kim bilan gaplashmasligi, hech narsaga hushi yo‘qligi aytiladi. Faqat Ibn Sino tashrifidan so‘ng malika ruhiyati va kayfiyatida o‘zgarishlar paydo bo‘ladi. Shoir rivoyatdagi mana shu jihatlarni dostonga olib kirgan. Ko‘rinyaptiki, dostonda aniq bir rivoyat mazmuni ijodiy qayta ishlangan. «Ibn Sino va giyohlar» nomli rivoyatda yonar gul va uning xususiyatlari haqida hikoya

qilinadi. Unda Ibn Sinoning cho‘ponni ilon zahri bilan davolashi, shu tufayli unga boshqa tabiblarning hasad qilishi va hakimni o‘ldirishga chog‘lanishi voqealari haqidagi rivoyat mazmuni doston mazmuni bilan birlashtirilgan. Dostondagi ijodiy qirralardan biri shunda kuzatiladiki, shoir rivoyatda cho‘pon deb berilgan personajni Mirzo ismi bilan nomlagan va shu orqali voqelikka aniqlik kiritishni ko‘zlagan. Shuningdek, yana bu farq personajlar xarakterida ham namoyon bo‘ladi. Jumladan, rivoyatda cho‘pon oqko‘ngil bo‘lsa, dostonda hasadgo‘y va ichiqora qiyofada namoyon bo‘ladi. Umuman, «xalq rivoyatlari va tarixiy voqealar asosida buyuk hakim va qomusiy alloma obrazini yaratish maqsad qilib qo‘yilgan doston san’at asarlarining markazida turadigan azaliy mavzular – manguilik va o‘limning mohiyati, ezgulik va hasadning azaliy kurashi muammosi badiiy yuksak, quyma satrlarda talqin etilishi» natijasida adabiyotimizda dostonchilikni yanada badiiy takomilga erishtira oldi.

ADABIYOTLAR

1. Ashurova .G.N. *Abdulla Oripov she'riyatida an'ana va badiiy: Filol. fanlari dok. diss. ... avtoref. — Toshkent, 2008. — 49 b.*
2. Hamdamov U. *Badiiy tafakkur tajriji. Monografiya va maqolalar Toshkent. 'Yangi asr avlodi' 2002y*
3. N. Karimov. B. Nazarov. *Adabiyot. 9sinf (o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma) T. «Ma'naviyat» 2002 y*
4. Oripov A. *Tanlangan asarlar. 4 jildlik. — Toshkent: Adabiyot va san'at, 2001. 4-jild. — 74 b*
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki>
6. *10-sinf kitobi*

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING AVLODLARI “KO‘HINUR” OLMOSI HAQIDA BILISHADIMI?

Sarvinoz Shokirova Isroiljon qizi

Andijon davlat pedagogika insituti pedagogika fakulteti
o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalisHi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Adpi o‘qituvchisi **Hamida Odilova**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola odamlar Ko‘hinur olmosi haqida nima bilishi va nima uchun odamlar “Ko‘hinur” nomini eshitganda go‘zallik saloni yoki tamaddixonalar tushunishi haqida.

***Kalit so‘zlar:** Ko‘hinur olmosi, tarix, badiiy asarlar, sayohat, go‘zallik saloni, tamaddixonalar.*

Ko‘hinur o‘zi nima? Ko‘hinur olmosi haqida ko‘plab asarlar va maqolalarda so‘z yuritilgan. Lekin shunga qaramasdan yosh avlodlar orasida u haqida ma’lumotga ega bo‘lmaganlar ham yo‘q emas. Bu nomni eshitganda, fikr-u xayoliga faqatgina go‘zallik saloni, liboslar do‘koni yoki biror-bir tamaddixona keladigan insonlar ham topiladi.

Ko‘hinur (forscha كوهنور - "tog‘ nuri") dunyodagi eng yirik olmoslardan biri hisoblanadi.

Olmos haqida Z.M. Boburning "Boburnoma", Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" asarlari orqali bilib olishimiz mumkin. Aynan shu olmosga bag‘ishlangan asar va maqolalarni ham ko‘ramiz. Xususan, Iroj Aminiyning ikkita yirik asari, ya’ni "Boburning olmosi Ko‘hinur" hamda "Ko‘hinur olmosi" va Bunyod Abdullayevning "Ko‘hinur afsonaviy yoxud dunyoning ikki yarim kunlik sarfiga teng olmos haqida" nomli maqolasida ham Ko‘hinur haqida batafsil so‘z boradi.

Rivoyatlarga ko'ra, olmos 5 ming yil avval Hindiston janubidan topilgan bo'lib, u "Maxabharat" dostonidagi afsonaviy qahramon Karnaga tegishli bo'lgan. 1526 yilda Hindiston buyuk bobomiz Zahridin Muhammad Bobur tomonidan zabt etiladi. Panipat jangida hind rojasi Bikeramit halok bo'ladi. Uning rafiqasi oilasiga tegishli bo'lgan boyliklarni Boburning o'g'li Xumoyunga topshiradi. O'ljalar orasida "Ko'hinur" ham bor edi. Humoyun barcha o'ljani, jumladan "Ko'hinur"ni xam otasiga topshiradi. Ana o'shandan boshlab Boburiylar sulolasining xukmdorlari "Ko'hinur"ni tojlaridan aslo tushirmagan. Odamlar olmos Buyuk Boburiylar sulolasining tojida turar ekan, bu sulola aslo zavol ko'rmasligiga ishonishgan.

"Boburnoma"da yozilishicha, olmos 1294 yili Malva rojasiga tegishli bo'lgan. Bobur mazkur olmosning qiymati "Tamomi olamning ikki yarim kunlik sarfiga barobar" ekanini aytadi. Bobur va Humoyun Ko'hinurni "Boburiylar olmosi" deb ataydilar.

Xususan, o'z davrida Nodirshoh ham Ko'hinurni "Agar bir odam beshta tosh olib birini shimolga, birini janubda, birini sharqqa, birini g'arbga va beshinchisini esa osmonga otib, toshlar yotgan manzil oralig'ini oltin-u marvaridlar bilan to'ldirsa Ko'hinurning qiymatiga teng boylik bo'lar edi", deb aytgan ekan.

1849 yilda "Ko'hinur" olmosi Britaniya qirolichi Viktoriyaning xazinasiga o'tkazilgan. Bugungi kunda esa ushbu tosh qirolicha Yelizavetaning tojini bezab turibdi.

1852 yili Amsterdamda shahzoda Albertning texnik xizmatchisi Jeymis Tennant tomonidan olmosga ishlov beriladi. Ishlov berish jarayonida 186 karat bo'lgan olmos 105 karatgacha kichrayadi. Bir paytlar dunyodagi eng katta hisoblangan Ko'hinur shundan so'ng kattalikda o'z qiymatini yo'qotadi. Qirolicha Viktoriyadan so'ng qirolicha Aleksandra olmosni yangi tojga o'rnatdi. Shundan boshlab, olmos qirolicha tojini bezab kelmoqda. 2002 yili Ona qirolicha vafotidan so'ng olmos toj bilan birga "Tover of London qasriga o'tkazildi.

Uzoq yillardan soʻng koʻplab tarixchilar, siyosatchilar tomonidan olmosning haqiqiy egasi ustida koʻplab tortishuvlar yuzaga keldi va haligacha davom etmoqda. 1976 yili Pokiston Bosh vaziri Zulfiqor Ali Bxutto Britaniya Bosh vaziri Jim Sallagandan olmosni Pokistonga qaytarishni soʻragan edi. 1997 yili esa qirolicha Elizabeta II Pokiston va Hindiston mustaqlligining 50 yilligi munosabati bilan tashrif buyuradi. Shunda bir nechta mahalliy zodagonlar Koʻhinurni Hindistonga qaytarishni talab qilib chiqishdi. 2000 yili noyabrda esa Afgʻonistonda oʻz rejimini oʻrnatishga harakat qilayotgan Tolibon guruhi ham Britaniya hukumati Koʻhinurni Afgʻonistonga qaytarishi kerak, degan qatʼiy talabni qoʻydi. Eron matbuoti esa olmosning haqiqiy egasi Eron hukumati degan daʼvo bilan chiqishlar qilib turadi. Oʻz oʻrnida Oʻzbek tarixchi va siyosatchilari tarafidan ham olmosga daʼvolik harakati yuzaga kelsa, oʻrinli boʻladi. Bunga asos qilib esa, Olaf Karoining "Tayms" gazetasidagi fikrlarini eslatamiz: " Koʻhinurning haqiqiy egalari turkiy qavmga mansub Hindiston hukmdorlari edi", - deya yozadi Olaf Karoi oʻz maqolasida. Albatta, hozirgi zamonda olmosga ochiqcha daʼvo bilan chiqish bemaʼnilik boʻlar, ammo turli sohalarda tahsil olayotgan bugungi yoshlarimiz oʻz ilmi, odobi va milliy oriyati bilan Koʻhinurga daʼvo qila oladi deb oʻylaymiz.

Oʻz oʻrnida, biz Yangi Oʻzbekiston yoshlari ham "Koʻhinur" olmosiga oʻz ilmimiz va milliy oriyatimiz tufayli daʼvo qila olamiz deb oʻylayman.

Chunki biz yoshlarning, nafaqat har bir Oʻzbekistonlikning burchi milliy boyliklarimizni asrash emasmi?

Koʻz yoshlari bilan oʻz yurtin tashlab hind sari yuzlangan bobomizning maʼnaviy va moddiy boyliklarini asrash bizning qoʻlimizda. Agarda asray olmasak qanday qilib biz: "Buyuk shoh va shoir Z. M. Boburning kindik qonib toʻkilgan yurtida tugʻilganmiz, biz ularning avlodlarimiz" - deb baralla aytolamiz?!

Ajdodlarimiz bizga meros qilib qoldirgan milliy, maʼnaviy va moddiy boyliklarni asrash burchimiz ekanligini unutmasligimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.Aminiy (2019). Ko‘hinur olmosi. Toshkent. *G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.*
2. Qodirov P.(2018). Yulduzli tunlar. Toshkent. *Yoshlar nashriyoti*
3. Z.M.Bobur. (1989).Boburnoma Toshkent. *Yulduzcha nashriyoti*
4. https://enc.for.uz/wiki/Ko_hinur
5. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Vikipediya>
6. <http://marifat.uz/marifat/yangi/KO-HINUR-OLMOSI-HAQIDA-BILASIZMI.html>

THE ROLE OF CEFR IN EDUCATIONAL SYSTEM OF UZBEKISTAN

Student **Bekturdiyeva Guli Sodiqjon qizi**

Samarkand State Institute of Foreign languages

Second course , group 21.23

Supervisor **Ibodova Nafisa Axmatullayevna**

ABSTRACT

The article examines and compares students have a lot of assessment systems for getting certificate how knowledge of English language level such as IELTS, TOEFL and CEFR and so on. It mainly focuses on CEFR.

Keywords: *CEFR, information, level, conversation, strategies for communicating, language skills, phonological features, IELTS.*

CEFR was implemented in Uzbekistan in 2012 as a framework for teaching, learning, and assessing languages. CLT is employed within CEFR and the approach is much different than the GTM to language teaching that language teachers are accustomed to in Uzbekistan Within CLT, the identity of a language teacher is that of a facilitator instead as a source of information. Learning languages for communicative purposes shifts the classroom focus from the teacher to the learner; however, this shift does not mean the teacher has no role to play! A teacher's role is to guide students to become communicatively competent.

Over the past decade, the age of compulsory English learning has been reduced in many countries. Although there are various points of view about the best time to begin learning the English language, and minor differences in pupil age and program categories, the fact is that in most countries, children are learning English at younger and younger ages. In many countries, English is a compulsory subject in the early

primary grades including Uzbekistan. Even in countries where families may choose the foreign language for their children to study, English is the first choice.

The Common European Framework of Reference (usually abbreviated to the CEFR or CEF) describes what language learners can do at different stages of their learning. The CEFR is language-neutral, which means that it can be applied to any foreign language learning situation. It was originally designed as a comprehensive reference tool to promote educational transparency and to allow movement between countries for work or study within the European Union. Since its publication in 2001, the CEFR has been translated into 37 languages and its use has spread outside Europe, from Asia to Latin America, as an aid to defining levels for learning, teaching and assessment. The CEFR describes six broad levels of ability, with A1 being the lowest and C2 the highest. Learners are classified in three distinct groups: the Basic User (levels A1 and A2), the Independent User (B1 and B2) and the Proficient User (C1 and C2). As these titles suggest, learners develop not just in terms of the actual language they have available, but also in terms of their strategies for communicating. For example, in moving from basic to independent, learners will gain compensation strategies. The CEFR describes what learners can do across five language skills: Spoken Interaction, Spoken Production, Listening, Reading and Writing. For all five skills at each level, there are sets of detailed 'Can Do' statements. By dividing Speaking in two, the CEFR focuses both on the learner's production and their ability to take part in conversations and discussion. So, for example, under Spoken Interaction there is information about Turn taking: a Basic A2 learner Can use simple techniques to start, maintain or end a short conversation, whereas a Proficient C1 learner Can select a suitable phrase to preface their remarks appropriately in order to get the floor, or to gain time and keep the floor whilst thinking.

What exams are on the CEFR?

It is also clear from the teachers surveyed that many learners approach reading texts for some kind of language pay-off and without this, they may perceive that working with literature is a waste of time. In our experience, learners will see this in

terms of the lexical, grammatical or phonological features they can pick up from a text. The CEFR is not intended as a document which specifies the language items to be taught at each level but instead gives competency descriptors for each level. At a weaker B2 level, for example, a learner ‘shows a relatively high degree of grammatical control. Does not make mistakes which lead to misunderstanding’. Textbooks and syllabuses will normally specify the exact language which is to be taught at each level but literature can play a key role in helping to develop awareness, something which must be the first step towards gaining grammatical control. A detailed look at the CEFR reveals that literature is seen as a central resource in achieving its goals: ‘It is much hoped that teachers of literature at all levels will find sections of the framework relevant to their concerns and useful in making their aims and methods more transparent’.

English Profile’s main aim is to deliver the CEFR for English. It is producing Reference Level Descriptors – practical descriptions of how learners can be expected to use English at each level of the CEFR. English Profile is set to play a vital role in the production of resources for the development of curricula, wordlists, course materials and teaching guides, delivering materials of practical use for learners, teachers and, indeed, any professionals involved in language learning. The relationship between Cambridge English exams and the CEFR can be seen from a number of perspectives:

- The historical perspective
- The conceptual perspective
- The empirical perspective

There is growing evidence to support the view that the Cambridge English exams embody or reflect the CEFR in a variety of ways. The benefits of the relationship between the CEFR and Cambridge English exams are perhaps best judged by the extent to which together they enable language learning/teaching to flourish and encourage achievements to be recognised, and so enrich the lives of individuals and communities.

References:

1 Schmidt,(1990); Lewis,(1993); Fotos,(1994) for studies of how explicit consciousness raising, form-focussed tasks can had to enhanced grammatical and lexical awareness

2 <https://www.cambridgeenglish.org/exams-and-tests/cefr/>

3 CEFR, 2010, p.56/p.114

4 <https://www.englishprofile.org/the-cefr>

References:

1. Azizov U., Khan S., Nazmutdinova K., Tangirova K. (2017) *Reconceptualizing language teaching: an in-service teacher education course in Uzbekistan.*

2. Brown H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching.* Pearson Education, Inc.

3. Brown H. D. (2002) *English language teaching in the “post-method” era: Toward better diagnosis, treatment, and assessment.* // In J. C. Richards, W. A. Renandya (Eds.).

4. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning. Teaching Learning. Teaching. Assessment.* (2001). The Council of Europe. Strasbourg.

5. Richards J.C., Rodgers T.S. (2001). *Approaches and methods in language teaching.* (2-d ed.). New York: Cambridge University Press.

6. Richards J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today.* Cambridge: Cambridge University Press.

7. Sierra F.C. (1995). *Foreign language teaching methods: Some issues and new moves.* Universidad de Alcalá. Servicio de Publicaciones. No.8.

8. Thornbury S. (2017). *30 Language Teaching Methods.* Cambridge University Press.

9. Wilkins D. (1978). *Functional materials and the Classroom Teacher: Some Background Issues.* University of Reading: Centre for Applied Language Series.

LONDON XALQARO ARBITRAJ SUDI (LCIA): XALQARO TIJORAT NIZOLARINI HAL QILISH BO‘YICHA YETAKCHI INSTITUTI

Rustamova Madinabonu

Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti 3 kurs talabasi

ANNOTATSIYA

London xalqaro arbitraj sudi tijorat nizolarini hal qilish bo‘yicha dunyodagi yetakchi xalqaro institutlardan biridir. Ushbu maqolada London xalqaro arbitraj sudi haqida tahliliy va batafsil muhokama qilinadi. London xalqaro arbitraj sudi arbitraj va boshqa ADR jarayonlarini, joylashgan joyidan qat‘i nazar va har qanday qonun tizimiga muvofiq samarali, moslashuvchan va xolis boshqarishni ta‘minlaydi. London xalqaro arbitraj sudi ko‘plab yurisdiksiyalardagi eng taniqli va tajribali arbitrlar, vositachilar va eng keng tajribaga ekspertlarga ega.

I. Kirish.

1883 yil 5 aprelda London shahar Kengashining umumiy sudi ichki va xalqaro savdo nizolari doirasida yuzaga keladigan arbitraj sudini tashkil etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish uchun qo‘mita tuzdi. Unga ko‘ra, arbitraj sudi qonundan bir qancha afzalliklarga ega bo‘lishi kerak, ya‘ni, tezkor, arzon kabilar. 1891 yil aprel oyida sxema qabul qilindi va yangi tribunal "London shahri arbitraj palatasi" deb nomlandi. Palata 1892-yil 23-noyabrda o‘sha paytdagi Savdo kengashi raisini o‘z ichiga olgan katta va nufuzli yig‘ilish ishtirokida rasmiy ravishda ochildi¹.

1903 yil aprel oyida tribunal "London arbitraj sudi" deb qayta nomlandi va ikki yildan so‘ng sud Gildiyadan London Savdo palatasining yaqin joylashgan binolariga ko‘chib o‘tdi. Sudning ma‘muriy tuzilmasi keyingi yetmish yil davomida deyarli o‘zgarishsiz qoldi.

¹ <https://www.lcia.org/>

London xalqaro arbitraj sudi butun dunyo bo‘ylab faoliyat yurituvchi xo‘jalik yurituvchi subyektlarga nizolarni hal qilish bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatish uchun tashkil etilgan taniqli arbitraj instituti hisoblanadi. London xalqaro arbitraj sudi hakamlik jarayonini nazorat qilish va muassasa qoidalarini boshqarish uchun mas‘ul bo‘lgan tajribali xalqaro yuristlardan tashkil topgan¹.

II. Asosiy qism

Misrdagi Ayn Shams universitetining huquq fakultetining dotsenti doktor Raniya Elsayed shunday dedi: “London xalqaro arbitraj sudi ekspert arbitrlar va adolatli va xolis huquqiy tizimni taqdim etish orqali tijorat nizolarini hal qilish uchun ishonchli va samarali tizimni taklif qiladi. London xalqaro arbitraj sudi qoidalari va protseduralari aniq, qisqa va izchil bo‘lib, arbitraj jarayonida shaffoflik va prognozlilikni ta‘minlaydi.”

London xalqaro arbitraj sudi milliy sudlardagi da‘volarga nisbatan bir qator afzalliklarni taqdim eta olishi bilan ham afzalliklarga ega hisoblanadi. Bu imtiyozlarga ko‘proq moslashuvchanlik va tezlik, arzonroq xarajatlar va nizo predmeti bo‘yicha maxsus tajribaga ega arbitraj sudlarini tanlash imkoniyati kiradi. Bundan tashqari, London xalqaro arbitraj sudi ma‘lumotlar va maxfiy biznes ma‘lumotlarini jamoatchilik ta‘siridan himoya qilishni ta‘minlab, sud muhokamasi bo‘yicha maxfiylikni saqlab qoladi.

Yana bir huquqshunos olim Penn State yuridik universitetining huquq professori, doktor Tomas Karbonnoning aytishicha, “LCIA ya‘ni London xalqaro arbitraj sudi, birinchi navbatda, betarafligi, professionalligi va xalqaro ekspertizasi tufayli xalqaro tijorat nizolarini hal qilishning jozibador va samarali variantidir. London xalqaro arbitraj sudining samaradorligiga uning institutsional tajribasi ham yordam beradi, bu esa arbitraj jarayonini soddalashtirilgan va tez olib boradi.”²

London xalqaro arbitraj sudi taraflar tanlaydigan xar qanday joyda ishlarni ko‘rib chiqadi va o‘zining qoidalarini qo‘llaydi. 2015 yilda London Xalqaro arbitraj sudiga

¹ <https://www.lcia.org/##>

² <https://engagedscholarship.csuohio.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=gblr>

jami 326 ta arbitrajda ko'rishga shuningdek, mediatsiya yoki nizolarni muqobil hal etishning boshqa usullariga oltita murojaat yo'llangan bo'lib, bu 2014 yilga nisbatan 10 foizga o'sishni anglatadi¹. Masalan, London xalqaro arbitraj sudi Neft giganti YuKOSning Rossiyaga qarshi ishida London xalqaro arbitraj sudiga 50 milliard dollar to'langan, bu hozirgi kundagi eng yirik arbitraj qarori hisoblanadi².

Umuman olganda, London xalqaro arbitraj sudi (LCIA) xalqaro tijorat nizolarini hal qilish sohasida yaxshi obro'ga ega. Muassasa nizolarni milliy sudlardan tashqarida hal qilishga intilayotgan tomonlarga yuqori sifatli hakamlik xizmatlarini taqdim etadi. Biroq, mijozlar LCIA ni samaradorligi va betarafligi uchun maqtashsa-da, muassasaga ba'zi tanqidlar bildirilib turadi. Tanqidlardan biri shundaki, hakamlik muhokamasining narxi ancha yuqori, bu esa kichik korxonalarini nizolarni hal qilishning ushbu yo'lidan borishga to'sqinlik qilishi mumkin. Bundan tashqari, London xalqaro arbitraj sudining arbitraj qoidalari ham ba'zi sohalarda aniqlik yo'qligi uchun tanqid ostiga olingan, bu esa hakamlik muhokamasi jarayonida chalkashliklarga olib kelishi mumkin.

Ushbu tanqidlarga qaramay, London xalqaro arbitraj sudi nizolarni hal qilish uchun ishonchli va samarali organ sifatida e'tirof etilgan. Uning turli sohalarda tajribaga ega sudyalari va hakamlarning keng tarmog'i adolatli va xolis natijalarni ta'minlashga yordam beradi. London xalqaro arbitraj sudida ishlaydigan sudyalari va hakamlar soni oshkor etilmagan, ammo dunyo bo'ylab yuzlab shaxslarni o'z ichiga oladi degan farazlar ham mavjud. Yetakchi xalqaro arbitr va huquq professori Emmanuel Gaillard ta'kidlaganidek: "LCIA qoidalari xalqaro arbitraj hamjamiyatida juda yaxshi qabul qilinadi. Ular ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqilgan va ular dalillarni to'plashni, yurisdiksiyani aniqlashni va sud jarayonini osonlashtiradigan qoidalarni o'z ichiga oladi".

III. Xulosa

London xalqaro arbitraj sudi xalqaro miqyosda murakkab tijorat nizolarini hal qilish uchun obro'li va ishonchli institut sifatida o'zini namoyon qildi. London xalqaro

¹ <https://drive.google.com/file/d/1dJy7Yi5Q-5nmhE5-7tQ4YbR42A2j19AH/view>

² <https://www.nytimes.com/2014/07/29/business/international/yukos-shareholders-awarded-about-50-billion-in-court-ruling.html>

arbitraj sudining global miqyosda murakkab nizolarni hal qilish bo'yicha tajribasi yaxshi hujjatlashtirilgan va uning samaradorligi majburiy omil bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, London xalqaro arbitraj sudi nizolarni hal qilish bo'yicha ishonchli, samarali, shaffof va xolis xizmat ko'rsatuvchi provayder sifatida yaxshi obro'ga ega bo'lgan nizolarni hal qilish bo'yicha xalqaro muqobil tashkilotdir. Uning qoidalari va tartiblari aniq va ravshan bo'lib, hakamlik jarayonining shaffofligi va prognoz qilinishini ta'minlaydi. Ko'pgina transmilliy korporatsiyalar murakkab tijorat nizolarini hal qilish uchun London xalqaro arbitraj sudidan foydalanadilar. Shunday qilib, shuni ta'kidlash mumkinki, London xalqaro arbitraj sudi transchegaraviy nizolarni hal qilishning ajoyib variantidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Халқаро тижорат арбитражи тамойиллари ва амалиёти. Маргарет Л. Мозес. 2020*
2. <https://www.nytimes.com/2014/07/29/business/international/yukos-shareholders-awarded-about-50-billion-in-court-ruling.html>
3. <https://drive.google.com/file/d/1dJy7Yi5Q-5nmhE5-7tQ4YbR42A2j19AH/view>
4. <https://www.lcia.org/##>
5. <https://engagedscholarship.csuohio.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=gblr>

РОЛЬ СЕМЬИ, МАХАЛЛЯ И СООБЩЕСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ДУХОВНОСТИ

Генжебаева Жансая

Магистрант 2 курса по специальности

«Методика преподавания социально-гуманитарных наук»

Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

***Аннотация:** в этой статье говорится, что у махалли уникальный образ жизни, где проживающие люди подчиняются его законам, помогают друг другу, участвуют вместе в свадебной процессе и т.д. Вот почему образ жизни этого района накладывает свой отпечаток на мышление тех, кто в нем живет.*

***Ключевые слова:** семья, люди, община, общество, место жительства, уважение, доброта, честность, чистота, гостеприимство, патриотизм, человечность, ценности, гуманность, овул, деревня и город.*

Семья - это небольшое сообщество людей, у каждого из которых свой характер. Когда капли собираются и образуют озеро, семьи становятся джамуль-джамом и образуют общество.

Именно в этой маске формируются, передаются из поколения в поколение такие ценности высокого уровня, как взаимоуважение, доброта, честность, чистота, гостеприимство, патриотизм, человечность. Эти качества усваиваются содержанием грудного молока, поведением ребенка, поведением с любовью и примером членов семьи.

Человечество было ранено и всегда жило организовано. Потому что организованная жизнь в одном месте облегчала защиту от различных опасностей. По этой причине появились яйцеклетки, деревни и города. В частности, рост производства и включение в повестку дня вопроса об

организации труда еще больше расширили перспективу совместного проживания людей в одном месте. Этот случай также характерен для истории народов нашей страны, который оставил неизгладимый след в образе жизни и мышлении нашего народа.

Старейшины играли важную роль в проведении различных церемоний и свадеб в своих деревнях. Деревенский старейшина был уважаемым, честным человеком, который оказывал свое влияние на других. У скотоводческих народов также были временные овчарни на зимних и летних пастбищах, которыми также управляли старейшины, сановники страны. С появлением городов возникли кварталы. На протяжении долгой истории люди разных профессий объединялись порознь. По этой причине возникли кварталы бакалейщиков, бедняков, гончаров и т.д. Но в недавнем прошлом определенный район был сформирован как махалля после того, как все населенные пункты стали смешанными. Кварталы также менялись в зависимости от эпохи, их форма правления также улучшалась год от года, чтобы придать им свой нынешний вид.

"В Центральной Азии и, прежде всего, в Узбекистане уникальная форма самоуправляемой социальной организации, такая как соседство, существует уже давно и сохранилась по сей день, соседство означает больше, чем понятие общины". Район отличается уникальным образом жизни, где жители подчиняются его законам, кем бы они ни были, помогают друг другу, собираются вместе в свадебной процессии, хашар. Вот почему образ жизни этого района накладывает свой отпечаток на мышление тех, кто в нем живет.

Возможно, по соседству сформировалась неформальная система социального взаимодействия. Если будет какая-нибудь свадьба, то с одним рупором старейшины все соединенные будут на службе. Кто-то кипятит чай, кто-то приходит с притчей. Все женщины также будут находиться на службе.

На мараке играют аналогично, с помощью мундштука. Каждый старается сохранить честь района. Здесь главенствует принцип подчинения мнению общины и старейшин. Эта вещь подходит для восточного духа. По этой причине среди нашего народа появились фразы "соседство — твои родители", "семь районов для одного ребенка-родители". Даже в самые радостные и трудные дни людей махалля подходит ко дню людей, оказывает помощь, поднимает настроение. Насколько глубока суть приведенных выше фраз, прошедших проверку историей.

Поэтому среди нашего народа до сих пор живут с новым смыслом.

На данный момент этот район является духовной средой для многих. Потому что здесь происходят как поучительные, так и предупреждающие события. Если духовная атмосфера по соседству плохая, то там будет увеличиваться количество различных хулиганов, преступников, людей, занимающихся незаконной деятельностью.

Если духовная среда будет хорошей, то все будет наоборот, то есть будет увеличиваться количество людей со знаниями, верой, трудолюбием. По этой причине духовная среда формирует, воспитывает как отдельного человека, так и все поколение в определенном направлении, выводит на поверхность положительные качества, защищает их от нежелательных влияний. Духовная среда определяет судьбу любых достижений и открытий (а также новых ценностей, воспринимаемых из-за рубежа): либо развивается, либо обрекает на забвение, либо деформируется и приспосабливается к себе.

Духовная среда - это требования общества, которые возникают исходя из среднего уровня, достигнутого в отношении эмоционального, умственного и физического созревания, и порядка их реализации. Окружающая среда, как

правило, стремится к стабильности, единообразию и однотипности, требования и влияние которых одинаково — умеренны для всех. Чтобы соответствовать его требованиям, кто-то будет самообразовываться, совершенствоваться, расти и т.д. Для тех, у кого есть общее духовное окружение, существует несколько требований. Возможности таких индивидуумов или творческих групп рискуют остаться без выхода на достойную поверхность. Следовательно, в рамках общей духовной среды существуют относительно адаптированные стратифицированные, профессионально—профессиональные или групповые среды — субмухиты. Подмышечные впадины несколько различимы. Разница возникает под влиянием психологии и политической позиции, устремлений той или иной социальной группы, классов и сословно-разновозрастных групп. Но эти различия не следует переоценивать и они не должны быть основой для подхода к духовности с точки зрения консолидированной позиции классицизма по отношению к большевизму.

Атмосфера соседства и семьи, вместе с чистым воздухом, природой, играет огромную роль в воспитании каждого подрастающего поколения как духовно зрелой, совершенной личности.

Махалля - это исторически сложившееся, предназначенное для одного назначения пространство проживания и функционирования людей. Это была священная резиденция, отражающая особенности образа жизни, психики, социальной жизни узбекского народа, передающая из поколения в поколение его национальные традиции, обычаи, моральные и духовные ценности.

Махалля - это большая семья людей, которая, независимо от их национальности, возраста, пола, религии, расы, языка, вероисповедания, социального происхождения, личного и социального статуса, воспитывает и объединяет их на пути добра.

Использованная литература:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз // – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 488.
2. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society.* Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021
3. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017*
9. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postępy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ДУХОВНО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Гузэрбаев Асылбек

Магистрант 2 курса по специальности

«Методика преподавания социально-гуманитарных наук»

Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

***Аннотация:** В этой статье рассматривается актуальность вопросов межкультурной политики, создание новых приоритетов во внутренней и внешней политике страны, глобализация цивилизованной индустрии сформировали новые понятия, такие как "постиндустриальное общество", "информированное общество", "интеллектуальное общество", а переход к постиндустриальной стадии современной цивилизации.*

***Ключевые слова:** Межкультурная политики, внутренняя и внешняя политика страны, глобализация цивилизованной индустрии, постиндустриальное общество, информированное общество, интеллектуальное общество, цивилизация.*

Глобальные социокультурные процессы, сущность концепций духовно-идеологической безопасности и эволюция социально-философских взглядов на духовно-идеологическую безопасность. Современное общество характеризуется развитием всех без исключения социокультурных процессов.

Акцент на информации и знаниях как стратегических ресурсах для развития общества в середине XX века, за которым последовали виртуализация и глобализация социальной жизни, также привел к фундаментальным изменениям в определенных сферах общества. Актуальность вопросов межкультурной политики, создание новых приоритетов во внутренней и внешней политике

страны, глобализация цивилизованной индустрии сформировали новые понятия, такие как "постиндустриальное общество", "информированное общество", "интеллектуальное общество", а переход к постиндустриальной стадии современной цивилизации привел к ускорению. Поэтому в процессе развития глобальных рыночных отношений,

во-первых, углубляются специализация и международное разделение труда, удовлетворяются потребности, растет влияние демократических принципов;

во-вторых, расширяется информационное пространство, объединяются новые формы коммуникации, во многих регионах улучшаются социальные показатели, создаются большие возможности для выбора жизненной стратегии. В то же время глобальная экономика становится более стабильной, взаимосвязанной и уязвимой;

в-третьих, усиливается расхождение между развитыми и развивающимися странами в экономической и социальной сферах, увеличиваются миграционные потоки, транснациональные корпорации усиливают свое экономическое и политическое влияние на различные государства. Ограниченность традиционного понимания безопасности, сложившаяся в последнее десятилетие, побудила многих исследователей критически пересмотреть существующие мнения. Дело в том, что, во-первых, идентификация безопасности является результатом методологического подхода. При этом социально-политические процессы рассматриваются не в теории, а в политических терминах; во-вторых, приравнивание безопасности к некоторым другим формам угрозы может иметь опасные последствия. То есть, исходя из преобладающего "защитного" уклона, она объективно рискует превратиться в тоталитаризм. Система духовной и идеологической безопасности все больше меняется по отношению к нематериальным, духовным ценностям, в том числе к человеческой психике. Молодые люди бессильны перед лицом глобальной угрозы, если они вовремя не осознают эту нестабильность, не признают приоритет потребностей, связанных с обеспечением духовной и идеологической безопасности. В ходе сегодняшней

геополитической борьбы усилилась активность конкурирующих государств, что серьезно сказывается на системе духовной и идеологической безопасности общества. Духовность, идеология, религия, которые являются главными факторами геополитики, становятся средством тех, кто претендует на гегемонию. Президент Шавкат Мирзиёев говорит в этой связи: "...сегодня, когда возникают различные новые угрозы и опасности как никогда важно сосредоточиться на духовности и просвещении, нравственном воспитании, желании молодежи приобретать знания, взрослеть"¹. Духовно-идеологическая безопасность - это не просто явление, связанное с религиозной или культурной безопасностью. Духовная и идеологическая безопасность отчетливо проявляется как отрасль государственной безопасности. К объектам духовной безопасности относятся национальное самосознание, общие традиции жизни общества, духовное и одухотворяющее единство народа, проявляющееся в применении внешней и внутренней политики государства. Обеспечение духовной и идеологической безопасности - это не только компетенция государственных органов. Его субъектами также являются институты патриотически настроенных граждан и гражданского общества, неправительственные и некоммерческие организации, средства массовой информации. В той же главе диссертации в качестве основных критериев духовной и идеологической безопасности:

- 1) состояние защищенности общественного сознания от навязчивых идей, как внутренних, так и внешних;
- 2) система своевременного выявления угроз в области культуры, науки, образования, религии, информации и принятия соответствующих мер по их устранению;
- 3) эффективное использование потенциала интеллектуальных и творческих людей общества.

¹ Мирзиёев Ш.М. Буюк келажгимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз // – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 488.

Для духовного и идейного развития молодежи, прежде всего, крайне важно сформировать личность. Необходимо формировать личность из подрастающего поколения, находить наиболее оптимальный способ целенаправленного воздействия на них. В результате формируется поведение, при котором интересы этого человека гармонируют с интересами общества, а внутренняя согласованность сочетает моральные нормы с социальной деятельностью.

Использованная литература:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажасимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз // – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 488.

2. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society.* Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021

3. A Bayrieva. *Ensuring Balance Among Branches of Public Power During the Development of Civil Society in Uzbekistan.* European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (2), 2233-2239 8 2020

5. KF Kalbaevich. *Creditor's approval for "transferring debt" and problems of its processing.* Thematics Journal of Law 5 (9). 2021

6. KF Kalbaevich. *Protection of creditors' rights-as a civil law sub institution while reorganizing commercial legal entities.* Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities 1 (1.4 Legal. 2021

7. IB Jolibekova *Foreign cooperation in environmental protection of the Republic of Karakalpakstan.* Current research journal of history 3 (12), 07-11. 2022

8. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях.* Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017

9. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan.* Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.

РОЛЬ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА В ПОВЫШЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДУХОВНОСТИ

Кайпанова Дилфуза

Магистрант 2 курса по специальности

«Методика преподавания социально-гуманитарных наук»

Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматривается формирования духовности народов Древнего Востока. Их формирование непосредственно стимулировало развитие культуры народов Востока. В древневосточном периоде X-VII тысячелетий до н.э. связано с генезисом развития цивилизации и культуры, именно в эти периоды начали происходить важнейшие процессы, также начали возникать различные формы и направления культурной деятельности.

Ключевые слова: *Литература, искусства, наука, религия, прогресс человеческой культуры, древневосточное народное устное творчество, народная устная художественная литература, архитектура, наккашлик, ганчлик, зороастризм, музыка, танцы, устная литература, народное устное творчество.*

В формировании духовности народов Древнего Востока место устного творчества ни с чем не сравнимо. Потому что их формирование непосредственно стимулировало развитие культуры народов Востока.

Человечество в древневосточном периоде X-VII тысячелетий до н.э. связано с генезисом развития цивилизации и культуры, именно в эти периоды начали происходить важнейшие процессы, также начали возникать различные формы и

направления культурной деятельности. Происхождение различных традиций, культурная жизнь народов чтобы измениться, духовная жизнь народов переплелась с народным устным творчеством по мере проникновения, благодаря чему оно стало служить важным инструментом для артикуляции переживаний людей, их предназначения.

Появление письменности, литературы, искусства, науки, религии, в то время как народы состоят в браке, начало приносить в Тарзи много новшеств. Именно без начального процесса трудно представить, каким весь дальнейший прогресс человеческой культуры был на самом деле. Следует отметить, что древневосточное народное устное творчество, безусловно, способствовало становлению своего народа как нации тоже имеет свое достойное место. Термин "народная устная художественная литература" был введен в обиход в 1846 году английским ученым Уильямом Томсом, предложившим значение "народной мудрости". Образцы архитектуры, наккашлик, ганчлик, зороастризм, музыка, танцы, устная литература – все это было принято понимать как народное устное творчество.

Каждый специалист, работающий в области искусства, называет выбранный им тип "народным устным творением". Например, музыкант рассматривает народные мелодии, хореограф народных танцев, архитектор народной архитектуры, народное устное творчество, музыковед народные эпосы, сказки как произведения народного устного творчества. Мы пословица, загадка, лоф, аския, анекдот, песня, сказка, для работы в области изучения секретов словесного искусства, записываем эпосы как пример народного устного творчества, анализируем

В то же время в сознании подрастающего поколения сохраняются образцы народного устного творчества и способы воздействия на душу, духовный образ

мыслителя, педагогический опыт позитивных аспектов, мотивирующих перемены, мы будем изучать и исследовать на этой основе.

"Народное устное творчество - это трудолюбивое народное творчество. Народное искусство составляющая его деятельности уникальна по сравнению с другими видами народного искусства.

Именно искусство устной речи отличается своими особенностями. Он из поколения в поколение, передавая из эпохи в эпоху народный талант в исполнении его представителей, Сайкал нашел и организовал узбекское народное поэтическое творчество.

Однако она не сохранилась такой, какой была создана изначально, творческая переработка, различные изменения, обогащение новой-новой информацией, адаптация к историческим условиям, и в то же время на письменную литературу положительно повлияли.”¹.

Можно сказать, что народное устное творчество является синкретичным искусством, так как в произведения народного устного творчества добавляются элементы музыки, танца, театрального искусства. На данный момент произведения народного устного творчества по-своему отличаются от других видов искусства. В народном устном творчестве всегда сохраняется единство речи, мелодии и исполнения. Поэтому наука об изучении, разборе народного творчества называется народным устным творчеством. Народное устное творчество, основы творчества восходят к эстетическому мышлению древнего мира.

¹ Матлуба Муродова “Фольклор ва этнография” .Ўқув қўлланма. 2006 й. 46.

Письменные и устные памятники древнего мира, рассказывающие туристам и историкам о мифах и легендах, различных традициях и ритуалах, важны для народного устного творчества. Первые эксперименты по записи произведений народного устного творчества были заметны с XI века. Народные устные произведения отражают жизнь трудового народа. Воплощает социально-исторические, политические, философские и художественно-эстетические представления людей о мироздании. Историко-социальные события характеризуются в произведениях народного устного творчества с точки зрения взаимоотношений народов: включают в себя такие черты, как болтливость, безрассудство, традиционализм, коллективное исполнение, непостоянство, изменчивость.

В книгах древних историков Геродота, Ктесия, Полиена, Хареса Митиленского и других содержание некоторых произведений народного устного творчества оставлено для повествования. Также от средневековых историков

Произведения Хамзы Исфакхани, Табари, Майсуди, Беруни и других также содержат ценные материалы и информацию о народном устном творчестве. Письменные памятники, такие как "Авесто", "Бехустун", "Бундаксиши", "Денкард", содержат некоторые образцы народного устного творчества древних народов. Махмуд Кашгари, с другой стороны, в своей знаменитой работе "Девону лугат-ат тюрк" приводит различные образцы древних песен, лирической поэзии. Известно, что в результате полного забвения определенных исторических фактов, их забвения по предположению времени, происходит их выпадение из произведений, их трансформация, смешение и интерпретация. Поэтому как исторические события, так и явления не совсем точно отражены в народном устном творчестве. И иногда забвение поэтических пассажей, присутствующих в эпосах, облакающее эти жанры в форму сказок.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажгимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз // – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 488.
2. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society.* Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021
3. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017*
4. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiazań. Сборник научных трудов.*
5. ИБ Jollibekova *Foreign cooperation in environmental protection of the Republic of Karakalpakstan. Current research journal of history 3 (12), 07-11. 2022*

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Юлдашев Машраббек

Магистрант 2 курса по специальности

«Методика преподавания социально-гуманитарных наук»

Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматривается обратить внимание на универсально – общую характеристику изучаемых объектов процесса глобализации. Потому что в нем глобализация проявляется в виде некоего неразделенного целого, в котором все индивидуальности «погружены» в неразделенное целое.

Ключевые слова: *Глобализация, индивидуальность, фрагмент, дифференциация, индивидуальный вид, информация.*

Глобализация – это совокупность множества индивидуально воспринимаемых событий, отличающихся не только друг от друга, но даже от самих себя, поскольку они меняются под влиянием науки и техники и отличаются от своих предшественников. В этих условиях необходимо обратить внимание на универсально – общую характеристику изучаемых объектов процесса глобализации. Потому что в нем глобализация проявляется в виде некоего неразделенного целого, в котором все индивидуальности «погружены» в неразделенное целое.

В процессе глобализации в монолитной «массе»мира обнаруживаются пограничные линии, которые все более четко отделяют его друг от друга и делят на фрагменты. Каждый фрагмент в таких глобальных изменениях становится все более индивидуальным и приобретает характер, отличающийся от остальных.

Такая дифференциация продолжается до тех пор, пока не будет отделена от остальных и не приобретет по-настоящему индивидуальный вид.

Идеологическая картина мира сейчас очень сложна. В настоящее время не секрет, что оптимальный способ получить в нем влияние-это занять позицию крупного распространителя информации, независимо от того, сколько денег уходит. Даже обычные люди могут заметить, что в мире идет информационная война. Например, на территории страны распространяются брошюры, произведения искусства, кинофильмы, информация и хакозо, прославляющие определенный образ жизни, систему ценностей. Такая информация не может не влиять на формирование определенного общественного мнения в обществе.

Большая часть информации, готовящейся для стран Центральной Азии, финансируется идеологическими центрами, которые стремятся оказать психологическое влияние на мировоззрение тех, кто живет в этом районе. Их цель состоит в том, чтобы внушить, что путь, выбранный независимыми государствами, неверен, из того факта, что основное внимание уделяется обоснованию того, что их в конечном итоге ждут социальные моменты, мы знаем, что все это делается для того, чтобы подорвать дух нации, отговорить ее от выбранного пути и заставить искать покровителя. В современном мире " для завоевания чужих территорий необязательно истреблять их население. Ведь при поддержке населения, чей разум и сознание покорены, а взгляды и настроения изменены в приемлемую сторону, становится возможным владение любыми богатствами, природными ресурсами"¹.

Касаясь основных особенностей и путей проявления глобализации, можно сказать, что глобализация – это объективный процесс развития мирового хозяйства, имеющий множество положительных черт: в основном это подтверждается взаимодействием хозяйства разных стран, привлечением иностранных инвестиций, ускорением технологических достижений в науке, а также содействием научно-техническому прогрессу государств. Глобализация-

¹ Саифназаров И. Миллий ғоянинг маънавий илдизлари. -Т.: Yangi asr avlodi, 2013. –Б.55.

процесс мировой экономической, политической, культурной интеграции и унификации /сближения/. Его основными чертами являются международное разделение труда, свободное движение капитала, рабочей силы и производственных ресурсов, законодательство, стандартизация экономических и технологических процессов. Это также слияние и сближение культур разных стран. Это объективный процесс, имеющий системный характер, охватывающий все сферы жизни общества.

Процессы труда и найма в командах второй волны становились все более стандартизированными. Они начали использовать стандартизированные тесты для выявления и избавления от людей, которые считались неуместными в своей карьере и особенно на государственной службе. Во всех отраслях промышленности были стандартизированы нормы оплаты труда, а также стандартизированы дополнительные льготы, обеденные перерывы, праздники, процедуры подачи жалоб. Для подготовки молодежи к выходу на рынок труда специалисты по образованию создали специальные программы. Вместе с Бине Терман разработал стандартизированные тесты для определения уровня интеллекта. Аналогичным образом в школах была стандартизирована как область аттестации, так и правила приема и размещения. Также была распространена система тестов, позволяющая выбирать разные ответы.

На сегодняшний день глобализация стала всеобъемлющим понятием. Он представляет собой процесс всеобщего обобщения во всех сферах жизни государств и народов. Хотя процесс глобализации возник не сразу, а продолжался с момента создания человека, в простом и естественном виде, в настоящее время он резко ускорился в результате насильственного вмешательства человека в процесс естественного развития в его интересах. Конечно, с одной стороны, этот процесс не лишен и положительных моментов. Ведь стремительное проникновение достижений науки, техники, техники во многие страны является следствием глобализации. Это положительно сказывается на развитии экономической жизни различных государств,

повышении уровня жизни народов. Таким образом, общий интеллектуальный потенциал человечества способствует росту.

На этом этапе концепции глобализации и информатизации стали понятиями, охватывающими не только экономические, но и социально-политические, морально-этические и почти все другие общечеловеческие процессы¹.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажасимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз // – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 488.

2. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021*

3. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017*

4. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.*

5. ИБ Jollibekova *Foreign cooperation in environmental protection of the Republic of Karakalpakstan. Current research journal of history 3 (12), 07-11. 2022*

6. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017*

7. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.*

8. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021*

¹ Глобалистика. Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. Ред. И.И.Мазур, А.Н.Чумаков; Центр научных и прикладных программ «Диалог». – М. – СПб. – Нью-Йорк: «Елима», «Питер». 2006. – С. 1100.

ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ - ГЛАВНАЯ ОСНОВА ПАРАДИГМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Хидоятова Зебунисо

Магистрант 2 курса по специальности

«Методика преподавания социально-гуманитарных наук»

Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматривается о духовности который поднялся на уровень государственной политики, были достигнуты большие успехи в духовном возвышении нашего народа, создании образованного общества, были предприняты большие шаги в направлении национального возрождения, национального единства. Основатель независимого государства Узбекистан Ислам Каримов досконально изучил теоретические вопросы духовности, разработал философию духовности.

Ключевые слова: *Гармоничная личность, развитие, духовность, общества, компетентная личность, квалифицированный специалист развития непрерывного образования, реформа, приоритетное направление.*

На этапе национального подъема были созданы первые основы восстановления духовных ценностей и обновления системы образования в нашем обществе, а также углубления демократических реформ и поворотов в процессах обновления духовной жизни на современном этапе построения гражданского общества духовные ценности являются фактором в прекращении негативного воздействия чуждых идеологий.

За годы независимости вопрос духовности поднялся на уровень государственной политики, были достигнуты большие успехи в духовном

возвышении нашего народа, создании образованного общества, были предприняты большие шаги в направлении национального возрождения, национального единства. Основатель независимого государства Узбекистан Ислам Каримов досконально изучил теоретические вопросы духовности, разработал философию духовности.

Это философское учение послужило методологической основой для создания духовной основы развития Узбекистана, воспитания подрастающего поколения в духе преданности духовным ценностям.

Воспитание гармоничной личности и ее всестороннее развитие - рассматривается как важная основа укрепления духовной базы общества. Поэтому вырастить компетентную личность, то есть квалифицированного специалиста – потребность сегодняшнего дня, и не только философско-педагогическая, но и социальная необходимость. Воспитание компетентного человека - не остается важной задачей для развития непрерывного образования, можно сказать, едва ли не главной целью образовательной реформы в целом. Таким образом, этот вопрос определяет приоритетное направление процессов обновления в Узбекистане.

Из определения, данного понятию "воспитание совершенной личности" (глава первая), следует отметить, что необходимо внедрить системный подход к осуществлению этой целенаправленной деятельности. На данный момент в воспитании человека, несомненно, значение идеологии очень велико. Воспитание каждого человека в духе национальной идеи – священный долг интеллектуалов, ученых и педагогов.

Фундаментальное значение слова "воспитание" означает, что это сложный процесс, обеспечивающий правильное и непредвзятое восприятие человеком самого себя и собственного поведения. Другими словами, воспитанный человек отличается от необразованного тем, что, во-первых, он способен осознать, кто он такой, насколько его повседневное поведение, совершаемые им поступки, мысли и воображение могут принести пользу, принося пользу себе и другим, и, во-

вторых, он воздерживается и контролирует себя от неприятных поступков действия. Итак, можно сказать, что главный критерий любого воспитания заключается в формировании у воспитателя правильных представлений о себе и собственных качествах, в реализации себя, самореализации.

Президент Ш.М.Мирзиёев отметил: "Мы создаем идеологию нового Узбекистана, которой будет идея добра, человечности, гуманизма. Под идеологией мы в первую очередь понимаем воспитание мышления, воспитание национальных и общечеловеческих ценностей. У скольких наших людей они основаны на жизненных прозрениях и ценностях тысячелетия".

Идеологическое воспитание означает процесс целенаправленного формирования философских, политических, правовых, религиозных, эстетических, нравственных, художественных, профессиональных взглядов на жизнь в системе человеческого сознания и понятий. По сути, любой образовательный процесс по своей цели, содержанию и сути является идеологическим воспитанием. Потому что образовательные и воспитательные процессы, которые даются как в системе образования, так и в академическом образовании - в целом - будут направлены на расширение мировоззрения студентов, слушательниц, обогащение их умов и сердец научными знаниями, формирование человеческих качеств, необходимых обществу, для его процветания. И это, в буквальном смысле, фундамент, фундамент идеологического воспитания. Поэтому целью любого идеологического воспитания является образовательное возвышение каждого гражданина в обществе, каждого социального слоя в его лице, группы.

Сегодня необходимость уберечь молодежь от риска идеологических угроз является приоритетом в политике нашего государства. На данный момент идеология противостоит духовным угрозам у учащихся общеобразовательной школы наиболее эффективными инструментами формирования иммунитета являются уроки "Воспитание", "Азбука конституции", "Путешествие в мир конституции", "Родной язык", "Литература", "История", которые призваны

познакомить с самыми современными формами и методами их обучения, укрепить идеологическая подготовка как преподавательского, так и педагогических кадров.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажгимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз // – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 488.

2. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society.* Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021

3. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017*

4. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.*

5. ИБ Жоллыбекова. *Foreign cooperation in environmental protection of the Republic of Karakalpakstan. Current research journal of history 3 (12), 07-11. 2022*

6. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017*

7. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.*

8. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society.* Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021

9. A Bayrieva. *Ensuring Balance Among Branches of Public Power During the Development of Civil Society in Uzbekistan. European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (2), 2233-2239 8 2020*

ВОПРОСЫ НРАВСТВЕННОЙ ЗРЕЛОСТИ В МИРОВОЗЗРЕНИИ АХМАДА ЮГНАКИ

Сапарханова Гулпаршын

Магистрант 2 курса по специальности

«Методика преподавания социально-гуманитарных наук»

Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматривается о нравственной зрелости в мировоззрении Ахмада Югнаки и его произведение «Хибат уль-хакойк» («Дань истине»). Книга состоит из адаба, название которого — «Хибат уль-хакаик». Книга написана в стихотворной форме на кашгарском языке.

Ключевые слова: Югнаки, ученые, Самарканд, Фергана, Туркестан, ас-Самани, генеалогия, псевдоним, востоковед, литература.

Югнаки, Ахмад Югнаки (конец XII века, Самарканд) - поэт, мыслитель. Сведений о биографии практически нет. До нас дошло произведение «Хибат уль-хакойк» («Дань истине»). В конце его упоминается имя Адиб Ахмад.

В 10-байтном маснави, приложенном арсланходжей Тарханом от тимуридских чиновников к одной из копий произведения, есть некоторые сведения о Югнаки. Из него известно, что Адиб Ахмад родился в месте Сулима и бахава под названием Югнак. Лошадь его отца была Махмуд Югнаки.

Книга состоит из адаба, название которого — «Хибат уль-хакаик». Книга написана в стихотворной форме на кашгарском языке. Это произведение, созданное спустя I-II века после «Кутадгу билиг», считается уникальным шедевром узбекской классической литературы. Алишер Навои в «Насоим уль-

Мухаббат» ставит Югнаки в число знаменитых шейхов Средней Азии, говоря о его врожденной слепоте, а также приводит отрывки из «Хибат уль-хакойик» в одном из писем Навои сыну Хусейна Бойкары Бадуцзамону. Произведение «Хибат уль-хакайик» позволяет несколько дополнить сведения о поэте, проанализировать период, в котором жил и творил юнаки.

Место рождения Югнаки вызвало много споров среди ученых. Хотя говорят, что в Самарканде, Фергане и Туркестане есть место под названием Югнак, многие склонны называть его вокруг Самарканда, и дальнейшие исследования подтвердят правильность этого утверждения. Знаменитый муаррикх абулкарим ас-Самани, живший в XII веке, в книге «Аль-Ансаб («генеалогия») пишет: «это нисба (псевдоним) из «Юганака», а это (место) из деревень Самарканда. С этой нисбой известен абухамид Ахмад ибн Абу Ахмад аль-Юганаки».

Поэт заканчивает «хибат уль-хакайик» и представляет его своему правителю Дод Сипохсолорбеку. Известный востоковед Бертельс говорит, что это произведение стало мостом к переходу от древнего узбекского литературного языка к классическому узбекскому литературному языку. Об этом свидетельствует обильное использование арабских и персидских слов в языке произведения, а не древних тюркских. Этим произведением югнаки внес большой вклад в развитие узбекского литературного языка и литературы.

«Хибат уль-хакайик» состоит из 14 глав, 512 стихов. Глава 1 эпоса посвящена хвале Аллаху, Глава 2-описанию Мухаммада (САВ) НАТИ и хораров, а глава 3-гимну Дод Сипохсолорбек. В главе 4 излагаются причины написания книги. Первые 4 предисловия переходят к основной части после главы. Глава 5-польза просвещения и вред невежества, Глава 6 — этикет языка, Глава 7-преходимость мира, Глава 8 — щедрость и скупость, главы 9 и 10 посвящены различным вопросам, а Глава 11-жена книги (копия произведения, скопированная

Абдуразаком Бахши в Стамбуле, 1480 г., содержит 11 глав - 3 Главы либо выпали, либо слились с другими).

Юнаки считал себя не поэтом, а учителем литературы. Это произведение, представляющее собой своеобразную книгу морали, пропитано смыслами Корана и хадисов Шарифа. Он был написан с целью пропаганды этики ислама, воспитания совершенного человека.

«Хибат уль-хакаик» впервые был написан уйгурским письмом. Существует множество его копий, которые различаются по размеру работы. На данный момент 3 из известных рукописей (одна написана уйгурским письмом, другая-арабским и уйгурским письмом, а третья-арабским письмом) являются полными, а остальные-отрывками. Примечательными копиями являются рукописи, скопированные Зайнулобиддином Бахши в Самарканде в 1444 году, Абдуразаком Бахши в Стамбуле в 1480 году и анонимным секретарем в библиотеке Пушкопи в Турции. Работа была обнаружена турецким ученым Наджибом Осимбеком в 1-й раз (инв. ?4757), опубликовал (сокращенное издание — 1906, полные издания-1916, 1925). Затем в 1951 и 1992 годах его возглавляли Р.Р. Арат опубликовал его с предисловием, аннотациями и факсимиле 6 копий, а также с переводом копии арабского письма, сделанной в Турции в 16 веке. В Узбекистане отрывки из произведения писали Фитрат, Ойбек, п.Шамсиев, С.Публиковался муталибовыми в сборниках, составленных по образцам узбекской литературы. Тогда он опубликовано Махмудовым в виде отдельной книги (1968; 1971). В конце прошлого века уйгурские ученые Тимур и казахские ученые Е.Курышжанов и Б.Сагиндыковы опубликовали его с оригинальным текстом, переводом и фотокопиями. Также Бертельс, Фитрат, Фуд Мостулу, Т.Такин, Э.Рустамов, Н.Маллаев, А.Каюмов, А.Хайитметов, А.Рустамов, М.Имамназаров, В.То хлиев, Н'Рахманов, И.Акмулов, Г.Ходжанова и другие в той или иной степени исследовали Югаки и «Хибат уль-хакаик».

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажасимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз // – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 488.

2. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society.* Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021

3. A Bayrieva. *Ensuring Balance Among Branches of Public Power During the Development of Civil Society in Uzbekistan.* European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (2), 2233-2239 8 2020

5. KF Kalbaevich. *Creditor's approval for "transferring debt" and problems of its processing.* Thematics Journal of Law 5 (9). 2021

6. KF Kalbaevich. *Protection of creditors' rights-as a civil law sub institution while reorganizing commercial legal entities.* Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities 1 (1.4 Legal. 2021

7. IB Jolibekova *Foreign cooperation in environmental protection of the Republic of Karakalpakstan.* Current research journal of history 3 (12), 07-11. 2022

8. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях.* Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017

9. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan.* Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.

NATIONAL VALUE IS A CUSTOM THAT SUPPORTS THE IDENTITY OF THE NATION

Aliev Atabek

2nd year master's student in the specialty

"Methods of teaching social and humanitarian sciences"

of the Berdakh Karakalpak State University

ANNOTATION

In this state writes national values can also be learned from the presence of people in their relationships, social activities and from the spiritual basis for this attitude, activity, purpose, needs and aspirations.

Key words: *tradition, nation, lead, value, national, religious, contradict, religion, religious dignity, elates, occasion, interethnic discord.*

Each emerging bulgan tradition infects the continuity of the nation, which leads the bulsa nation to a crisis. The values are divided into the first national qadiriya, the second religious qadiriya. As long as the National qadiriya do not contradict the foundation of Sharia, religion does not deny it, but chases one by one, while at the same time serving the perfection of religion. For example, in our religion, only Fak will be sent to kibla in khojatkah from orka and avoidance, while in our national qadiriya it is customary not to extend the foot to kibla, which is a sign that our nation is waiting for the National, Kham religious dignity. Our nation has long lived well with all nations and elates. On one occasion, interethnic discord was not found. This Ham is our national destiny. In today's modern science of value Science, national values are formed in an ethnic space that ensures the natural, historical and social unity of people. It is said that it manifests itself in a colorful way, in various forms, affects the consciousness of people, their way of life in its own way. National values can also be

learned from the presence of people in their relationships, social activities and from the spiritual basis for this attitude, activity, purpose, needs and aspirations. The value system, which is an expression of the national values of the Uzbek people and their affiliation, has been formed under the influence of the historical ranges of our nation, the zailles of time, various social and political processes. Our national values were formed in connection with the features of the origin and territorial space of the nation. And the social development of fraternal peoples continued to be inextricably linked with the prosperity of their national-territorial values. Thus, as a result of the improvement of the unique colorful values of our nation, it began to form universal values and develop its facets.

By the nature of national values, it does not stop in a narrow circle, but becomes prosperous, renewed in the process of marriage and enriched with the achievements of the values of other peoples. It is clear that each el, elat, seed, or people will have their own identity in their customs. It is not advisable to measure specific values in another place, with the scales of those who live in a different way, or to have others as judges in this matter. The sense of generality is not based solely on striving to cherish the value of one's own people, make a look and spread among others, but begins by accepting and respecting each people, elat, seed, as they are, in any case.

The importance and role of Islam in the development of our national values is very great, it has enriched our national values. In particular, the improvement of the spiritual values of our people was significantly influenced by the humane ideas brought by Islam. After the arrival of Islam, the system of religious values was renewed in the life of the peoples of Central Asia, many thinkers, qomusi scholars grew up on our land. This religion also contributed to the creation of many architectural monuments, cities, according to its creative cuisine.

The ideas and guidelines of the Islamic religion, which have become our national value, are inextricably linked with the natural-historical development, social life, way of Living, Past, Future, Culture, spirituality, customs, traditions, language of our nation, the territory in which it came into being, etc. It manifested itself in diverse forms with our national values, in close contact with each other, organizing a unique system of national values. In this system, the values that provide natural-historical unity – single faithfulness, kinship, cultural-spiritual closeness, past and spiritual heritage, native sense, etc. - are considered stable. Some of our Islamic values in the structure of our national values were formed in connection with the places of residence, living conditions of people. That is why the Hanafi orientation of Sharia has developed in our region in a way that suits our lifestyle, conditions.

With the spiritual heritage of our people, traditions, customs, literature, art, forms of manifestation of universal values at the national level are associated with Islamic values. They are reflected in the cultural characteristics and aspects that are passed down from generation to generation during the historical development of our nation. There is a great history, unique values of our paradise land and wise people, which express national and religious traditions for centuries. These values cannot be changed by any force, propaganda and prohibitions, since it has become an integral value of our nation. These are religious holidays that are always widely celebrated in our country- the feast of the two Judas. On these days, showing even more affection, charity to those in need is a quality characteristic of our people.

This beautiful custom embodies the essence of universal values and the content of all divine teachings. It is in these values that old people are respected, young people are glorified and messages are received from orphans, underprivileged and underprivileged. According to the instructions of our Sharia, even if it is self-sufficient, receiving news from the people of close neighbors, observing their truth, is a true believer-Muslim motto of humanity.

REFERENCES

1. BA Kurbanovna. *Essence, Development And Role Of Representative Authority In The Development Of Society.* Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 2, 113-117 14 2021

2. A Bayrieva. *Ensuring Balance Among Branches of Public Power During the Development of Civil Society in Uzbekistan.* European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (2), 2233-2239 8 2020

3. IB Jollibekova *Foreign cooperation in environmental protection of the Republic of Karakalpakstan.* Current research journal of history 3 (12), 07-11. 2022

4. ИБ Жоллыбекова. *Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71. 2017*

5. ИБ Жоллыбекова. *International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов.*

6. JI Вахытовна. *Science in the Republic of Karakalpakstan. Results of National Scientific Research 1 (1), 74-81*

7. ZI Bakhytovna. *Foreign cooperation of the Republic of Karakalpakstan in the field of environmental protection.* Zien Journal of Social Sciences and Humanities 3, 58-60

8. I Jollybekova. *Wissenschaft der Republik Karakalpakstan. International Bulletin of Applied Science and Technology 2 (12), 171-174. 2022*

9. I Jollybekova. *Videnskab i republikken Karakalpakstan. Академические исследования в современной науке 1 (19), 265-269. 2022*

10. I Jollibekova. *Development of foreign cultural cooperation of the republic of Karakalpakstan.* International Bulletin of Applied Science and Technology 2 (12), 107-111. 2022

11. *JI Bakhitovna. Entwicklung der ausländischen kulturellen zusammenarbeit der Republik Karakalpakstan. Models and methods for increasing the efficiency of innovative research 2. 2022*

12. *ИБ Жоллыбекова. Мустақиллик йилларида Қорақалпоғистон Республикасининг илм соҳасида ва кадрлар тайёрлаида ҳорижий ҳамкорлиги. Лучший инноватор в области науки 1 (1), 782-789 2022*

13. *ИБ Жоллыбекова. Вопросы оценки образования в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции 1 (2), 69-71 2017*

14. *ИБ Жоллыбекова. International relations in the field of science. Technology and education of the Republic of Karakalpakstan. Postepy w nauce w ostatnich iatach. Nowych rozwiazan. Сборник научных трудов. 2013*

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING MA’NAVIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Sheranova Maryam Bazarbayevna

Jizzax Davlat pedagogika universiteti

Umumiy pedagogika kafedras v.b.i dosentii (PhD)

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Boshlang‘ich ta’lim umumta’lim maktablarining bosh bo‘g‘ini bo‘lgani sababli ana shu jarayonda o‘quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko‘proq e’tibor berish lozimligi haqida, Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining axborot kompetentligini rivojlantirish asosini: insonparvarlashtirish va shaxs rivoji g‘oyalari rivojlantirish haqida so‘z boradi.*

***Kalit so‘zlar:** o‘qituvchi, kompetentlik, rivojlantirish, shakllantirish, yondashish, ta’lim sifati, faoliyat, sifat.*

O‘zbekiston mustaqillikka erishgan kundan boshlab o‘tgan qisqa vaqt ichida o‘zbek xalqi siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarda katta yutuqlarga erishdi; o‘z tarixiga yangicha tafakkur asosida yondoshish, ulug‘ ajdodlar qoldirgan boy madaniy, ma’naviy merosni o‘rganish sharafiga muyassar bo‘ldi, milliy g‘ururi qayta tiklandi; respublikada ilm-fan, jumladan pedagogika fani yangi taraqqiyot bosqichiga ko‘tarilmoqda; o‘tmishdagi pedagogik tafakkur daholarining shuhratini tiklash, ularning g‘oyalari xalq hayotiga tadbiiq etishdek ulug‘ ishlar amalga oshirilmoqda.

Ta’limni axborotlashtirish boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari kasbiy-mutaxassislik sifati va ularni tayyorlash darajasiga yangi talablarni qo‘yadi. Ta’limni takomillashtirish mazmunida bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlash sifati integral ko‘rsatkichlariga insonning egallagan bilim va tajribalaridan ma’lum vaziyatlarda foydalanish malakasini xarakterlovchi kasbiy-mutaxassislik kompetentligi sifatida qaralishi lozim. O‘qituvchining kasbiy-mutaxassislik kompetentligi o‘z ichiga turli

tarkibiy, jumladan, axborotli qismlarni ham oladi. Ma'lumki, innovatsion ta'lim sharoitlarda o'qituvchining axborot ko'nikmasi uning professional pedagogik kompetentligini aniq belgilaydi. Bo'lajak boshlang'ich sinflar o'qituvchisining axborot ko'nikmalarini shakllantirish uning axborot qobiliyatining asosiy komponentlari (turli xil axborot faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq kasbiy yo'naltirilgan ko'nikmalar) va maxsus komponentlar bloklari ishlab chiqilishini nazarda tutadi, mazkur tadqiqot ishida ular birgalikda maxsus axborot kompetentligi sifatida belgilangan.

O'qituvchi axborot kompetentligining shakllanishi yoki rivojlanishi muammosi ko'plab olimlar: O. B. Zayseva, N. V. Kisel, A. M. Orobinskiy, M. M. Pshukova, O. G. Smolyaninova dissertatsiya tadqiqotlarida ko'rib chiqilgan. G. G. Brusnitsina, T. V. Dobudko, S. A. Zayseva, I. V. Ryaxinova, A. A. Uzdenova va boshqalar tadqiqotlari boshlang'ich sinflarda kompyuterdan foydalanib dars mashg'ulotlari o'tishga tayyorlash masalasiga bag'ishlangan. Ularda boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasida informatika kursini o'qitish yoki bo'lajak boshlang'ich sinflar o'qituvchilarini tayyorlashda o'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalari o'rganilgan.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisini axborot kompetentligini rivojlantirishda quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz:

- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini kasbiy-mutaxassislik tayyorgarligiga zamonaviy talablar va o'qituvchining professional malakasining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida axborot ko'nikmalarini, shu bilan birga, bo'lajak boshlang'ich sinflar o'qituvchisining axborot kompetentligini oshirishning aniq maqsadga yo'naltirilgan jarayonlarni tashkil etish;

- yangi axborot texnologiyalari sohasidagi taraqqiyot, ularning didaktik imkoniyatlari kengayib borayotganligi va o'qituvchilarni boshlang'ich ta'lim jarayonida ularni to'g'ri yo'naltirish.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z kasbiy faoliyatida yangi axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalanishi malakasini shakllantirish kerakdir.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining axborot kompetentligini rivojlantirish asosini: insonparvarlashtirish va shaxs rivoji g'oyalari, rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi o'qitish konsepsiyasi, o'qitish jarayonini tashkil etishga shaxsiy-faoliyatli yondashuv konsepsiyasi, pedagogik hodisalarni va uning qo'llanilishini o'rganishga tizimli yondashuv tashkil etadi.

Bugun ta'lim har tomonlama takomillashib zamon talablari asosida tashkil etilishi va yuqori samara berishi kabi masalalarni qo'yimoqda. Ta'limning sifati va samarasi faqatgina tayyorlangan kadrlarga ko'ra belgilanadi. Shu asosida kadrlarni tayyorlashga zamonaviy talablar asosida yondashish maqsadga muvofiqdir. Kompetentli yondashuv tushunchasi, o'rganilishi, o'rni va ahamiyati. Kompetensiya iborasi zamonaviy adabiyotda keng qo'llaniladigan termin bo'lib, ta'lim, xodimlarni tanlash, mehnat natijasini baholash, ta'limning muvaffaqiyatligi, professional yo'naltirilganlik va shu kabi masalalarni qamrab oladi. Bugungi kunda ma'no nuqtai nazaridan oxirgacha aniqlashtirilmagan deb hisoblanadi. 1970-yillarda ko'pgina G'arb Yevropa davlatlarida paydo bo'lib, bunda kompetentlik professional tayyorgarlikning yangi yo'nalishini ko'rsatadigan bo'ldi. «Kompetentlik» termini ta'lim faqatgina individual, texnik yoki tajribaviy bilim va qobiliyatni egallash masalalari bilan bog'liq bo'lib qolmay, balki individ shaxsni keyinchalik rivojlantirishga baza bo'lib, xizmat qila oladigan qobiliyat va ko'nikmalari majmuasini ifoda qiladi. Ammo bu g'oya barcha Yevropa davlatlarida turlicha o'z ifodasini topdi. Masalan, Germaniyada 1980-yillardan boshlab, «professional faoliyatda kompetentlik» iborasi boshlangich professional tayyorgarlik mobaynida erishilishi shart bo'lgan maqsadni ifodalagan. Bu o'qitish kursi o'zaro bog'liqlik, texnik kompleks va umumiy bilim yig'indisidan iborat bo'lib, bu bitiruvchiga turli ish joylarida ishni davom ettirish imkonini berar edi. Bu umumiy malaka o'zgarishsiz qolishi mumkin emas, u rivojlanib borishi kerak, chunki individ va jamiyat manfaatlaridan kelib chiqqan xolda mehnat dunyosining talablari va shartlari ham o'zgarib turadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash tizimida yondoshuvning joriy qilinishi munosabati bilan sodir bo'layotgan o'zgarishlar;

Maktab ta'limi tizimida axborotlashgan jamiyatning talablari bilan yuzaga kelayotgan va pedagogik ta'lim tizimiga nisbatan ilgari boruvchi xarakterga ega bo'lgan o'zgarishlar. Boshlang'ich maktab ta'lim jarayonida yangi axborot va telekommunikatsion texnologiyalarning qo'llanilishi o'quv jarayonini faqat axborot-texnologik va Kompyuterli-metodik qo'llash vositalarining mavjudligini ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanuvchi ma'muriy va muxandis-texnik kadrlarni tayyorlashnigina emas, balki boshlang'ich sinflar o'qituvchilarining ham maxsus tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini ham talab etadi.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. *Ulmasovna D. M., Qizi R. M. Q. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING IJTIMOIIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH //TA‘LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 4. – C. 52-56.*

2. *Abduraxmonova D. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARI KASBIY KOMPETENTLIGINING TASHKILIIY TUZILMAVIY SHAKLI HAQIDA MULOHAZALAR //Boshlang‘ich ta‘limda innovatsiyalar. – 2020.*

3. *Begmurzayevich D. B. et al. BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINIF O ‘QITUVCHILARIDA REFLEKSIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 154-160.*

4. *Raxmatova F.A., Sheranova M.B., Boyto‘raeva N.I., Uktamova U.S. “Pedagogik kompetentlik”, - darslik. “ ILM ZIYO ZAKOVAT”. T-2021*

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ УМУМ ЭЪТИРОФ ЭТИЛГАН МЕЪЁРЛАР, СТАНДАРТЛАР ВА МЕЗОНЛАР АСОСИДА БАҲОЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

М.Т. Ибодуллаева

ТДИУ катта ўқитувчиси, PhD

Э.З. Алиев

ТДИУ магистранти

e-mail: m_ibodullayeva94@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Тижорат банклари фаолиятини умумэътироф этилган меъёрлар, стандартлар ва мезонлар асосида баҳолаш тизимини такомиллаштириш улар фаолиятининг самарадорлигини, жумладан, банкларнинг ликвидлиги, ва молиявий барқарорлигини, активларнинг риск даражалари ва даромадлиги ўртасидаги муносабатликни тўғри ва аниқ баҳолаш имконини беради.

Мақолада Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари фаолиятини умумэътироф этилган меъёрлар, стандартлар ва мезонлар асосида баҳолаш тизимини такомиллаштиришга қаратилган илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

***Калит сўзлар:** тижорат банки, регулятив капитал, капиталнинг етарлилиги, актив, активларнинг сифати, риск, кредит, кредит риси, кредит портфели, ликвидлик.*

IMPROVING ASSESSMENT OF COMMERCIAL BANKS BASED ON GENERALLY RECOGNIZED NORMS, STANDARDS AND CRITERIA

ABSTRACT

Improving the system for assessing the activities of commercial banks based on generally accepted norms, standards and criteria allows you to correctly and accurately assess the effectiveness of commercial banks, in particular, liquidity and financial stability, proportionality between risk levels and return on assets.

The article developed scientific proposals aimed at improving the system for evaluating the activities of commercial banks of the Republic of Uzbekistan on the basis of generally accepted norms, standards and criteria.

Key words: *commercial bank, regulatory capital, capital adequacy, asset, asset quality, risk, loan, credit risk, loan portfolio, liquidity.*

КИРИШ

Тижорат банклари фаолиятини баҳолаш тизимини такомиллаштириш Ўзбекистон банк тизимини янада ривожлантириш ва ислоҳ қилишнинг долзарб масаларидан бири ҳисобланади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 сентябрдаги ПҚ-3270-сонли “Республика банк тизимини янада ривожлантириш ва барқарорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори тижорат банклари фаолиятига умумэтироф этилган замонавий нормалар, стандартлар ва баҳолаш кўрсаткичларини жорий этиш, банк-молия тизими кўрсаткичларини халқаро рейтинг баҳолаш ташкилотлари ҳамда миллий мустақил рейтинг баҳолаш тизимига мувофиқ ҳолисона баҳолашни янада такомиллаштириш республика банк тизимини янада ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири эканлиги қайд этилган [1]. Бу эса, тижорат банклари фаолиятини умумэтироф этилган меъёрлар, стандартлар ва мезонлар асосида баҳолаш тизимини такомиллаштириш заруриятини юзага келтиради.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

М. Бобрикнинг хулосасига кўра, тижорат банкларининг ликвидлилиги ва тўловга қобиллигини баҳолашнинг нисбатан такомиллашган услубиёти бўлиб, учта баҳолаш услубиётидан – тижорат банкининг молиялари таркибини таҳлил қилиш ва баҳолашни кўзда тутувчи молиявий ресурслар ва капитал ўртасидаги алоқадорлик модели, тижорат банкининг молиявий ресурсларидан фойдаланиш сифатини таҳлил қилиш ва баҳолашга асосланган молиявий ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги модели ва олдиндан белгиланган даврий ораликда молиявий барқарорликнинг чегарасини аниқлаш моделидан ташкил топган баҳолаш услубиёти ҳисобланади [2].

С. Хасянованинг фикрига кўра, Халқаро валюта фонди (ХВФ) томонидан ишлаб чиқилган тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини тавсифловчи 24 та кўрсаткичдан иборат бўлган кўрсаткичлар тизими банкларнинг ликвидлилиги ва тўловга қобиллигини аниқ баҳолаш имконини беради [3].

Е. Стародубцеванинг хулосасига кўра, тижорат банкларининг ликвидлилигини банкнинг ликвидли позицияси асосида баҳолаш муҳим аҳамият касб этади. Бунда банкнинг ликвидли позицияси деганда унинг пуллик талаблари ва мажбуриятлари ўртасидаги нисбат тушунилади, агар миждозларга бўлган талаб мажбуриятлардан юқори бўлса, ортиқча ликвидлилик ҳосил бўлади; агар мажбуриятлар талаблардан юқори бўлса ликвидлиликнинг етишмаслиги юзага келади [4].

Проф. Ж. Синкининг хулосасига кўра, тижорат банкларининг даромад базасининг ҳолатини соф фоизли маржа кўрсаткичи аниқроқ кўрсатади. Унинг фикрича соф фоизли маржа банк активлари миқдорига тескари пропорционал бўлиб, кредитлар ва депозитлар бозоридаги юқори даражадаги рақобат унинг даражасига кучли таъсир кўрсатади [5].

Е.Галийнинг фикрига кўра, тижорат банкларининг молиявий барқарорлигига баҳо бериш учун қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир:

* капиталнинг етарлилик кўрсаткичлари;

- * банк активлари ва пасивларининг сифатини тавсифловчи кўрсаткичлар;
- * банкнинг даромадлилиги (фойдалилиги) кўрсаткичлари;
- * ликвидлилик кўрсаткичлари [6].

НАТИЖАЛАР

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438-сонли “2011-2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги қарорида Базель қўмитаси томонидан белгиланган халқаро стандартлар талабларига мувофиқ, тижорат банкларини янада капиталлаштириш, ушбу соҳага хусусий капитални жалб этиш, ресурс базасини кўпайтириш, активлар сифатини яхшилаш, банк ишини такомиллаштириш ҳисобига банкларнинг молиявий барқарорлиги ва ликвидлигини ошириш, етакчи халқаро рейтинг компаниялари томонидан қўлланиладиган халқаро нормалар, мезонлар ва стандартларга асосланган ҳамда алоҳида банклар ва умуман банк тизимининг бутун дунёда қабул қилинган янада юксакроқ баҳолаш кўрсаткичлари даражасига чиқиш йўлидан олға силжиб боришини ҳолисона баҳолаш имконини берадиган тижорат банклари ва бутун молия-банк тизими фаолиятини баҳолаш ва таҳлил қилишнинг замонавий тизимини жорий этиш мамлакат молия-банк тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва барқарорлигини ошириш, банклар ва бутун молия-банк тизими фаолиятига ёндашувларни ҳамда баҳолаш тизимини тубдан ўзгартириш, ҳамма томонидан қабул қилинган халқаро нормалар, стандартлар ва баҳолаш кўрсаткичларига мувофиқ банк фаолиятини ташкил этишнинг янада юқорироқ даражасига чиқишни таъминлашнинг зарурий шартлари сифатида эътироф этилган [9].

Шунингдек, 2020 - 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясида кредит портфели ва таваккалчиликларни бошқариш сифатини яхшилаш, кредитлаш ҳажмларининг мўътадил ўсишига амал қилиш, мувозанатлашган

макроиқтисодий сиёсат юритиш, банкларнинг самарали инфратузилмасини яратиш ва фаолиятини автоматлаштириш, банк ишининг замонавий стандартларини, ахборот технологиялари ва дастурий маҳсулотларни жорий этиш банк тизимини ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари сифатида эътироф этилган [10].

Базель-I стандартига кўра, тижорат банклари капитали иккита молиявий коэффициент билан, яъни регулятив капиталнинг етарлилик коэффициенти ва биринчи даражали капиталининг етарлилик коэффициенти орқали аниқланади. Бунда, биринчи коэффициент регулятив капитални банк активларининг рискка тортилган суммасига тақсимлаш йўли билан, иккинчи коэффициент эса, биринчи даражали капитални банк активларининг рискка тортилган суммасига тақсимлаш йўли билан аниқланади [11].

1-жадвал

“CAMELS” рейтинг тизимида банкларнинг ликвидлилиги бўйича рейтингини[12]

Рейтинг	Мезонлар
1 – кучли	Ликвидли активлар ҳажми етарлича ва ташқи манбаларни бемалол жалб қилиш мумкин
2 – қониқарли	Ликвидлилик пасаймоқда ва жалб қилинаётган ресурслар ҳажми ошмоқда. Аммо, ликвидлилик кўрсаткичи банк мансуб бўлган банклар гуруҳидаги ўртача кўрсаткичдан юқори
3 – ўртача	Ликвидли активлар ҳажми мажбуриятлар бўйича талабларни қоплашга ва мижозларнинг кредитларга бўлган эҳтиёжларини тўлик қондиришга, жалб қилинган маблағлар ҳажмини оширмасдан туриб, етмайди.
4 – чегаравий	Ликвидлилик кўрсаткичи қабул қилинган меъёрдан сезларли даражада паст
5 – қониқарсиз	Банкнинг ликвидлилиги шу қадар паст даражадаки, у операцияларни амалга ошириш имкониятига эга эмас ва унинг ўз мажбуриятларини бажара олишини таъминлашга қаратилган тезкор чоралар кўриш талаб этилади

1-жадвал маълумотларидан кўринадикки, “CAMELS” рейтинг тизимида тижорат банкларининг ликвидлилик даражаси ликвидли активларнинг банк мажбуриятларини бажаришга етиш ёки етмаслик даражасидан келиб чиққан ҳолда баҳоланади.

Энди биз республикаимиз тижорат банклари фаолиятининг алоҳида жиҳатларига баҳо берамиз.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида тижорат банкларининг кредитлари ва муаммоли кредитларнинг брутто кредитлар ҳажмидаги салмоғи, фоизда¹

Кўрсаткичлар	2019й.	2020й.	2021й.	2022й.
Кредитлар, трлн. сўм	207,6	270,2	316,4	378,9
Муаммоли кредитларнинг брутто кредитлар ҳажмидаги салмоғи, %	1,5	2,1	5,2	3,6

4-жадвал маълумотларидан кўринадикки, республика тижорат банклари томонидан берилган кредитларнинг миқдори 2019-2022 йилларда ўсиш тенденциясига эга бўлган. Аммо, муаммоли кредитларнинг брутто кредитларга нисбатан даражаси ушбу кўрсаткичнинг умумэътироф этилган даражасидан юқоридир.

Биз қуйида тижорат банклари фаолиятининг муҳим кўрсаткичларидан бири бўлган соф фойданинг даражасига баҳо берамиз.

3-жадвал

¹ Жадвал муаллиф томонидан www.cbu.uz сайти (Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки) маълумотлари асосида тузилган.

Ўзбекистон Республикасида ТИФ Миллий банкида соф фойда, активларнинг рискка тортилган суммаси ва соф фойданинг даражаси¹

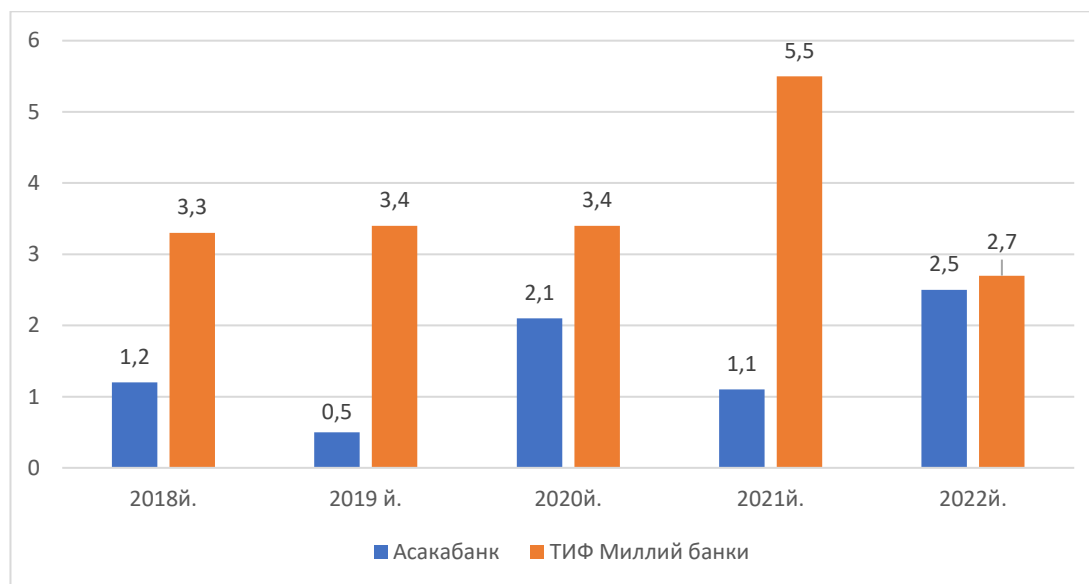
Кўрсаткичлар	2017	2018	2019	2020	2021
ар	й.	й.	й.	й.	й.
Соф фойда, млрд. сўм	354	506	1 043	905	983
Активларнинг рискка тортилган суммаси, млрд. сўм	28 397	33 650	41 658	53 820	66 769
Соф фойдани активларнинг рискка тортилган суммасига нисбатан даражаси, %	1,2	1,5	2,5	1,7	1,5

2-жадвал маълумотларидан кўринадик, ТИФ Миллий банкида 2017-2021 йилларда соф фойда миқдоринг ўзгариши билан активларнинг рискка тортилган суммасининг ўзгариши ўртасида мутаносиблик мавжуд бўлмаган. Масалан, 2020 йилда 2019 йилга нисбатан банкда соф фойданинг миқдори кескин камайгани ҳолда, активларнинг рискка тортилган миқдори сезиларли даражада ошган.

2-жадвал маълумотларидан кўринадик, ТИФ Миллий банкида 2017-2021 йилларда соф фойда 2.1-жадвалда келтирилган маълумотлардан кўринадик, ТИФ Миллий банки соф фойдасининг даражаси ушбу кўрсаткичнинг умумэътироф этилган даражасидан (2,0%) паст бўлган.

¹Жадвал муаллиф томонидан ТИФ Миллий банкининг баланс маълумотлари асосида тузилган.

Қуйидаги маълумотлар орқали кредитлар бўйича эҳтимолий йўқотишлар захирасининг даражасига баҳо берамиз.

1-расм. АТ “Асакабанк” ва ТИФ Миллий банкида берилган кредитлар бўйича захира ажратмаларининг даражаси¹

1-расм маълумотларидан кўринадик, Асакабанкда берилган кредитлар бўйича захира ажратмаларининг даражаси 2020-2022 йилларда ушбу кўрсаткичнинг умумэтироф этилган даражасидан юқори бўлган.

1-расм маълумотларидан кўринадик, ТИФ Миллий банкида берилган кредитлар бўйича захира ажратмаларининг даражаси 2018-2022 йилларда ушбу кўрсаткичнинг умумэтироф этилган даражасидан юқори бўлган.

ХУЛОСА

Тадқиқот жараёнида қуйидаги хулосаларни шакллантирдик:

*ҳозирги даврда, халқаро банк амалиётида тижорат банкларининг фаолиятини баҳолашда Базель қўмитасининг экспертлари, Халқаро Тикланиш ва тараққиёт банкининг экспертлари, Халқаро ҳисоб-китоблар банкининг

¹ Расм муаллиф томонидан Асакабанк ва ТИФ Миллий банкнинг баланс ҳисоботлари маълумотлари асосида тузилган.

экспертлари томонидан ишлаб чиқилган баҳолаш услубиётларидан кенг фойдаланилмоқда;

*“CAMELS” рейтинг тизимида тижорат банкларининг ликвидлилик даражаси ликвидли активларнинг банк мажбуриятларини бажаришга етиш ёки етмаслик даражасидан келиб чиққан ҳолда баҳоланади;

*республика тижорат банклари томонидан берилган кредитларнинг миқдори 2019-2022 йилларда ўсиш тенденциясига эга бўлгани ҳолда, муаммоли кредитларнинг брутто кредитларга нисбатан даражаси ушбу кўрсаткичнинг умумэътироф этилган даражасидан юқори бўлган;

ТИФ Миллий банкида 2017-2021 йилларда соф фойда миқдоринг ўзгариши билан активларнинг рискка тортилган суммасининг ўзгариши ўртасида мутаносиблик мавжуд бўлмагани ҳолда, мазкур даврда соф фойдасининг даражаси ушбу кўрсаткичнинг умумэътироф этилган даражасидан (2,0%) паст бўлган.

Асакабанкда берилган кредитлар бўйича захира ажратмаларининг даражаси 2020-2022 йилларда ушбу кўрсаткичнинг умумэътироф этилган даражасидан юқори бўлган.

Фикримизча, республикаимиз тижорат банклари фаолиятини баҳолашни умумэътироф этилган меъёрлар, стандартлар ва мезонлар асосида такомиллаштириш учун қуйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим:

1. Тижорат банкларининг ликвидлигини баҳолаш амалиётини такомиллаштириш мақсадида, биринчидан трансакцион депозитларнинг брутто депозитлар ҳажмидаги салмоғини ушбу кўрсаткичнинг умумэътироф этилган меъёрий даражада (30%) бўлишини таъминлаш лозим; иккинчидан, лаҳзали ликвидлилик коэффициентининг минимал меъёрий даражасини халқаро амалиётда умумэътироф этилган даражада (20%) белгилаш керак; тўртинчидан, республика банк назорати амалиётига Базель қўмитасининг банкларнинг ўз маблағлари ва жалб қилинган маблағлари бўйича талабини жорий қилиш лозим;

тижорат банклари учуе узоқ муддатли ликвидлилик коэффицентини жорий қилиш зарур.

2. Тижорат банклари фаолиятидаги кредит рискинни баҳолашни такомиллаштириш мақсадида, биринчидан, кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмалари ни ушбу кўрсаткичнинг меъерий даражасида (1,0%) бўлишини таъминлаш керак; иккинчидан, Базель кўмитаси томонидан кредит риски бўйича таклиф этилган стандартлашган ёндашувни республика банк назорати амалиётига жорий этиш лозим.

3-жадвал

Базель-II стандартига тавсия этилган кредит рискинни баҳолаш бўйича стандартлашган ёндашувда кредит рискинни баҳолаш тартиби¹

Рейтинг	Рискка тортиш коэффицентлари (%)			
	Давлат ва Марказий банклар	Кредит ташкилотлари (1-вариант)	Кредит ташкилот (1-вариант) (қисқа муддатли талаблар)	Юридик шахс
AAA дан А гача	0	20	20 (20)	20
A+ дан А – гача	20	50	50 (20)	50
BBB + дан BBB – гача	50	100	50 (20)	100
BB + дан BB – гача	100	100	100 (50)	100
B + дан B – гача	100	100	100 (50)	150
B – паст	150	150	150 (150)	150
Рейтингсиз	100	100	50 (20)	100

¹ Basel Committee on banking supervision. International convergence of capital measurement and capital standards. Basel-II, 2006. <http://www.bis.org/publications>.

3-жадвал маълумотлардан кўринадики, Стандартлашган ёндашувга кўра, тижорат банклари фаолиятидаги кредит рискининг даражаси кредит олувчининг суверен кредит рейтинга боғлиқ. Масалан, суверен кредит рейтинги AAA дан AA гача бўлган давлатларнинг ҳукуматларига ва Марказий банкларига берилган кредит риск даражаси нолга тенг, мазкур давлатлардаги кредит ташкилоларига берилган кредитларнинг риск даражаси 20 фоизга, юридик шахсларга берилган кредитларнинг риск даражаси 20 фоизга тенг, суверен кредит рейтинги В– дан паст бўлган давлатларнинг Ҳукуматларига, Марказий банкларига, кредит ташкилотларига ва юридик шахсларига берилган кредитларнинг риск даражаси 150 фоизга тенг.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 сентябрдаги ПҚ-3270-сонли “Республика банк тизимини янада ривожлантириш ва барқарорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори//Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 25.09.2017 й., 07/17/3270/0004; 06.03.2018 й., 06/20/5370/0975-сон; 23.07.2019 й., 07/19/4400/3468-сон; 27.02.2021 й., 06/21/6179/0165-сон.

2. Бобрик М.А. О повышении роли кредита и банков в инновационном развитии экономики России // *Финансы и кредит*. – 2011. – № 4. – С. 69.

3. Хасянова, С. Ю. О системе оценки финансовой устойчивости банковского сектора//*Финансы и кредит*. – 2012. – № 12. – С. 24–25.

4. Стародубцева Е. Б. Основы банковского дела//М.: Инфра-М, 2014. – С. 132.

5. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – С.338.

6. Галий Е.А. Анализ надежности и инвестиционной привлекательности коммерческого банка. Автореф. дисс. на дунёсоиск. уч. ст. к.э.н. - Санкт - Петербург, 2003.- 20 с.

7. Соколинская Н.Э. Проблемы менеджмента кредитного портфеля в современных условиях//Банковское дело. – Москва, 1999. - №9. – С. 150-151.

8. Исаков Ж.Я. Хизмат кўрсатиши соҳасини ривожлантиришида кредит самарадорлигини ошириши. И.ф.д. илм. дар. ол.уч. тақд. эт. дисс. автореф. – Тошкент, 2016. – 79 б.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438-сонли “2011-2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиши ва барқарорлигини ошириши ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишининг устувор йўналишлари тўғрисида”ги қарори//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент, 2010. - №48. – 4-6-б.

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сонли Фармони. 2020 - 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиши стратегияси тўғрисида//(Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.05.2020 й., 06/20/5992/0581-сон).

11. Basel Committee on banking supervision. International convergence of capital standards. – Basel, 1998. <http://www.bis.org.publications>.

12. Supervision and Regulation. CAMELS rating system. <https://www.federalreserve.gov>.

ALLOMALAR YURTI BO‘LMISH O‘ZBEKISTONIMIZ ARXITEKTURAVIY YODGORLIKLARI TARIXI

Karimova Malohatoy Mo‘minjonovna

Andijon Davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya

Kafedra pedagogika o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada asosan mamlakatimizda olib borilayotgan islohatlar, Me‘morchilikka bo‘lgan e‘tibor, uning inson hayotidagi bevosita o‘rni, Inson faoliyati uchun moddiy strukturaning inson xoxish-istaklarini hisobga olgan holda hal etilishi haqida, bundan tashqari jahonga mashhur vatandosh-larimiz qadamjolariga bo‘layotgan e‘tibor haqida so‘z boradi.

***Kalit so‘zlar:** Memorchilik, moddiy struktura, arxitektura, mashhur qadamjolar, me‘mor-chilikni paydo bo‘lish tarixi.*

Mamlakatimiz prezidenti tashabbuslari bilan qator ishlar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy arxitektura qurilishlari, yoshlarni bilim olishlari uchun zamonaviy maktab binolari, prezident maktablari, oliy ta‘lim maskanlari auditoriyalar, laboratoriyalar o‘quv jarayonini amaliyotda ko‘rish uchun ishlab chiqarish korxonalarini bilan shartnomalar tuzilishi rejalashtirilib amalda bajarilmoqda bu sayi –harakatlar, ularning barchasi Vatanimiz kelajagi, ravnaqi va taraqqiyoti ustunidir.

Jamiyatimizning har bir fuqorosi XXI asr bo‘lag‘asida turar ekan, ortda qolgan yillar qadrini baholashga va kelajak hayotini turli javhalarini belgilab olishga urinishi tabiiydir. Jumladan, xalq ta‘limi sohasida faoliyat ko‘rsatayotganlar ham bundan mustasno emas.

“Albatta, ta’lim- tarbiya –ong maxsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan ya’ni xalq ma’naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta’lim –tarbiya tizimini va shu asosda ongni o‘zgartirmasdan turib, ma’naviyatni rivojlantirib bo‘lmaydi” deya e’tirof etadi.

Bundan tashqari yurtboshimiz tarixsiz kelajak yo‘qligini, vatandoshimiz Abdulla Qodiriy tabiri bilan aytganda moziyga qaytib ish ko‘rmoq kerakligini e’tiborga olib talaba yoshlarga-bo‘lajak quruvchi muxandislarga me’morchilik, shaharsozlik va qurulish tarixini, ularning sir asrorlarini o‘rgatish maqsadga muvofiqdir.

Me’morchilikning vazifasi inson hayoti va faoliyati uchun munosib fazoviy muhitni tashkil qilishdir. Bu vazifa moddiy struktura qurilayotgan va ta’minlanayotgan binolar va inshoatlar orqali hal etiladi. Arxitekturaning ijtimoiy va g‘oyaviy rivojlanish jarayonida uning funksiyasi va binolar, konstruksiyalar orqali turlicha ifodalanadi. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik sharofati bilan o‘z taraqqiyotining yangi davriga kirdi. Xalqimiz o‘zimiz o‘zining boy tarixiy madaniy va manaviy merosiga ega bo‘ldi. Ming ming yillik me’morchilik va shaharsozlik tariximizni xattoki borib ko‘rish taqiqlangan arxitekturaviy yodgorliklarni nafaqat ziyorat qilishga, balki ularni o‘rganishga va restovratsiya qilishga ham keng imkoniyatlar yaratildi. Vatanimizda qadim zamonlardan boshlab, Yaratilgan nodir me’moriy obidalarni shaharsozlikning yaratilish tarixini qurilish usullari va qoidalarini holisona o‘rganish zamoni keldi.

2007 yilga Islom madaniyatining poytaxti deb tan olingan Toshkent shahrida ulug‘vor inshoat –Hazrati Imom masjidi bunyod etilishi e’tirofga loyiqdir.

Buyuk sohibqiron va atoqli davlat arbobi Amir Temur, jahonga mashhur vatandoshlarimiz Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Ahmar Farg‘oniy, Marg‘iloniy, Imom Al-Bbuxoriy, Bahovuddin Naqshbandiy, Abduholiq G‘ijduvoni, Najmiddin Kubro, Imom al-Matrudiy, Jaloliddin Manguberdi singari jahonga mashhur kishilarning qadamjolari mamlakatimizning prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovichning tashabbuslari va rahbarliklaridan zamonamizdan kelajak avlodga meros bo‘lib qoladigan darajada restovratsiya qilindi, tubdan qayta qurildi va yangidan tiklandi.

Zamonaviy materiallar va konstruksiyalar asosida, milliylikni o‘zida jo etgan, umumiylik va uyg‘unlashgan ko‘plab turar joy, jamoat hamda sanoat binolari va inshootlari qurildi. Ko‘plab maydonlar, bug‘u-roq‘lar, oromgohlar xalqqa in‘om etildi. Fikrimiz dalili sifatida Andijonda bino etilgan “Devonavoy” masjidini keltirishimiz mumkindir.

O‘zbekiston Respublikasi hududida me‘morchilik va binokorlik qadim zamonlardan — miloddan avvalgi III minginchi, ba‘zi ma‘lumotlarga ko‘ra, X minginchi yillardan boshlangan.

Juda ko‘p arxeolog qazilmalar bu yurtda otashparastlar va budda dinlariga mansub bo‘lgan ibodatxonalar qurilganligidan dalolat beradi. O‘sha davrlarda qal‘alar qurilishi ham keng rivojlangan. Qal‘alar balandlik joylarida qurilib, tashqi yovlardan mudofaa vazifasini o‘tagan. Hozirgi kunda ham 400 ga yaqin qal‘alarning qoldiqlari O‘zbekiston hududida mavjuddir.

Mamlakatimiz hududida topilgan eng qadimiy san‘at yodgorliklari (Zarautsoy sur‘atlari) mezolit davriga mansubdir. Kaltaminor madaniyati namunalari neolit davrining san‘ati haqida tasavvur beradi. So‘x (Farg‘ona) vodiysidan topilgan ikki ilonning boshi bir-biriga qaratib, bilaguzuksimon qilib ishlangan yirik tosh haykal miloddan avvalgi II ming yillikning oxirlari — miloddan avvalgi I ming yillikning boshlarida yaratilgan. O‘sha davrlarda sodda chizma (uchburchak, archasimon, yo‘l-yo‘l) bilan bezatib sopol idishlar tayyorlangan. Turar-joylar tosh davrida g‘orlardan (Teshiktosh g‘ori) hamda daraxt shoxlari va poxoldan ishlangan konussimon chaylalardan iborat bo‘lgan.

Aholining bir qismi ko‘chmanchilikdan o‘troqlikka o‘tgach, tosh, guvala, paxsa, sinchli uylar qurila boshlangan. Bronza davrida O‘zbekiston hududining janubida (Sopollitepa) murakkab arxitektura komplekslari vujudga kelgan. Bronza. kumushdan nafis zargarlik buyumlari, idishlar tayyorlangan, sopol idishlar bo‘yalib geometrik naqshlar bilan bezatilgan. Buxoro vohasida Qizilqirdan (miloddan avvalgi II ming yillik) va Farg‘ona vodiysidagi Chustdan topilgan sopol buyumlar (shakl jihatdan turli-tuman: qozon, xurmacha, xum piyola. qadah, krujka va boshqalar) kulollik charxining

yordamisiz qoida tayyorlangan. Uk temir davrida to'g'ri to'rtburchak (Qiziltepa, Bandixontepa). aylana (Kuchuktepa; milodan avvalgi III asrda bunyod etilgan Qo'yqirilgan qal'a ham aylana tarhda) qal'a-shaharchalar qurilgan. Afrosiyobdan topilgan arxitektura inshootlarining xaroba va qoldiqlari. ulardagi san'at asarlari Axmaniylar (Eron) san'atiga yaqindir.

Milodgacha boigan I ming yillikda Baqtriya, So'g'd. Xorazm kabi haqiqiy shaharlar vujudga kela boshlaydi. QaFalar yarim doira shaklidagi minoralar, devor ichi yo'llari, tiyrandoz o'qchilar uchun mo'ljallangan ko'pgina tuynuklar bilan qurila boshlangan. To'g'ri burchakli yoki doira shakliga ega konstruksiyalar qal'a devorlarini mustahkamlagan. Surxondaryo viloyati hududidagi qadimgi Qiziltepa, Bandixon. Talashkan va boshqa shaharlar bunga misol bo'la oladi. Bu shaharlarning barchasida qo'rg'on va alohida ma'muriy hukumat komplekslari, devor ortida esa xavfli harbiy harakatlar kunlarida shahar aholisini boshpana va himoya bilan ta'minlash mumkin boigan inshootlar bunyod etilgan. Qishloqlarda alohida qo'rg'onlar bunyod etilgan.

Miloddan avvalgi IV asr - milodiy IV asrlarda O'zbekiston hududida mustahkam mudofaa devorlari bilan o'ralgan qo'rg'on, shahar-qal'alar bunyod etila boshlangan (Jonbosqal'a, Dalvarzin-tepa, Termiz, Tuproqqal'a). Binokorlikda, asosan, yog'och va loydan (paxsa, guvala, xom gishtdan) foydalanilgan.

Xorazmdagi Tuproqqal'a. Buxoro yaqinidagi Varaxsha. Termiz yaqinidagi Bolaliktepa. Farg'ona vodiysidagi Quva qal'a binolari monumental san'at asarlari (devoriy rasm, yirik haykal va relyeflar) bilan serhasham qilib barpo etilgan. Soqchilar turadigan minoralar baland (30 m ga yaqin). saroylar ikki qavatli, zallar baland (masalan, Varaxshada 6 m gacha) qilib qurilgan.

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayanib aytishimiz mumkinki, insonoyat yaralgan dan beri me'morchilik, arxitektura ham inson ongi va zamon imkoniyatlari bilan uzviy holda rivojlanib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.R.Mirzayev. M.M.Vahitov. Me'morchilik 1-qism. Toshkent, 2012.
2. Sh.R.Mirzayev. M.M.Vahitov. Me'morchilik 2-qism. Toshkent, 2012.
3. M.M.Vahitov. Sh.R.Mirzayev. Me'morchilik 3-qism. Toshkent, 2012.
4. O.K.Apuhtin. Tasviriy san'at asoslari. Toshkent, 1967.
5. Vohidov M.M. Binokorlik bezakchiligi. Buxoro, 2009.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MUNOSABAT VA MULOQOT MADANIYATINING TURLARI VA UNING AHAMIYATI

Nuriddinova Azizaxon Bahromjon qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada bolalar bilan to'g'ri muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish, bolalarni atrof-muhitga bo'lgan qiziqishini uyg'otish, oila, maktab, mahalla konsepsiyasiga bog'liq holatda bolaning muloqotga kirishuvchanligini shakllantirish uchun muomala madaniyatining turlar va xususiyatlari yoritib berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Muloqot, madaniyat, oila, maktab, mahalla, shaxs, ta'lim, tarbiya, atrof-muhit, ko'nikma.*

***Аннотация:** В данной статье рассмотрены виды и особенности культуры поведения для формирования навыков правильного общения с детьми, для пробуждения у детей интереса к окружающему, для формирования восприимчивости ребенка к общению в условиях семьи, школы, соседства. понятия объяснил.*

***Ключевые слова:** Общение, культура, семья, школа, соседство, человек, образование, воспитание, среда, навыки.*

***Abstract:** In this article, the types and characteristics of the culture of behavior to form the skills of proper communication with children, to arouse children's interest in the environment, to form the child's receptiveness to communication in the context of the family, school, neighborhood concept. explained.*

***Key words:** Communication, culture, family, school, neighborhood, person, education, upbringing, environment, skills.*

KIRISH “Biz yoshlarga bo‘lgan davlat siyosatini hech og‘ishmasdan qatiyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz balki boshqa davlatlar havas qiladigan yuksak darajaga ko‘taramiz. Yoshlarga bo‘lgan imkoniyatlarni kengaytiramiz.” Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev yoshlarda oid davlat siyosatida berilayotgan imkoniyatlar darajasini yanada yuksaltirish maqsadida yoshlarga imkoniyatlarni kengaytirdi. Bu imkoniyatlardan samarali foydalanish maqsadida biz boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hozirgi kunda dolzarb muammolardan biri shaxslararo munosabat madaniyatini yanada takomillashtirish maqsadida muloqotning tulari va xususiyatlarini ishlab chiqdik.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADOLOGIYA Muloqot - ikki yoki undan ortiq odamlar o‘rtasidagi bilish yoki affektiv-baholash xususiyatiga ega bo‘lgan axborot almashinuvida ularning o‘zaro ta’sirlashuvi sifatida ta’riflanadi. Yoki: muloqot – odamlar o‘rtasida hamkorlik faoliyati ehtiyojidan yuzaga keladigan va axborot almashinuvi, o‘zaro ta’sirning yagona yo‘lini ishlab chiqish, boshqa odamni idrok qilish va tushunishdan iborat bo‘lgan aloqalarni o‘rnatish va rivojlatirishning murakkab, keng qamrovli jarayoni. Bu «muloqot» tushunchasining eng to‘liq va aniq ta’rifidir Muloqot psixologiyasining predmeti - muloqot madaniyati, muloqot texnikasi, muloqot etikasini o‘rganishdan iborat. Psixologiya lug‘atida muloqot tushunchasiga ikki xil ta’rif beriladi:

1. Muloqot - hamkorlikdagi faoliyat ehtiyoji bilan taqozolangan aloqa o‘rnatish va uni rivojlantirish jarayoni;

2. Muloqot - belgilar tizimi orqali subyektlarning o‘zaro ta’sirlashuvi. Muloqot (munosabat) birgalikda faoliyat ko‘rsatuvchilar o‘rtasida axborot ayirboshlashni o‘z ichiga oladi. Bunda munosabatning kommunikativ (o‘zaro aloqaga doir) jihati hisobga olinadi.

Muloqot faqat insonlar o‘rtasida amalga oshadi. Inson bolasi aynan boshqalar bilan muloqotda va munosabatda bo‘lish jarayonida shaxsga aylanib boradi, ijtimoiy tajriba va madaniyatni egallab boradi. Kishilar munosabatga kirishishda avvalo tilga

murojaat qiladilar. Muloqotning yana bir jihati bor. Bu munosabatga kirishuvchilarning o‘zaro birgalikdagi harakati – nutq jarayonida faqat so‘zlar bilan muloqot yuritish emas balki harakatlar bilan ham muloqot yuritish mumkin. Munosabatning keyingi jihati muloqotga kirishuvchilarning bir-birlarini idrok eta olishlaridir. Masalan: kattalarning chaqaloqqa bolgan munosabati orqali, ya’ni unga o‘yinchoq ko‘rsatishi, termulishi, erkashi unda tashqi ta’sirga javob reaksiyalarini faollashtirganidek, bolalarda o‘yin paytida ham shu reaksiya faollashib boradi Oilada farzandli ota-onalar ishonchli munosabatlar qurishlari lozim. Farzandingiz bilan uyda qanday muloqot qilish, ko‘p jihatdan chaqaloqning, maktabdagi bolalar bog‘chasi o‘qituvchilari va o‘qituvchilari bilan qanday bog‘lanishiga, u tengdoshlarining ota-onalari bilan qanday muloqot qilishiga va kelajakda ishdagi hamkasblari bilan qanday munosabatda bo‘lishiga bog‘liq bo‘ladi. Bir yoshli bolaning dunyoni idrok etishi o‘rtasidagi farq va besh yoshda, juda katta. Shuning uchun, kattalar va bola o‘rtasidagi muloqotning asosiy tamoyillaridan birini hech qachon unutmang - siz doimo chaqaloqning yoshini hisobga olishingiz kerak. **NATIJARLAR** Demak farzandingizning yoshiga, o‘zini tutishiga qarab munosabatda bo‘lsangiz maqsadga muvofiq bo‘ladi. Har bir yoshda siz alohida mavjudot bilan muomala qilasiz. Farzandingiz bilan sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar juda katta. Uning tanasi, ruhiyati, dunyo haqidagi bilimlari miqdori, xarakteri va intilishlari o‘zgarmoqda. O‘g‘il va qiz bolalar o‘rtasidagi munosabatlar bolalar bog‘chasida o‘ziga xos xususiyatga ega. Bolalar bog‘chasi bola uchun faqatgina tashqi olamni bilish, dunyoni hissiy baholash emas, balki o‘z tengdoshlari bilan muloqotda bo‘lish imkoniyatini beradigan joydir. Masalan o‘g‘il bola yig‘lasa, “yig‘lama sen erkak bo‘lishing kerak”, “qiz bolamisan?” deb qizlar daraxtga tirmashsa “daraxtga tirmashma sen qiz bolasan” degan iboralar orqali bolalar bir birlariga tushuntiradilar. Bundan tashqari bolalar yon atrofdagi yaqin insonlariga o‘qituvchilariga, onasiga, dadasiga, aka yoki opalariga qarab ham o‘zlarini qanday tutishni o‘rganadilar. O‘yin faoliyatlarida erkak va ayollarga xos xususiyatlarni namoyon qiladilar.

MUHOKAMA Maktab yoshidagi bolalarda o‘yin faoliyati orqali iroda sifatlari shakillanadi. O‘yinda bolaning emotsional rag‘batlantirilishi yaxshi natija beradi. O‘yin faoliyati bolalarning bir-birlari bilan muloqotda bo‘lishlarini ta‘minlaydi. Ayniqsa, rolli o‘yinlar orqali bolalarning bir-birlariga bo‘lgan munosabatlarini aniqlash mumkin bo‘ladi. Shuningdek, o‘yin orqali bolalarda boshqalarga nisbatan g‘amxo‘rlik, to‘g‘ri munosabatda bo‘lish, muomala ehtiyojlarini qondirish amalga oshiriladi. O‘yin bolaning kattalar hayotini to‘g‘ri tushunishiga yordam beradi. Muloqotga bo‘lgan ehtiyoj o‘yinda qondiriladi. O‘yin qoidasini buzganda bola samimiylik bilan “endi bunday qilmayman”, deydi. Qiz bolalar ko‘proq qo‘g‘irchoqlar, idish-tovoqlar (o‘yinchoq) bilan muloqotda bo‘lsalar, o‘g‘il bolalar esa turli o‘yinchoqlar (samolyot, koptok, to‘pponcha, mashina, velosiped) bilan muloqotda bo‘ladilar. Kishining voqelikka, voqelikdagi narsalarga, hodisalarga qarashi, yondashish prinsipi. Ayol kishining fazilati bola bilan bo‘lgan munosabatda ochiladi. Inson moddiy boylikni, madaniy obidani yaratar ekan, o‘zining mehnatga bo‘lgan munosabatida ma‘naviy go‘zalligini namoyon etadi. Shaxslararo munosabatlar- bular obyektiv ravishda tajribali, turli darajada odamlar o‘rtasidagi idrok etilgan munosabatlardir. Ular o‘zaro ta‘sir qiluvchi kishilarning turli emotsional holatlari va ularning psixologik xususiyatlariga asoslanadi.

XULOSA Muloqot - faqat insonlarga xos bo‘lgan jarayondir. Kishilarda faoliyat jarayonida bir-birlariga nimanidir aytish istagi tug‘iladi. Odamlar muloqotda bo‘lishgani sari, ular o‘rtasidagi munosabatlar tajribasi ortgan sari, ular o‘rtasida umumiylik, o‘xshashlik va uyg‘unlik kabi sifatlar paydo bo‘ladiki, ular bir-birlarini bir qarashda tushunadigan yoki «yarimta jumladan» xam fikr ayon bo‘ladigan bo‘lib qoladi. Ayrim xollarda esa, ana shunday muloqotning tig‘izligi teskari reaksiyalarni - bir-biridan charchash, gapiradigan gapning qolmasligi kabi vaziyatni keltirib chiqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi, 2017 –yil 6- apreldagi 187- sonli qarori.*

2. *L.Y.Olimov, L.S.Vigotskiy Nata Karlin, P.I.Ivanov “Bolalarning tengdoshlari bilan munosabati”, „Pedagogik mahorat”.*

3. www.ziyonet.uz

ЗООСИМВОЛ «ДРАКОН» КАК КОНКРЕТНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Бекирова Эльзара Мухамедовна

Старший преподаватель кафедры Корейской филологии

Ташкентский международный университет Кимё

Bekirovaelzara60@gmail.com

Мирсаидова Диёра Хусан кизи

Студент 4 курса Корейской филологии

Ташкентский международный университет Кимё

mdx2000wit@yahoo.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье приводятся сведения о значении зоосимвола «Дракон» в различных культурах, в том числе и в восточных. В статье также приводится анализ литературных источников. Зоосимволы являются неотъемлемыми элементами паремий и должны быть изучены.

Ключевые слова: дракон, зоосимвол, паремия, мифы, культурология.

ANNOTATION

This article provides information about the meaning of the zoosymbol "Dragon" in various cultures, including oriental ones. The article also provides an analysis of literary sources. Zoosymbols are integral elements of proverbs and should be studied.

Key words: dragon, zoosymbol, proverb, myths, cultural studies.

ВВЕДЕНИЕ:

В Узбекистане с первых дней независимости придаётся большое значение

возрождению национальных ценностей, совершенствованию системы национального образования и воспитанию гармонично развитого поколения. Каждая нация сильна не только своими богатствами, а в первую очередь высокой духовностью и культурой.

Одно из основных принципов государственной политики в отношении молодежи это приоритет духовно-нравственных и культурных ценностей.

Масштабные реформы, проводимые в нашей стране, показывают, что воспитание у молодежи образа мышления, обеспечивающего необходимую адаптацию к социальным изменениям и гарантирующего достойное место в информационной среде, стало главным приоритетом государственной политики.

В настоящее время всё больше внимания лингвистов и культурологов привлекают к себе проблемы соотношения языка и культуры, связи языка с социальным и духовно-культурным контекстом времени, а также взаимосвязи человека и культуры в современном обществе.

Вместе с этим надо повысить формирование культуры чтения у молодежи. Это повышает их нравственно-эстетический иммунитет, формирует такие аспекты, как анализировать и синтезировать текст, связывать прошлое и будущее. А так же для развития выявить место и главную задачу культуры чтения в формировании нравственно-эстетического иммунитета молодежи.

В воспитании и обучении молодежи, необходимо ознакомление молодёжи с пословицами. Пословицы могут сыграть значительную роль и в формировании культуры чтения у молодежи. Пословицы часто бывают короткими и лаконичными, поэтому их легко запомнить и поделиться с другими. Это может побудить молодых людей больше читать и делиться своими новыми знаниями со сверстниками.

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ:

Среднеазиатские народы верят, что дракон может приносить удачу и защищать от злых духов. Многие люди до сих пор верят в силу дракона и носят его изображения на украшениях и одежде. В целом, дракон в среднеазиатской

мифологии имеет глубокое значение и является одним из самых важных символов этой культуры. Он отражает уважение к природе, мудрости и силе, а также защиту и благополучие.

Мифы, дошедшие до нас, представляют большой интерес для учёных в разных областях науки. Как и притчи, мифы могут быть интересны для учёных, так как они могут содержать ценную информацию о культуре, истории и мировоззрении различных народов. Учёные могут изучать мифы, чтобы лучше понимать, какие ценности и верования были важны для определенной культуры, а также как эти ценности и верования влияли на повседневную жизнь людей. Кроме того, изучение мифов может помочь учёным понять, как эти верования и ценности отражаются в литературе, искусстве и других аспектах культуры.

Учёные изучают мифы с помощью различных методов и подходов. Они анализируют тексты мифов, исследуют контекст, в котором они были созданы, и изучают исторические и культурные факторы, которые могли повлиять на создание этих мифов. Ученые также могут сравнивать мифы разных культур, чтобы выявить общие темы и мотивы, а также различия в верованиях и ценностях. Кроме того, ученые могут использовать антропологические методы, чтобы изучать роль мифов в жизни и культуре различных народов.

В своей книге «Все тайны мира» М.К.Андреева и Т.Н.Николаевская дают следующее определение: «Обращает на себя внимание тот факт что сами описания внешних черт драконов и змеев в разных сказках различны: в одних из них рисуется гигантских размеров змей, в других исполинских размеров дракон с чешуйчатым гребнем на спине(ни дать ни взять стегозавр), в третьих – ящер передвигающийся в небе с помощью огромных перепончатых крыльев (как тут не вспомнить птеродактилий)»¹.

В разных пословицах или сказках образ и качество дракона интерпретируется по-разному. Например, согласно книге «Все тайны мира» М.К.Андреевой и Т.Н.Николаевской изучается так: «Дракон - это довольно

¹ Все тайны мира/ Авдеева М.К., Николаевская Т.Н.-М.:Эксмо, 2008.-512 с.(Энциклопедия тайн)

частый гость сказок многочисленных европейских стран. Вспомнить хотя бы сказку братьев Гримм «Два брата» Весь город затянут чёрным крепом: в этот день грозному дракону должны были принести в жертву принцессу-каждый год дракон требовал жертвы в виде юной невинной девушки, которую безо всякой жалости убивал и съедал... Хорошо, что в каждой из подобных сказок всегда находился человек, который побеждает чудовище и избавляет от этой нечисти весь город».¹

В статье Е.П.Сталинской «Дракон Востока и Запада. Особенности восприятия и интерпретации образа» проводится анализ особенностей и значений фантазийного образа Дракона в Китае и в европейских странах, их символика в исторических традициях и в современной культуре, общее и разное в отношении к нему. В Китае Дракон – это пример воплощения позитивного отношения людей, символ добра, благополучия и всеобщего поклонения, а в Европе с древних времен – символ злой и опасной силы, а образы легендарных «драконоборцев» признаны героями. Целью написания статьи явилась необходимость осмысления возрождающегося интереса в современном обществе к особенностям интерпретации этого зооморфного символа в культурах Востока и Запада. В этой статье также описывается что в древнекитайской мифологии Дракон был не единственным зооморфно-фантазийным существом, но наиболее популярным. Большой магической силой обладали еще: птица Феникс (Фэнхуан) – вечно живущая, постоянно возрождающаяся после гибели – символ человеколюбия; Тигр или Единорог (Цилин) – дарующий счастливую жизнь; Священная Черепаха (Лингуй) – символ бессмертия и противостояния злым силам.»²

В отличие от драконов Западной Европы, драконы Восточной, Юго-Восточной Азии и Дальнего Востока представлялись существами высокого,

¹ Все тайны мира/ Авдеева М.К., Николаевская Т.Н.-М.:Эксмо, 2008.-512 с.(Энциклопедия тайн)

² Сталинская Е.П. — Дракон Востока и Запада. Особенности восприятия и интерпретации образа// Культура и искусство. – 2022. – № 5

небесного происхождения. Восточные драконы, описанные в фольклоре, имели рога и множество голов, но несмотря на их внушительные размеры и грозный вид, были милостивы к людям. Считалось, что встреча с драконом приносит удачу и процветание.

В книге «Мифы и легенды Китая» Ма Чжэнь писал – «Азиатские драконы похожи на длинных змей, зачастую у них нет крыльев, но в отличие от змей, они обладают четырьмя когтистыми лапами. Они повелевали всей стихией воды: озерами, морями, водопадами, разливами рек и грозовыми тучами. В древности верили, что от драконов зависели урожай, улов рыбы и всё ведение хозяйства. В то время как европейские драконы воровали или угрозами заставляли приводить к себе принцесс, азиатским драконам в этом не было никакой необходимости: в знак благодарности люди сами преподносили девушек в дар. В Корее, Вьетнаме и Китае дракон представлял собой символ нравственного совершенства и высшей власти.»¹

Раскрывая мифические образы в книге «Общие знания по культуре Китая» писатель описывает что: «Дракон–это самое священное животное для китайцев приводящее счастье. Облик Дракона хорошо знаком нам всем хотя драконов никто никогда не видел, потому что дракон такое же вымышленное животное как феникс и цилинь. В течении долгих тысячелетий дракон символизировал императорскую власть, а для простых людей он воплощал мораль и силу. Поэтому это было священное и счастливое животное. По всей стране можно увидеть бесчисленные изображения драконов- на крышах дворцов и храмов, на личных предметах императора, всюду вырезаны или нарисованы драконы. По торжественным дням китайцы часто украшают дома их изображениями».²

Также С.П.Фицджеральд в своей книге «Краткая история культуры» описывает какое внимание уделено духовной культуре, искусству и литературе традиционного Китая - «Он также утверждал, что достичь цели можно лишь в

¹ Ма Чжэнь Мифы и легенда Китая / пер. с кит. Поверинова Н.О. – М.: Международная издательская компания "Шанс", 2020. – 143 с

² «Общие знания по культуре Китая»

результате долгого изучения магических искусств. Хуан-ди, легендарный император золотого века, обретший бессмертие и воспаривший на драконе на небеса, до того, как достичь её, сто лет изучал искусство умилоствления духов. Поэтому императору не следует быть нетерпеливым. Духи, говорил Гунсунь Ции, не ищут встречи с императором, который сам должен узнать, как приблизиться к ним».¹

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: Одним из интересных примеров изучения мифов является изучение драконов в азиатской культуре. Дракон является одним из самых распространенных символов в китайской, японской и корейской мифологии. Ученые исследуют различные аспекты мифа о драконах, включая его символическое значение, роль в религии и культуре, а также исторические и социальные факторы, которые могли повлиять на создание этого мифа. Например, китайский дракон считается символом благополучия, удачи и силы. Он также связан с императорской властью и имеет глубокие религиозные корни. Ученые исследуют, как эти символические значения были связаны с историческими событиями и социальными изменениями в Китае.

Другой интересный аспект изучения мифа о драконах - это сравнение его с другими мифами о существах, которые имеют похожие характеристики. Например, дракон часто сравнивают с змеей или змееподобным существом, которое также является распространенным символом в азиатской культуре. Ученые исследуют, какие сходства и различия между этими мифами, а также как они связаны с конкретными культурными и историческими контекстами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В целом, изучение мифов является важным аспектом культурологических исследований. Оно помогает нам лучше понять культуру и верования различных народов, а также раскрыть тайны и загадки, которые скрываются за мифическими сюжетами.

¹ С.П.Фицджеральд. Китай. Краткая история культуры / Пер. с англ. Р.В.Котенко, 1998-456с.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Все тайны мира/ Авдеева М.К., Николаевкая Т.Н.-М.:Эксмо, 2008.-512 с.(Энциклопедия тайн)*
2. *Сталинская Е.П. — Дракон Востока и Запада. Особенности восприятия и интерпретации образа// Культура и искусство. – 2022. – № 5*
3. *Ма Чжэнь Мифы и легенда Китая / пер. с кит. Поверинова Н.О. – М.: Международная издательская компания "Шанс", 2020. – 143 с*
4. *«Общие знания по культуре Китая»*
5. *С.П.Фицджеральд. Китай. Краткая история культуры / Пер. с англ. Р.В.Котенко, 1998-456с.*

БЮДЖЕТЛАШТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Исомухамедов Акбаржон Боходир ўғли,
Наманган муҳандислик-қурилиш институти магистранти,
iakbarjon@mail.ru,

Илмий раҳбар: Сирожиддинов Икромиддин Қутбиддинович,
Наманган муҳандислик-қурилиш институти профессори
в.б., иқтисод фанлари номзоди, доцент

АННОТАЦИЯ

Мақолада кичик бизнес субъектларида корхоналарда бюджетлаштириш жараёнини ташкил этиш ва амалда қўллаш буйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: бюджетлаштириш, бюджетлаштириш функцияси, харажатлар ҳисоби, назорат, бошқарув қарорлари.

АННОТАЦИЯ

В статье разработаны рекомендации по организации и практическому применению процесса бюджетирования в субъектах малого бизнеса.

Ключевые слова: бюджетирование, функции бюджетирования, учет затрат, контроль, управленческие решения.

ABSTRACT

The article develops recommendations on the organization and practical application of the budgeting process in small businesses.

Keywords: budgeting, budgeting functions, cost accounting, control, management decisions.

1. Кириш

Иқтисодий тараққиётнинг бугунги босқичида Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш, тизимга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш, янги технологияларни жорий этиш, кадрларни тайёрлаш ва бошқа бир қанча муҳим йўналишларда кенг қамровли ишларни бажариш мамлакатимизда амалга оширилиши лозим бўлган муҳим ишлар доирасидаги бирламчи вазифалар қаторига олиб чиқилмоқда [1-3]. Таъкидлаш жоизки, рақамли иқтисодиёт шароитида кичик бизнес субъектларида

бюджетлаштириш жараёнини амалга ошириш муҳим вазифа ҳисобланади. Бюджетлаштириш - бу корхонанинг умумий бюджетини, шунингдек уларнинг молиявий харажатлари ва натижаларини аниқлаш учун алоҳида бўлимларнинг бюджетларини тузиш орқали корхона фаолиятини ишлаб чиқариш ва молиявий режалаштиришдир.

2. Адабиётлар шарҳи

Иқтисодий адабиётлар таҳлил қилинганида бюджет ва бюджетлаштириш, даромад ва харажатлар бюджетига доир умумий методологик усуллар ёритилганлигини кўришимиз мумкин.

“Бюджет” сўзи қадимги норманд тилидан олинган бўлиб, “bougette” халта, кармон, чарм қоп, пул тўла қоп деган маъноларни англатади. Б.Нидлз, М.Пауэрс, С.Миллз ва Г.Андерсонларнинг фикрича: “бюджет – келгусидаги иқтисодий операциялар, хўжалик фаолияти ва натижаларни молиявий ва номолиявий кўрсаткичлар ифодасида башорат қилувчи ҳаракатлар режасидир”. Россиялик иқтисодчи олимлар Е.А.Ананькина, С.В.Данилочкин ва Н.Г.Данилочкинларнинг фикрича, “бюджет – корхонанинг яхлит ёки алоҳида бўлимлари фаолиятини миқдорий экс этган режасидир”. Республикамиз иқтисодчи олимлари А.Х.Пардаев ва З.А.Пардаеваларнинг фикрича, “бюджет – бу режалаштирилган фаолиятни амалга оширишдан олдин тузиладиган молиявий ҳужжат ҳисобланади” [4].

3. Тадқиқот методологияси.

Мақолани ёзишда қуйидаги метод ва усуллар қўлланилди: соҳа олимларининг ўрганилаётган мавзу юзасидан билдирган фикр ва қарашларини тизимли ва қиёсий таҳлил этиб, ахборотни қайта ишлаш амалга оширилди.

4. Таҳлил ва натижалар

Бюджетлаштиришнинг мақсади - корхонанинг умумий бюджетини, шунингдек уларнинг молиявий харажатлари ва натижаларини аниқлаш учун алоҳида бўлимларнинг бюджетларини тузиш орқали корхона фаолиятини ишлаб чиқариш ва молиявий режалаштиришни амалга оширишдир.

Корхонада бюджетлаштиришга қўйиладиган вазифа корхонанинг бошқарувини такомиллаштириш, молиявий натижаларнинг ошиши, бошқарув қарорларини қабул қилиш учун маълумотлар базасини яратишдир. Бунда харажатлар ва капитал қўйилмалар самарадорлигини ошириш, уларнинг меҳнат унумдорлигига таъсири, ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш, сотишни кўпайтириш ва бошқалар асосий масалалар муҳим ўрин эгаллайди.

Корхонанинг ресурсларини самарали бошқариш қобилиятини ҳам юқоридаги асосий вазифалар таркибига қўшиш мумкин. Бюджетлаштириш орқали амалга ошириладиган вазифалардан кўриниб турибдики, у амалга оширилганда корхона фойда ва иқтисодий жиҳатдан ўсишни ошириш учун кўшимча воситаларни олади.

Корхоналарда бюджетлаштириш тизими олтига асосий функцияга эга бўлиб, булар куйидагилардир:

- Молиявий режалаштириш. Бюджет молиявий инвестиция учун энг истиқболли имкониятлари топиш ва ўз вақтида корхонанинг фойдаси йўқ харажатларини тарк қилишга ёрдам беради.
- Иш натижаларини баҳолаш. Корхонанинг молиявий режаси қанчалик яхши қурилганлигини тушуниш учун унинг фаолияти натижаларини баҳолаш керак. Бу корхонанинг заиф томонларини аниқлаш, хатоларни бартараф етиш ва янада самарали ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқишнинг ягона усули.
- Менежерлар фаолиятини таҳлил қилиш. Ҳар қандай ташкилот ривожланиши керак. Ушбу жараён учун менежерлар жавобгардир: улар компанияни янада такомиллаштириш ва ўсиш йўналишини танлайдилар, вазифаларни тузадилар ва уларнинг бажарилишини назорат қиладилар. Бюджетлаштириш жараёнида ушбу иш қанчалик самарали амалга оширилаётганини, ходимларнинг қайси бири моддий рағбатлантиришга лойиқлигини кўришингиз мумкин.
- Ходимлар ва менежментнинг мотивацияси. Мутахассислар ўзлари ишлаётган корхонанинг стратегик мақсадларини кўрсалар, уларнинг фаолияти янада самарали бўлади. Улар маълум бир вақт ичида қандай натижаларга еришишлари кераклигини тушунадилар ва бажарилган иш учун молиявий мукофот олишларини биладилар.
- Алоқа муҳитини шакллантириш. Корхонанинг мақсад ва вазифаларини аниқ тушуниб, ходимлар кўпроқ ғайратли ва жалб қилинади. Улар бир бутуннинг бир қисмини ҳис қилишади ва жамоани хафа қилмасликка ҳаракат қилиб, янада самарали ишлашади. Коммуникациялар янада уюшиб бормоқда.
- Корхонанинг бўлинмалари фаолиятини мувофиқлаштириш. Бу қўйилган мақсадларга эришишнинг асосий шартларидан биридир. Компаниянинг барча бўлинмалари муаммосиз ишлаганда, унинг унумдорлиги ошади, янги фойдали йўналишлар ривожланади, харажатлар камаяди.

Юқоридаги маълумотлар асосида кичик бизнес тоифасига кирувчи “НАҚИҚАТ-БЕК” масъулияти чекланган жамиятининг иқтисодий

кўрсаткичларининг таҳлили амалга оширилди. Жамиятининг 2020-2022 йиллар даромадлари ва харажатлари бизнес режага нисбатан таҳлил қилинди.

Жамиятнинг бизнес режасига асосан 2020-2022 йиллар учун қуйидаги маълумотлар мавжуд:

Бизнес режада				(минг сўмда)
Даромад турлари	2020 йил	2021 йил	2022 йил	Жами 3 йилда бизнес режа бўйича
Курсатилган хизматлардан тушум	230 000	245 000	265 000	740 000
Дивидент тарзидаги даромад	15	17	19	51
Жами даромад	230 015	245 017	265 019	740 051
Харажат турлари	2020 йил	2021 йил	2022 йил	-
Иш хаки харажатлари	80 500	85 750	92 757	259 007
Ижтимоий солиқ	9 660	10 290	11 131	31 081
Амортизация харажати	13 804	13 804	13 804	41 412
Аъзолик бадали	1 000	1 200	1 500	3 700
Хона ижараси	5 500	6 600	7 700	19 800
Банк хизмати	1 150	1 250	1 350	3 750
Товар моддий кийматликлар	4 000	5 000	6 000	15 000
Муддати ўтган дебитор қарздорликларни ҳисобдан чиқариш	0	0	0	0
Ходимлар малакасини ошириш	1 000	1 200	1 500	3 700
Бошка харажатлар	2 800	3 000	3 200	9 000
Дарома солиғи	9 201	9 801	18 912	37 913
Жами харажат	128 615	137 895	157 853	424 362
Жамиятнинг соф фойдаси	101 400	107 122	107 166	315 689

Ҳақиқатда эришилган натижа эса қуйидагича:

Ҳақиқатда				(минг сўмда)
Даромад турлари	2020 йил	2021 йил	2022 йил	Жами 3 йилда ҳақиқат
Кўрсатилган хизматлардан тушум	261 350	287 350	290 990	839 690
Дивиденд тарзидаги даромад	0	0	22	22
Жами даромад	261 350	287 350	291 012	839 712
Харажат турлари	2020 йил	2021 йил	2022 йил	-
Иш ҳақи харажатлари	86 579	82 428	82 281	251 288
Ижтимоий солиқ	3 913	9 891	9 874	23 678
Амортизация харажати	14 099	13 804	13 924	41 827
Аъзолик бадали	1 000	1 200	1 200	3 400
Хона ижараси	5 500	8 770	8 400	22 670
Банк хизмати	985	2 507	782	4 274
Товар-моддий кийматликлар	3 785	6 090	9 146	19 021
Муддати ўтган дебитор қарздорликларни ҳисобдан чиқариш	0	27 935	9 100	37 035
Ходимлар малакасини ошириш	1 000	11 882	1 500	14 382
Бошқа харажатлар	0	10 348	4 400	14 748
Дарома солиғи	10 454	11 494	22 584	44 532
Жами харажат	127 315	186 380	163 190	476 884
Жамиятнинг соф фойдаси	134 035	101 000	127 822	362 858

Бу маълумотлар асосида бизнес режага нисбат таққослаб солиштирилганда қуйидаги маълумот келиб чиқади.

(минг сўмда)

Даромад турлари	Жами даромад	Жами харажат	Жамиятнинг соф фойдаси
Жами 3 йилда бизнес режа буйича	740 051	424 362	315 689
Жами 3 йилда ҳақиқат	839 712	476 884	362 858
Режага нисбатан %	113	112	115

2020-2023 йиллар учун тайёрланган бизнес режага нисбатан кўзланган йиллик тушум 113 % фоизга, харажатлар 112% фоизга, жамиятнинг соф фойдаси 115% фоизга ортиги билан бажарилганини кўришимиз мумкин. Бу кўрсаткичларга эришишда олдиндан тузилган бюджетлаштириш ўз самарасини бериб, жамиятни мухим иқтисодий кўрсаткичларини оширишга олиб келган. Натижада жамият таъсисчилар ва бошқа иқтисодий хамкорларни ишончини қозонмоқда.

5.Хулоса ва таклифлар.

Сўнгги йилларда бухгалтерия ҳисобини юритишда, айниқса солиқ хизмати, божхона хизмати ва бир қатор мутасадди ташкилотлар билан иқтисодий алоқаларни амалга оширишда электрон ҳужжат алмашинувини йулга қўйиш орқали кичик бизнес субъектларининг айрим харажатлари нисбатан қисқаришига олиб келди. Бу харажатларга қуйидагиларни мисол қилишимиз мумкин:

-Бошқа ҳудудларда жойлашган ташкилотлар билан шартнома тузиш учун сарфланадиган хизмат сафари харажатлари;

-Ҳисоб-варақ фактурани жўнатиш ва қабул қилишда сарфланадиган канцелярия харажатлари;

-Солиқ хизмати ва бошқа давлат органи ташкилотлари билан ҳужжат алмашинувиш вақтидаги харажатларни қисқаришига эришилди.

Кичик бизнес субъектларида бюджетлаштириш амалиётини жорий этиш орқали харажатлар ҳаракатини назорат қилиш ҳамда кўзланган фойдага эришиш ташкил этилади. Натижада жамиятнинг муассислари ва ташқи савдо хамкорлари олдидаги мажбуриятларни бажаришида қулайликлар яратилади.

Ҳозирги рақамли иқтисодиётни ривожлантириш жараёнида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишдаги кўплаб дастурий таъминотлар мавжуд бўлиб, уларнинг ичида “1С-Бухгалтерия”, “1-Уз”, “Уз-Асбо”, “Венкон” каби дастурлар оммалашмоқда [5]. Келажакда ушбу дастурларга сунъий интеллектни жорий қилиш учун зарурий шарт-шароитларни яратиш, шубҳасиз, бугунги куннинг долзарб ва устувор вазифаси сифатида қаралиши зарур. Бу орқали корхона ва ташкилотларда ишлаш унумдорлиги ортади, бюджетлаштириш жараёни рақамлаштирилади. Агар рақамли иқтисодиёт борасида мўлжалланган вазифалар амалга оширилса, кичик бизнесда ҳам улкан амалий натижалар яққол кўринадиди ва аҳоли фаровонлиги сезиларли даражада ортади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-6079-сонли қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 августдаги “Ўзбекистон Республикаси миллий статистика тизимини янада такомиллаштириш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4796-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 июлдаги Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПҚ-3832-сонли қарори.
4. Рахманов Қ.С. Давлат бошқарувида рақамлаштиришдаги муаммо ва ечимлар. “Давлат бошқарувида рақамлаштириш: муаммо ва ечимлар” мавзuidaги республика илмий-амалий конференцияси материаллар тўплами 2019 йил 12 апрель.
5. Gulyamov S.S., *Digitalization of the education system in Uzbekistan. International scientific journal “ Theoretical & applied science”*. USA, 2020.10 volume 90. - 453-455 pp.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Mengziyoyev Temurbek Nurali o'g'li. (2023). YOSH TAEKVONDOCHILARNING KOORDINATSION QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 4–9. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865572
2	Элмуратов Сардор Абдувахоб ўғли. (2023). МУСОБАҚА ДАВРИДА МАРКАЗ ЎЙИНЧИСИНИНГ ХУЖУМДАГИ ТЕХНИК-ТАКТИК ХАРАКАТЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 10–16. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865579
3	O'rolboev Navruzбек Mirtoza o'g'li, & Raxmatova Munira Faxriddin qizi. (2023). QON GURUHLARINI ANIQLASH. QONNING KIMYOVIY TARKIBI, FIZIK XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 17–20. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865584
4	Адиба Хуснуддиновна Файзиева. (2023). ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ МАҚОЛЛАРИДА "ВАТАН" ВА "HOMELAND" КОНЦЕПТИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 21–31. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865586
5	Abdullayev Abubakir Narzullayevich, & Egamberdiyeva Feruza Abdimannonovna. (2023). INFORMATIKA FANINIG DASTURLASH TILLARI BO'LIMINI O'QITISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 32–38. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865592
6	Shakilov U.N, & Bazarov Q.K. (2023). SIGIRLAR MASTITIGA MIKROBIOLOGIK USULDA DIAGNOZ QO'YISH, DAVOLASH VA PROFILAKTİKASINI TAKOMILLASHTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 39–43. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865598
7	Aziza Donayeva Inomjon qizi. (2023). ISLOMIY BANK VA MOLIYALASHDA NIZOLARNI HAL ETISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 44–54. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865605
8	Sultanova Iftixor Baxtiyor qizi. (2023). SHAXS RIVOJLANISHINI O'RGANISHDA ERGASH G'OZIYEVNING YONDASHUVI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 55–58. https://doi.org/10.5281/zenodo.7865608

9

Yuldasheva Feruza Elamasovna, Komila Toshpo'latova Saydaxmad qizi, & Sattarova Muxlisa Kuchqar qizi. (2023). BOLALAR NUTQINI TO'G'RI RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 59–62.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865615>

10

Шарипова Наргиза Уктамовна. (2023). ЧИСЛЕННОЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАНИЕ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 63–67.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865618>

11

Pulatova Manzura Iskhakovna, & Khamroeva Zilola Kahramonovna. (2023). METHODS FOR SOLVING LOGICAL PROBLEMS FOR THE DEVELOPMENT OF THE MIND IN MATHEMATICS. GOLDEN BRAIN, 1(11), 68–75. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865623>

12

Баракаев Дилшод Умедович. (2023). МЕТОД ПРОГОНКИ ДЛЯ РЕШЕНИЯ СИСТЕМЫ ЛИНЕЙНЫХ УРАВНЕНИЙ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 76–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865626>

13

Мустафоев Немат Сафоевич. (2023). МЕТОД МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ИНДУКЦИИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 81–85.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865629>

14

Lapasov Muxammadsodiq Akramjon o'g'li, & X.Xolmatov. (2023). OILA – BARKAMOL AVLOD TARBIYASINING MASKANI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 86–90. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865718>

15

Panjiyev Hikmat Ahadillayevich, & Murodullayev Mironshoh Zafar o'g'li. (2023). NOMADAN FOYDALI QAZILMALARNI HOSIL BO'LISHI VA ISHLATILISHI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 91–94.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865722>

16

Adiba Otaqulova Olimovna. (2023). SIROJIDDIN SAYYID "MENING TO'RTLIKLARIM" SHE'RINING LINGVOPOETIK TAHLILI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 95–103. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865637>

17

Jakhongir Jasurovich Bakhronov, Shakhzodbek Bahodirovich Kuchkorov, & Shahram Furkatovich Kholmurodov. (2023). LERICHE'S SYNDROME. GOLDEN BRAIN, 1(11), 104–109. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865642>

18

Aslbek Fayzullayev. (2023). O'ZGALAR MULKINI TOVLAMACHILIK YO'LI BILAN TALON-TOROJ QILISH JINOYATLARI UCHUN JAVOBGARLIKNING AYRIM MASALALARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 110–116. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865644>

19

Odiljonov Khojiakbar Zokirjon ugli. (2023). CONDUCTING MOLECULAR-GENETIC RESEARCH IN ANIMALS AND ITS PROMISING RESULTS. GOLDEN BRAIN, 1(11), 117–120. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865646>

20

Матмуратов Азизбек Абдикаримович. (2023). ФАРИДИДДИН АТТОРНИНГ ТАЪЛИМОТИ ОРКАЛИ ЁШ АВЛУДДА КОМИЛ ИНСОН ТУШУНЧАСИНИ КАМОЛ ТОПТИРИШ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 121–126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865652>

21

Матмуратов Азизбек Абдикаримович. (2023). ФАРИДИДДИН АТТОР ТАЪЛИМОТИДА ЁШ АВЛУДНИ КАМОЛ ТОПИШИДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ МЕЗОНЛАРИ ВА УЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 127–131. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865655>

22

Отабек Хамидов, & Мардонбек Холбоев. (2023). ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ РЕСУРСА НЕСУЩИХ МЕТАЛЛОКОНСТРУКЦИЙ ТЯГОВОГО ПОДВИЖНОГО СОСТАВА. GOLDEN BRAIN, 1(11), 132–139. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865657>

23

Xamidov Otabek Rustamovich, & Xolboyev Mardonbek Baxrombek o'g'li. (2023). MANYOVR LOKOMOTIVLARIDAN FOYDALANISH KO'RSATKICHLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 140–143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865664>

24

Nurillayeva Ziyoda Xalimjon qizi, & Shukurova Shohsanam Qaxramon qizi. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILI O'QITISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 144–148. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865683>

25

Aslonova Niginaxon Akmal qizi. (2023). O'ZBEKISTONDA MUSULMON TASHKIOTLARINI TUGATISH UCHUN KURASHNING BOSHLANISHI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 149–153. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865685>

26

Murodova Saodat Meliyevna, & Halilova Nafisa Shavkatovna. (2023). JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTIDAGI BIOLOG OLIMLARNING VILOYAT IJTIMOIIY –IQTISODIY RIVOJLANISHIGA QO'SHGAN HISSASI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 154–157.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865687>

27

Qosimova Bibixonim. (2023). FORTEPIANO IJROCHILIGIDA MUSIQA HARAКTERI USTIDA ISHLASH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 158–163.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865691>

28

Safarova Marjona Fayziddin qizi., Sobirova Marjona Olim qizi., & Avezov Ismoil Yoshuzoq o'g'li. (2023). ATOM FIZIKASI LABORATORIYA DARSLARIDA ELEKTRON DASTUR VA ANIMATSIYALAR. GOLDEN BRAIN, 1(11), 164–168. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865696>

29

Pulatova Lobar. (2023). PHRASEOLOGICAL UNITS IN MEDIA TEXTS AS AN OBJECT OF RESEARCH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 169–173.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865704>

30

Meliboyev Zuxriddin Isroil o'g'li. (2023). ADJECTIVES AND SUBSTANTIVIZATION OF ADJECTIVES. GOLDEN BRAIN, 1(11), 174–178. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865709>

31

Astanakulov Ulugbek Khusanovich, & Chulliev Nuriddin Abdirashid ugli. (2023). STUDENTS' EXPERIENCES IN IMPLEMENTING PROJECT-BASED LEARNING TASKS. GOLDEN BRAIN, 1(11), 183–189.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7866154>

32

Атаханова Дилнозахон Искандар кизи. (2023). ВНЕДРЕНИЕ МСФО В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ: ПРЕИМУЩЕСТВО И ТРУДНОСТИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 183–189. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865756>

33

Zikirov Qalandar Iskandar o'g'li. (2023). AKBAR HOSHIMI RAFSANJONIYNING HOKIMYATGA KELISHI VA UNING SIYOSIY BOSHQARUV DAVRI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 190–195.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865763>

34

Murodova Gulchiroy Muhiddinovna. (2023). IS'HOQXON IBRAT SHE'RIYATIDAGI METAFORALAR LINGVOPOETIKASI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 196–202. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865768>

35

Yaxyopo'latova Nilufarxon Botirjon qizi. (2023). THE IMPORTANCE OF QUALITY EDUCATION IN THE PRESENT DAY. GOLDEN BRAIN, 1(11), 203–207. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865778>

36

I.Qudiyarov. (2023). QARAQALPAQ TILINDEGI BIZNES TERMINLERINIŇ TEMATIKALIQ TOPARLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 208–211. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865724>

37

Nematov Azamat. (2023). XIVA XONLIGI TARIXIDAGI ISLOHOTCHI BOSH VAZIR. GOLDEN BRAIN, 1(11), 212–215. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865726>

38

Muhammatkulova Zarnigor Qarshiboy qizi. (2023). YOSH GANDBOLCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA IXTISOSLASHTIRILGAN IDROK VA UNING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 216–219. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865761>

39

Rahmatullayeva Mushtariy Parda qizi, & Saypillayeva Hilola Barot qizi. (2023). O'QISH MADANIYATI VA SHAXSNING AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 220–224. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865770>

40

Burxonov Shavqiddin Sherali o'g'li. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURI ORQALI O'QISH, MATEMATIKA VA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIKLARINI O'RGANISH TEHNOLOGIYALARINING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 225–228. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865782>

41

Majidov Dilshod, & Azimova Dilnoza. (2023). REGULATORY FRAMEWORK OF TECHNOLOGIES FOR STUDYING READING, MATHEMATICS AND NATURAL-SCIENTIFIC LITERACY THROUGH THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM FOR ELEMENTARY STUDENTS. GOLDEN BRAIN, 1(11), 229–233. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865787>

42

Isakulova Bakhtigul Khadjamovna. (2023). TEACHING A FOREIGN LANGUAGE THROUGH DIDACTIC GAMES TO PRESCHOOLERS. GOLDEN BRAIN, 1(11), 234–239. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865795>

43

Bukharbayeva Kamola. (2023). THEORETICAL APPROACHES TO THE CONCEPT OF FOREGROUNDING. GOLDEN BRAIN, 1(11), 240–243.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865805>

44

Salimov Xolmurod Narzimurodovich. (2023). "AQLLI" NISHONLAR VA TRENAJYORLAR. GOLDEN BRAIN, 1(11), 244–247.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865821>

45

Kaipova D.B. (2023). MEANS OF EXPRESSION OF WISH CATEGORY IN ENGLISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 248–251.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865830>

46

Saidova Hurriyat Zafar kizi. (2023). SOME THEORY ABOUT SUB-GROUPS OF TRANSLATION. GOLDEN BRAIN, 1(11), 252–255.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865836>

47

Khasanxonova Durdonakhon Juraxon kizi. (2023). LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS OF LITERARY TRANSLATION. GOLDEN BRAIN, 1(11), 256–259. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865791>

48

Ziyotova Ra'no Utkir kizi. (2023). FEATURES OF LINGUISTIC GENRE AND INSTRUCTION. GOLDEN BRAIN, 1(11), 260–263.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865797>

49

Nurillayeva Sevinch Nurmamatovna. (2023). THE PERCEPTION OF SIMULTANEOUS TRANSLATION. GOLDEN BRAIN, 1(11), 264–267.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865803>

50

Sobirova Yulduzxon Alisher qizi. (2023). MEVA SABZAVOTCHILIKKA IXTISOSLASHGAN KORXONALARNI IQTISODIY JIHATDAN RIVOJLANTIRISH OMILLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 268–272.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7865813>

51

Ikromiddinov Sirojiddin Shaxobiddin o'g'li. (2023). FERMER XO'JALIKLARIDA ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARINI OPTIMALLASHTIRISH YO'NALISHLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 273–277. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865828>

52

Normatov Abduraxim, & Tuychiyeva Xilola Zokirjon qizi. (2023). SHIRALARNING YASHASH TARZINING XILMA-XILLIGI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 278–281. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865834>

53

Ergashov Ziyobek Doniyor o'g'li. (2023). SUN'IY INTELLEKT VA YO'QOLIB BORAYOTGAN INSON ARBITR. GOLDEN BRAIN, 1(11), 282–287. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865846>

54

Тилагов Ортикбой Абдуевич, & Файзуллаева Холида Ахмаджон кизи. (2023). УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МАЪНАВИЙ БАРКАМОЛ ШАХСНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТНИНГ РОЛИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 288–290. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865850>

55

Erkinova Dillola Rahmatillo qizi, & Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi. (2023). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MA'NAVIY BARKAMOL SHAXS TARBIYASIGA TA'SIR ETUVCHI SALBIY XOLATLAR. GOLDEN BRAIN, 1(11), 291–294. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865856>

56

Xudoyberdiyeva Salomat Najmudinovna, & Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi. (2023). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MA'NAVIY BARKAMOL SHAXS TARBIYASIGA OID KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHGA PSIXOLOGIK YONDOSHUVLAR. GOLDEN BRAIN, 1(11), 295–298. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865866>

57

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li, & Xomidov Abdullajon Adxam o'g'li. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 299–302. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865915>

58

Жураев Худоёр Пархоович. (2023). БОКСЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 303–309. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865923>

59

Omonov Baxtiyor Yusupovich. (2023). WEB SAHIFADA GRAFIK ELEMENTLARNI YARATISH, QAYTA ISHLASH VA O'RNATISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 310–313. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865933>

60

Arabov Is'hoq. (2023). ZAMONAVIY ISLOM VA G'ARB PSIXOLOGIYASIDA SHAXSNING PSIXOLOGIK TUZILISHI MASALALARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 314–320. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865941>

61

Mo'minova Ismigul Yunusjon qizi. (2023). SAN'AT VA MADANIYAT SOHALARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY METODLARNING QO'LLANILISHI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 321–324. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865947>

62

Ergashov Islom Ikrom o'g'li. (2023). ABDULLA ORIPOVNING "HAKIM VA AJAL" LIRO-EPIK ASARIDA FOLKLORIZMLARNI O'RGANISH USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 325–328. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865913>

63

Sarvinoz Shokirova Isroiljon qizi, & Hamida Odilova. (2023). ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING AVLODLARI "KO'HINUR" OLMOSI HAQIDA BILISHADIMI?. GOLDEN BRAIN, 1(11), 329–332. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865921>

64

Bekturdiyeva Guli Sodiqjon qizi, & Ibodova Nafisa Axmatullayevna. (2023). THE ROLE OF CEFR IN EDUCATIONAL SYSTEM OF UZBEKISTAN. GOLDEN BRAIN, 1(11), 333–336. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865931>

65

Rustamova Madinabonu. (2023). LONDON XALQARO ARBITRAJ SUDI (LCIA): XALQARO TIJORAT NIZOLARINI HAL QILISH BO'YICHA YETAKCHI INSTITUTI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 337–340. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865939>

66

Генжебаева Жансая. (2023). РОЛЬ СЕМЬИ, МАХАЛЛЯ И СООБЩЕСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ДУХОВНОСТИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 341–345. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865953>

67

Гузэрбаев Асылбек. (2023). ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ДУХОВНО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МОЛОДЕЖИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 346–349. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865961>

68

Кайпанова Дилфуза. (2023). РОЛЬ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА В ПОВЫШЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДУХОВНОСТИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 350–354. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865965>

69

Юлдашев Машраббек. (2023). ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 355–358. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865976>

70

Хидоятова Зебунисо. (2023). ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ - ГЛАВНАЯ ОСНОВА ПАРАДИГМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 359–362. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865987>

71

Сапарханова Гулпаршын. (2023). ВОПРОСЫ НРАВСТВЕННОЙ ЗРЕЛОСТИ В МИРОВОЗЗРЕНИИ АХМАДА ЮГНАКИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 363–366. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7865996>

72

Aliev Atabek. (2023). NATIONAL VALUE IS A CUSTOM THAT SUPPORTS THE IDENTITY OF THE NATION. GOLDEN BRAIN, 1(11), 367–371. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7866004>

73

Sheranova Maryam Bazarbayevna. (2023). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING MA'NAVIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(11), 372–376. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7866019>

74

М.Т. Ибодуллаева, & Э.З. Алиев. (2023). ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ УМУМ ЭЪТИРОФ ЭТИЛГАН МЕБЪРЛАР, СТАНДАРТЛАР ВА МЕЗОНЛАР АСОСИДА БАҲОЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 377–388. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7866027>

75

Karimova Malohatoy Mo'minjonovna. (2023). ALLOMALAR YURTI BO'LMISH O'ZBEKISTONIMIZ ARHITEKTURAVIY YODGORLIKLARI TARIXI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 389–393. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7866042>

76

Nuriddinova Azizaxon Bahromjon qizi. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUNOSABAT VA MULOQOT MADANIYATINING TURLARI VA UNING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(11), 394–398. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7866050>

77

Бекирова Эльзара Мухамедовна, & Мирсаидова Диёра Хусан кизи. (2023). ЗООСИМВОЛ «ДРАКОН» КАК КОНКРЕТНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 399–405. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7866056>

78

Исомухамедов Акбаржон Боходир ўғли, & Сирожиддинов Икромиддин Қутбиддинович. (2023). БЮДЖЕТЛАШТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. GOLDEN BRAIN, 1(11), 406–412. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7866316>